

De civiele zitting centraal:
informereren, afstemmen en schikken

Serie Burgerlijk Proces en Praktijk

Redactie:

Prof. mr. G.R. Rutgers

Prof. mr. H.J. Snijders

Prof. mr. J.B.M. Vranken

Eerder verschenen dissertaties:

- I. Derdenbeding
- II. Rechtersregelingen in het burgerlijk (proces)recht
- III. De Europese Executoriale Titel
- IV. De goede procesorde
- V. De dwangsom in het burgerlijk recht
- VI. E-arbitrage
- VII. Het hoger beroep en het cassatieberoep in burgerlijke zaken

Eerder verschenen monografieën:

1. Procederen bij dagvaarding in eerste aanleg
2. Civiel appel
3. Bewijslastverdeling
4. De grenzen van de rechtsstrijd in hoger beroep in burgerlijke zaken
5. Herroeping, verbetering en aanvulling van burgerrechtelijke uitspraken
6. Procederen met of zonder procesvertegenwoordiging
7. Mediation in juridisch perspectief
8. Ontwikkelingen in het Europees civiel procesrecht
9. De grenzen van de rechtsstrijd in hoger beroep in burgerlijke zaken in de Nederlandse Antillen en Aruba
10. Artikel 6 EVRM en de civiele procedure
11. Vrijwaring en interventie

De civiele zitting centraal: informerend, afstemmend en schikken

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Universiteit van Tilburg,
op gezag van de rector magnificus,
prof. dr. Ph. Eijlander,
in het openbaar te verdedigen ten overstaan van
een door het college voor promoties aangewezen commissie
in de aula van de Universiteit
op vrijdag 21 mei 2010 om 14.15 uur

door

Janneke van der Linden

geboren op 3 september 1978
te Breda

Promotiecommissie:

Promotor: prof. mr. J.M. Barendrecht
Copromotor: mr. dr. M.W. de Hoon
Overige leden: prof. mr. A.J. Akkermans
prof. dr. J.F. Bruinsma
prof. mr. I. Giesen
prof. mr. P. Vlaardingerbroek
prof. mr. dr. F.W. Winkel

Lay-out: Anne-Marie Krens – Tekstbeeld – Oegstgeest

Vertaling samenvatting: Friso Holtkamp

ISBN 978-90-13-07488-8
NUR 822-209

© 2010, J. van der Linden

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgeverij.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van art. 16h tot en met 16m Auteurswet 1912 jo. het Besluit van 27 november 2002, Stb. 2002, 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken dient men zich tot de uitgever te wenden.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en uitgever(s) geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten en onvolkomenheden, noch voor gevolgen hiervan.

Op alle uitgaven van Kluwer zijn de algemene leveringsvoorwaarden van toepassing. Deze kunt u lezen op www.kluwer.nl of opvragen via telefoonnummer 0570-67 34 49.

Woord vooraf

Dit boek gaat over de zittingsaanpak van rechters. Eerst komt de huidige zittingspraktijk bij de comparitie na antwoord aan de orde: hoe gaat de rechter te werk en wat zijn de ervaringen van partijen en advocaten? Ik signaleer een drietal aandachtspunten voor mogelijke verbetering van de gang van zaken tijdens de zitting: een betere informatievoorziening, meer aandacht voor specifieke zittingsvaardigheden en meer aandacht voor de wijze waarop rechters een schikking faciliteren. Vervolgens geef ik – mede aan de hand van verbetervoorstellen zoals die in Nederland voor de comparitie na antwoord, en in Duitsland en de Verenigde Staten voor vergelijkbare zittingen zijn gedaan – een aantal concrete voorstellen voor een goede zittingsaanpak.

Ik heb tijdens het schrijven van dit boek het voorrecht gehad dat er vanuit de praktijk veel belangstelling was voor mijn empirisch onderzoek. Hierdoor had ik de mogelijkheid om op allerlei bijeenkomsten en congressen over mijn onderzoek te vertellen en met mensen uit de praktijk van gedachte te wisselen over de mogelijke implicaties van de onderzoeksresultaten. Dit is voor mij met name zeer waardevol geweest bij het formuleren van een goede zittingsaanpak voor comparitierechters aan het eind van dit boek.

Veel dank ik ben verschuldigd aan mijn promotor Maurits Barendrecht. Hij is vanaf het allereerste begin enorm positief en enthousiast geweest over dit onderzoek. Door zijn begeleiding, waarbij hij mij steeds aanspoorde om buiten bestaande kaders te denken, is mijn boek zonder enige twijfel veel beter geworden.

Ook ben ik mijn copromotor Machteld de Hoon dankbaar voor haar grote betrokkenheid en waardevolle begeleiding. Ik had het gevoel dat ik altijd bij haar kon binnenlopen om over de inhoud van mijn boek te sparren of voor een meer persoonlijk praatje.

Daarnaast wil ik de rechtbank Utrecht, in het bijzonder Annie Walta-Verkerk, bedanken voor de vrijheid en de tijd die ik in de afgelopen anderhalf jaar heb gekregen om aan mijn boek te werken.

De inbreng en het commentaar van de leden van de begeleidingscommissie van (het empirisch stuk van) dit onderzoek en de promotiecommissie zijn voor mij van grote waarde geweest. Zij worden hiervoor hartelijk bedankt.

Voor de fantastische hulp op methodisch vlak gaat mijn dank uit naar Roland Eshuis, Isabelle Oomen en Ben van Velthoven. Daarnaast bedank ik (in alfabetische volgorde) Gijs van Dijck, Hessel Schepen, Marcel Slootweg, Paul Sluijter, Hans Steenberghe, Donna Stienstra, Eric Tjong Tjin Tai, Remme Verkerk en Nancy Welsh voor hun waardevolle commentaar op (delen van) eerdere conceptversies van dit boek.

De dataverzameling bij de 150 onderzochte zittingen is een enorme klus geweest. Dat zou me zeker niet gelukt zijn zonder de zes (voormalige) studenten, die mij daarmee geholpen hebben: Wouter Abee, Cleo Cadot, Greetje Fimerius, Claudia Hartmann, Noor Haverman en Linda van Krimpen. In dat kader gaat ook mijn dank uit naar de vele partijen, advocaten en rechters die – ondanks hun vaak drukke agenda – hebben meegewerkt aan dit onderzoek.

Ik bedank Vincent, mijn vriend, voor alles – in de breedste zin van het woord – wat hij in de afgelopen jaren samen met mij heeft beleefd en wat hij voor mij heeft gedaan en betekend.

Ten slotte gaat mijn dank uit naar Ad van der Linden, mijn vader, voor het doorlezen van het boek op taal- en stijlfouten en voor zijn grote betrokkenheid en steun. Ik ben heel blij dat hij de promotie nog met mij kan meemaken. Het boek draag ik op aan Els van der Linden-Derks, mijn moeder, die dat helaas niet meer kan.

Tilburg, 15 februari 2010

Inhoudsopgave

1.	Inleiding / 1
1.1	Aanleiding / 3
1.2	Het doel van het onderzoek / 4
1.3	Eerder onderzoek naar de huidige comparitiepraktijk / 6
1.4	Relevantie / 8
1.5	Onderzoeksopzet / 8
1.5.1	Selectie van zaken / 8
1.5.2	Maatregelen om de participatie te bevorderen / 11
1.5.3	Methoden van dataverzameling / 11
1.5.4	Pilot bij de Rechtbank Dordrecht / 12
1.5.5	Uitvoering dataverzameling / 12
1.5.6	Respons en soort zaken / 13
1.5.7	Begeleidingscommissie en expertmeeting / 14
1.5.8	Methode van rechtsvergelijking / 15
1.6	Opzet boek (inclusief verhouding tot ‘Zitten, luisteren en schikken’) / 16
2.	Onderzoek naar rechtvaardigheid /19
2.1	Onderzoek naar de rechtvaardigheid van besluitvormingsprocedures / 19
2.1.1	Distributieve rechtvaardigheid / 19
2.1.2	Procedurele rechtvaardigheid / 19
2.1.3	Interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid / 23
2.1.4	Het aantal typen rechtvaardigheid / 23
2.2	Gebruikte vragenlijst rechtvaardigheid / 25
2.3	Effecten / 29
2.4	Conclusie / 32
3.	De zitting in chronologische volgorde / 33
3.1	Instructies voorafgaand aan de zitting / 33
3.2	De verwachtingen voorafgaand aan de zitting / 34
3.2.1	De eigen oplossingsbereidheid / 34
3.2.2	De oplossingsbereidheid van de ander / 41
3.2.3	De perceptie van de rechter / 43

3.2.4	Verwachtingen over het tot stand komen van een schikking / 44
3.3	Tijdsindeling van de zitting / 46
3.4	Uitleg en informatie aan het begin van de zitting / 47
3.5	Te laat ingediende stukken / 49
3.6	Het verkrijgen van inlichtingen / 52
3.7	Het beproeven van een schikking / 56
3.7.1	Hoe begint de rechter? / 57
3.7.2	Het voorlopig oordeel en andere rechterlijke interventies / 58
3.7.3	Hoe actief beproeft de rechter een schikking? / 62
3.7.4	Eigen motief van de rechter / 69
3.8	Opstellen van het proces-verbaal / 71
3.9	Overleg met partijen over het vervolg van de procedure / 73
3.10	Conclusie / 74
4.	Het bereik van wettelijke doelen / 77
4.1	Meetinstrument / 77
4.2	Doelbereik: wel een schikking bereikt / 79
4.2.1	Het beproeven van een schikking / 80
4.2.2	Conclusie / 87
4.3	Doelbereik: geen schikking bereikt / 87
4.3.1	Het beproeven van een schikking / 87
4.3.2	Het verkrijgen van inlichtingen van partijen / 90
4.3.3	Overleg met partijen over het vervolg van de procedure / 94
4.3.4	Conclusie / 95
5.	Het bereik van persoonlijke doelen / 97
5.1	De persoonlijke doelen van partijen, advocaten en rechters / 97
5.2	Bereik van persoonlijke doelen / 101
5.2.1	Mate van doelbereik / 101
5.2.2	Verschillen in persoonlijk doelbereik tussen groepen / 104
5.2.3	Samenhang tussen de persoonlijke doelbereikscores op één zitting / 106
5.3	Conclusie / 107
6.	Rechtvaardigheid / 109
6.1	De ervaren rechtvaardigheid / 109
6.1.1	De drie typen rechtvaardigheid vergeleken / 109
6.1.2	Verschillen in rechtvaardigheid tussen groepen / 111
6.1.3	Samenhang tussen de rechtvaardigheidspercepties op één zitting / 112
6.1.4	Inschatting van de rechter / 114

6.2	De aanvaardbaarheid van de zitting / 115
6.2.1	Aanvaardbaarheid van de behandeling / 118
6.2.1.1	Waarom was de behandeling in het algemeen aanvaardbaar? / 118
6.2.1.2	Waarom was de behandeling soms onaanvaardbaar? / 121
6.2.1.3	Waarom was de behandeling soms twijfelachtig? / 122
6.2.2	Aanvaardbaarheid informatie en uitleg van de rechter / 125
6.2.2.1	Waarom was informatie van de rechter in het algemeen aanvaardbaar? / 125
6.2.2.2	Waarom was de informatie van de rechter soms onaanvaardbaar? / 128
6.2.2.3	Waarom was de informatie van de rechter soms twijfelachtig? / 129
6.2.2.4	Welke informatie willen partijen en advocaten van de rechter? / 130
6.2.3	Aanvaardbaarheid totale zitting / 133
6.2.3.1	Waarom was de totale zitting in het algemeen aanvaardbaar? / 133
6.2.3.2	Waarom was de totale zitting soms onaanvaardbaar? / 136
6.2.3.3	Waarom was de aanvaardbaarheid van totale zitting soms twijfelachtig? / 137
6.3	Conclusie / 139
7.	Doelbereik en rechtvaardigheid / 141
8.	Aandachtspunten / 145
8.1	Informatievoorziening / 145
8.2	Meer aandacht voor specifieke zittingsvaardigheden / 146
8.3	Het beproeven van een schikking / 148
8.4	Enkele suggesties voor de wijze van omgaan met de aandachtspunten / 149
9.	Voorstellen in Nederland, Duitsland en de Verenigde Staten / 151
9.1	Nederland / 152
9.1.1	Verbetervoorstellen voor de comparitie na antwoord / 152
9.1.1.1	De Handleiding regie vanaf de conclusie van antwoord / 152
9.1.1.2	Onderzoek naar zittingsgedrag van rechters / 155
9.1.1.3	Pilot Conflictoplossing op maat / 161
9.1.1.4	Het Haagse letselschadeproject / 163
9.1.1.5	Voorstellen in de literatuur / 164
9.2	Duitsland / 166
9.2.1	De civiele procedure in Duitsland / 166
9.2.2	Verbetervoorstellen voor de civiele zitting in Duitsland / 168
9.2.2.1	Evaluatie van de wijzigingen in het Duitse procesrecht / 169
9.2.2.2	Verwijzen naar een aparte schikkingsrechter / 172
9.2.2.3	Geïntegreerde mediation / 174

9.3	Verenigde Staten / 177
9.3.1	De civiele procedure in de Verenigde Staten bij federale rechtbanken / 177
9.3.2	Verbetervoorstellen voor de civiele zitting in de Verenigde Staten / 181
9.3.2.1	Gedragscodes voor rechters / 181
9.3.2.2	Rechtspraak over dwangschikkingen / 184
9.3.2.3	Formeel Advies van de ABA / 186
9.3.2.4	Voorstellen in de literatuur / 186
9.4	Conclusie / 194
10.	Een goede zittingsaanpak / 197
10.1	Informatievoorziening / 198
10.2	Verbetering communicatie en afstemming / 203
10.3	Verbetering beproeven van een schikking / 208

Concluderende opmerkingen / 213

Samenvatting / 215

Summary / 225

Literatuurlijst / 233

Bijlagen

- 1: De begeleidingscommissie en de deskundigen van de expertmeeting / 243
- 2: De gebruikte observatieschema's, vragenlijsten en interviewvragen / 245
- 3: PCA en betrouwbaarheidsanalyse / 285

Trefwoordenregister / 291

Over de auteur / 295

1 Inleiding

Dit onderzoek is gericht op rechtvaardigheid en doelbereik bij de comparitie na antwoord. Deze zitting is tegenwoordig een centraal onderdeel van de Nederlandse civiele procedure. Het is vaak het enige moment tijdens de procedure in eerste aanleg waarop partijen en advocaten direct contact hebben met de rechter.

Voorbeeld 1¹

De familie Pietersen en de familie Dijkstra zijn al lange tijd buren. Aanvankelijk konden zij het goed met elkaar vinden, maar na enige tijd ontstond er discussie over de erfafscheiding tussen de twee tuinen. Zij hebben verschillende pogingen ondernomen om hiervoor samen een oplossing te vinden, maar dergelijke pogingen liepen steeds uit op ruzie. Daardoor is de onderlinge verhouding dusdanig verslechterd dat ze op dit moment niet meer met elkaar praten. Meneer Dijkstra vindt dat de maat vol is en besluit hun geschil aan de rechter voor te leggen. De rechtbank gelast, na dagvaarding en conclusie van antwoord, een comparitie na antwoord. Hierbij zijn beide partijen met hun advocaat aanwezig.

Aan het begin van de zitting legt de rechter uit wat de doelen van de zitting zijn: de rechter wil inlichtingen verkrijgen van de partijen en hij zal onderzoeken of er mogelijkheden zijn voor een regeling. Verder vertelt hij de aanwezigen dat hij de partijen een aantal vragen zal stellen en dat hij graag hun visie op de zaak wil horen. Daarnaast zullen beide advocaten gelegenheid krijgen om enige toelichting op de zaak te geven. De zitting verloopt zoals de rechter heeft aangekondigd. De rechter stelt partijen verschillende vragen en beide partijen en advocaten krijgen voldoende tijd om de rechter te informeren over de zaak. De rechter luistert aandachtig naar hen. Verder worden de schikkingsmogelijkheden afgetast, maar partijen komen er uiteindelijk samen niet uit.

Hoe keken de familie Pietersen en de familie Dijkstra terug op deze zitting? Beide families gaven na afloop van de zitting aan, tevreden te zijn over de manier waarop zij door de rechter waren behandeld. Ze hadden het gevoel, dat zij over de zaak alles konden zeggen wat zij wilden, zonder dat de rechter hen daarbij onderbrak. Verder gaven de familie Dijkstra en de advocaat van de familie Pietersen aan, dat de rechter hen serieus had genomen. De advocaat van de familie Dijkstra merkte op dat de rechter niet neerbuigend of betweterig was. Ten slotte vonden de familie

1 Dit is één van de onderzochte zaken. De namen van partijen zijn om privacyredenen veranderd.

Pietersen en de advocaat van de familie Dijkstra, dat de rechter op een open en begrijpelijke manier vragen aan hen gesteld had.

Voorbeeld 2²

Meneer van Broekhoeven en mevrouw De Bruijn zijn enkele jaren geleden gescheiden, maar zijn het nog steeds niet eens over de boedelverdeling. Meneer Van Broekhoven maakt de zaak daarom aanhangig bij de rechtbank. Na een eerste schriftelijke ronde gelast de rechtbank een comparitie na antwoord voor het verkrijgen van inlichtingen en het beproeven van een schikking. Meneer Van Broekhoven en mevrouw De Bruijn komen op de afgesproken dag naar de rechtbank, vergezeld door hun advocaten. Tijdens de zitting stelt de rechter partijen een aantal vragen. Mevrouw De Bruijn krijgt voldoende gelegenheid om haar visie op de zaak te geven. Meneer Van Broekhoven probeert dit ook verschillende keren te doen, maar slaagt daar niet in. Iedere keer dat hij iets probeert te zeggen, zegt de rechter dingen als ‘nee, u mag nu niets zeggen’, ‘meneer, nu moet u echt uw mond houden’ en ‘van deze punten heeft u geen verstand, meneer’. Er wordt tijdens de zitting geen schikking bereikt.

Hoe keek meneer Van Broekhoven terug op deze zitting? Zijn ervaringen waren niet positief. Na afloop gaf hij aan, niet tevreden en zelfs teleurgesteld te zijn, omdat hij zijn verhaal niet had mogen doen en de rechter hem steeds opnieuw de mond had gesnoerd. Verder vond hij de rechter bevooroordeeld en kwalificeerde hij de manier waarop de rechter hem benaderde als vijandig. ‘De rechter snauwde en had de pik op mij’ waren zijn letterlijke woorden. De gang van zaken tijdens de zitting was daarom volgens hem niet rechtvaardig.

De twee hierboven beschreven zittingen hebben begin 2007 daadwerkelijk plaatsgevonden en maakten deel uit van de 150 onderzochte zaken bij de Rechtbanken 's-Hertogenbosch en Utrecht. Hierbij moet worden opgemerkt, dat de manier waarop de rechter in het tweede voorbeeld meneer van Broekhoeven behandelde uitzonderlijk (negatief) was voor de onderzochte zaken. In beide zaken was de uitkomst nog niet bekend op het moment dat de procesdeelnemers gevraagd werd hoe zij de zitting ervaren hadden. De voorbeelden illustreren, dat partijen, los van de uitkomst, duidelijke opvattingen hebben over de gang van zaken tijdens een zitting. Dit sluit aan bij een groot aantal sociaal-wetenschappelijke studies naar rechtvaardigheid dat aantoont dat deelnemers van een procedure niet alleen de uitkomst belangrijk vinden, maar ook waarde hechten aan de procedure als zodanig. In dit rapport neemt de ervaren rechtvaardigheid van de zitting een centrale plaats in.

2 Dit is één van de onderzochte zaken. De namen van partijen zijn om privacyredenen veranderd.

1.1 Aanleiding

Op 1 januari 2002 is het burgerlijk procesrecht in Nederland gewijzigd.³ De comparitie na antwoord (hierna: zitting) heeft hierdoor een centrale positie gekregen binnen de Nederlandse civiele procedure. Onder het oude recht was de zitting een soort intermezzo tussen twee schriftelijke rondes. Na de dagvaarding, conclusie van eis en conclusie van antwoord had de rechter de mogelijkheid een comparitie na antwoord te gelasten als hij de zaak daarvoor geschikt achtte. Of er nu een zitting plaatsvond of niet, partijen hadden daarna nog recht op conclusies van repliek en dupliek en recht op pleidooi voordat vonnis werd gewezen. Hierdoor werd de zitting gekenmerkt door een zekere mate van vrijblijvendheid. Partijen hadden immers de zekerheid daarna nog aan het woord te komen, waardoor de zaak tijdens de zitting vaak nog niet volledig uitgekristalliseerd was (Van Mierlo, 2002). Dit maakte de zitting niet bijzonder effectief, omdat rechters zich moeilijk op de zitting konden voorbereiden (Verschoof, 2004).

Vanaf 1 januari 2002 hebben partijen in beginsel slechts één mogelijkheid om schriftelijk aan te geven wat hun stellingen zijn, in respectievelijk de dagvaarding en de conclusie van antwoord. Daarna gelast de rechter een comparitie na antwoord, tenzij hij oordeelt dat de zaak daarvoor niet geschikt is. Er is na de zitting in beginsel geen gelegenheid meer voor repliek en dupliek of pleidooi en meestal wordt meteen vonnis gewezen. Partijen moeten er dus voor zorgen dat de zaak uiterlijk op de zitting goed uit de verf komt, omdat zij anders vaak te laat zullen zijn. Partijen worden daarnaast ook gestimuleerd om de kern van de zaak zo spoedig mogelijk in de procedure naar voren te brengen door de bewijsaandraag- en substantiëeringsplicht en de aanscherping van de eis van redelijke spoed. Door de wetwijzigingen van 1 januari 2002 is de zitting dus een zeer belangrijke stap in de civiele procedure geworden. Het gebruik van de zitting is de afgelopen jaren ook toegenomen. Tussen 1 mei 2002 en 31 augustus 2002 lag het percentage gelaste comparities na antwoord op 60% (Groeneveld & Klijn, 2002). In 2003 lag dit percentage bij meer dan de helft van de rechtbanken al op 71% of hoger (Eshuis, 2007).

Hoe de Nederlandse rechter een zitting het beste kan aanpakken is niet helder. Hierdoor bestaan in de praktijk verschillen in aanpak tussen rechters (Verschoof, 2004). Rechters lopen vaak tegen dezelfde vragen aan: Hoeveel informatie geef ik de procesdeelnemers over de zitting? Hoeveel ruimte geef ik hen om hun verhaal te doen? Hoe geef ik een voorlopig oordeel en hoe ver ga ik daarin? Hoe voorkom ik zogenoemde dwangschikkingen? Hoeveel tijd besteed ik respectievelijk aan het verkrijgen van inlichtingen en het faciliteren van een schikking?

3 Meer informatie over het Nederlands burgerlijk procesrecht, zie: Snijders e.a., 2007; Stein & Rueb, 2009.

De vraag rijst of er een werkwijze voor een goede zitting geformuleerd kan worden. Een vraag die daaraan vooraf gaat is hoe de huidige zittingspraktijk eruit ziet en waar aandachtspunten voor verbetering liggen. De huidige zittingspraktijk wordt in dit onderzoek in kaart gebracht in termen van doelbereik en rechtvaardigheid. Doelbereik heeft enerzijds betrekking op de mate waarin de doelen die de wetgever voor de zitting geformuleerd heeft, worden gerealiseerd. Anderzijds gaat doelbereik over de mate waarin de persoonlijke doelen van de verschillende aanwezigen worden gerealiseerd. Verder is in een groot aantal sociaal-wetenschappelijke studies naar voren gekomen dat deelnemers aan een procedure het belangrijk vinden dat deze rechtvaardig is. Ook de ervaren rechtvaardigheid in de huidige zittingspraktijk wordt daarom onderzocht.

1.2 Het doel van het onderzoek

De centrale onderzoeksvraag van dit boek is de volgende:

Hoe ziet de huidige zittingspraktijk (comparitie na antwoord) eruit in termen van doelbereik en rechtvaardigheid, waar liggen aandachtspunten voor verbetering en wat is een goede zittingsaanpak?

Deze vraag kan geconcretiseerd worden in de volgende 10 deelvragen.

1. In welke mate worden de wettelijke doelen van de zitting bereikt?
2. Zijn er verschillen in perceptie tussen partijen, advocaten en rechters met betrekking tot het bereiken van deze wettelijke doelen van de zitting?
3. Wat zijn de persoonlijke doelen van partijen, advocaten en rechters voor de zitting?
4. In welke mate worden de persoonlijke doelen van partijen, advocaten en rechters tijdens de zitting bereikt?
5. Hoe rechtvaardig is de zitting in de ogen van de procesdeelnemers (partijen en advocaten)?
6. Hoe rechtvaardig denken rechters dat hun eigen zitting was voor de aanwezige partijen en in welke mate komt deze inschatting overeen met de zelfgerapporteerde rechtvaardigheidspercepties van partijen?
7. Is er een verband tussen het wettelijk doelbereik, het persoonlijk doelbereik en de rechtvaardigheidspercepties van de procesdeelnemers?
8. Waar liggen aandachtspunten voor verbetering van de huidige zittingspraktijk?
9. Welke verbetervoorstellen zijn binnen Nederland voor de comparitie na antwoord gedaan en in Duitsland en de Verenigde Staten voor vergelijkbare zittingen?
10. Wat is een goede zittingsaanpak voor comparitierechters vanuit het perspectief van rechtvaardigheid en doelbereik?

De huidige zittingspraktijk wordt aan de hand van twee aspecten in kaart gebracht: (wettelijk en persoonlijk) doelbereik en rechtvaardigheid.

Doelbereik heeft allereerst betrekking op de mate waarin de doelen, die voor de comparitie zijn geformuleerd, worden bereikt. Dat zijn de volgende drie doelen:

1. het beproeven van een schikking (artikel 87 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering);
2. het verkrijgen van inlichtingen van partijen (artikel 88 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering);
3. overleg met partijen over het vervolg van de procedure.

Dit derde doel is weliswaar niet in de wet opgenomen, maar in de praktijk is dit doel algemeen erkend (Van Nispen e.a., 2005). In de rest van dit boek duid ik deze drie doelen – voor het gemak – verder aan als ‘wettelijke doelen’. De huidige zittingspraktijk wordt in termen van het wettelijk doelbereik onderzocht, omdat de huidige (en toekomstige) praktijken zoveel mogelijk (zouden) moeten bijdragen aan het bereiken van deze doelen.

Doelbereik betreft ten tweede de mate waarin de persoonlijke doelen van partijen, advocaten en rechters bereikt worden. Persoonlijk doelbereik zegt iets over de verwachtingen die partijen, advocaten en rechters van een zitting hebben. Als zij namelijk helder voor ogen hebben wat er op de zitting gaat gebeuren, dan zullen zij – naar alle waarschijnlijkheid – meer realistische persoonlijke doelen formuleren die in hogere mate bereikt kunnen worden.

De huidige zittingspraktijk wordt daarnaast in kaart gebracht aan de hand van rechtvaardigheid. Hierbij gaat het om de mate waarin procesdeelnemers de inrichting van de zitting (procedurele rechtvaardigheid), de behandeling door de rechter (interpersoonlijke rechtvaardigheid) en de informatie over de zitting (informatieve rechtvaardigheid) als rechtvaardig ervaren. Wetenschappelijk onderzoek toont aan, dat deze rechtvaardigheidspercepties van burgers belangrijke sleutels zijn bij het verklaren van hun reacties op ervaringen met autoriteiten. Een hogere ervaren (procedurele) rechtvaardigheid blijkt van invloed te zijn op de rechtvaardigheid van de uitkomst, de acceptatie van die uitkomst, de tevredenheid met de geschil-oplosser, het vertrouwen in het rechtssysteem en mate waarin burgers zich aan de wet houden (Lind e.a., 1993; Lind & Tyler, 1988; McEwen & Maiman, 1984; Paternoster e.a., 1997; Thibaut & Walker, 1978; Tyler, 2006b; Tyler & Huo, 2002; Wissler, 1995). Daarnaast is het relevant om rekening te houden met wat burgers in een procedure belangrijk vinden omdat het civiele rechtssysteem en de procedures die daar onderdeel van uitmaken, in het leven zijn geroepen om de belangen van burgers bij de naleving van contractuele afspraken en andere maatschappelijke spelregels te waarborgen.

De ervaren rechtvaardigheid van de uitkomst (distributieve rechtvaardigheid) is bij de onderzochte zittingen niet gemeten. Hiervoor is gekozen omdat de uitkomst (en de rechtvaardigheid daarvan) direct na de zitting, toen de vragenlijsten aan de procesdeelnemers werden voorgelegd, nog niet in alle zaken bekend was. De rechter wijst namelijk bij de onderzochte rechtbanken op zijn vroegst zes weken na de zitting vonnis. Een mogelijkheid zou zijn geweest om partijen en advocaten opnieuw te benaderen nadat het vonnis was gewezen, maar hiervan is afgezien

vanwege de tijdsinvesteringen (en dus extra kosten) die daarmee gemoeid zouden zijn geweest.

1.3 Eerder onderzoek naar de huidige comparitiepraktijk

Er zijn sinds de wetswijziging van 1 januari 2002 vier onderzoeken verricht die (mede) betrekking hebben de huidige comparitiepraktijk. Ten eerste heeft Verschoof (2004) een onderzoek onder comparitierechters uitgevoerd waarin hij door middel van vragenlijsten een aantal specifieke aspecten van de zitting heeft onderzocht. Zo heeft hij gekeken naar de verstrekkendheid van het voorlopige oordeel van rechters. Hij concludeert dat naarmate de ervaring toeneemt, de rechter niet alleen eerder een voorlopig oordeel geeft, maar dat de verstrekkendheid van dat voorlopig oordeel ook toeneemt. Ervaren rechters geven in vergelijking met hun minder ervaren collega's vaker inzicht in de bewijslastverdeling, oordelen over juridische geschilpunten, oordelen die ook in het dictum van het vonnis zouden kunnen staan en zij bieden eerder handvatten voor concrete bedragen die redelijk zouden zijn voor een schikking. Verder blijkt er voorafgaand aan de zitting maar weinig geïnstrueerd te worden door rechters. Als er al instructie plaatsvindt heeft dat meestal betrekking op stukken die nog naar de rechtbank moeten worden gestuurd. Verder heeft Verschoof (2004) gekeken hoe in de praktijk wordt omgegaan met het pleiten ter zitting, een tweede schriftelijke ronde, te laat ingediende stukken, de conclusie van antwoord in reconventie en het proces-verbaal. De resultaten van zijn studie heeft het projectteam 'de versterking van de regiefunctie van de civiele rechter' binnen het programma Civiel gebruikt om een handleiding op te stellen voor de regie vanaf de conclusie van antwoord (meer hierover in paragraaf 9.1.1.1).

Een tweede onderzoek dat (onder andere) naar de comparitie na antwoord is verricht is de studie van Ippel en Heeger-Hertter (2006). Zij hebben een kwalitatief observatieonderzoek gedaan bij zittingen in drie sectoren van de Rechtbank Utrecht waaronder de civiele sector. Daarbij stond de alledaagse communicatie tussen rechters en justitiabelen en de procesbeleving van deze laatste groep centraal. De onderzoekers signaleren behoorlijke verschillen tussen rechters in vaardigheden en stijl. Ook blijken partijen met hoge verwachtingen de rechtszaal binnen te komen. Zij verwachten een rechter die goede vragen stelt, aandachtig naar de aanwezigen luistert en vervolgens besluitvaardig te werk gaat bij het beproeven van een schikking. Zowel partijen als advocaten geven volgens Ippel en Heeger-Hertter (2006) de voorkeur aan een actieve rechter die de aanwezigen een voorlopig oordeel geeft voordat hij hen de gang opstuurt. Passieve, sfinxachtige rechters die partijen geen enkele handreiking doen voor de onderhandelingen op de gang worden niet gewaardeerd. Partijen van zittingen waarin een schikking is overeengekomen, blijken meer tevreden te zijn over de kwaliteit van de communicatie ter zitting dan partijen van zittingen waarin dat niet het geval was. Wat betreft de uitleg en informatie door de rechter zijn partijen vooral geïnteresseerd in een voorlopig oordeel en veel minder in het verdere verloop van de procedure.

Ten derde vergelijkt het onderzoek van Mein e.a. (2008) de informatievoorziening vanuit de rechtspraak met de informatiebehoefte van partijen. Het onderzoek is uitgevoerd binnen vier sectoren van de arrondissementen Breda en Utrecht. De onderzoekers concluderen dat de informatievoorziening een verbrokkelde indruk maakt doordat deze weinig gericht is op de ontvanger en het niet helder is of de informatie daadwerkelijk (en op tijd) bij de partijen terecht komt. Partijen blijken voorafgaand aan de zitting ook niet actief op zoek te gaan naar informatie. De informatie waarover zij wel beschikken, is hen veelal ongevraagd gegeven. Na afloop geeft 70% van de partijen aan zich voldoende te hebben voorbereid op de zitting. De informatievoorziening zou in de ogen van partijen nog verbeterd kunnen worden door een helder geformuleerde brief van de rechtbank. Verder blijkt uit dit onderzoek dat de partijen voorafgaand aan de zitting hoge verwachtingen hebben van een rechtvaardige behandeling, van de mogelijkheid om hun verhaal te kunnen doen en van de persoonlijke aandacht die zij van de rechter krijgen. Deze verwachtingen blijken na afloop van de zitting te zijn uitgekomen dan wel te zijn overtroffen.

Ten slotte heeft Eshuis (2009) een pilotonderzoek gedaan bij twee middelgrote rechtbanken naar de naleving van rechterlijke uitspraken en schikkingen die tijdens civiele bodemprocedures in eerste aanleg tot stand komen. Hij heeft drie jaar na afronding van de zaken partijen vragenlijsten voorgelegd en met een aantal van hen een interview gehouden. Daaruit komt naar voren, dat bij 85% van de schikkingen volledig aan de verplichtingen is voldaan. Bij eindvonnissen op tegenspraak is dit 73.5%. Verder blijken veel partijen in zaken met een eindvonnis de volgende keer liever een schikking te willen en vice versa. Dit zou volgens Eshuis (2009) verklaard kunnen worden doordat partijen de uitkomst in hun eigen zaak (schikking dan wel vonnis) ten onrechte vergelijken met de ideaaltypische alternatieve uitkomst. Verder blijken de meeste eisers te verwachten dat hun zaak met een vonnis zal eindigen. Sommige partijen zijn verbaasd dat de rechter überhaupt nog een schikking beproeft. Daar staat tegenover dat 77% van de partijen het een goede zaak vindt als rechters partijen stimuleren om een schikking te treffen. Daarnaast volgt uit het onderzoek van Eshuis (2009) dat één op de drie partijen zich onder druk gezet voelt om te schikken. Die druk komt meestal van de rechter of hun eigen advocaat, maar in 20% van de gevallen van buitenaf (thuisfront, andere belanghebbenden). De meeste partijen die een schikking zijn overeengekomen geven bovendien aan deze schikking niet rechtvaardig te vinden.⁴

Ook heeft Eshuis (2009) partijen gevraagd naar de door hen ervaren rechtvaardigheid van de procedure (goede informatie, invloed op de procedure, onpartijdige rechter en respectvolle behandeling). Partijen waren hierover positief, in het bijzonder bij procedures mét een comparitie na antwoord. De ervaren rechtvaardigheid

4 De gemiddelde ervaren distributieve rechtvaardigheid van de groep schikkers is -0.05 (een licht negatief gemiddelde) met een mediaan van 0 (neutraal). Het percentages schikkers dat de schikking niet rechtvaardig vond staat niet vermeld in het rapport van Eshuis (2009).

van de uitkomst bij een eindvonnis (distributieve rechtvaardigheid) blijkt – veel meer dan de rechtvaardigheid van de procedure – af te hangen van winst (uitkomst rechtvaardiger) of verlies (uitkomst minder rechtvaardig). Ten slotte komt naar voren, dat de ervaren rechtvaardigheid van zowel uitkomst als procedure hoger is bij zaken met een vonnis dan bij zaken met een schikking.

1.4 Relevantie

Het onderhavige onderzoek naar doelbereik en rechtvaardigheid vult deze eerdere onderzoeken in een aantal opzichten aan. Op de eerste plaats betreft het een combinatie van kwantitatief en kwalitatief onderzoek, waarbij gegevens zijn verzameld over doelbereik en rechtvaardigheid met behulp van vragenlijsten, interviews en observaties. Wettelijk en persoonlijk doelbereik bij de comparitie na antwoord zijn niet eerder onderzocht en de ervaren rechtvaardigheid is direct na afloop van de zitting niet eerder kwantitatief onderzocht.

Ten tweede zijn de percepties van partijen, advocaten en rechters gemeten, wat het mogelijk maakt deze met elkaar te vergelijken en eventuele verschillen te signaleren.

Ten derde maken de verzamelde data de huidige zittingspraktijk inzichtelijk. Op basis van deze data kunnen aandachtspunten voor verbetering geformuleerd worden. Het onderzoek heeft daardoor directe, praktische relevantie voor het primaire proces. Deze praktische relevantie wordt nog groter doordat ik aan het eind van dit boek een aantal voorstellen doe voor een goede zittingsaanpak.

1.5 Onderzoeksopzet

1.5.1 Selectie van zaken

Er is een empirisch onderzoek verricht om de huidige zittingspraktijk in kaart te brengen en aandachtspunten voor verbetering te signaleren. Tussen juni 2006 en maart 2007 zijn bij de afdeling Handelszaken van twee rechtbanken in totaal 150 comparities na antwoord onderzocht: 75 bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch en 75 bij de Rechtbank Utrecht. Er zijn geen zittingen van de sector Kanton onderzocht.

De afdeling Handelszaken van deze twee rechtbanken zijn ongeveer even groot⁵ en het percentage zaken dat voor een comparitie na antwoord wordt geselecteerd ligt bij beide rechtbanken tussen de 90% en 95%.

Oorspronkelijk zijn deze twee rechtbanken gekozen omdat zij structureel zouden verschillen in de instructie voorafgaand aan de zitting. Hierdoor kon onderzocht

5 In juni 2006 werkten (in deel- of voltijd) bij de afdeling Handel van de Rechtbank 's-Hertogenbosch 23 rechters en bij die afdeling van de Rechtbank Utrecht 21 rechters.

worden of de rechtvaardigheids- en doelbereikpercepties van de procesdeelnemers anders zijn als er instructie in de voorfase heeft plaatsgevonden dan wanneer dat niet het geval is. In Utrecht zou gewerkt worden met een standaardvonnis en in 's-Hertogenbosch zou de rechter zaakspecifieke instructies (kunnen) toevoegen aan een standaardvonnis.

Bij de dataverzameling bleek echter dat de rechters in 's-Hertogenbosch in veel zaken geen zaakspecifieke instructies geven voorafgaand aan de zitting (zie paragraaf 3.1). De vraag of rechtvaardigheids- en doelbereikpercepties van de procesdeelnemers anders zijn als er instructie in de voorfase heeft plaatsgevonden kon als gevolg van selectie-effecten niet goed meer beantwoord worden. Het is namelijk niet duidelijk waarom een rechter in 's-Hertogenbosch in de ene zaak wel instructies heeft gegeven en in de andere zaak niet. Mogelijk hangt dit samen met de complexiteit van de zaak (wel instructie in complexe zaken, niet in eenvoudige zaken). Mogelijk hangt dit samen met andere aspecten, zoals bijvoorbeeld de werklust van de rechter. Indien de analyses zouden uitwijzen dat de rechtvaardigheids- en doelbereikpercepties bij zittingen mét zo'n instructie significant hoger zijn dan die bij zittingen zonder een dergelijke instructie, wil dat nog niet zeggen dat de instructie een positieve invloed heeft op de doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties van de procesdeelnemers. Er is immers ook een ander element in het geding: de voor instructie geselecteerde zaken waren mogelijk anders (complexer of op andere manier anders) dan de zaken waarbij geen instructie plaatsvond. Dit andere element kan leiden tot een onderschatting of overschatting van het effect van instructie, doordat complexere (of op een andere manier andere) zaken respectievelijk minder snel of sneller leiden tot positieve doelbereik- of rechtvaardigheidspercepties.⁶

De rechters van beide rechtbanken zijn verder in drie groepen verdeeld, afhankelijk van de ervaring die zij hadden op het moment dat hun eerste zitting werd onderzocht: minder dan 100 comparities (onervaren rechters), tussen de 100 en 200 comparities (middelmatic ervaren rechters) of meer dan 200 comparities (zeer ervaren rechters). Van ieder van deze groepen rechters zijn evenveel zittingen onderzocht (tabel 1). Hiervoor is oorspronkelijk gekozen omdat dan kon worden onderzocht of de doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties van procesdeelnemers anders zijn als de zitting wordt geleid door respectievelijk een onervaren, middelmatic ervaren of zeer ervaren rechter. In feite bleek deze vraag, wederom vanwege selectie-effecten, niet te beantwoorden en is om die reden verder niet in dit boek opgenomen. Het is namelijk niet helder op grond van welke criteria de zaken over de rechters worden verdeeld. Mogelijk worden complexere zaken toebedeeld aan meer ervaren rechters. De complexiteit van de zaak (of een andere factor) kan dan

6 Overigens is deze analyse, met een waarschuwing voor deze selectie-effecten, wel opgenomen in Van der Linden (2008).

leiden tot een onderschatting of overschatting van het effect van de ervaring van de rechter.⁷

Tabel 1: Verdeling van de 150 onderzochte zittingen over de twee rechtbanken (in de kolommen) en over de onervaren, middelmatig ervaren en zeer ervaren rechters (in de rijen)

<i>Aantal comparities ervaring van de rechter</i>	<i>Rechtbank 's-Hertogenbosch</i>	<i>Rechtbank Utrecht</i>	<i>Totaal</i>
< 100	25	25	50
100-200	25	25	50
> 200	25	25	50
Totaal	75	75	150

Er zijn uitsluitend zaken geselecteerd die aan twee criteria voldeden. (1) Minstens één van de partijen moest een natuurlijk persoon zijn, omdat persoon en belangen bij natuurlijke personen samenvallen terwijl bij rechtspersonen per definitie sprake is van vertegenwoordiging. (2) Verder zijn – om de data-analyse wat te vereenvoudigen – alleen zaken geselecteerd waarbij niet meer dan twee procureurs betrokken waren: één voor de eiser(s) en één voor de gedaagde(n). Daarnaast was het voor het onderzoeksteam praktisch niet mogelijk om veel zittingen tegelijkertijd te onderzoeken. Als er daarom meer zittingen op hetzelfde tijdstip op de rol stonden is er willekeurig één geselecteerd. Van een zuiver aselechte steekproef is dus geen sprake, maar er is geen reden om aan te nemen dat de geselecteerde zaken systematisch verschillen van de niet-geselecteerde zaken wat betreft rechtvaardigheid en doelbereik.

Het uiteindelijke doel was om bij iedere rechtbank 75 comparities na antwoord te onderzoeken. Om dat te bereiken zijn er in werkelijkheid meer zittingen geselecteerd. Op de eerste plaats kwam dit doordat er een behoorlijk aantal zittingen uitviel of door de rechtbank werd uitgesteld, te weten 24 in 's-Hertogenbosch en 35 in Utrecht. Ten tweede zijn er drie zittingen wel onderzocht, maar achteraf uit de steekproef verwijderd omdat beide partijen en advocaten niet wilden meewerken aan het onderzoek. Voor iedere zitting die vanwege één van deze twee redenen buiten de steekproef viel, is steeds een nieuwe zitting geselecteerd.

⁷ Overigens is deze analyse, met een waarschuwing voor deze selectie-effecten, wel opgenomen in Van der Linden (2008). Daarbij moet wel opgemerkt worden dat daar ten onrechte is gerapporteerd dat de zittingen van onervaren rechters significant hoger scoren op ervaren informatieve rechtvaardigheid dan zittingen van middelmatig ervaren rechters. Bij die analyses is, zo blijkt achteraf, een fout gemaakt. Er blijken geen significante verschillen te bestaan in de ervaren informatieve rechtvaardigheid tussen zittingen die respectievelijk werden geleid door onervaren, middelmatig ervaren en zeer ervaren rechters.

1.5.2   *Maatregelen om de participatie te bevorderen*

Als een zitting voor het onderzoek was geselecteerd, ontvingen beide advocaten daaraan voorafgaand een brief van de Universiteit van Tilburg (op naam van prof. mr. J.M. Barendrecht en mijzelf) waarin het doel van het onderzoek uiteen werd gezet. Bij de brief zaten twee vragenlijsten, één voor de advocaat en één voor zijn cliënt, met het verzoek om deze ingevuld te retourneren in een bijgevoegde antwoordenvelop.

Als er meer eisers en/of gedaagden in één zaak waren, werd alleen de partij die als eerste op de rol genoemd stond, verzocht de vragenlijst in te vullen. Om de participatie te bevorderen zat bij de brief van de Universiteit van Tilburg ook nog een begeleidende brief van de president van de desbetreffende rechtbank en de deken van dat arrondissement met daarin een oproep aan partijen en advocaten mee te werken aan het onderzoek.

Als de twee vragenlijsten één dag voor de zitting niet terug ontvangen waren, werd de advocaat gebeld om te informeren of hij en zijn cliënt wilden meewerken aan het onderzoek.

De rechters ontvingen steeds ongeveer een week voor de zitting een email waarin hen verzocht werd de bijgevoegde vragenlijst in te vullen en mee te brengen naar de zitting. Responsbevorderende maatregelen zijn voor de rechters verder niet genomen, maar bij beide rechtbanken zijn de rechters voorafgaand aan het onderzoek door de afdelingsvoorzitter ('s-Hertogenbosch) of door mijzelf (Utrecht) ingelicht over het onderzoek.

Alle deelnemers is gegarandeerd dat er vertrouwelijk zou worden omgegaan met hun antwoorden en dat hun antwoorden anoniem zouden worden verwerkt.

1.5.3   *Methoden van dataverzameling*

De 150 zittingen zijn onderzocht door middel van vragenlijsten, interviews en observaties (bijlage 2). Aan beide partijen, beide advocaten en de rechter is steeds voorafgaand aan de zitting een korte vragenlijst voorgelegd en na afloop van de zitting een wat langere vragenlijst. Deze laatste vragenlijst bestond grotendeels uit stellingen waarbij de participanten op een vijfpuntsschaal (1 = zeer oneens, 5 = zeer eens) konden aangeven in welke mate ze het eens waren met die stellingen. In een direct daarop volgend interview is hen gevraagd een korte toelichting op een aantal van die antwoorden te geven.

Er is goed op gelet dat partijen en advocaten de vragenlijst afzonderlijk van elkaar invulden en hierover geen overleg pleegden. Ook bij de interviews werd ervoor gewaakt dat iedereen vrijuit kon spreken door steeds de advocaat en cliënt afzonderlijk van elkaar vragen te stellen. Het invullen van de vragenlijsten en het daarop volgende interview nam in totaal ongeveer twintig minuten in beslag.

Daarnaast is – tijdens de onderzochte zittingen – een aantal observaties gedaan. Dit werd partijen en advocaten voorafgaand aan de zitting ook medegedeeld.

1.5.4 Pilot bij de Rechtbank Dordrecht

De vragenlijsten, interviewvragen en observatieschema's zijn voorafgaand aan deze studie getest in een pilot van 10 comparities na antwoord bij de Rechtbank Dordrecht. Het doel hiervan was na te gaan of de vragenlijsten en interviewvragen voldoende duidelijk waren voor de partijen, advocaten en rechters en of de aspecten die de onderzoekers tijdens de zitting aan de hand van de observatieschema's moesten observeren voldoende helder waren. Naar aanleiding van deze pilot is nog een aantal wijzigingen in de vragenlijsten, interviewvragen en observatieschema's aangebracht.

1.5.5 Uitvoering dataverzameling

De dataverzameling is uitgevoerd door mijzelf en zes rechtenstudenten die in het laatste jaar van hun studie zaten.⁸ Deze studenten hebben voor aanvang van het onderzoek een training gehad waarin zij de belangrijkste interviewtechnieken leerden. De dataverzameling vond vervolgens plaats in tweetallen (twee studenten of één student en ikzelf). Eén van ons benaderde de eiser en zijn advocaat en de ander benaderde de gedaagde en zijn advocaat om de vragenlijsten en interviews af te nemen.

Ook tijdens de zitting hadden de tweetallen een rolverdeling: de één nam met behulp van twee stopwatches een aantal tijden op (o.a. de duur van de zitting, de spreektijden van de procesdeelnemers) en vulde deze in op observatieschema 1 van bijlage 2. De ander observeerde de werkwijze van de rechter aan de hand van observatieschema 2 van bijlage 2 (o.a. de uitleg die de rechter geeft, de gemaakte afspraken over het verloop van de procedure na de zitting). Ik duid mijzelf en de studenten wat betreft de dataverzameling verder aan als 'de onderzoekers' of 'de observanten'.

De (tijd)metingen en observaties van de zeven observanten zijn goed met elkaar vergelijkbaar doordat bij alle onderzochte zittingen gebruik gemaakt werd van observatieschema's (bijlage 2). Deze schema's zijn tijdens de training (voorafgaand aan het onderzoek) uitgebreid met de studenten doorgenomen. Daarnaast zijn er nog twee maatregelen genomen om zoveel mogelijk te voorkomen dat de (tijd)metingen en observaties van de zeven observanten uiteen liepen.

Op de eerste plaats is de dataverzameling bij alle zittingen van de pilot (paragraaf 1.5.4) uitgevoerd door mijzelf en dezelfde rechtenstudent. Tijdens die zittingen vulden wij om de beurt observatieschema 1 en observatieschema 2 in, keken wij bij het invullen met elkaar mee en bespraken wij situaties waar wij verschillend tegenaan keken, zodat we uiteindelijk steeds op één lijn zaten. De overige vijf

8 Dit waren Wouter Abee, Cleo Cadot, Greetje Fimerius, Claudia Hartmann, Noor Haverman en Linda van Krimpen.

rechtenstudenten zijn pas na de pilot bij de ‘echte’ dataverzameling ingezet. Ieder van hen werd gedurende minstens vijf zittingen ingewerkt door mijzelf of de student die de pilot met mij had uitgevoerd, zodat de dataverzameling zoveel mogelijk op eenduidige wijze werd uitgevoerd.

Ten tweede zijn alle observanten (inclusief ikzelf) regelmatig bij elkaar gekomen om moeilijke situaties en problemen bij de dataverzameling met elkaar te bespreken. Deze bijeenkomsten vonden in het begin van het onderzoek ongeveer eens in de twee weken plaats en later wat minder frequent.

1.5.6 Respons en soort zaken

Het aantal aanwezige partijen en advocaten bij de 150 onderzochte zittingen was respectievelijk 288 en 296. De responspercentages zijn apart uitgerekend voor de korte (verwachtingen)vragenlijsten voorafgaand aan de zitting, de langere vragenlijsten na afloop van de zitting en de interviews (tabel 2).

Tabel 2: De responspercentages

	<i>Korte vragenlijsten</i>	<i>Langere vragenlijsten</i>	<i>Interviews</i>
Partijen	83%	84%	76%
Advocaten	89%	90%	81%
Rechters	99%	100%	100%

De partijen, advocaten en de rechters die hebben meegewerkt aan het onderzoek hebben allemaal de langere vragenlijst ingevuld. Een aantal van hen heeft de korte vragenlijst niet ingevuld en sommige van hen wilden niet meewerken aan het interview. Dit verklaart waarom de responspercentages voor de langere vragenlijsten hoger zijn dan voor de korte vragenlijsten en de interviews. De responspercentages zijn allemaal erg hoog. De participatiebevorderende maatregelen (paragraaf 1.5.2) hebben hier zeker aan bijgedragen.

Er zijn geen significante verschillen gevonden in non-respons tussen eisers en gedaagden ($\chi^2 = .003$; $p = .960$), tussen hun advocaten ($\chi^2 = .553$; $p = .457$), tussen de partijen bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch en die bij de Rechtbank Utrecht ($\chi^2 = .141$; $p = .707$) of tussen de advocaten bij de twee rechtbanken ($\chi^2 = .000$; $p = 1.000$). In tabel 3 is weergegeven welke soort zaken is onderzocht. Daarbij is uitgegaan van de indeling die het Landelijk Bureau Mediation naast Rechtspraak gebruikt voor haar Mediation Monitor.⁹ Enkele weinig voorkomende categorieën zijn samengevoegd. De categorie ‘bestuurdersaansprakelijkheid’ is toegevoegd.

⁹ Deze Monitor geeft inzicht in procedurele zaken (o.a. zaakskenmerken, wijze van doorverwijzen, doorlooptijden) en inhoudelijke zaken (o.a. tevredenheid partijen met mediator) bij de doorverwijzingen naar mediation via de gerechten.

Tabel 3: De soort onderzochte zaken

Soort zaak	Rechtbank 's-Hertogenbosch		Rechtbank Utrecht	
	Abs	%	Abs	%
Contractenrecht/overeenkomsten/koop-ruil/ zakelijke dienstverlening	39	52.0	34	45.3
Boedelverdeling (na echtscheiding)	18	24.0	10	13.3
Buren	3	4.0	6	8.0
Bestuursaansprakelijkheid	3	4.0	4	5.3
Gezondheidsrecht	3	4.0	3	4.0
Arbeid	0	0.0	5	6.7
Erfrecht	1	1.3	4	5.3
Overig	8	10.7	9	12.0
Totaal	75	100.0	75	100.0

Het is belangrijk dat de soort onderzochte zaken bij de twee rechtbanken ongeveer gelijk is, want anders zouden eventuele verschillen in doelbereik en rechtvaardigheid het gevolg kunnen zijn van de soort zaken. De tabel geeft aan dat de verdeling van de zaken bij de twee rechtbanken redelijk vergelijkbaar is.¹⁰ Alleen het aantal boedelverdelingen is bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch duidelijk hoger dan bij de Rechtbank Utrecht. Door de geïnterviewde rechters is een aantal malen aangegeven dat boedelzaken vaak bewerkelijke zaken zijn: ze zijn niet zozeer juridisch complex, maar er spelen veel feiten en emoties en het vonnis in dergelijke zaken is vaak lang. Hier staat tegenover dat de Rechtbank 's-Hertogenbosch voor al haar zaken standaard een uur langer uittrekt. Rechters hebben daar voor deze bewerkelijke zaken dus langer de tijd. Al met al lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat de soort onderzochte zaken bij de twee rechtbanken (ongeveer) gelijk is.

1.5.7 Begeleidingscommissie en expertmeeting

Het empirisch onderzoek dat verricht is om de huidige zittingspraktijk in kaart te brengen is gefinancierd door de Raad voor de Rechtspraak. In dat kader heeft de Raad voor de Rechtspraak een begeleidingscommissie benoemd (bijlage 1). Deze begeleidingscommissie is vanaf het begin bij iedere fase van het onderzoek tot de oplevering van het rapport 'Zitten, luisteren en schikken' (Van der Linden, 2008) betrokken geweest. Er is met de begeleidingscommissie uitgebreid gesproken over de onderzoeksopzet, de te gebruiken observatieschema's, vragenlijsten en interview-

10 Er kan niet getoetst worden of deze verschillen significant zijn met behulp van een chi-kwadraat toets omdat niet voldaan is aan de voorwaarde dat de minimale verwachte celfrequentie hoger is dan 5.

vragen, (de resultaten van) de pilot en het verloop van de dataverzameling. Ook heeft de commissie commentaar gegeven op eerdere conceptversies van het rapport ‘Zitten, luisteren en schikken’.

In juli 2008 vond een expertmeeting plaats over de aandachtspunten die zouden kunnen voortvloeien uit de resultaten van het empirisch onderzoek. Bij deze expertmeeting was niet alleen de begeleidingscommissie aanwezig, maar ook een aantal deskundigen uit de rechterlijke macht, advocatuur en wetenschap (bijlage 1). De concrete suggesties en ideeën die tijdens deze expertmeeting naar voren zijn gebracht, zijn verwerkt in de aandachtspunten voor de huidige zittingspraktijk, die beschreven staan in hoofdstuk 8 van dit boek.

De inhoud van het rapport ‘Zitten, luisteren en schikken’ is grotendeels in dit boek overgenomen. In paragraaf 1.6 geef ik precies aan welke paragrafen en hoofdstukken in dit boek nieuw zijn ten opzichte van dat rapport. Voor alle duidelijkheid merk ik op dat de begeleidingscommissie op geen enkele wijze betrokken is geweest bij deze nieuwe paragrafen en hoofdstukken.

1.5.8 Methode van rechtsvergelijking

Op basis van het hiervoor beschreven empirisch onderzoek wordt de huidige zittingspraktijk in kaart gebracht en worden drie aandachtspunten voor verbetering gesignaleerd. Het boek eindigt met een aantal voorstellen bij ieder aandachtspunt dat (gezamenlijk) invulling geeft aan een goede zittingsaanpak voor comparitierechters vanuit het perspectief van doelbereik en rechtvaardigheid (hoofdstuk 10). Bij die voorstellen heb ik mij niet alleen laten inspireren door verbetervoorstellen die reeds binnen Nederland voor de comparitie na antwoord zijn gedaan, maar heb ik ook gebruik gemaakt van rechtsvergelijkend onderzoek (hoofdstuk 9). Het aantal verbetervoorstellen dat binnen Nederland voor de aanpak van een comparitie na antwoord is gedaan, is namelijk vrij beperkt en een blik op de voorstellen die in het buitenland voor (in enige mate) vergelijkbare zittingen zijn gedaan, levert mijns inziens een nuttige bijdrage.

Voor deze rechtsvergelijking dient allereerst de vraag beantwoord te worden welke landen daarbij betrokken worden. Ik heb ervoor gekozen om naar Duitsland en de Verenigde Staten te kijken. Duitsland is een voor de hand liggende keuze, omdat de civiele zitting daar – net als de comparitie na antwoord in Nederland – een centrale plaats binnen de civiele procedure inneemt. Dat is in Duitsland al wat langer het geval dan in Nederland, zodat Duitsland in die zin voorop loopt. Bovendien is de Duitse civiele procedure sterk vergelijkbaar met de Nederlandse civiele procedure. Na het klaagschrift (dagvaarding) en de conclusie van antwoord volgt een zitting, waarbij de feitelijke en juridische kant van de zaak verhelderd wordt en de schikkingsmogelijkheden worden onderzocht. Daarnaast is Duitsland een interessant land voor rechtsvergelijking omdat er redelijk recent (in 2006) een grootschalige evaluatie van het Duitse procesrecht heeft plaatsgevonden en er

bovendien de laatste jaren nogal wat pilots zijn geïnitieerd, waarbij rechters de mogelijkheid hebben om partijen naar een aparte schikkingsrechter te verwijzen.

De keuze voor de Verenigde Staten is vooral ingegeven door de enorme aandacht die daar bestaat voor wijze waarop rechters te werk gaan bij het beproeven van een schikking. Niet alleen zijn in de Verenigde Staten verschillende gedragscodes voor rechters opgesteld, waarin dwangschikkingen expliciet verboden worden, maar er bestaat inmiddels ook de nodige rechtspraak over de vraag wanneer er al dan niet sprake is van ongeoorloofde druk vanuit de rechter bij het beproeven van een schikking. Daarnaast zijn er in de literatuur behoorlijk wat verbetervoorstellen naar voren gebracht, die betrekking hebben op onderwerpen die ook relevant kunnen zijn voor de comparitie na antwoord (bijvoorbeeld het informeren van partijen, communicatie ter zitting en schikkingstechnieken).

De volgende vraag is welke methode bij die rechtsvergelijking gevolgd wordt. Ik heb ervoor gekozen om verbetervoorstellen uit Nederland, Duitsland en de Verenigde Staten te bespreken die (1) op het eerste gezicht zouden kunnen leiden tot (een hogere mate van) doelbereik en rechtvaardigheid, (2) toepasbaar zouden kunnen zijn in de Nederlandse context en (3) redelijk recent zijn gedaan (vanaf ongeveer 2000). Ik heb dus geen verbetervoorstellen voor de zitting geselecteerd met het oog op bijvoorbeeld kosten en snelheid, maar alleen voorstellen die waarschijnlijk leiden tot een hoger doelbereik en/of een hogere ervaren rechtvaardigheid. Daarbij heb ik gekeken naar initiatieven van de wetgever, opgestelde richtlijnen, rechterlijke uitspraken en voorstellen die zijn gedaan in de literatuur.

Alle verbetervoorstellen uit Nederland, Duitsland en de Verenigde Staten die voldoen aan de hierboven genoemde criteria komen aan de orde in hoofdstuk 9. Ik toets/evalueer die voorstellen echter niet in dat hoofdstuk. Ik beschrijf ze slechts. De toetsing volgt in hoofdstuk 10. In dat hoofdstuk breng ik in kaart wat een goede zittingsaanpak zou kunnen zijn – vanuit het perspectief van doelbereik en rechtvaardigheid – door een aantal (elkaar aanvullende) voorstellen te doen voor de werkwijze van comparitierechters. Bij ieder van die voorstellen in hoofdstuk 10 geef ik aan door welke verbetervoorstellen uit hoofdstuk 9 ik me heb laten inspireren.

1.6 Opzet boek (inclusief verhouding tot ‘Zitten, luisteren en schikken’)

De opbouw van dit boek is als volgt. In hoofdstuk 2 geef ik een kort overzicht van de belangrijkste wetenschappelijke inzichten op het gebied van procedurele rechtvaardigheid. Dit hoofdstuk dient ter onderbouwing van de resultaten van dit onderzoek die betrekking hebben op rechtvaardigheid.

Hoofdstuk 3 geeft een chronologisch overzicht van de zitting: wat gebeurt er voorafgaand aan de zitting (instructie, verwachtingen van procesdeelnemers), wat gebeurt er tijdens de zitting (tijdsindeling, uitleg en informatie, het verkrijgen van inlichtingen, het beproeven van een schikking, het opstellen van het proces-verbaal) en wat gebeurt er na afloop (vervolg van de procedure)?

In hoofdstuk 4 staat het bereik van de wettelijke doelen centraal (deelvraag 1) en wordt ingegaan op de vraag of de percepties van partijen, advocaten en rechters ten aanzien van het wettelijk doelbereik verschillen (deelvraag 2). In hoofdstuk 5 komt aan de orde wat de persoonlijke doelen van partijen, advocaten en rechters voor de zitting zijn (deelvraag 3) en in welke mate de doelen van deze drie groepen bereikt worden (deelvraag 4). De rechtvaardigheidspercepties van partijen en advocaten staan centraal in hoofdstuk 6 (deelvraag 5). In dat hoofdstuk wordt ook duidelijk hoe goed rechters de door partijen ervaren rechtvaardigheid kunnen inschatten (deelvraag 6). In hoofdstuk 7 komt de vraag aan de orde of er verband bestaat tussen het wettelijk doelbereik, het persoonlijk doelbereik en de rechtvaardigheidspercepties in de huidige zittingspraktijk (deelvraag 7).

De hoofdstukken 3 tot en met 7 van dit boek zijn vooral beschrijvend van aard. Ik geef weer wat de empirische bevindingen zijn, maar laat – op een enkele uitzondering na – de interpretatie/verklaring van die bevindingen over aan de lezer.

Hoofdstuk 8 bevat drie aandachtspunten voor verbetering van de huidige zittingspraktijk (deelvraag 8). In hoofdstuk 9 komen vervolgens verbetervoorstellen aan de orde die tot op heden binnen Nederland voor de comparitie na antwoord of in Duitsland of de Verenigde Staten voor (enigszins) vergelijkbare zittingen zijn gedaan en soms ook zijn doorgevoerd (deelvraag 9). Deze voorstellen dienen als inspiratie bij het formuleren van een goede zittingsaanpak voor comparitierechters vanuit het perspectief van doelbereik en rechtvaardigheid in hoofdstuk 10 (deelvraag 10). Tot slot maak ik enkele concluderende opmerkingen, waarin ik de belangrijkste lijnen van dit onderzoek in een breder verband plaats en enkele suggesties doe voor toekomstig onderzoek.

De inhoud van het rapport ‘Zitten, luisteren en schikken’ (Van der Linden, 2008) – dat ik in opdracht van de Raad voor de Rechtspraak heb geschreven – is ook in dit boek opgenomen. In vergelijking met dat rapport zijn de volgende hoofdstukken en paragrafen nieuw of aanzienlijk gewijzigd in dit boek:

- Hoofdstuk 1: paragraaf 1.2, 1.3, 1.5.5, 1.5.7 en 1.5.8;
- Hoofdstuk 2: paragraaf 2.1.4 en 2.2;
- Hoofdstuk 3: paragraaf 3.5, 3.7.3, 3.7.4 en 3.8;
- Hoofdstuk 4: paragraaf 4.2.1;
- Hoofdstuk 5;
- Hoofdstuk 7;
- Hoofdstuk 9;
- Hoofdstuk 10;
- Concluderende opmerkingen.

Vanwege de leesbaarheid gebruik ik in dit boek alleen de hij-vorm in plaats van hij/zij. Daarnaast duid ik, ook in verband met de leesbaarheid, de comparitie na antwoord (zoveel mogelijk) aan als ‘de zitting’. De literatuur is tot 1 januari 2010 meegenomen in dit boek.

2 Onderzoek naar rechtvaardigheid

De afgelopen dertig jaar is er veel onderzoek gedaan naar rechtvaardigheid. Dit onderzoek is bij verschillende soorten besluitvormingsprocedures verricht, zoals gerechtelijke procedures, mediation, arbitrage, procedures bij de politie (bijvoorbeeld aanhoudingsprocedures) en procedures binnen bedrijven (bijvoorbeeld beoordelings-, ontslag- of reorganisatieprocedures). Mensen die in een besluitvormingsprocedure zijn verwickeld willen in het algemeen graag een gunstige uitkomst. Dit lijkt heel vanzelfsprekend. Toch blijken mensen een gunstige uitkomst minder belangrijk te vinden dan vaak wordt gedacht. Onderzoek heeft aangetoond dat mensen namelijk (ook) veel waarde hechten aan een rechtvaardige procedure (Lind & Tyler, 1988; Thibaut & Walker, 1975).

Wat maakt nu dat procesdeelnemers een besluitvormingsprocedure rechtvaardig vinden? Deze vraag beantwoord ik in paragraaf 2.1 door het belangrijkste onderzoek naar rechtvaardigheid in de afgelopen 30 jaar te bespreken. Vervolgens komt in paragraaf 2.2 de vragenlijst aan de orde die in dit onderzoek is gebruikt om de ervaren rechtvaardigheid van partijen en advocaten bij de comparitie na antwoord te meten. Ten slotte wordt in paragraaf 2.3 het belang van een (hogere) ervaren rechtvaardigheid duidelijk. In die paragraaf beschrijf ik wat de effecten zijn (in bijvoorbeeld gedrag en houding) als een procesdeelnemer de gevolgde procedure rechtvaardig vindt.

2.1 Onderzoek naar de rechtvaardigheid van besluitvormingsprocedures

2.1.1 Distributieve rechtvaardigheid

Tot 1975 stond het onderzoek naar besluitvormingsprocedures in het teken van de verdeling van uitkomsten (Blau, 1964; Homans, 1961; Leventhal, 1976; Stouffer e.a., 1949). Men ging er toen vanuit dat individuen een besluitvormingsprocedure positief evalueren als de uitkomst als rechtvaardig wordt gezien. De bekendste theorie die van deze gedachte uitgaat is de Equity theorie van Adams (1964). Volgens deze theorie vergelijken mensen hun eigen inbreng-uitkomstverhouding met die van relevante anderen. Indien een individu hierin een ongelijkheid ('in-equity') percipieert, zal hij ernaar streven de balans te herstellen. Volgens Adams is het daarbij niet relevant in wiens voordeel de balans uitslaat: ook individuen die profiteren van de ongelijkheid, zullen proberen de balans te herstellen. Dat kan een individu op een aantal manieren doen. Een individu kan zijn eigen inbreng

of uitkomsten feitelijk of cognitief aanpassen, het veld verlaten, zich met iemand anders vergelijken of de ander zijn inbreng of uitkomst proberen te beïnvloeden.

Voorbeeld

Als advocaat Jansen een lager salaris heeft dan de advocaten De Vries en Berendse, zal hij de verhouding tussen zijn eigen inbreng (opleiding, leeftijd, eerdere werkervaring, intelligentie, sociale vaardigheden, aantal uren werk/inspanningen) en uitkomsten (salaris, status) vergelijken met die van zijn twee collega's. Hij komt daarbij tot de conclusie, dat er sprake is van balans als hij zichzelf met mr. De Vries vergelijkt: 'het is rechtvaardig dat mr. De Vries meer verdient dan ik omdat hij al een aantal jaren langer als advocaat werkzaam is en hij bovendien, in tegenstelling tot mijzelf, ieder weekend ook nog aan het werk is'.

Als hij zichzelf echter met mr. Berendse vergelijkt percipieert hij ongelijkheid: 'het is niet rechtvaardig dat Mr. Berendse meer verdient dan ik. Hij is tegelijk met mij begonnen als advocaat, werkt niet harder dan ik, is niet slimmer dan ik en wint niet meer zaken dan ik'. Nu advocaat Jansen deze ongelijkheid heeft waargenomen, zal hij proberen de balans tussen zijn eigen inbreng-uitkomstverhouding en die van mr. Berendse te herstellen. Dat kan hij doen door zijn eigen inbreng of uitkomsten feitelijk (minder hard werken, salarisverhoging vragen) of cognitief ('mijn salaris is dan wel wat lager, maar mijn kamer is natuurlijk veel groter') aan te passen, het veld te verlaten (ontslag nemen), zich met een andere collega vergelijken of mr. Berendse zijn inbreng of uitkomsten proberen te beïnvloeden (hem stimuleren om harder te werken).

Ook uit andere studies kwam naar voren dat gelijkheid (equity) van invloed is op (ervaren) rechtvaardigheid van uitkomsten. Het bleek echter niet de enige verdeelsleutel te zijn die individuen hanteren om te beoordelen of een uitkomst rechtvaardig is. Afhankelijk van de situatie, zal een individu het relatieve belang van verschillende verdeelsleutels bepalen om vast te stellen of de uitkomst rechtvaardig is. Zo zal er binnen gezinnen vaker een verdeelsleutel op basis van gelijkwaardigheid (ieder krijgt evenveel) of behoefte (degene die dat het meest nodig heeft, krijgt het meeste) gebruikt worden (Leventhal, 1980).¹

2.1.2 Procedurele rechtvaardigheid

In 1975 onderzochten Thibaut en Walker als eerste het ontwerp van juridische besluitvormingsprocedures in een aantal laboratoriumexperimenten. Zij vergeleken onder meer de accusatoire procedure van *common law* landen met de inquisitoire procedure van *civil law* landen. Zij construeerden daartoe een rechtszaak en informeerden alle deelnemers (studenten) dat zij de gedaagde partij in de zaak waren. De helft van de studenten werd ingedeeld in de accusatoire conditie: zij mochten hun eigen 'advocaat' (een rechtenstudent) selecteren. De argumenten van de twee

1 Voor overzichtsartikelen op het vlak van distributieve rechtvaardigheid, zie: Konow (2003) en Sabbagh (2001).

partijen werden vervolgens aan de rechter gepresenteerd door twee ‘advocaten’, die beiden het belang van hun eigen cliënt verdedigden. Studenten in de inquisitoire conditie hadden geen mogelijkheid om hun eigen ‘advocaat’ te kiezen, maar kregen samen één vertegenwoordiger toegewezen die de argumenten van beide partijen aan de rechter presenteerde. Deelnemers bleken meer tevreden te zijn over de accusatoire conditie dan over de inquisitoire conditie. Zij evalueerden deze als rechtvaardiger, onafhankelijk van de uitkomst. Dit was een opvallend resultaat omdat dit voor het eerst liet zien dat de tevredenheid van participanten verhoogd kan worden door gebruik te maken van een rechtvaardigere procedure, zonder de uitkomst aan te passen.

Thibaut en Walker (1975) gingen ervan uit, dat het belangrijkste onderscheid tussen de twee condities de mate waarin participanten invloed op het proces hadden, was. Partijen zouden bereid zijn om hun invloed op de uitkomst uit handen te geven zo lang zij invloed op het proces behielden. Als dat het geval is, zouden zij de besluitvormingsprocedure als rechtvaardiger evalueren. Dit wordt het *fair process effect* of *voice effect* genoemd.

Thibaut en Walker (1975) zagen deze invloed op het proces slechts als een middel om invloed op de uitkomst te hebben (waar het partijen volgens hen eigenlijk om zou gaan). Later onderzoek toonde echter aan dat mensen invloed op het proces ook op zichzelf waarden (Lind & Tyler, 1988; Tyler & Lind, 1992).

Onderscheid accusatoire en inquisitoire systeem

Het onderzoek van Thibaut en Walker (1975) wordt tot op de dag van vandaag aangehaald als ‘bewijs’ dat het accusatoire systeem van *common law* landen beter zou zijn dan het inquisitoire systeem van *civil law* landen. Dat is om twee redenen discutabel. Ten eerste noemen Thibaut en Walker (1975) in hun boek weliswaar een aantal verschillen tussen de twee systemen, maar in hun experiment is slechts één verschil onderzocht, namelijk of iedere partij ter zitting verdedigd wordt door zijn eigen advocaat of dat beide partijen door dezelfde toegewezen advocaat worden verdedigd. Het is zeer twijfelachtig of hieruit de conclusie getrokken mag worden dat het accusatoire systeem beter is dan het inquisitoire.

Op de tweede plaats is een algemene trend naar een actievere rechter in het civiele proces zichtbaar, zowel in inquisitoire als accusatoire procedures (Zuckerman, 1999). Van een strikt onderscheid tussen het door de rechter beheerste inquisitoire systeem en het door partijen beheerste accusatoire systeem is derhalve steeds minder sprake.

Het onderzoek van Thibaut en Walker (1975) heeft een enorme invloed gehad op vervolgonderzoek naar rechtvaardigheid. Leventhal (1980) was de eerste onderzoeker die hun ideeën toepaste in niet-juridische settings zoals bedrijven en klaslokalen. Tevens voegde hij een aantal factoren toe dat voor individuen belangrijk zou zijn als zij een procedure evalueren. Deze door hem bedachte factoren bleken bij later onderzoek bijzonder goed te kloppen (Tyler, 1988, 2006b). Dat waren de volgende zes factoren.

- *Consistentie*. Procedures zijn door de tijd heen constant en voor alle deelnemers hetzelfde.
- *Onbevooroordeeldheid*. Procedures zijn vrij van vooroordelen. Eigen belang of persoonlijke denkbeelden van de geschiloplosser worden beperkt.
- *Kwaliteit en nauwkeurigheid van besluiten*. De informatie die verzameld en gebruikt wordt voor de besluitvorming is nauwkeurig en fouten worden geminimaliseerd.
- *Correctiemogelijkheid*. Er zijn mogelijkheden om onrechtvaardige of niet-nauwkeurige beslissingen te herstellen. Hoger beroepsprocedures die tijdrovend, duur, onveilig of moeilijk te gebruiken zijn, worden als minder rechtvaardig gezien.
- *Vertegenwoordiging*. Hiervoor is het essentieel dat deelnemers het gevoel hebben dat de belangen en waarden van subgroepen² waarvan zij deel uitmaken, terugkomen in de procedure. De ervaren rechtvaardigheid is vooral hoog als individuen zelf kunnen deelnemen aan de procedure (door zelf het woord te voeren) omdat het individu in dat geval zelf in de gaten kan houden of de procedure verloopt in overeenstemming met de belangen en waarden van zijn subgroepen.
- *Ethiek*. Het besluitvormingsproces is in overeenstemming met morele en ethische waarden van het individu.

Zowel Leventhal (1980) als Thibaut en Walker (1975) benadrukten het belang van vertegenwoordiging (invloed). Uit het onderzoek van Leventhal (1980) werd echter niet duidelijk wat hij precies met vertegenwoordiging bedoelde: invloed op de uitkomst, invloed op het proces of beide (Lind & Tyler, 1988; Tyler, 1988).

Tyler (1988) heeft de criteria van Thibaut en Walker (1975) en Leventhal (1980) gecombineerd om het belang van de verschillende factoren te achterhalen. In dat onderzoek vroeg hij inwoners van Chicago naar hun ervaringen met de politie en rechtbanken. De resultaten hiervan lieten zien dat individuen aandacht hebben voor alle factoren, maar dat sommige factoren (vertegenwoordiging, consistentie en ethiek) sterker gerelateerd zijn aan oordelen over de rechtvaardigheid van de procedure dan andere. Bovendien bleek uit dit onderzoek dat het verband tussen de verschillende factoren positief is. Dit is goed nieuws voor beleidsmakers omdat dat betekent dat het mogelijk is om geschiloplossingsprocedures te ontwerpen waarin deze factoren allemaal tegelijkertijd aanwezig zijn.

2 Ieder individu beschouwt zichzelf een onderdeel van verschillende subgroepen en hecht meer of minder waarde aan bepaalde subgroepen. Die subgroepen kunnen gebaseerd zijn op een gelijke culturele of etnische achtergrond, een gelijk opleidingsniveau, gelijke politieke ideeën of andere gelijkenissen.

2.1.3 *Interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid*

Een volgende belangrijke stap binnen het onderzoek naar besluitvormingsprocedures werd gezet door Bies en Moag (1986). Zij introduceerden het begrip interactieve rechtvaardigheid en benadrukten het belang van rechtvaardigheid in de interactie met de geschiloplosser naast de hiervoor beschreven aspecten van de procedure zelf. Zij maakten een onderscheid tussen de volgende vier factoren voor een rechtvaardige interactie.

- *Eerlijkheid*. Geschiloplossers zijn open en eerlijk in hun communicatie tijdens de procedure en er is geen sprake van misleiding.
- *Respect*. Geschiloplossers vermijden onbeleefd en agressief gedrag richting de participanten.
- *Gepaste vragen*. Geschiloplossers vragen geen informatie die discriminatie in de hand werkt en laten ongepaste (bijvoorbeeld racistische of seksistische) opmerkingen achterwege.
- *Uitleg*. Beslissingen worden voldoende uitgelegd of verklaard.

In twee verschillende studies van Bies (1985) kwam naar voren dat het belang van de bovenstaande criteria voor individuen van boven (eerlijkheid) naar beneden (uitleg) afneemt.

Greenberg (1993b) heeft in aansluiting op deze resultaten voorgesteld twee soorten interactieve rechtvaardigheid te onderscheiden: interpersoonlijke rechtvaardigheid (Bies en Moag's respect en gepaste vragen) en informatieve rechtvaardigheid (Bies en Moag's eerlijkheid en uitleg). Interpersoonlijke rechtvaardigheid is in hoge mate aanwezig als mensen het gevoel hebben dat zijn op een nette en respectvolle manier door de geschiloplosser worden behandeld. Informatieve rechtvaardigheid heeft betrekking op de informatie en uitleg die participanten krijgen over de procedure en de uitkomst. Onderzoek van Shapiro e.a. (1994) heeft uitgewezen dat het bij informatieve rechtvaardigheid vooral belangrijk is, dat de informatie juist is, op een gepaste manier wordt gecommuniceerd en is afgestemd op (de behoeften van) participanten.

Door Greenberg's (1993b) introductie van twee soorten interactieve rechtvaardigheid ontstonden er vier typen rechtvaardigheid:

- distributieve rechtvaardigheid;
- procedurele rechtvaardigheid;
- interpersoonlijke rechtvaardigheid;
- informatieve rechtvaardigheid.

2.1.4 *Het aantal typen rechtvaardigheid*

De indeling van Greenberg (1993b) in vier typen rechtvaardigheid betekent niet dat men het er binnen de wetenschap over eens is dat rechtvaardigheid het beste gemeten kan worden door middel van deze vier concepten. Er bestaat binnen het onderzoeksveld van rechtvaardigheid namelijk nogal wat discussie over de vraag

of rechtvaardigheid is opgebouwd uit één, twee (distributieve en procedurele rechtvaardigheid), drie (distributieve, procedurele en interactieve rechtvaardigheid) of vier concepten (distributieve, procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid).

Volgens Greenberg (1990) kunnen twee of meer concepten van elkaar worden onderscheiden als aan twee criteria is voldaan:

- mensen moeten zich intuïtief bewust zijn van de verschillende concepten;
- de verschillende concepten moeten verschillende effecten hebben.

Het debat over het onderscheid tussen distributieve en procedurele rechtvaardigheid is het oudste.³ Uit een aantal studies volgt dat aan het eerste (Greenberg, 1986; Sheppard & Lewicki, 1987) en het tweede criterium is voldaan (Cohen-Charash & Spector, 2001; Colquitt e.a., 2001). Het is algemeen geaccepteerd dat distributieve rechtvaardigheid meer effect heeft op evaluaties die betrekking hebben op de uitkomst van de procedure (de tevredenheid met de uitspraak), terwijl procedurele rechtvaardigheid vooral sterk van invloed is op evaluaties ten aanzien van het (rechts)systeem (Armstrong & Arnaud, 2005; Greenberg, 1990; Lind & Tyler, 1988; Sweeney & McFarlin, 1993). Hoewel in een aantal onderzoeken een behoorlijk hoge correlatie is gevonden tussen distributieve en procedurele rechtvaardigheid (Cohen-Charash & Spector, 2001; Sweeney & McFarlin, 1997; Welbourne e.a., 1995)⁴ – wat er weer op zou kunnen wijzen dat mensen moeite hebben de twee concepten in hun hoofd te scheiden – lijkt men het er in het algemeen over eens dat distributieve en procedurele rechtvaardigheid van elkaar kunnen worden onderscheiden (Colquitt, 2001; Greenberg, 1990; Klaming & Giesen, 2008).

De introductie van interactieve rechtvaardigheid door Bies en Moag (1986) zorgde voor nog meer discussie binnen de wetenschap. Deze discussie had betrekking op de vraag of procedurele en interactieve rechtvaardigheid verschillende concepten zijn of niet. Bies en Moag (1986) introduceerden interactieve rechtvaardigheid aanvankelijk als een derde type rechtvaardigheid, maar Bies kwam hier later op terug door interactieve rechtvaardigheid als een vorm van procedurele rechtvaardigheid te beschouwen. Dit laatste heeft tot gevolg gehad dat bij de meeste onderzoeken interactieve rechtvaardigheid als onderdeel van procedurele rechtvaardigheid is gemeten in één gecombineerde schaal (Brockner e.a., 1995, 1997; Folger & Konovsky, 1989; Konovsky & Folger, 1991; Mansour-Cole & Scott, 1998; Skarlicki & Latham, 1997).

Er bestaat aan de andere kant echter ook onderzoek dat aangeeft dat mensen zich intuïtief bewust zijn van het onderscheid tussen procedurele en interactieve rechtvaardigheid (Bies & Tripp, 1996; Clemmer, 1993; Messick e.a., 1985; Mikula, 1986; Mikula e.a., 1990) en onderzoek dat uitwijst dat de procedurele en interactieve rechtvaardigheid verschillende effecten hebben (o.a. Armstrong e.a., 2002; Aryee

3 Voor een mooi overzicht, zie: Armstrong & Arnaud (2005).

4 Cohen-Charash & Spector (2001) vonden bijvoorbeeld een correlatie van .62 bij experimenten in het laboratorium een correlatie van .55 daarbuiten.

e.a., 2002; Bies, 2001; Cohen-Charash & Spector, 2001; Cropanzano e.a., 2002, Fuller jr & Hester, 2001.) Zo kwam bijvoorbeeld uit het onderzoek van Bies (2001) naar voren, dat procedurele rechtvaardigheid vooral van invloed is op evaluaties ten aanzien van het systeem, terwijl interactieve rechtvaardigheid eerder gerelateerd is aan evaluaties die betrekking hebben op autoriteiten (personen). Op grond van de twee criteria van Greenberg (1990) lijkt het daarom gerechtvaardigd om procedurele en interactieve rechtvaardigheid als twee verschillende concepten te zien. Binnen de wetenschap bestaat hierover echter geen overeenstemming (Colquitt, 2001; Colquitt e.a., 2001; Klaming & Giesen, 2008).

Een volgende stap in het debat werd ingezet door Greenberg (1993b) die interactieve rechtvaardigheid onderscheidde in interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid. Mensen zijn zich volgens hem niet alleen intuïtief bewust van interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid, maar de twee concepten hebben ook verschillende effecten (Greenberg, 1993c, 1994). Een klein aantal latere onderzoeken bevestigt dat deze twee concepten verschillende effecten hebben op de evaluaties van deelnemers van besluitvormingsprocedures (Cohen-Charash & Spector, 2001; Colquitt, 2001; Colquitt e.a., 2001; Kernan & Hanges, 2002).

De conclusie van het bovenstaande is dat er binnen de wetenschap nog steeds de nodige discussie bestaat, met name over de vraag of rechtvaardigheid het beste gemeten kan worden door middel van twee (distributieve en procedurele rechtvaardigheid), drie (distributieve, procedurele en interactieve rechtvaardigheid) of vier concepten (distributieve, procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid).

Deze discussie wordt nog eens bemoeilijkt doordat de wijze waarop rechtvaardigheid in verschillende onderzoeken is gemeten nogal uiteenloopt (Colquitt, 2001; Lind & Tyler, 1988; Greenberg, 1990, 1993a). De afwezigheid van een algemeen geaccepteerd instrument om (de verschillende typen van) rechtvaardigheid te meten heeft hier zeker aan bijgedragen. Bovendien komt het vaak voor dat het ene concept gemeten wordt met vragen die beter lijken te passen bij een ander concept. Zo hebben Joy en Witt (1992) distributieve rechtvaardigheid gemeten door (onder andere) te vragen naar de wijze waarop de respondenten behandeld werden. Die vraag lijkt eerder interactieve of interpersoonlijke rechtvaardigheid te meten dan distributieve rechtvaardigheid. Dit soort problemen komen het meest voor bij de meting van interactieve rechtvaardigheid, waarbij vragen die betrekking hebben op interactieve en procedurele rechtvaardigheid door elkaar worden gegooid. Voor toekomstig onderzoek is het wenselijk om de vier typen rechtvaardigheid van elkaar te onderscheiden. Verschillen tussen de vier concepten kunnen daardoor aan het licht komen.

2.2 Gebruikte vragenlijst rechtvaardigheid

Colquitt (2001) heeft een meetinstrument (vragenlijst) ontwikkeld om aan de hand van een aantal stellingen de vier typen rechtvaardigheid te meten (zie de linker

kolom van tabel 4). Zijn vragenlijst is gebaseerd op het belangrijkste onderzoek naar rechtvaardigheid in de afgelopen 30 jaar: het onderzoek van Leventhal (1976) om distributieve rechtvaardigheid te meten, dat van Thibaut en Walker (1978) en Leventhal (1980) om procedurele rechtvaardigheid te meten, dat van Bies en Moag (1986) voor de meting van interpersoonlijke rechtvaardigheid en ten slotte het onderzoek van Bies en Moag (1986) en Shapiro e.a. (1994) om informatieve rechtvaardigheid te meten.

Colquitt (2001) heeft deze vragenlijst ontwikkeld voor het meten van rechtvaardigheid binnen bedrijven. De vragenlijst kan echter ook gebruikt worden binnen de juridische setting, omdat onderzoek laat zien dat mensen steeds dezelfde aspecten belangrijk vinden in besluitvormingsprocedures, onafhankelijk van het soort procedure waarin zij verwickeld zijn (Folger, 1987; Lind & Tyler, 1988; Lind e.a., 1990a; Thibaut & Walker, 1975). Bovendien komt de setting binnen een bedrijf op een aantal punten overeen met de juridische setting (Klaming & Giesen, 2008): een leidinggevende/rechter bepaalt de uitkomst, heeft invloed op de uitkomst en op het proces en bepaalt in welke mate de werknemers/procespartijen daarop invloed krijgen. In beide settings vinden de werknemers/procespartijen het belangrijk dat zij hun visie naar voren kunnen brengen en dat er een beslissing/vonnis gebaseerd op juiste informatie volgt. Ten slotte wil de werkgever/rechter dat de beslissing/het vonnis door de werknemers/procespartijen wordt geaccepteerd en nageleefd.

De vragenlijst van Colquitt (2001) is een goed instrument om de verschillende typen rechtvaardigheid te meten. Op de eerste plaats is dit het geval omdat Colquitt (2001) voor ieder type rechtvaardigheid afzonderlijk een aantal stellingen heeft geformuleerd, die zijn gebaseerd op de belangrijkste rechtvaardigheidsstudies in de afgelopen 30 jaar. Verder is deze vragenlijst inmiddels in een aantal onderzoeken getest (Colquitt, 2001; Colquitt & Shaw, 2005; Kernan & Hanges, 2002). Daarbij kwam naar voren, dat de vragenlijst valide⁵ is en de vier typen rechtvaardigheid – als gemeten met de schaal van Colquitt (2001) – inderdaad van elkaar kunnen worden onderscheiden.

In het onderhavige onderzoek is de vragenlijst van Colquitt (2001) gebruikt om procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid te meten. Distributieve rechtvaardigheid is – net als in het onderzoek van Kernan en Hanges (2002) – niet gemeten, omdat de uitkomst (en de rechtvaardigheid daarvan) in het merendeel van de zaken nog niet bekend was direct na de zitting, toen de vragenlijsten werden afgenomen. Het vonnis volgt namelijk bij de onderzochte rechtbanken (op zijn vroegst) pas zes weken na de zitting.

De vragenlijst van Colquitt (2001) is – in overleg met de begeleidingscommissie – vertaald in het Nederlands en enigszins aangepast aan de setting waarin het onderzoek heeft plaatsgevonden. Het eindresultaat daarvan is weergegeven in de rechterkolom van tabel 4. Bij procedurele rechtvaardigheid zijn twee stellingen

5 Met valide wordt bedoeld dat de vragenlijst meet wat hij zegt te meten.

van de vragenlijst van Colquitt (2001) niet meegenomen in de Nederlandse vragenlijst, omdat beide stellingen veronderstellen dat de uitkomst van de procedure reeds bekend was bij het invullen van de vragenlijst, wat niet (altijd) het geval was. Verder is een aantal stellingen bij procedurele rechtvaardigheid iets anders geformuleerd voor advocaten (tussen vierkante haakjes in tabel 4) dan voor partijen. Partijen en advocaten konden, net als bij de vragenlijst van Colquitt (2001), de vragen beantwoorden op een vijfpuntsschaal (1 = zeer oneens, 5 = zeer eens).

Tabel 4: De vragenlijst van Colquitt (2001) vergeleken met de vragenlijst die gebruikt is in het onderhavige onderzoek om de ervaren rechtvaardigheid te meten

<i>Vragenlijst Colquitt</i>	<i>Vragenlijst voor dit onderzoek</i>
<i>Procedurele rechtvaardigheid</i>	
The following items refer to the procedures used to arrive at your (outcome). To what extent:	In welke mate bent u het eens met de stellingen hieronder?
1. Have you been able to express your views and feelings during those procedures?	1. Ik heb mijn zienswijze [de zienswijze van mijn cliënt] tijdens de zitting kunnen uiten.
2. Have you had influence over the (outcome) arrived at by those procedures?	–
3. Have those procedures been applied consistently?	2. De rechter heeft tijdens de zitting eenzelfde procedure gehanteerd voor mij [+ mijn cliënt] en de andere partij [+ advocaat].
4. Have those procedures been free of bias?	3. De rechter was vrij van vooroordelen.
5. Have those procedures been based on accurate information?	4. De rechter heeft mijn [deze] zaak goed bestudeerd voorafgaand aan de zitting.
6. Have you been able to appeal the (outcome) arrived at by those procedures?	–
7. Have those procedures upheld ethical and moral standards?	5. Op de zitting werden ethische en morele normen geschonden.
<i>Interpersoonlijke rechtvaardigheid</i>	
The following items refer to (the authority figure who enacted the procedure). To what extent:	In welke mate bent u het eens met de stellingen hieronder?
1. Has (he/she) treated you in a polite manner?	1. De rechter benaderde mij op een beleefde manier.
2. Has (he/she) treated you with dignity?	2. De rechter had respect voor mijn persoon en visie.
3. Has (he/she) treated you with respect?	
4. Has (he/she) refrained from improper remarks or comments?	3. De rechter heeft ongepaste opmerkingen gemaakt.

<i>Vragenlijst Colquitt</i>	<i>Vragenlijst voor dit onderzoek</i>
<i>Informatieve rechtvaardigheid</i>	
The following items refer to (the authority figure who enacted the procedure). To what extent:	In welke mate bent u het eens met de stellingen hieronder?
1. Has (he/she) been candid in (his/her) communications with you?	1. De rechter heeft op een open manier met mij gecommuniceerd.
2. Has (he/she) explained the procedures thoroughly?	2. In het tussenvonnis van de rechtbank is vóór de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.
	3. De rechter heeft aan het begin van de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.
3. Were (his/her) explanations regarding the procedures reasonable?	4. De informatie die in totaal (dus zowel voorafgaand als tijdens de zitting) gegeven is over het verloop van de zitting klopte met de werkelijke gang van zaken.
4. Has (he/she) communicated details in a timely manner?	5. De rechter heeft details over de gang van zaken op een geschikte/gepaste manier gecommuniceerd.
5. Has (he/she) seemed to tailor (his/her) communications to individuals' specific needs?	6. De rechter leek zijn/haar mededelingen af te stemmen op de behoeften van partijen en advocaten.
<i>Distributieve rechtvaardigheid</i>	
The following items refer to your (outcome). To what extent:	–
1. Does your (outcome) reflect the effort you have put into your work?	–
2. Is your (outcome) appropriate for the work you have completed?	–
3. Does your (outcome) reflect what you have contributed to the organization?	–
4. Is your (outcome) justified, given your performance?	–

De vragenlijst van Colquitt (2001) is in dit onderzoek gebruikt als hulpmiddel om – middels het meten van de rechtvaardigheidspercepties van partijen en advocaten – zicht te krijgen op de huidige zittingspraktijk (zie hoofdstuk 6). De vraag in welke mate procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid onderscheidend zijn is daarom voor dit onderzoek minder van belang. Desondanks is voor de geïnteresseerde lezer een principale component analyse en betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd, die is opgenomen in bijlage 3.

2.3 Effecten

In de vorige paragraaf heb ik de vragenlijst beschreven waarmee in dit onderzoek de door partijen ervaren rechtvaardigheid tijdens de zitting wordt gemeten. Maar wat is het belang daarvan? Waarom is het interessant te weten hoe rechtvaardig een procedure is in de ogen van de procesdeelnemers? Deze vraag beantwoord ik in deze paragraaf. Ik beschrijf wat de effecten zijn als een procesdeelnemer een procedure rechtvaardig vindt.

Zoals ik in paragraaf 2.1.4 reeds aangaf, is bij het onderzoek dat binnen de wetenschap naar (de effecten van) procedurele rechtvaardigheid is gedaan, vaak geen onderscheid gemaakt tussen procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid. Deze concepten zijn bij veel onderzoeken gecombineerd tot één concept onder de noemer van procedurele rechtvaardigheid. Daardoor is niet duidelijk of het gevonden effect veroorzaakt wordt door de ervaren procedurele, interpersoonlijke of informatieve rechtvaardigheid of een combinatie van deze drie. Dat maakt een overzicht van de (gezamenlijke) effecten van deze drie typen rechtvaardigheid niet minder nuttig, maar ik wil wel benadrukken dat als de term ‘procedurele rechtvaardigheid’ in deze paragraaf wordt gebruikt, deze gecombineerde maat van procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid wordt bedoeld. Verder worden vooral effecten beschreven die in de juridische setting relevant zijn, omdat het onderhavige onderzoek heeft plaatsgevonden bij rechtbanken.

Ten slotte wil ik nog opmerken dat ik met deze beschrijving van de effecten van procedurele rechtvaardigheid niet wil zeggen dat de (ervaren rechtvaardigheid) uitkomst niet belangrijk zou zijn. Er is namelijk ook onderzoek waaruit volgt dat individuen (de rechtvaardigheid van) de uitkomst belangrijk vinden, soms zelfs nog belangrijker dan de procedure (o.a. Bruinsma, 1995; Gramatikov & Klaming, 2009; Konow, 2003; Minekus, 2002; Sabbagh, 2001; Schuyt e.a., 1978).

Het eerste effect van een hogere ervaren procedurele rechtvaardigheid is een positievere perceptie van de rechtvaardigheid van de uitkomst, oftewel een hogere distributieve rechtvaardigheid (Lind & Tyler, 1988). Dit is vooral belangrijk in situaties waarin autoriteiten niet anders kunnen dan een burger een ongunstige uitkomst geven. Kerstetter (1995) heeft bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar klachten van burgers over misdragingen door politieagenten in de Verenigde Staten. Een groot probleem bij dergelijke misdragingen is dat in de meeste gevallen er geen onafhankelijke getuige of ander bewijs voorhanden is waardoor in de klachtprocedure de klacht van de burger tegenover de verklaring van de betreffende politieagent staat. De klacht wordt dan meestal ongegrond bevonden in de klachtprocedure,

ook als deze mogelijk terecht is ingediend.⁶ Het is dan belangrijk dat burgers wel het gevoel hebben dat de klachtprocedure rechtvaardig is.

Ten tweede leidt een rechtvaardige procedure ertoe dat participanten de uitkomsten daarvan eerder vrijwillig accepteren. Dit is onder andere onderzocht bij gerechtelijke procedures, arbitrage, mediation en de politie (Lind e.a., 1993; McEwen & Maiman, 1984; Paternoster e.a., 1997; Thibaut & Walker, 1978; Tyler & Huo, 2002; Wissler, 1995).

Zo vroegen Tyler en Huo (2002) naar de ervaringen van 1656 inwoners van Oakland en Los Angeles met de politie en rechtbanken. De bereidheid van deze mensen om de beslissingen van de politie en rechtbanken te accepteren bleek vooral bepaald te worden door de mate waarin zij de procedures die daaraan vooraf gingen rechtvaardig vonden. Het maakte daarbij niet uit of zij zelf voor het contact met deze autoriteiten gekozen hadden (eigen verzoek aan de politie om te helpen/eiser bij rechtbank) of dat dit hen was opgelegd (aangehouden door de politie/gedaagde bij de rechtbank). De rechtvaardigheid van de procedure blijkt voor de acceptatie van de uitkomsten belangrijker te zijn dan de uitkomst als zodanig of de rechtvaardigheid van die uitkomst.

Een ander voorbeeld is een aantal studies dat door McEwen en Maiman (1984) en Wissler (1995) is uitgevoerd in zogenaamde *small claims courts* in de Verenigde Staten. Hierbij kwam naar voren dat de mate van acceptatie van uitkomsten hoger was voor zaken die via mediation waren geregeld dan voor zaken waarin de rechter een vonnis had gewezen. Dit was het gevolg van verschillen in de (ervaren) rechtvaardigheid van de procedure: bij mediation moesten participanten instemmen met de uitkomst van het proces en hadden zij meer invloed op het proces dan bij de gerechtelijke procedure. Procedurele rechtvaardigheid is dus voor autoriteiten de sleutel tot vrijwillige naleving van hun beslissingen.⁷

Op de derde plaats beïnvloeden evaluaties van procedurele rechtvaardigheid de tevredenheid met de geschiloplosser van de betreffende procedure (Tyler & Huo, 2002). Het effect van de ervaren procedurele rechtvaardigheid hierop blijkt veel sterker te zijn dan het effect van distributieve rechtvaardigheid of de uitkomst als zodanig.

Daarnaast is uit onderzoek naar voren gekomen dat de persoonlijke ervaringen die individuen met autoriteiten hebben gehad van invloed zijn op meer algemene evaluaties, zoals het vertrouwen in het rechtssysteem of het vertrouwen in juridische autoriteiten (Lind & Tyler, 1988; Tyler & Huo, 2002). Vaak wordt aangenomen

6 Overigens heeft Kerstetter niet onderzocht in hoeveel procent van de gevallen deze klachten terecht zijn ingediend.

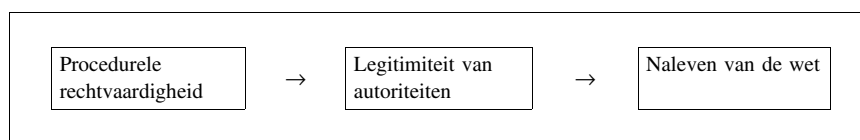
7 Eshuis (2009) heeft in Nederland geen samenhang gevonden tussen de ervaren procedurele rechtvaardigheid bij de civiele procedure in eerste aanleg en de naleving van de uitkomst (uitspraak of schikking). Dit kan volgens hem verklaard worden door het feit dat er binnen Nederland geen sprake is van een keuzevrijheid om wel of niet na te leven. Naleving kan immers, als dat nodig is, worden afgedwongen via een beslag.

dat vertrouwen van burgers verklaard kan worden door meer instrumentele aspecten zoals kosten, snelheid en prestaties van instanties. Hoewel dergelijke aspecten wel enige invloed hebben op het algemene vertrouwen in het rechtssysteem, is de mate waarin de procedures van deze autoriteiten door burgers als rechtvaardig worden ervaren, veel belangrijker. Autoriteiten kunnen het vertrouwen van burgers dus in positieve zin beïnvloeden door ervoor te zorgen dat procedures zo worden ingericht dat mensen deze als rechtvaardig zien.

Ten slotte generaliseren mensen hun persoonlijke ervaringen met autoriteiten (en de ervaren rechtvaardigheid daarbij) naar algemene opvattingen die zij hebben over de legitimiteit van autoriteiten (Tyler, 2006b; Tyler & Huo, 2002). Legitimiteit, oftewel de opvatting dat autoriteiten gehoorzaamd behoren te worden, beïnvloedt vervolgens de mate waarin burgers zich aan de wet houden in het dagelijks leven (figuur 1).

Figuur 1: De ervaren procedurele rechtvaardigheid beïnvloedt via opvattingen over legitimiteit, de mate waarin de wet wordt nageleefd

Er bestaan verschillende ideeën over waarom mensen de wet naleven. De instrumentele benadering gaat ervan uit dat dit bepaald wordt door beloning en straf (afschrikken). Mensen zullen zich dan ook vooral aan de wet houden als ze bang zijn om gepakt te worden. Uit onderzoek blijkt dat dit inderdaad enige invloed heeft. Het is voor overheden echter een bijzonder kostbare benadering: de pakkans moet immers steeds voldoende hoog zijn. Daarnaast leidt deze instrumentele benadering ook tot een groter wantrouwen van en meer vijandigheid jegens de politie wat op lange termijn de naleving van de wet juist ondermijnt.

Een tweede benadering gaat ervan uit dat mensen zich aan de wet houden omdat zij autoriteiten als legitiem zien: de wet moet nageleefd worden, wat de wet ook zegt. Deze naleving op basis van legitimiteit moet onderscheiden worden van naleving op basis van eigen moraal. Eigen moraal betekent dat de wet gevolgd wordt door een individu omdat hij vindt dat de betreffende wet rechtvaardig is. Een laatste verklaring waarom mensen de wet gehoorzamen is groepsmoraal. Deze gehoorzaamheid is het resultaat van angst voor afkeuring van vrienden, collega's of andere groepen waarvan het individu lid is.

Tyler (2006b) heeft de bijdrage van ieder van deze vier verklaringen (afschrikking, legitimiteit, eigen moraal en groepsmoraal) aan het naleven van de wet onderzocht. De belangrijkste verklaring bleek eigen moraal te zijn, op de voet gevolgd door legitimiteit. Voor de overige twee verklaringen vond hij weinig steun. Eigen moraal van burgers is moeilijk te beïnvloeden door autoriteiten, zeker in

pluriforme samenlevingen waarin zeer veel verschillende opvattingen naast elkaar bestaan (hoewel individuele geschiloplossers in procedures mogelijk wel op deze eigen moraal van de aanwezigen kunnen inspringen). Daarom is legitimiteit interessanter omdat autoriteiten dat wel kunnen beïnvloeden. Zoals we al in figuur 1 zagen, kunnen zij dit doen door aan burgers rechtvaardige procedures aan te bieden.

Samenvattend kan worden gezegd dat de beschreven effecten in deze paragraaf wel aangeven, hoe belangrijk het is dat autoriteiten ervoor zorgen dat hun procedures zo ingericht zijn dat burgers deze als rechtvaardig ervaren.

2.4 Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik allereerst de belangrijkste onderzoeken naar rechtvaardigheid in de afgelopen 30 jaar beschreven. Daarbij werd duidelijk wat de begrippen distributieve, procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid inhouden. Ook kwam naar voren dat er binnen de wetenschap behoorlijk wat discussie bestaat over de vraag of rechtvaardigheid is opgebouwd uit twee (distributieve en procedurele rechtvaardigheid), drie (distributieve, procedurele en interactieve rechtvaardigheid) of vier concepten (distributieve, procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid). Vervolgens kwam de vragenlijst aan de orde die in dit onderzoek gebruikt is om de ervaren procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid van partijen en advocaten bij de comparitie na antwoord te meten. Deze vragenlijst is gebaseerd op de door Colquitt (2001) ontwikkelde en inmiddels gevalideerde vragenlijst. Ten slotte heb ik beschreven wat de effecten zijn (in bijvoorbeeld gedrag en houding) als een individu een procedure rechtvaardig vindt.

3 De zitting in chronologische volgorde

In dit hoofdstuk wordt in chronologische volgorde een beeld van de zitting geschetst op basis van (met name) de observaties die tijdens de onderzochte comparities na antwoord zijn gedaan. Daarbij wordt antwoord gegeven op vragen zoals: Hoe oplossingsbereid zijn partijen en advocaten voorafgaand aan de zitting? Hoe oplossingsbereid denken zij dat de andere partij is? Welke uitleg/instructies geeft de rechter over de zitting? Hoe delen de rechters de beschikbare tijd tijdens de zitting in? Hoeveel ruimte krijgen de aanwezigen om hun verhaal te doen? Wat ondernemen rechters om een schikking te bewerkstelligen? Wanneer stellen zij zich actiever op bij het faciliteren van een schikking? De gebruikte observatieschema's en vragenlijsten zijn opgenomen in bijlage 2.

3.1 Instructies voorafgaand aan de zitting

Het beleid van de Rechtbank Utrecht en 's-Hertogenbosch verschilt wat betreft de informatievoorziening voorafgaand aan de zitting. In Utrecht wordt gewerkt met een standaardvonnis waarin de comparitie na antwoord wordt gelast waarbij (kort) de doelen daarvan worden aangegeven. In 's-Hertogenbosch kan de desbetreffende rechter aan het standaardvonnis zaakspecifieke instructies toevoegen om de informatievoorziening in deze fase reeds te stroomlijnen. In tabel 5 staat een overzicht van de zaakspecifieke instructies die in de 75 onderzochte zaken in 's-Hertogenbosch feitelijk gegeven zijn.

Twee elementen uit de tabel zijn voor partijen en advocaten van belang zodat zij weten over welke aspecten van de zaak de rechter nog met hen wil praten: de stukken die de rechter nog ter zitting of daaraan voorafgaand wil ontvangen (nummer 4) en de onderwerpen waarover de rechter op de zitting nog informatie wil krijgen van partijen en advocaten (nummer 7). Als er zaakspecifieke instructie plaatsvindt over deze twee onderwerpen heeft dat meestal betrekking op het eerste onderwerp (nummer 4). In totaal is in 23 tussenvonnissen (30.7%) van de Rechtbank 's-Hertogenbosch iets over één van deze twee aspecten vermeld.¹ Van erg veel zaakspecifieke instructie was er bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch dus geen sprake. Dit is in lijn met de conclusies van Eshuis (2007) en Verschoof (2004)

¹ Het aantal van 23 is lager dan de optelling van de frequenties uit de rijen 4 en 7 omdat in sommige tussenvonnissen over beide aspecten iets werd gezegd.

dat er bij comparities na antwoord door rechtbanken maar relatief weinig wordt geïnstrueerd.

Tabel 5: De zaakspecifieke instructie of informatie die was opgenomen in de tussenvonnissen van de Rechtbank 's-Hertogenbosch

<i>Het tussenvonnis bevatte informatie over...</i>	Abs	%
1. de mogelijkheid dat de rechter een voorlopig oordeel zal geven	73	97.3
2. de mogelijkheid voor eiser om een conclusie van antwoord in reconventie te nemen	25	33.3
3. de mogelijkheid dat de rechter een mondeling tussenvonnis op de zitting zal wijzen	24	32.0
4. stukken die partijen/advocaten voorafgaand aan de zitting naar de rechtbank moeten sturen of moeten meebrengen naar de zitting	21	28.0
5. de mogelijkheid dat mediation besproken zal worden	19	25.3
6. de mogelijkheid dat de noodzakelijkheid van een deskundigenonderzoek zal worden besproken tijdens de zitting	12	16.0
7. onderwerpen waarover de rechter op de zitting nog informatie wil krijgen van partijen/advocaten	4	5.3
8. Anders	2	2.6

3.2 De verwachtingen voorafgaand aan de zitting

Voorafgaand aan de zitting is aan partijen, advocaten en de rechter een aantal stellingen voorgelegd over de oplossingsbereidheid van de procesdeelnemers en hun verwachtingen dat een schikking tot stand zou komen (zie bijlage 2). De resultaten hiervan worden in deze paragraaf besproken. Allereerst wordt ingegaan op de vraag of de procesdeelnemers zelf graag een oplossing willen vinden voor de zaak tijdens de zitting en waarom (niet) (paragraaf 3.2.1). Vervolgens komt aan de orde hoe zij aankijken tegen de oplossingsbereidheid van de andere partij (paragraaf 3.2.2). Ook is aan de rechter van iedere zitting gevraagd de oplossingsbereidheid voor alle partijen en advocaten afzonderlijk in te schatten. De resultaten hiervan volgen in paragraaf 3.2.3. Ten slotte wordt de vraag beantwoord wat de verwachtingen van de partijen, advocaten en de rechter zijn ten aanzien van het tot stand komen van een schikking tijdens de zitting (paragraaf 3.2.4).

3.2.1 De eigen oplossingsbereidheid

Voorafgaand aan de zitting is partijen en advocaten gevraagd of zij graag een oplossing voor de zaak zouden willen vinden tijdens de zitting (tabel 6). Beide groepen participanten kijken hier gematigd positief tegenaan en de visie van

advocaten hierop is significant positiever dan die van partijen.² Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de oplossingsbereidheid van (1) eisers en gedaagden, (2) de advocaten van eisers en advocaten van gedaagden en (3) de partijen bij de twee rechtbanken. De oplossingsbereidheid van advocaten van de Rechtbank 's-Hertogenbosch ($M = 4.13$, $SD = .92$)³ bleek significant hoger te zijn dan die van advocaten van de Rechtbank Utrecht ($M = 3.79$, $SD = 1.06$).⁴

Tabel 6: Verdeling van de antwoorden op de stelling 'Ik zou graag samen met [mijn cliënt en] de andere partij een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting'

	Partijen		Advocaten	
	Abs	%	Abs	%
1 zeer oneens	30	12.3	7	2.6
2 oneens	22	9.1	24	9.0
3 beetje oneens/beetje eens	38	15.6	25	9.4
4 eens	110	45.3	125	46.8
5 zeer eens	40	16.5	83	31.1
Geen antwoord	3	1.2	3	1.1
Totaal	243	100.0	267	100.0
	M = 3.45 SD = 1.23		M = 3.96 SD = 1.01	

Het feit dat groepen (bijvoorbeeld eisers en gedaagden) *gemiddeld* een (min of meer) gelijke oplossingsbereidheid hebben, wil nog niet zeggen dat zij er *per zitting* hetzelfde over denken. Daarvoor moeten we kijken naar de correlaties tussen de antwoorden. Voor de lezer die niet bekend is met correlaties staat een korte uitleg opgenomen in box 1. Tabel 7 laat zien dat er nauwelijks significante samenhang bestaat tussen de oplossingsbereidheid van de verschillende procesdeelnemers van dezelfde zitting. Dat betekent dat de oplossingsbereidheid van de partijen en advocaten die bij dezelfde zitting aanwezig zijn, uiteenloopt. Er bestaat alleen een matige positieve samenhang tussen de oplossingsbereidheid van partijen en die van hun eigen advocaat. Een hogere oplossingsbereidheid van een partij gaat dus samen met een hogere oplossingsbereidheid van diens advocaat en vice versa. Dit laatste is niet erg verbazingwekkend, omdat partijen in het voortraject van de zitting vaak al met hun advocaat gesproken zullen hebben over de wenselijkheid van een regeling met de andere partij.

2 $t(502) = -5.09$, $p = .000$.

3 M = gemiddelde, SD = standaarddeviatie. De standaarddeviatie is een indicatie voor de mate waarin de scores variëren ten opzichte van het gemiddelde.

4 $t(262) = 2.786$, $p = .006$.

Tabel 7: Correlaties (Pearson) tussen de oplossingsbereidheid voorafgaand aan de zitting van partijen en advocaten (0 = geen samenhang, -1 of 1 = volledige samenhang)

	<i>gedaagde</i>	<i>advocaat eiser</i>	<i>advocaat gedaagde</i>
eiser	-.132	.354*	-.079
gedaagde	–	-.004	.388*
advocaat eiser		–	-.031

* deze correlatie is significant: $p < .05$ (2-tailed)

Box 1: Een korte uitleg over correlaties

Correlatie geeft de *sterkte en richting* aan van een lineair verband tussen twee variabelen [in dit geval: de antwoorden van twee verschillende procesdeelnemers].

De richting. De correlatiecoëfficiënt (r) kan waarden aannemen tussen -1 en +1. Een positieve r geeft aan dat er een positief verband bestaat: als het antwoord van de ene procesdeelnemer toeneemt (meer positief is), neemt het antwoord van de andere procesdeelnemer ook toe. Een negatieve r wijst op een negatief verband: als het antwoord van de ene procesdeelnemer toeneemt, neemt het antwoord van de andere procesdeelnemer af.

De sterkte. De absolute waarde van r , onafhankelijk van de vraag of er een plus- of minteken voorstaat, geeft aan hoe sterk de relatie tussen het antwoord van beide procesdeelnemers is. Een perfecte correlatie van -1 of +1 betekent dat het antwoord van de ene procesdeelnemer precies bepaald kan worden als het antwoord van de andere procesdeelnemer bekend is. Een correlatie van 0 geeft aan, dat er geen enkele correlatie tussen de twee antwoorden bestaat.

Hoe moeten de waarden die tussen deze extremen inliggen geïnterpreteerd worden?

$r = .10$ tot $r = .29$ lage correlatie

$r = .30$ tot $r = .49$ matige correlatie

$r = .50$ tot $r = 1.0$ hoge correlatie

Voorbeeld 1. De correlatie (r) tussen het antwoord van eiser en dat van zijn advocaat op een stelling is .65. Wat betekent dat?

De antwoorden van eiser en zijn advocaat op de stelling hangen in hoge mate in positieve richting met elkaar samen. Dus: over alle zaken gezien, gaat een positiever antwoord van eiser sterk samen met een positiever antwoord van zijn advocaat en vice versa.

Voorbeeld 2. De correlatie (r) tussen het antwoord van eiser en dat van gedaagde op een stelling is -.37. Wat betekent dat?

De antwoorden van eiser en gedaagde op de stelling hangen matig met elkaar samen in negatieve richting. Dus: over alle zaken gezien, gaat een positiever antwoord van eiser (in matige mate) samen met een negatiever antwoord van gedaagde (en andersom).

Als de partijen, de advocaten en de rechter van de onderzochte zittingen in het algemeen met hetzelfde idee over doelbereik de rechtszaal verlaten, dan zullen er veel hoge positieve correlaties gevonden worden.

Aan alle partijen en advocaten is gevraagd om het gegeven antwoord (zie tabel 6) toe te lichten. Steeds hebben de onderzoekers hen daarbij een aantal mogelijke redenen voorgelegd. Deze zijn grotendeels afgeleid uit de zelftest die door het Landelijk Bureau Mediation naast Rechtspraak is ontwikkeld. Daarnaast konden de procesdeelnemers zelf (aanvullende) redenen noemen.

3.2.1.1 *Waarom wil men graag een oplossing?*

De redenen waarom 150 partijen (61.8%) en 208 advocaten (77.9%) graag een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting ('eens' of 'zeer eens' geantwoord) staan weergegeven in tabel 8. Sommige redenen worden door partijen en advocaten vaak genoemd: het belang van een snelle oplossing, besparing van aanzienlijke proceskosten en de gepercipieerde mogelijkheden voor een redelijke oplossing. Gezien deze eerste reden is het van groot belang, dat de rechterlijke macht aandacht blijft schenken aan interventies die doorlooptijden kunnen verkorten.⁵

Bij slechts twee redenen scoren de advocaten duidelijk hoger dan partijen. Zo geeft ten eerste 62.5% van de advocaten aan, dat de cliënt belang heeft bij een snelle oplossing terwijl slechts 54% van de partijen dit aangeeft. Ten tweede vindt 18.8% van de advocaten het belangrijk een oplossing voor de zaak te vinden omdat hun cliënt nog vaker te maken heeft met de andere partij, terwijl slechts 8.7% van de partijen dit ook zo ziet. Dergelijke belangen worden dus door sommige advocaten ten onrechte aan hun cliënt toegeschreven of partijen realiseerden zich dit voorafgaand aan de zitting, in tegenstelling tot hun eigen advocaat, minder goed.

De antwoordmogelijkheid 'anders' is door 30 partijen (20%) ingevuld. Twintig van hen geven als reden aan, dat ze behoefte aan afronding van de zaak hebben, rust willen en/of verder willen met hun leven.⁶ Een aantal van de letterlijke ant-

5 Uit onderzoek van Eshuis (2007) kwam naar voren, dat bij de Rechtbank Utrecht reeds een verkorting gerealiseerd is als de cijfers van 2003 (mediaan = 329 dagen, gemiddelde = 520 dagen) vergeleken worden met die van 1994/1996 (mediaan = 588 dagen, gemiddelde = 753 dagen). Bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch bleken de doorlooptijden in 2003 (mediaan = 649 dagen, gemiddelde = 766 dagen) juist te zijn toegenomen in vergelijking met de jaren 1994/1996 (mediaan = 536 dagen, gemiddelde = 643 dagen).

6 Hoewel men zou kunnen betogen dat deze antwoorden er in feite op neerkomen dat deze partijen belang hebben bij een snelle oplossing (antwoord a in tabel 8) zijn hun antwoorden niet bij die categorie gevoegd omdat deze partijen er zelf voor gekozen hebben 'anders' aan te kruisen. Blijkbaar vonden deze partijen dat antwoord a in tabel 8 niet goed weergaf waarom zij graag een oplossing wilden vinden tijdens de zitting.

woorden staan in box 2. Het feit, dat dit ‘spontaan’ door een behoorlijk aantal partijen is genoemd, is een aanwijzing dat dit sterk leeft onder partijen.

Tabel 8: De redenen waarom partijen en advocaten ‘eens’ of ‘zeer eens’ hebben geantwoord op de stelling ‘Ik zou graag samen met (mijn cliënt en) de andere partij een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting’

	<i>Partijen</i>		<i>Advocaten</i>	
	Abs	%	Abs	%
a. Ik [mijn cliënt] heb belang bij een snelle oplossing	81	54.0	130	62.5
b. Het kan wellicht aanzienlijke proceskosten besparen (voor mijn cliënt)	75	50.0	108	51.9
c. Ik zie wel mogelijkheden voor een redelijke oplossing	71	47.3	110	52.9
d. Ik wil graag een oplossing op maat waar ik (samen met mijn cliënt) zelf invloed op heb	45	30.0	62	29.8
e. Het gaat mede om communicatiestoringen	25	16.7	30	14.4
f. Ik [mijn cliënt] heb nog vaker met de andere partij te maken	13	8.7	39	18.8
g. Ik denk dat ook andere conflicten die ik [mijn cliënt] met de andere partij heb, kunnen worden opgelost	9	6.0	11	5.3
h. Anders, namelijk...	30	20.0	39	18.8
Totaal	150	100.0	208	100.0

Box 2: Een aantal toelichtingen van partijen die ‘anders’ hadden ingevuld op de vraag waarom zij graag een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting

1. ‘Het is bijna een jaar geleden dat dit gebeurd is. Het wordt tijd, dat het opgelost wordt.’
2. ‘Het wordt een gebed zonder einde.’
3. ‘Het loopt al drie jaar en ik heb erg behoefte aan afronding. Het is gebleken dat we er zelfs met een mediator niet uitkomen.’
4. ‘Ik wil weer kunnen leven.’
5. ‘Ik wil de zaak afronden en verder gaan met mijn leven.’

De motivatie van de 39 advocaten (18.8%) die ‘anders’ geantwoord hebben op de vraag waarom zij graag een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting, is minder eenduidig. Twaalf van hen geven aan, dat zij dit graag willen vanwege het aanwezige procesrisico (zwakke positie van hun cliënt). Acht advocaten wijzen op het belang van hun cliënt (gezondheid, behoefte aan afronding) of de belangen van diens kinderen bij een oplossing. Vijf advocaten benadrukken nogmaals de kostenbesparing die een regeling voor hun cliënt zou meebrengen. De overige redenen die advocaten noemen, lopen sterk uiteen. Dit blijkt wel uit een greep uit hun citaten in box 3.

Box 3: Een aantal toelichtingen van advocaten die ‘anders’ hadden ingevuld op de vraag waarom zij graag een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting

1. ‘De afhandeling van de procedure is minder management belasting.’
2. ‘Mijn eigen persoonlijke levensvisie.’
3. ‘Het eigenlijke probleem is niet juridisch.’
4. ‘Een regeling kan tevens van belang zijn in vergelijkbare zaken.’
5. ‘Er heeft reeds een eerdere procedure plaatsgevonden.’

3.2.1.2 Waarom twijfelt men over een oplossing?

Waarom twijfelen 38 partijen (15.6%) en 25 advocaten (9.4%) of zij met de andere partij een oplossing voor de zaak tijdens de zitting wilden vinden (‘beetje oneens/beetje eens’ geantwoord)? Uit tabel 9 blijkt dat 57.9% van die partijen twijfelt omdat zij niet weten of de andere partij wel wil meewerken. Dit is in overeenstemming met eerder onderzoek: als een partij (al dan niet terecht) denkt dat de ander geen coöperatieve keuze zal maken, zal deze partij zelf ook geen coöperatieve keuze maken om zichzelf te beschermen tegen het veronderstelde niet-coöperatieve gedrag van die ander (De Dreu & Carnavale, 2003; De Dreu e.a., 1995). Doordat partijen elkaar als niet-coöperatief zien, is het heel waarschijnlijk dat deze overtuigingen bevestigd worden.

Tabel 9: De redenen waarom 38 partijen en 25 advocaten ‘beetje oneens/beetje eens’ hebben geantwoord op de stelling ‘Ik zou graag samen met (mijn cliënt en) de andere partij een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting’

	Partijen		Advocaten	
	Abs	%	Abs	%
a. Ik weet niet of de andere partij wel wil meewerken	22	57.9	8	32.0
b. Ik zie weinig mogelijkheden	15	39.5	9	36.0
c. Ik weet niet hoeveel ruimte er is om te onderhandelen	7	18.4	5	20.0
d. Ik vind het moeilijk om met de andere partij te onderhandelen	6	15.8	Nvt	Nvt
e. Anders, namelijk...	10	26.3	13	52.0
Totaal	38	100.0	25	100.0

Van de 10 partijen (26.3%) die voor de antwoordoptie ‘anders’ hebben gekozen, geven drie partijen aan te twijfelen door de opstelling van de andere partij die zij respectievelijk omschrijven als ‘een vijandige opstelling’, ‘een zeer formele en principiële opstelling’ en ‘de wederpartij wenst op geen enkele wijze tot een schikking te komen’. Drie (andere) partijen motiveren hun keuze voor deze antwoordoptie door te wijzen op eerdere schikkingsonderhandelingen die tot geen enkel resultaat hebben geleid.

Van de 13 advocaten (52%) die ‘anders’ hebben aangekruist, wijzen vier advocaten op de opstelling van hun eigen cliënt (box 4). Twee andere advocaten merken op, dat het bereiken van een schikking twijfelachtig is vanwege de opstelling van de wederpartij en twee advocaten zien de financiële problemen van één van de partijen als een obstakel.

Box 4: Vier advocaten twijfelen of zij een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting vanwege de opstelling van hun eigen cliënt

1. ‘Mijn cliënt wil niet meewerken; er is te veel gebeurd.’
2. ‘Mijn cliënt is te zeer overtuigd van het eigen gelijk.’
3. ‘Mijn cliënt heeft gebluft en is een kapitaalkrachtige speler.’
4. ‘Voor de procedure is al een schikkingsaanbod gedaan door de wederpartij. Dit is door mijn cliënt geweigerd.’

3.2.1.3 Waarom wil men niet graag een oplossing?

Ten slotte staan de redenen waarom 52 partijen (21.4%) en 31 advocaten (11.6%) niet graag een oplossing voor de zaak wilden vinden tijdens de zitting (‘zeer oneens’ of ‘oneens’ geantwoord) gepresenteerd in tabel 10. Dat geen enkele advocaat optie d ‘deze zaak is voor mij persoonlijk interessant om voort te zetten’ heeft aangekruist roept de vraag op in hoeverre deze optie als sociaal onwenselijk door advocaten werd gezien en daarom niet is ingevuld of dat er werkelijk geen enkele advocaat was die zijn zaak om die reden liever wilde voortzetten in plaats van schikken. Verder waren er maar drie advocaten (9.7%) die na eerdere mislukte onderhandelingspogingen niet opnieuw wilden onderhandelen. Aanzienlijk meer partijen, namelijk 19 (36.5%), hebben dit als reden aangedragen.

Tabel 10: De redenen waarom 52 partijen en 31 advocaten ‘zeer oneens’ of ‘oneens’ hebben geantwoord op de stelling ‘Ik zou graag samen met (mijn cliënt en) de andere partij een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting’

	<i>Partijen</i>		<i>Advocaten</i>	
	Abs	%	Abs	%
a. Ik zie geen enkele mogelijkheid tot onderhandelen omdat...	31	59.6	21	67.7
b. Ik vind het erg belangrijk dat de rechter zich over deze zaak uitspreekt	23	44.2	12	38.7
c. Eerdere onderhandelingen zijn mislukt en ik wil het niet nog eens proberen	19	36.5	3	9.7
d. Deze zaak is voor mij persoonlijk interessant om voort te zetten	Nvt	Nvt	0	0.0
e. Anders, namelijk...	9	17.3	7	22.6
Totaal	52	100.0	31	100.0

Daarnaast valt in tabel 10 op, dat 31 partijen (59.6%) en 21 advocaten (67.7%) geen mogelijkheid meer zien om te onderhandelen. Vijftien van deze partijen geven hiervoor als reden aan, dat zij vinden dat ze gelijk hebben. Vijf partijen vinden dat de standpunten van beide partijen te ver uit elkaar liggen en acht partijen geven het gedrag van de andere partij als reden aan. Uit de citaten in box 5 blijkt uit wat voor soort gedrag het dan zoal gaat.

Box 5: Acht partijen in totaal willen geen oplossing vinden voor de zaak tijdens de zitting vanwege het gedrag van de andere partij

1. 'Ik heb al meerdere keren geprobeerd te onderhandelen, maar kreeg geen reactie van de wederpartij.'
2. 'De andere partij is niet te vertrouwen en wij hebben inmiddels een slepend juridisch en emotioneel conflict.'
3. 'Ik heb al meerdere keren geprobeerd te onderhandelen, maar kreeg geen reactie van de wederpartij.'
4. 'De andere partij geeft geen enkele ruimte voor onderhandeling.'
5. 'Met deze mensen valt niet te onderhandelen.'
6. 'Zij hebben mij jarenlang niet serieus genomen en zijn hun beloftes niet nagekomen.'

Bij de advocaten die geen enkele mogelijkheid voor onderhandelen meer zagen komen vergelijkbare redenen naar voren. Zeven advocaten verwachten dat de rechter hun cliënt gelijk zal geven. Zes advocaten vinden de standpunten van de partijen te ver uit elkaar liggen. Drie advocaten geven als reden het gedrag van de andere partij aan, waarbij in één zaak de andere partij volgens de advocaat wel erg ver gaat: 'de andere partij weigert stelselmatig te onderhandelen, gaat door met het plegen van onrechtmatige daden en bedient zich van dreigementen en het sturen van knokploegjes'.

Ten slotte hebben negen partijen (17.3%) en zeven advocaten (22.6%) 'anders' aangekruist als reden waarom zij tijdens de zitting geen oplossing wilden vinden. De redenen die partijen hierbij geven lopen sterk uiteen: betalingsonwil bij de andere partij, de ander heeft zijn kansen gehad, de partij wil ook de advocaatkosten terug, de ander bedondert de zaak en de partij heeft er vertrouwen in heeft dat de rechter goed zal rechtspreken in zijn zaak. Advocaten brengen als redenen om geen oplossing te willen vinden onder meer naar voren dat de cliënt niet aanwezig zal zijn op de zitting en de advocaat eerst de rechter wil peilen, dat het voor de cliënt belangrijk is de zaak te winnen, dat de advocaat achter de juridische standpunten van zijn cliënt staat en daarom vonnis wil en dat de advocaat zich niet goed heeft kunnen voorbereiden op de zitting.

3.2.2 De oplossingsbereidheid van de ander

In het onderzoek is niet alleen gevraagd naar de eigen oplossingsbereidheid van partijen en advocaten, maar ook naar hun perceptie van de oplossingsbereidheid

van de andere partij (tabel 11). Partijen en advocaten zien deze, in tegenstelling tot hun eigen oplossingsbereidheid, gematigd negatief.⁷

Tabel 11: Verdeling van de antwoorden op de stelling 'ik verwacht dat de andere partij graag samen met mij(n cliënt) een oplossing wil vinden voor de zaak tijdens de zitting'

	<i>Partijen</i>		<i>Advocaten</i>	
	Abs	%	Abs	%
1 zeer oneens	56	23.0	49	18.4
2 oneens	85	35.0	100	37.5
3 beetje oneens/beetje eens	44	18.1	54	20.2
4 eens	44	18.1	47	17.6
5 zeer eens	7	2.9	13	4.9
Geen antwoord	7	2.9	4	1.5
Totaal	243	100.0	267	100.0
	M = 2.41 SD = 1.13		M = 2.52 SD = 1.13	

Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de antwoorden op deze stelling van (1) partijen en advocaten, (2) eisers en gedaagden, (3) de advocaten van eisers en de advocaten van gedaagden en (4) de procesdeelnemers bij de twee rechtbanken. Verder blijkt er een lage tot matige positieve samenhang te bestaan tussen het antwoord van de advocaat en zijn eigen cliënt (tabel 12).

Tabel 12: Correlaties (Pearson) tussen de antwoorden van de procesdeelnemers op de stelling 'ik verwacht dat de andere partij graag samen met mij(n cliënt) een oplossing wil vinden voor de zaak tijdens de zitting' (0 = geen samenhang, -1 of 1 = volledige samenhang)

	<i>gedaagde</i>	<i>advocaat eiser</i>	<i>advocaat gedaagde</i>
eiser	.146	.198*	.155
gedaagde		-.052	.361*
advocaat eiser		-	-.050

*deze correlatie is significant: $p < .05$ (2-tailed)

7 De stellingen over de eigen oplossingsbereidheid en die van de ander worden opgevat als linialen. Dat betekent dat er vanuit gegaan wordt dat een score van 4 op de ene schaal hetzelfde betekent als een score van 4 op de andere schaal waardoor deze twee met elkaar vergeleken kunnen worden. Het is aannemelijk dat de respondenten de schalen ook zo geïnterpreteerd hebben aangezien beide stellingen recht onder elkaar stonden met dezelfde antwoordmogelijkheden (vijfpuntsschaal).

Overigens blijkt de inschatting van de oplossingsbereidheid van de andere partij niets te zeggen over de zelfgerapporteerde oplossingsbereidheid van die ander: er zijn hiertussen geen significante correlaties gevonden. Partijen en advocaten kunnen de oplossingsbereidheid van de andere partij dus niet (goed) inschatten.

Bij eisers blijkt hun inschatting van de oplossingsbereidheid van gedaagde meer te zeggen over hun eigen oplossingsbereidheid dan over die van gedaagde: naarmate eisers zelf positiever staan tegenover het vinden van een oplossing voor de zaak, schatten zij de oplossingsbereidheid van de wederpartij ook iets positiever in ($r = .226$, $n = 125$, $p = .011$). Het is ook andersom mogelijk, namelijk dat eisers zelf positiever aankijken tegen het vinden van een oplossing als zij de oplossingsbereidheid van de gedaagde positiever inschatten.

Bij dit alles moet wel opgemerkt worden, dat het feit dat partijen en advocaten van zichzelf aangeven in behoorlijke mate oplossingsbereid te zijn, niets zegt over de mate waarin zij bereid zijn om water bij de wijn te doen tijdens schikkingsonderhandelingen. Dit laatste is in dit onderzoek niet gemeten. Dit zou ook het verschil kunnen verklaren tussen positieve perceptie van de eigen oplossingsbereidheid (ik wil graag een – voor mij gunstige – oplossing) en de negatieve perceptie van de oplossingsbereidheid van de ander (die wil geen – voor mij gunstige – oplossing).

3.2.3 De perceptie van de rechter

Voorafgaand aan iedere zitting is aan de rechters gevraagd om voor ieder van de partijen en advocaten afzonderlijk in te schatten in welke mate deze graag een oplossing willen vinden voor de zaak tijdens de zitting (tabel 13).

Tabel 13: Verdeling van de antwoorden van rechters bij de stelling ‘ik verwacht dat [de desbetreffende procesdeelnemer] graag met de andere partij een oplossing wil vinden voor de zaak tijdens de zitting’

	<i>Eiser</i>		<i>Gedaagde</i>		<i>Advocaat eiser</i>		<i>Advocaat gedaagde</i>	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
1 zeer oneens	7	4.7	9	6.0	4	2.7	6	4.0
2 oneens	38	25.3	39	26.0	24	16.0	40	26.7
3 beetje oneens/ beetje eens	54	36.0	58	38.7	58	38.7	46	30.7
4 eens	48	32.0	41	27.3	60	40.0	49	32.7
5 zeer eens	2	1.3	2	1.3	3	2.0	4	2.7
Geen antwoord	1	0.7	1	0.7	1	0.7	1	0.7
Totaal	150	100.0	150	100.0	150	100.0	150	100.0
	M = 3.00 SD = .91		M = 2.92 SD = .91		M = 3.23 SD = .84		M = 3.03 SD = .95	

Konden rechters de oplossingsbereidheid van de verschillende procesdeelnemers goed inschatten? In tabel 14 zijn de gemiddelde inschattingen van rechters (kolom B) vergeleken met de door partijen en advocaten zelfgerapporteerde oplossingsbereidheid (kolom A) en is ook de correlatie tussen de inschattingen en zelfgerapporteerde scores uitgerekend (kolom C). Uit de correlaties in kolom C komt naar voren, dat er geen samenhang bestaat tussen de inschatting van de rechter en de zelfgerapporteerde oplossingsbereidheid van respectievelijk eiser en zijn advocaat. De rechter kan de oplossingsbereidheid van de eisende kant dus niet goed inschatten. Rechters kunnen de oplossingsbereidheid van de gedaagde kant iets beter inschatten. Er zijn immers significante correlaties gevonden tussen de inschatting van de rechter en de zelfgerapporteerde scores van gedaagden en die van hun advocaten. Mogelijk kan de rechter de oplossingsbereidheid van de gedaagde kant iets beter inschatten aan de hand van diens reactie in de conclusie van antwoord.

Bij vergelijking van de gemiddelden van de kolommen A en B wordt duidelijk, dat rechters de door alle procesdeelnemers zelfgerapporteerde oplossingsbereidheid onderschatten, maar dat zij dit sterker doen voor de eisende kant dan voor de gedaagde kant.

Tabel 14: De mate waarin partijen en advocaten graag een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting en de inschatting hiervan door de rechters

	<i>A. Zelfgerapporteerde scores</i>		<i>B. Inschatting door de rechters</i>		<i>C. Correlatie tussen A en B (0 = geen samenhang, -1 of 1 = volledige samenhang)</i>		
	M	SD	M	SD	r	df	p
Eisers	3.44	1.23	3.00	.91	.134	127	.133
Gedaagden	3.46	1.24	3.23	.84	.270*	125	.002
Advocaten van eisers	4.08	.96	2.92	.91	.139	135	.109
Advocaten van gedaagden	3.84	1.04	3.03	.95	.247*	133	.004

* deze correlatie is significant: $p < .05$ (2-tailed)

3.2.4 Verwachtingen over het tot stand komen van een schikking

Ten slotte is aan alle deelnemers van de zitting gevraagd in of zij verwachten dat er een schikking tot stand zal komen tijdens de zitting (tabel 15). De gemiddelde score van partijen, advocaten en rechters ligt rond de 2.5 en zij kijken hier dus allemaal relatief negatief tegenaan. Deze lage verwachtingen (zeker die van rechters) lijken enigszins op gespannen voet te staan met de schikkingspercentages van 50% of hoger waarover binnen gerechten soms wordt gesproken. Er bestaan geen signi-

ficante verschillen in de gemiddelde scores tussen (1) partijen, advocaten en rechters, (2) eisers en gedaagden en (3) de advocaten van eisers en de advocaten van gedaagden. De deelnemers (partijen, advocaten en rechters) bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch ($M = 2.63$, $SD = .92$) hebben de stelling wel significant positiever beantwoord dan de deelnemers bij de Rechtbank Utrecht ($M = 2.39$, $SD = .89$).⁸ In 's-Hertogenbosch zijn de verwachtingen ten aanzien van het tot stand komen van een schikking blijkbaar iets hoger dan in Utrecht.⁹

Tabel 15: Verdeling van de antwoorden op de stelling 'ik verwacht dat partijen tijdens de zitting een schikking zullen overeenkomen'

	<i>Partijen</i>		<i>Advocaten</i>		<i>Rechters</i>	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%
1 zeer oneens	35	14.4	36	13.5	13	8.7
2 oneens	96	39.5	102	38.2	48	32.0
3 beetje oneens/beetje eens	70	28.8	85	31.8	73	48.7
4 eens	32	13.2	37	13.9	14	9.3
5 zeer eens	3	1.2	4	1.5	0	0.0
Geen antwoord	7	2.9	3	1.1	2	1.3
Totaal	243	100.0	267	100.0	150	100.0
	M = 2.46 SD = .95		M = 2.51 SD = .95		M = 2.59 SD = .78	

Deze relatief lage verwachtingen omtrent het tot stand komen van een schikking van partijen, advocaten en de rechter zijn niet verwonderlijk, gezien de resultaten die hiervoor zijn gepresenteerd: partijen en advocaten willen zelf best graag een oplossing voor de zaak tijdens de zitting vinden, maar denken dat de andere partij daar (relatief) negatief tegenover staat. Dit denken alle partijen en advocaten van de andere partij, onafhankelijk of ze eisend of gedaagd zijn. Verder onderschat de rechter hoe graag beide partijen en advocaten in het algemeen een oplossing willen bereiken. Deze negatieve percepties die de verschillende procesdeelnemers ten opzichte van elkaar hebben, dragen waarschijnlijk niet erg bij aan hun verwachting dat er tijdens de zitting een oplossing zal worden gevonden.

⁸ $t(646) = 3.385$, $p = .001$.

⁹ Uit het onderzoek van Van der Linden e.a. (2009) blijkt ook, dat de kans op een schikking bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch duidelijk hoger is dan bij de Rechtbank Utrecht (zie paragraaf 9.1.1.2). Het lijkt daarom aannemelijk dat de verwachtingen over het tot stand komen van een schikking bij advocaten en rechters van de Rechtbank 's-Hertogenbosch hoger zijn dan bij de advocaten en rechters van de Rechtbank Utrecht op basis van eerdere ervaringen. Advocaten hebben hun ervaringen op dit punt mogelijk met hun cliënt gedeeld waardoor ook de verwachtingen over het tot stand komen van een schikking van de partijen in 's-Hertogenbosch hoger zijn dan van de partijen in Utrecht.

Ten slotte blijkt er weinig tot geen samenhang te bestaan tussen de verwachtingen van de deelnemers van dezelfde zitting (tabel 16).

Tabel 16: Correlaties (Pearson) tussen de antwoorden van de procesdeelnemers op de stelling 'ik verwacht dat partijen tijdens de zitting een schikking zullen overeenkomen' (0 = geen samenhang, -1 of 1 = volledige samenhang)

	<i>gedaagde</i>	<i>advocaat eiser</i>	<i>advocaat gedaagde</i>	<i>rechter</i>
eiser	.099	.220*	.202*	.130
gedaagde	-	.013	.216*	.103
advocaat eiser		-	.082	.092
advocaat gedaagde			-	.170*

* deze correlatie is significant: $p < .05$ (2-tailed)

3.3 Tijdsindeling van de zitting

De onderzochte rechtbanken verschillen in de standaardtijd die zij uittrekken voor een comparitie na antwoord. De Rechtbank Utrecht reserveert standaard twee uur terwijl de Rechtbank 's-Hertogenbosch hier drie uur voor uittrekt. Tijdens iedere zitting hebben de observanten met behulp van twee stopwatches bijgehouden hoe lang de zitting feitelijk heeft geduurd en hoe die tijd door de rechter werd besteed (tabel 17).

Tabel 17: De opbouw van de zitting in tijd van alle 150 onderzochte zaken

<i>Tijdsduur van...</i>	<i>Rechtbank 's-Hertogenbosch</i>			<i>Rechtbank Utrecht</i>		
	Gemiddelde	%	SD	Gemiddelde	%	SD
1. het verkrijgen van inlichtingen	56 min	38.6	29.75	48 min	41.4	22.80
2. het bespreken van een regeling	55 min	37.9	35.07	42 min	36.2	34.47
– 2a. Algemeen	1 min	0.7	2.69	1 min	0.9	3.19
– 2b. Doorverwijzing naar mediation	1 min	0.7	6.43	1 min	0.9	3.70
– 2c. Beproeven van een schikking in de rechtszaal	12 min	8.3	12.48	13 min	11.2	16.29
– 2d. Onderhandelingen op de gang	41 min	28.3	26.51	26 min	22.4	23.04
3. het opstellen proces-verbaal*	28 min	19.3	24.12	22 min	19.0	20.28
4. het opstellen van de schikkingsovereenkomst**	20 min	13.8	20.17	17 min	14.7	11.74
5. De totale zitting	145 min	100.0	54.67	116 min	100.0	47.67

* als geen schikking overeengekomen is.

** als schikking overeengekomen is.

Onder de categorie ‘algemeen’ (2a) valt de tijd die de rechter besteedde aan het bespreken van een regeling waarbij het de observanten niet duidelijk was of de rechter aanstuurde op een regeling ter zitting of doorverwijzing naar mediation. De gemiddelde tijd die de rechter ter zitting besteedt aan ‘algemeen’ of ‘doorverwijzing naar mediation’ is bij beide rechtbanken relatief laag, namelijk één minuut. Dit komt doordat in slechts een klein aantal zittingen tijd is uitgetrokken voor deze aspecten (tabel 18), terwijl in de overige zittingen daar helemaal geen tijd aan is besteed.

Tabel 18: De gemiddelde tijd en bijbehorende standaarddeviatie (SD) die besteed is aan respectievelijk ‘algemeen’ en ‘doorverwijzing naar mediation’, zonder de zittingen mee te tellen waarin geen tijd is besteed aan deze aspecten

	<i>Rechtbank 's-Hertogenbosch</i>			<i>Rechtbank Utrecht</i>		
	N	Gemiddelde	SD	N	Gemiddelde	SD
2a. Algemeen	14	5 min	4.52	19	5 min	4.27
2b. Doorverwijzing naar mediation	14	7 min	13.72	16	5 min	6.59

Voor alle aspecten van tabel 17 is bekeken of er tussen de twee rechtbanken significante verschillen bestaan. De Rechtbank 's-Hertogenbosch blijkt significant meer tijd te besteden aan de totale zitting.¹⁰ Die extra tijd wordt met name besteed aan het bespreken van een regeling¹¹ (partijen brengen meer tijd door op de gang om met elkaar te onderhandelen).¹² De langere zittingsduur in 's-Hertogenbosch is waarschijnlijk het gevolg van het feit dat er daar meer tijd voor de zitting wordt gereserveerd (3 uur) dan in Utrecht (2 uur). Als er meer tijd beschikbaar is neemt de rechter blijkbaar ook meer de tijd voor een zitting. De twee rechtbanken besteden procentueel wel ongeveer evenveel tijd aan de verschillende onderdelen van de zitting.

3.4 Uitleg en informatie aan het begin van de zitting

De aanwezige onderzoekers hebben bij iedere onderzochte zitting geobserveerd welke informatie en uitleg de rechter aan het begin van de zitting aan de aanwezigen geeft (tabel 19).

Er bestaat een aantal verschillen tussen de twee rechtbanken. In 's-Hertogenbosch blijken de rechters vaker met de aanwezigen te bespreken of er tijdens de zitting mogelijkheid zal zijn tot juridische argumentatie voor advocaten (nummer 3) en welke onderwerpen er globaal besproken gaan worden (nummer 6). De rechters

¹⁰ $t(147) = 3.362, p = .001$.

¹¹ $t(148) = 2.397, p = .018$.

¹² $t(148) = 3.807, p = .000$.

in Utrecht stellen zichzelf en de griffier vaker voor (nummer 4) en geven vaker een samenvatting van de zaak (7).

Uit de tabel komt naar voren, dat de informatievoorziening door de onderzochte rechters niet overdadig is te noemen. Bij de meeste zittingen vertelt de rechter nog wel iets over de doelen van de zitting en de stukken die hij reeds in zijn bezit heeft, maar de overige aspecten uit tabel 19 komen al veel minder vaak aan de orde. Dit sluit ook aan bij de indruk die de aanwezige observanten van de informatievoorziening hadden: het leek vaak een kort standaardpraatje over de zitting zonder erg veel informatie over wat de procesdeelnemers daadwerkelijk te wachten stond. Dat partijen in ieder geval niet altijd begrepen hadden wat de gang van zaken op de zitting was bleek uit een aantal opmerkingen die zij na afloop van de zitting soms 'spontaan' maakten tegen de aanwezige observanten (box 6).

Tabel 19: Welke informatie geeft de rechter aan het begin van de zitting aan de aanwezigen?

De rechter informeert de aanwezigen...	Rechtbank 's-Hertogenbosch (N=75)		Rechtbank Utrecht (N=75)	
	Abs	%	Abs	%
1. over één of meerdere doelen van de zitting	55	73.3	64	85.3
2. over de stukken die hij reeds in zijn bezit heeft	46	61.3	46	61.3
3. of advocaten de mogelijkheid krijgen voor juridische argumentatie	32	42.7	18	24.0
4. wie hijzelf is en wie de griffier is (door hun namen te noemen of door zoiets te zeggen als 'ik ben de rechter en dit is de griffier')	29	38.7	46	61.3
5. of partijen de mogelijkheid krijgen om hun verhaal te doen	23	30.7	22	29.3
6. wat er globaal besproken zal gaan worden	23	30.7	6	8.0
7. wat de kern van de zaak is door een samenvatting te geven	9	12.0	22	29.3
8. welke informatie hij graag van partijen zou willen horen	6	8.0	6	8.0
9. hoe lang de zitting zal duren	3	4.0	3	4.0
10. dat er aan het einde van de zitting een proces-verbaal zal worden opgesteld	3	4.0	2	2.7
11. over iets anders	4	5.3	7	9.3

Box 6: Een aantal niet-representatieve opmerkingen van partijen na afloop van de zitting

1. 'Weet u misschien wie die persoon naast de rechter was? Was dat nou nog een rechter of de officier van justitie?'
2. 'Ik vond het maar knap dat de rechter in het proces-verbaal alles zo netjes opgeschreven had. De griffier ging er gewoon vandoor middenin de zitting. Goed dat de rechter nog zo'n verslag kon maken.'
3. 'Ik begreep echt niet waarom we twee keer de gang op moesten, maar ik verneem zojuist van mijn advocaat dat dat was om het proces-verbaal op te maken'
4. 'Ik vind het vreemd dat stukken geweigerd worden omdat ze te laat ingediend zijn door ons. Waarheidsvinding zou naar mijn idee bovenaan moeten staan.'
5. 'De advocaten kwamen maar weinig aan het woord. De rechter richtte eigenlijk alle vragen aan mij en de andere partij. Dat had ik niet verwacht.'
6. 'Het enige negatieve vond ik, dat de andere partij niet veel zei en zijn advocaat alles vertelde. Mijn advocaat wees de rechter er ook nog op dat het een comparitie van *partijen* was.'
7. 'Ik vond het jammer dat alleen de juridische kanten van de zaak behandeld werden en minder de 'menselijke' kant.'
8. 'De rechter heeft klakkeloos in het proces-verbaal overgenomen wat de andere partij heeft gezegd'.

3.5 Te laat ingediende stukken

Als partijen voorafgaand aan de zitting, al dan niet op instructie van de rechter, nog nadere informatie naar de rechtbank willen sturen, moeten zij dat in beginsel uiterlijk twee weken voor de zitting doen. Dat volgt uit artikel 1.12 van het Landelijk Reglement voor de Civiele Rol bij de rechtbanken. In dit onderzoek is bekeken hoe de rechter tijdens de onderzochte zittingen omgaat met stukken die door partijen te laat zijn ingediend. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen stukken die voorafgaand aan de zitting te laat door partijen naar de rechtbank zijn gestuurd en stukken die partijen tijdens de zitting voor het eerst aan de rechter laten zien. De resultaten die in deze paragraaf worden gepresenteerd, zijn uitsluitend gebaseerd op observaties tijdens de onderzochte zittingen (wat zegt de rechter erover tegen de aanwezigen?). Er zijn over dit onderwerp dus geen vragen aan de procesdeelnemers of de rechter gesteld.

In totaal heeft de rechter bij negen zaken (12.0%) van de Rechtbank 's-Hertogenbosch en tien zaken (13.3%) van de Rechtbank Utrecht stukken voorafgaand aan de zitting te laat ontvangen. Bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch zijn de stukken in al deze zaken toegelaten. Bij de Rechtbank Utrecht is dat in zeven van de tien zaken gebeurd. In de overige drie zaken heeft de rechter in één zaak de stukken geweigerd, heeft hij in de tweede zaak een nieuwe comparitie gelast omdat de advocaat van de wederpartij bezwaar maakte tegen toelating van de stukken en heeft de rechter in de derde zaak gezegd dat hij eerst wilde afwachten of partijen tijdens de zitting een schikking zouden overeenkomen.

De onderzoekers hebben ook geobserveerd welke redenen de rechter tijdens de onderzochte zittingen noemde om een stuk al dan niet toe te laten. De (enige) rechter in Utrecht die de te laat toegestuurde stukken weigerde (en verder buiten beschouwing liet) deed dat omdat hij er zelf geen kennis meer van had kunnen nemen en de wederpartij ook niet. De redenen van de negen rechters in 's-Hertogenbosch en de zeven in Utrecht die de te laat ingediende stukken wél toelieten, staan weergegeven in tabel 20. De totalen onderin de tabel zijn minder dan de optelling van de cijfers in de kolommen erboven omdat de rechter in een aantal zaken meerdere redenen/overwegingen heeft genoemd om stukken toe te laten. Wat opvalt, is dat bij vier van de zeven zaken van de Rechtbank Utrecht door de rechter niet werd verteld waarom hij de te laat toegestuurde stukken toeliet.

Tabel 20: Redenen waarom de rechter stukken die partijen voorafgaand aan de zitting te laat hadden ingediend toeliet

	<i>Rechtbank 's-Hertogenbosch</i>	<i>Rechtbank Utrecht</i>
a. De wederpartij heeft nog kennis van het stuk kunnen nemen en zij kan hierop nog adequaat reageren	7	2
b. De rechter heeft nog kennis van het stuk kunnen nemen	5	0
c. De wederpartij maakt geen bezwaar tegen toelating van het stuk	2	1
d. De omvang van het stuk is beperkt	0	1
e. Het stuk is relevant voor de zaak	1	1
f. De andere partij mag ook een te laat ingediend stuk inbrengen	1	0
g. Dat wordt niet duidelijk tijdens de zitting	0	4
Totaal	9	7

Als partijen stukken te laat indienen is het mogelijk dat de rechter daarop – afgezien van het verder buiten beschouwing laten van stukken – een sanctie stelt. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan een kostenveroordeling in verband met een extra procedurehandeling of een kostenveroordeling bij voortzetting van de zitting op een andere datum. In dit onderzoek is een dergelijke sanctie bij geen enkele zitting op het te laat indienen van stukken gesteld.

Bij 18 zittingen van de Rechtbank 's-Hertogenbosch (24.0%) en negen zittingen van de Rechtbank Utrecht (12.0%) werden ter zitting voor het eerst stukken getoond. Bij al deze zittingen van de Rechtbank Utrecht en bij 13 van de 18 zittingen van de Rechtbank 's-Hertogenbosch werden deze stukken toegelaten. Bij één zaak werd slechts een deel van de stukken toegelaten. Bij twee zaken werden de stukken geweigerd. In één zaak liet de rechter zich hier niet over uit omdat hij eerst wilde

kijken of partijen er samen uit zouden komen tijdens de zitting. Ten slotte merkte de rechter in één zaak op dat partijen alleen onderling van de stukken kennis hadden genomen.

Welke redenen noemden rechters om stukken die voor het eerst ter zitting getoond werden, al dan niet toe te laten? Bij de twee zaken bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch waar de stukken geweigerd werden (en verder buiten beschouwing werden gelaten) gaf de rechter in één zaak geen reden aan en bij de andere zaak gaf de rechter als toelichting dat dat stuk reeds bij dagvaarding ingediend had moeten worden en dat de advocaat maar genoeg exemplaren van het stuk naar de zitting had moeten meebrengen. Bij de zitting in 's-Hertogenbosch waar de rechter slechts een deel van de stukken heeft toegelaten, werden alleen die stukken toegelaten waartegen de wederpartij geen bezwaar maakte. De redenen die de rechters gaven in de 13 zittingen in 's-Hertogenbosch en de negen zittingen in Utrecht waar de ter zitting ingediende stukken wél toegelaten werden, staan weergegeven in tabel 21. In deze tabel valt op dat de rechters bij beide rechtbanken in bijna de helft van de zaken niet vertellen waarom de pas ter zitting ingediende stukken worden toegelaten.

De rechters hebben bij geen enkele onderzochte zitting een sanctie gesteld op het te laat (in dit geval: ter zitting) indienen van stukken, afgezien van het buiten beschouwing laten van stukken.

Tabel 21: Redenen waarom de rechter stukken die partijen ter zitting voor het eerst aan hem toonden toeliet

	<i>Rechtbank 's-Hertogenbosch</i>	<i>Rechtbank Utrecht</i>
a. De wederpartij maakt geen bezwaar tegen toelating van het stuk	4	3
b. De wederpartij heeft nog kennis van het stuk kunnen nemen en zij kan hierop nog adequaat reageren	4	1
c. De rechter heeft nog kennis van het stuk kunnen nemen	1	1
d. Het stuk is relevant voor de zaak	1	1
e. De omvang van het stuk is beperkt	1	0
f. De rechter heeft per abuis het stuk niet ontvangen, de andere partij wel	0	1
g. Als de advocaat het stuk goed toelicht, mag het worden overlegd	1	0
h. Dat wordt niet duidelijk tijdens de zitting	5	4
Totaal	13	9

Deze bevindingen zijn in lijn met de conclusies van Verschoof (2004) op basis van de vragenlijsten die hij heeft uitgezet onder comparatierechters. Meer dan de

helpt van de rechters in zijn onderzoek geeft aan dat er in een kwart of minder van de zaken stukken te laat naar de rechtbank worden gestuurd. Volgens 88% van de rechters geldt eenzelfde percentage voor stukken die voor het eerst ter zitting getoond worden. Ook komt uit Verschoof's (2004) onderzoek naar voren dat rechters het buiten beschouwing laten van een stuk zoveel mogelijk vermijden en dat de termijn voor het toesturen van stukken in de praktijk vaak wordt overschreden, maar dat de rechter daaraan slechts zelden de consequentie verbindt dat het stuk wordt geweigerd.

3.6 Het verkrijgen van inlichtingen

De aanwezige observanten hebben tijdens het verkrijgen van inlichtingen bijgehouden hoeveel spreektijd de aanwezige partijen en advocaten hebben gekregen en hoe vaak zij tijdens hun verhaal door de rechter werden onderbroken. Ook hielden zij bij hoe vaak de rechter de verhalen van partijen en advocaten heeft samengevat op respectievelijk inhoud en intentie. Ten slotte hebben zij geobserveerd hoe de rechter omging met de juridische argumentatie van advocaten. De resultaten hiervan worden in deze paragraaf besproken.

De gemiddelde spreektijden van de partijen en advocaten staan weergegeven in tabel 22. De spreektijden zijn uitsluitend geklokt tijdens het verkrijgen van inlichtingen en dus niet tijdens de uitleg van de rechter aan het begin van de zitting, het beproeven van een schikking of het opstellen van het proces-verbaal/de schikkingsovereenkomst. Er werd alleen geklokt op het moment dat de desbetreffende procesdeelnemer aan het woord was. De tijd dat de rechter aan het woord was of dat er een stilte in de zaal viel is dus niet meegenomen. Die tijd (spreektijd rechter + eventuele stiltes) kan echter wel uitgerekend worden door de totale gemiddelde spreektijd van partijen en advocaten (ongeveer 30 minuten) af te trekken van de gemiddelde totale duur van de informatieverzameling (ongeveer 52 minuten). We komen dan uit op 22 minuten. Rechters zijn dus in vergelijking met de procesdeelnemers meer aan het woord. De indruk van de observanten was, dat er tijdens de onderzochte zittingen in het algemeen slechts weinig stiltes vielen. Toch moet bij deze spreektijd van de rechter de nodige voorzichtigheid worden betracht. De wijze waarop de spreektijd van de rechter hier berekend is, is duidelijk minder betrouwbaar dan wanneer die spreektijd afzonderlijk zou zijn gemeten.

Tabel 22: De gemiddelde spreektijden van partijen en advocaten

	<i>Gemiddelde</i>	<i>Standaarddeviatie</i>
Eiser	7 min 42 sec	5.48
Gedaagde	7 min 10 sec	5.93
Advocaat van eiser	8 min 1 sec	6.16
Advocaat van gedaagde	7 min 5 sec	6.37

De gemiddelde spreektijden van de vier procesdeelnemers verschillen niet significant van elkaar. Ook zijn er geen significante verschillen gevonden tussen de spreektijden van procesdeelnemers bij de Rechtbank Utrecht en die bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch.

Bij de samenhang tussen de spreektijden van de verschillende procesdeelnemers van dezelfde zitting (tabel 23) valt op, dat er een goede balans is tussen de spreektijden van de twee partijen. Als de ene partij meer spreektijd krijgt, krijgt de andere partij dat ook. Datzelfde geldt voor de spreektijden van de twee advocaten. Een langere spreektijd van de ene advocaat gaat samen met een langere spreektijd van de andere advocaat. Rechters houden blijkbaar goed in de gaten dat de spreektijden van beide kanten goed in balans zijn.

Tabel 23: Correlaties (Pearson) tussen de spreektijden van de verschillende procesdeelnemers (0 = geen samenhang, -1 of 1 = volledige samenhang)

	<i>gedaagde</i>	<i>advocaat eiser</i>	<i>advocaat gedaagde</i>
Eiser	.495*	-.110	.057
Gedaagde	-	-.058	-.057
Advocaat eiser		-	.570*

*deze correlatie is significant: $p < .05$ (2-tailed)

De observanten hebben daarnaast bijgehouden hoe vaak de rechter de verschillende procesdeelnemers heeft onderbroken tijdens het 'verkrijgen van inlichtingen'. De observanten hadden voor aanvang van het onderzoek met elkaar afgesproken dat er van een onderbreking sprake is als (1) de rechter zegt dat hij de spreker onderbreekt, (2) uit de reactie van de spreker blijkt dat deze zich onderbroken voelt in zijn betoog of (3) het voor iedereen duidelijk is dat de spreker wordt onderbroken in zijn betoog doordat de rechter de spreker een zin niet laat afmaken. Uit tabel 24 komt naar voren, dat het merendeel van de rechters de procesdeelnemers niet of slechts één keer per zitting onderbreekt in hun verhaal. Er zijn geen verschillen gevonden in het gemiddeld aantal onderbrekingen tussen de twee rechtbanken.

Daarnaast is bijgehouden hoe vaak de rechter het verhaal van de aanwezige procesdeelnemers samenvat op inhoud dan wel intentie (tabel 25). Bij samenvatten op intentie wordt de onderliggende bedoeling van wat de desbetreffende procesdeelnemer zojuist heeft gezegd samengevat. Rechters vatten maar weinig samen op intentie, gemiddeld ongeveer één keer per zitting. Er wordt meer samengevat op inhoud, namelijk gemiddeld bijna 11 keer per zitting. Er zijn geen verschillen gevonden in het gemiddeld aantal samenvattingen (op zowel inhoud als intentie) tussen de twee rechtbanken.

Tabel 24: Het aantal keer dat de rechter de aanwezigen onderbroken heeft

<i>Aantal onderbrekingen</i>	<i>Eiser</i>	<i>Gedaagde</i>	<i>Advocaat eiser</i>	<i>Advocaat gedaagde</i>
0	83	84	81	93
1	36	33	42	27
2	4	14	15	15
3	10	8	5	5
4	6	3	2	3
5	1	0	2	0
>5	2	2	1	3
Onbekend	8	6	2	4
Totaal	150	150	150	150
	M = .93 SD = 2.00	M = .76 SD = 1.18	M = .75 SD = 1.11	M = .72 SD = 1.32

Tabel 25: Het aantal keren dat de rechter het verhaal van de aanwezigen heeft samengevat

<i>Aantal samenvattingen per zitting:</i>	<i>op inhoud</i>	<i>op intentie</i>
0	6	71
1-4	21	76
5-9	48	2
10-14	36	0
15-19	18	0
> 19	20	0
Onbekend	1	1
Totaal	150	150
	M = 10.87 SD = 8.06	M = .98 SD = 1.22

Ten slotte hebben de aanwezige onderzoekers geobserveerd hoe de rechters van de Rechtbanken 's-Hertogenbosch en Utrecht omgaan met de juridische argumentatie van advocaten tijdens de zitting. Er is slechts bij twee zittingen in 's-Hertogenbosch en vier in Utrecht door één van beide advocaten verzocht om gelegenheid voor juridische argumentatie. Dat is steeds door de rechter gehonoreerd.

In tabel 26 is weergegeven hoe de juridische argumentatie in de onderzochte zittingen het beste te karakteriseren is. Daaruit blijkt dat in de meeste zittingen geen gebruik wordt gemaakt (of mocht worden gemaakt) van pleitnota's, maar dat advocaten ter zitting wel naar voren mochten brengen wat zij wilden over de zaak, zonder daarbij door de rechter beperkt te worden in de te behandelen thema's. Van deze praktijk wordt in een kleine 30% van de zittingen afgeweken, met name doordat de rechter de onderwerpen waarover betoogd mag worden beperkt en/of er betoogd wordt aan de hand van pleitnota's.

Tabel 26: Het karakter van de juridische argumentatie bij de twee rechtbanken

De juridische argumentatie is het beste te karakteriseren als...	Rechtbank 's-Hertogenbosch		Rechtbank Utrecht	
	Abs	%	Abs	%
een vrij mondeling betoog aan de hand van (uitgetypte) pleitnota's	9	12.0	2	2.7
een mondeling betoog aan de hand van uitgetypte pleitnota's waarbij de rechter de onderwerpen beperkt waarover betoogd mag worden	0	0.0	3	4.0
een vrij mondeling betoog zonder (uitgetypte) pleitnota's	55	73.3	53	70.7
een mondeling betoog zonder uitgetypte pleitnota's waarbij de rechter de onderwerpen beperkt waarover betoogd mag worden	6	8.0	12	16.2
de uitgetypte pleitnota's worden, na het inlassen van een leespauze, als voorgedragen beschouwd	1	1.3	0	0.0
Er is nauwelijks tot geen sprake van juridische argumentatie	4	5.3	4	5.3
Onbekend	0	0.0	1	1.3
Totaal	75	100.0	75	100.0

Deze juridische argumentatie vindt meestal niet op één moment plaats tijdens de zitting, maar de advocaten geven hun visie op verschillende momenten tijdens het verkrijgen van inlichtingen (tabel 27).

Slechts bij één zitting van de Rechtbank 's-Hertogenbosch stelde de rechter beperkingen aan de tijd die advocaten kregen voor hun juridische argumentatie. Hij gaf iedere advocaat hiervoor dertig minuten de tijd.

Ten slotte is onderzocht wat er met getypte pleitnota's gebeurt die advocaten meebrengen naar de zitting (tabel 28). Het pleitverbod bij de Rechtbank Utrecht komt in deze tabel duidelijk naar voren: pleitnota's worden niet aan het proces-verbaal gehecht (en worden dus geen onderdeel van het procesdossier). Dit lijkt ook het beleid van de Rechtbank 's-Hertogenbosch te zijn, maar in 12% van de zittingen gebeurt dit daar toch.

Tabel 27: Het moment waarop de juridische argumentatie tijdens de zitting plaatsvindt

<i>De juridische argumentatie vindt plaats...</i>	<i>Rechtbank 's-Hertogenbosch</i>		<i>Rechtbank Utrecht</i>	
	Abs	%	Abs	%
op verschillende momenten tijdens de informatieverzameling	51	68.0	61	81.3
geconcentreerd meteen aan het begin van de zitting	4	5.3	1	1.3
geconcentreerd na de informatieverzameling en voor het beproeven van een schikking	15	20.0	8	10.7
geconcentreerd na het beproeven van een schikking en voor de informatieverzameling	0	0.0	0	0.0
geconcentreerd na de informatieverzameling en het beproeven van een schikking	1	1.3	2	2.7
Er was geen sprake van juridische argumentatie	4	0.0	2	2.7
Onbekend	0	0.0	1	1.3
Totaal	75	100.0	75	100.0

Tabel 28: Wat gebeurt er met getypte pleitnota's?

	<i>Rechtbank 's-Hertogenbosch</i>		<i>Rechtbank Utrecht</i>	
	Abs	%	Abs	%
Deze worden overlegd aan het proces-verbaal gehecht	9	12.0	0	0.0
Deze worden niet overlegd.	1	1.3	3	4.0
De advocaat wil deze overleggen, maar de rechter weigert dit	1	1.3	4	5.3
Er zijn geen getypte pleitnota's	60	80.0	65	86.7
Onbekend	0	0.0	1	1.3
Totaal	75	100.0	75	100.0

3.7 Het beproeven van een schikking

Hoe gaan rechters te werk bij het beproeven van een schikking? Het is erg moeilijk, zo niet onmogelijk, om dat proces precies te doorgronden, maar in dit onderzoek wordt wel een eerste aanzet gedaan om meer inzicht in dat proces te krijgen. De volgende aspecten zijn in dat kader onderzocht.

- Hoe begint de rechter met het beproeven van een schikking? Komen de voordelen van een schikking aan bod? Gaat de rechter na of er bij partijen behoefte bestaat aan een voorlopig oordeel? (3.7.1);
- Hoe ver gaat de rechter bij het geven van een voorlopig oordeel? Wat onderneemt de rechter verder om partijen tot een schikking te bewegen? (3.7.2);
- Wanneer stellen rechters zich (in hun eigen visie) actiever op bij het beproeven van een schikking? (3.7.3);
- Had de rechter volgens partijen en advocaten ook een eigen motief bij een regeling tussen partijen? (3.7.4).

De resultaten in paragraaf 3.7.1 en 3.7.2 zijn uitsluitend gebaseerd op observaties die tijdens de zittingen zijn gedaan. De resultaten in paragraaf 3.7.3 zijn verkregen via de vragenlijsten die zijn voorgelegd aan de rechters en de daarop volgende interviews met hen. De resultaten in paragraaf 3.7.4 zijn gebaseerd op de vragenlijsten die aan partijen en advocaten zijn voorgelegd na afloop van de zitting.

3.7.1 Hoe begint de rechter?

Bij het beproeven van een schikking is van een aantal mogelijke interventies onderzocht hoe frequent deze voorkomen in de huidige zittingspraktijk. Zo is ten eerste geobserveerd of de rechter met partijen bespreekt welke voordelen een schikking voor hen zou kunnen hebben (tabel 29).

Tabel 29: Hoe begint de rechter met het beproeven van een schikking?

<i>De rechter ...</i>	Abs	%
vraagt partijen welke voordelen een regeling zou kunnen hebben	4	2.7
noemt de voordelen van een regeling op en checkt dit bij partijen	21	14.0
noemt de voordelen van een regeling op en checkt dit niet bij partijen	52	34.7
zegt niets over de voordelen van een regeling	73	48.7
Totaal	150	100.0

In de tabel valt allereerst op, dat de rechter in nog geen 3% van de zittingen aan partijen vraagt wat voor hen de voordelen van een schikking zouden kunnen zijn. In 34.7% van de zittingen noemt de rechter de voordelen op, maar gaat daarbij niet na of partijen deze voordelen ook zo zien. Het lijkt erop dat deze rechters minder zicht hebben op de werkelijke belangen van partijen. Het risico daarvan kan goed geïllustreerd worden door de opmerking die door drie advocaten tijdens de interviews naar voren is gebracht dat het niet handig is dat de rechter sterk benadrukt dat met een schikking verdere proceskosten voorkomen kunnen worden, terwijl de cliënt een rechtsbijstandsverzekering heeft.¹³ In bijna de helft van de

13 Hiernaar is niet gevraagd. Deze advocaten brachten dit spontaan naar voren.

zittingen (48.7%) komen de voordelen van een regeling überhaupt niet aan de orde. Hierbij moet opgemerkt worden, dat deze rechters mogelijk wel aan partijen vragen of zij bereid zijn over een schikking te praten. Dit laatste is niet gemeten tijdens het onderzoek, maar de algemene indruk van de onderzoekers is dat dit niet vaak gevraagd wordt.¹⁴ Het is raadzaam dit bij toekomstig onderzoek wel te meten.

Op de tweede plaats is onderzocht hoe vaak één of beide partijen (of advocaten) de rechter verzoekt een voorlopig oordeel te geven. Dat blijkt in slechts 6.7% van de zittingen het geval. Tijdens 23 zittingen (15.3%) informeert de rechter uit zichzelf of partijen behoefte hebben aan een voorlopig oordeel. Ook is onderzocht of tijdens de zitting duidelijk wordt of partijen al dan niet een voorlopig oordeel willen, los van de vraag of de rechter al dan niet een voorlopig oordeel geeft (tabel 30). Dat blijkt in slechts 12% van de onderzochte zaken bij beide partijen duidelijk te zijn (de bovenste drie rijen van de tabel). In 2.7% van de zaken is dit bij één partij niet duidelijk en in 85.3% van de zaken is dit bij beide partijen onduidelijk. Dit laatste is opvallend, zeker gezien het feit dat een groot deel van deze laatste groep rechters vervolgens wel een voorlopig oordeel aan partijen geeft. Bij in totaal 84 zittingen (56%) geeft de rechter namelijk een voorlopig oordeel, terwijl niet duidelijk is of de aanwezigen dit willen. Mogelijk zouden zij liever (eerst) op een andere basis willen onderhandelen of een ander type interventie van de rechter willen zien, zoals het begeleiden van een gesprek over een schikking.

Tabel 30: Van welke partijen is duidelijk of zij al dan niet een voorlopig oordeel willen?

	Abs	%
Beide partijen	15	10.0
Eén van de partijen. De ander geeft aan dit niet te willen	2	1.3
Beide partijen geven aan dat niet te willen	1	0.7
Eén van de partijen. Of de ander dit ook wil, is niet duidelijk	4	2.7
Bij geen van de partijen is duidelijk of zij dit willen	128	85.3
Totaal	150	100.0

3.7.2 *Het voorlopig oordeel en andere rechterlijke interventies*

In het onderzoek is ook gekeken naar de voorlopige oordelen die rechters tijdens de zitting geven (tabel 31). De categorieën voorlopige oordelen die daarbij zijn gehanteerd zijn gebaseerd op de indeling van Verschoof (2004).

14 Een vraag hierover is ten onrechte niet in de vragenlijst opgenomen, omdat dit voorafgaand aan het onderzoek over het hoofd is gezien.

Tabel 31: De (verschillende soorten) voorlopige oordelen die rechters geven

Het voorlopig oordeel heeft betrekking op...	A. Voordat partijen op de gang hebben onderhandeld		B. Nadat partijen minstens 1 keer op de gang onderhandeld hebben		C. Totaal	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%
1. de bewijslastverdeling	50	33.3	14	9.3	55	36.7
2. de uitkomst of kans van slagen van de bewijslevering	27	18.0	7	4.7	32	21.3
3. de juridische stellingen en weren	66	44.0	20	13.3	77	51.3
4. een range van bedragen die redelijk zou zijn voor een schikking	0	0.0	3	2.0	3	2.0
5. een concreet bedrag dat redelijk zou zijn voor een schikking	0	0.0	10	6.7	10	6.7
6. het gedeeltelijk toe- of afwijzen van de vordering(en)	16	10.7	12	8.0	25	16.7
7. het toe- of afwijzen van de vorderingen(en) in totaliteit	12	8.0	4	2.7	16	10.7
Totaal	89	46.0	40	26.7	104	69.3

Er wordt in de tabel een onderscheid gemaakt tussen voorlopige oordelen die gegeven zijn vóór de eerste schorsing (onder A) en voorlopige oordelen die zijn gegeven nadat partijen minimaal één keer op de gang hadden onderhandeld (onder B). Onder C is het totaal aantal zittingen weergegeven waarin een dergelijk voorlopig oordeel is gegeven. Deze totaalscore is niet altijd gelijk aan de optelsom van kolom A en kolom B omdat sommige zittingen zowel in de tweede als derde kolom zijn meegeteld.

Leeswijzer: De frequenties (Abs) in rij 1 ('de bewijslastverdeling') geven aan, dat in 50 zaken de rechter iets over de bewijslastverdeling tegen partijen heeft gezegd voordat zij op de gang hadden onderhandeld (onder A) en in 14 zaken de rechter dit heeft gedaan nadat partijen al minimaal één keer op de gang hadden onderhandeld (onder B). In totaal is er in 55 zaken iets gezegd over de bewijslastverdeling (onder C). Hieruit blijkt dat 9 rechters (50+14-55) zowel voordat partijen op gang hadden onderhandeld als daarna iets over de bewijslastverdeling hebben gezegd.

Ook de totaalscores onderaan de tabel zijn niet gelijk aan de optelling van de frequenties (Abs) die erboven staan in dezelfde kolom, omdat sommige rechters meerdere soorten voorlopige oordelen in één zitting geven. Overigens is van een dergelijke ‘dubbeltelling’ al snel sprake in de rij ‘de uitkomst of kans van slagen van de bewijslevering’, omdat een rechter hierover moeilijk wat kan zeggen zonder eerst iets te zeggen over ‘de bewijslastverdeling’.

Wat opvalt in tabel 31, is dat de rechter partijen in het algemeen niet met lege handen de gang opstuurt. In bijna de helft van de zaken (46%) geeft de rechter partijen een voorlopig oordeel voordat de zitting voor de eerste keer wordt geschorst. Als partijen na de schorsing weer terug zijn in de rechtszaal, geeft de rechter in 26.7% van de onderzochte zittingen een voorlopig oordeel. In totaal wordt in 69.3% van de zittingen op enig moment een voorlopig oordeel gegeven. Deze voorlopige oordelen hebben vooral betrekking op de juridische stellingen en weren (51.3%) of de bewijslastverdeling (36.7%). Concrete bedragen of een range van bedragen worden maar weinig genoemd door rechters, respectievelijk in 6.7% en 2.0% van de onderzochte zaken. Overigens hebben deze rechters pas bedragen genoemd nadat zij aan partijen gevraagd hadden hoe ver de schikkingsvoorstellen van beide partijen uit elkaar lagen.¹⁵

Naast het geven van een voorlopig oordeel zijn er andere manieren denkbaar waarop een rechter kan aansturen op een schikking (tabel 32). Ook voor deze tabel geldt dat de totaalscores onderaan niet gelijk zijn aan de optelling van de cellen daarboven, omdat in sommige zittingen meerdere interventies zijn geobserveerd.

Uit de tabel komt duidelijk naar voren dat meer dan de helft van de rechters (55.3%) partijen waarschuwt voor de tijd, belasting en kosten die verder procederen met zich mee zal brengen. Dit doet de rechter vaak al voordat hij de zitting voor de eerste keer schorst, namelijk in 48.0% van de onderzochte zaken. Als partijen terugkomen van de gang informeert de rechter in 42.7% van de onderzochte zittingen of partijen iets willen vertellen over de uitkomst van hun schikkingsonderhandelingen. Wat verder opvalt, is dat een aantal rechterlijke interventies maar weinig voorkomt, te weten: partijen informeren hoe vergelijkbare zaken geschikt zijn (2.0%), één van de partijen adviseren het schikkingsvoorstel van de andere partij te accepteren (2.0%), partijen adviseren het verschil tussen beide schikkingsvoorstellen te delen (2.0%) en het zelf doen van een schikkingsvoorstel (6.7%). Dit kan erop duiden dat rechters vinden dat zij zich met dergelijke interventies te veel op het terrein van partijen begeven. Een andere mogelijke verklaring – behalve voor de eerst genoemde interventie – is dat de rechter niet op de hoogte is van de schikkingsvoorstellen die door partijen zijn gedaan, omdat zij hem dit niet verteld hebben.

15 Van een drietal zaken is dit onbekend doordat de aanwezige observatoren de vraag ten onrechte niet hebben ingevuld ter zitting.

Tabel 32: Wat heeft de rechter, afgezien van het geven van een voorlopig oordeel, gedaan om partijen tot een schikking te bewegen?

Wat heeft de rechter gedaan om partijen tot een schikking te bewegen? De rechter ...	Voordat partijen op de gang hebben onderhandeld		Nadat partijen minstens 1 keer op de gang onderhandeld hebben		Totaal	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%
1. wijst op gevolgen van verder procederen voor tijd, belasting en/of kosten	72	48.0	29	19.3	83	55.3
2. wijst op de gevolgen van verder procederen voor toekomstige verhouding	21	14.0	9	6.0	27	18.0
3. verheldert voor (een) partij(en) de sterke en/of zwakke punten van (zijn) hun zaak	44	29.3	15	10.0	55	36.7
4. informeert partijen/advocaten hoe vergelijkbare zaken zijn geschikt	2	1.3	2	1.3	3	2.0
5. stelt een vraag aan partijen die erop neerkomt of partijen bereid zijn iets te vertellen over de uitkomst van de schikkingsonderhandelingen	4	2.7	63	42.0	64	42.7
6. vraagt aan partijen naar de redenen waarom het schikkingsvoorstel niet is geaccepteerd	1	0.7	19	12.7	19	12.7
7. vraagt aan partijen of ze nog willen dooronderhandelen	20	13.3	19	12.7	37	24.7
8. doet zelf een schikkingsvoorstel	4	2.7	6	4.0	10	6.7
9. geeft advies aan 1 van de partijen om het bod van de ander te accepteren	0	0.0	3	2.0	3	2.0
10. zegt (één) partij(en) dat het doen van concessies verstandig zou zijn	16	10.7	20	13.3	31	20.7
11. adviseert partijen het verschil te delen (tussen beide schikkingsvoorstellen)	1	0.7	2	1.3	3	2.0
Totaal	106	70.7	73	48.7	119	79.3

3.7.3 Hoe actief beproeft de rechter een schikking?

Rechters zijn bij de ene zaak actiever in het beproeven van een schikking dan bij de andere zaak. Waardoor wordt dat bepaald? Door de hoogte van de vordering? Door de al dan niet coöperatieve opstelling van partijen? Door andere factoren? In de vragenlijsten en de daarop aansluitende interviews is dit aan de rechters van de onderzochte zittingen gevraagd. De resultaten komen in deze paragraaf aan de orde. Hierbij moet voorop worden gesteld dat het om de *percepties* van de onderzochte rechters gaat.

Allereerst is in de vragenlijst gevraagd aan de rechters hoe actief zij zich (tijdens de zitting die net achter rug was) hadden opgesteld. Daartoe is hen de volgende stelling voorgelegd: 'hoeveel tijd en energie heeft u gestoken in het beproeven van een schikking tijdens deze comparitie na antwoord?' De rechters konden antwoord geven op een 7-puntsschaal (1 = heel weinig, 7 = heel veel) (tabel 33). De gemiddelde score was 4.00, maar hoe actief de rechter is bij het beproeven van een schikking verschilt sterk per zaak. Dit blijkt uit de relatief hoge standdeviatie (1.81) en de (grote) spreiding van de antwoorden over de verschillende categorieën in de tabel.

Tabel 33: Antwoorden van rechters op de vraag 'hoeveel tijd en energie heeft u gestoken in het beproeven van een schikking tijdens deze comparitie na antwoord?'

<i>Antwoord</i>	Abs	%
1 Heel weinig	17	11.3
2	21	14.0
3	20	13.3
4	28	18.7
5	25	16.7
6	29	19.3
7 Heel veel	10	6.7
Totaal	150 M = 4.00 SD = 1.81	100.0

Vervolgens is in de vragenlijst aan de rechter gevraagd welke factoren hebben bepaald hoe actief hij zich bij het beproeven van een schikking heeft opgesteld. Daarbij zijn de factoren uit de linker kolom van tabel 34 aan de rechter voorgehouden en is hem gevraagd welke van die factoren van invloed waren op zijn (al dan

niet) actieve opstelling ter zitting.¹⁶ De antwoorden hiervan zijn weergegeven in de tweede kolom van tabel 34. De rechter had daarnaast de mogelijkheid om de categorie ‘overig’ aan te kruisen en toe te lichten welke andere factor(en) nog een rol had(den) gespeeld bij hoe actief hij zich opstelde. Op deze overige factoren kom ik aan het eind van deze paragraaf nog terug.

Op basis van de tweede kolom is echter niet duidelijk, wat het precies betekent als een rechter heeft aangegeven dat bijvoorbeeld de hoogte van de vordering (factor 4) van belang was. Uit die kolom komt wel naar voren dat de hoogte van de vordering in 43 van de 150 zittingen van invloed was op hoe actief de rechter zich opstelde. De vraag is echter of de rechter zich actiever opstelt naarmate de vordering hoger is of dat hij bij een hogere vordering juist minder actief een schikking beproeft. Tijdens de interviews is steeds gevraagd naar deze verbanden. De resultaten daarvan zijn weergegeven in de derde kolom van tabel 34. In die kolom is onder ‘conclusie’ ook steeds de belangrijkste lijn van de resultaten weergegeven.

Tabel 34: Welke van de onderstaande voorgehouden factoren (linker kolom) zijn volgens de onderzochte rechters van invloed op hoe actief zij zich ter zitting opstellen?

<i>Factor</i>	<i>Abs</i>	<i>Richting waarin factor invloed uitoefent</i>
1. De mate waarin partijen zich redelijk en coöperatief opstellen	66	30: als beide partijen zich coöperatief opstellen dan actiever; 5: als minstens één partij coöperatief is dan actiever; 29: als minstens één partij niet coöperatief is dan minder actief; (2: partijen waren coöperatief maar op zichzelf niet meer of minder actief). <i>Conclusie</i> (30+29): De rechter is actiever naarmate partijen zich coöperatiever opstellen.
2. De mate waarin de standpunten van partijen van elkaar verwijderd zijn	64	4: als de standpunten verder verwijderd zijn dan actiever; 41: als de standpunten verder verwijderd zijn dan minder actief; 17: als de standpunten minder ver verwijderd zijn dan actiever; (2: de standpunten zijn ver verwijderd, maar op zichzelf niet meer of minder actief). <i>Conclusie</i> (41+17): De rechter is actiever naarmate de standpunten van partijen minder ver verwijderd zijn.

16 De voorgehouden factoren zijn gebaseerd op eerder Amerikaans onderzoek van Rude en Wall (1988), Ryan e.a. (1980) en Wall e.a. (1984). Een korte beschrijving van deze studies is opgenomen in Van der Linden e.a. (2009).

<i>Factor</i>	<i>Abs</i>	<i>Richting waarin factor invloed uitoefent</i>
3. De soort zaak	59	14: als geschil tussen ex-echtelieden (m.n. boedelverdeling) dan actiever; 1: boedelverdeling waar alles draaide om woning die al verkocht moest worden dan minder actief; 4: als (hoge) emoties spelen dan actiever; 5: als burenruzie dan actiever; 3: als nalatenschap dan actiever; 1: als nalatenschap maar zonder relatie tussen partijen dan minder actief; 2: als letselschadezaak dan actiever; 4: als weinig juridische of feitelijke duidelijkheid dan actiever; 1: als weinig juridische of feitelijke duidelijkheid dan minder actief; 2: als uitkomst duidelijk dan actiever; 2: als uitkomst niet eerlijk dan actiever; 4: als principezaak voor 1 van de partijen dan minder actief; 1: als principezaak waarbij het aanbrengen van zaak eiser al voldoende voldoening gaf dan actiever; 5: restcategorie zaken (bijv lease, bouw, hennep) waarbij de rechter actiever is; 3: restcategorie zaken (bijv hennep) waarbij de rechter minder actief is; (1: geschil tussen echtelieden dan op zichzelf niet meer of minder actief); (1: burenruzie, maar op zichzelf niet meer of minder actief); (1: aandelenlease, maar op zichzelf niet meer of minder actief); (2: bouwzaak, maar op zichzelf niet meer of minder actief); (1: letselschadezaak, maar op zichzelf niet meer of minder actief); (1: principezaak voor beide partijen, maar op zichzelf niet meer of minder actief). <i>Conclusie</i> (14+5+3+4+2): De rechter is actiever als partijen een persoonlijke relatie hebben met elkaar (boedelverdeling, burenr, nalatenschap) of er emoties (hoge emoties, letselschade) een rol spelen.
4. De hoogte van de vordering	43	2: als de vordering hoger is dan actiever; 8: als de vordering hoger is dan minder actief; 28: als de vordering lager is dan actiever; (5: lage vordering, maar op zichzelf niet meer of minder actief). <i>Conclusie</i> (8+28): De rechter is actiever als de vordering lager is.
5. De waarschijnlijke duur van de procedure na deze zitting	42	34: als de waarschijnlijke duur langer is dan actiever; 4: als de waarschijnlijke duur korter is dan minder actief; (4: de waarschijnlijke duur is langer, maar op zichzelf niet meer of minder actief). <i>Conclusie</i> (34): De rechter is actiever als de waarschijnlijke duur van procedure na de zitting langer is.

<i>Factor</i>	<i>Abs</i>	<i>Richting waarin factor invloed uitoefent</i>
6. De mate waarin advocaten zich redelijk en coöperatief opstellen	40	21: als beide advocaten coöperatief dan actiever; 9: als minstens één advocaat coöperatief is dan actiever; 7: als minstens één advocaat niet coöperatief is dan minder actief; (3: beide advocaten coöperatieve opstelling, maar op zichzelf niet meer of minder actief). <i>Conclusie</i> (21+7): De rechter is actiever naarmate advocaten zich coöperatiever opstellen.
7. De verwachting van de rechter voor aanvang van de zitting dat een schikking mogelijk zou moeten zijn	39	32: als de rechter hogere verwachtingen heeft dan actiever; 5: als de rechter lagere verwachtingen heeft dan minder actief; 1: als de rechter hogere verwachtingen heeft dan minder (want partijen waren het al eens voor binnenkomst); (1: hoge verwachtingen, maar op zichzelf niet meer of minder actief). <i>Conclusie</i> (32+5): De rechter is actiever naarmate zijn verwachtingen dat een schikking mogelijk zou moeten zijn, hoger zijn.
8. De complexiteit van de zaak	30	11: als de zaak complexer is dan actiever; 11: als de zaak complexer is dan minder actief; 6: als de zaak minder complex is dan actiever; 1: als de zaak minder complex is dan minder actief; (1: complexe zaak, maar op zichzelf niet meer of minder actief). <i>Conclusie</i> (11+6): Niet eenduidig, maar het lijkt erop dat de rechter actiever is naarmate de zaak minder complex is.
9. Het gevoel van de rechter dat een beslissing geen echte oplossing van het probleem is	28	27: als beslissing geen echte oplossing van het probleem is dan actiever; 1: als beslissing geen echte oplossing van het probleem is dan minder actief omdat rechter inzette op doorverwijzing naar mediation, wat lukte. <i>Conclusie</i> (27): De rechter is actiever als een beslissing geen echte oplossing voor het probleem is.
10. De kennis/expertise van de rechter in dit soort zaken	20	13: als de kennis van de rechter beter is dan actiever; 4: als de kennis van de rechter minder goed is dan minder actief (o.a. omdat hij dan ziet dat schikking proberen geen zin heeft); (3: kennis van de rechter is goed, maar op zichzelf niet meer of minder actief). <i>Conclusie</i> (17): De rechter is actiever naarmate zijn kennis/expertise beter is.
11. Het aantal partijen dat de rechter vraagt hen te helpen met het bereiken van een schikking	16	12: als één of beide partijen vraagt te helpen dan actiever; 4: als niemand vraagt te helpen dan minder actief. <i>Conclusie</i> (12+4): De rechter is actiever als partijen hem vragen te helpen bij het bereiken van een schikking.

<i>Factor</i>	<i>Abs</i>	<i>Richting waarin factor invloed uitoefent</i>
12. De onderhandelingsvaardigheden van de advocaten	14	9: als de onderhandelingsvaardigheden beter zijn dan actiever; 1: als de onderhandelingsvaardigheden beter zijn (maar zeggen 'partijen willen dit niet') dan minder actief; 2: als de onderhandelingsvaardigheden minder goed zijn dan actiever; 2: als de onderhandelingsvaardigheden minder goed zijn dan minder actief. <i>Conclusie</i> (9+2): De rechter is actiever naarmate de onderhandelingsvaardigheden van advocaten beter zijn.
13. De mate van machtsverschil tussen partijen	8	6: als het machtsverschil groter is dan actiever; 2: als het machtsverschil groter is dan minder actief. <i>Conclusie</i> (6+2): De rechter is actiever naarmate het machtsverschil tussen partijen groter is.
14. De ervaring van de advocaten	8	3: Als de advocaten veel ervaring hebben dan actiever; 1: Als de advocaten veel ervaring hebben (en zeggen 'partijen willen dit niet') dan minder actief; 2: als de advocaten weinig ervaring hebben dan actiever; (2: de advocaten hadden veel ervaring, op zichzelf niet meer of minder actief). <i>Conclusie</i> : niet eenduidig.
15. Het verschil in competentie tussen de twee advocaten	6	5: als het verschil in competentie groter is dan actiever; 1: als het verschil in competentie groter is dan minder actief. <i>Conclusie</i> (5): De rechter is actiever als het verschil in competentie tussen de twee advocaten groter is.
16. De waarschijnlijke tijdsduur van het schrijven van een vonnis	4	3: als de waarschijnlijke duur langer is dan actiever; 1: als de waarschijnlijke duur korter is dan minder actief. <i>Conclusie</i> (4): De rechter is actiever naarmate de waarschijnlijke tijdsduur van het schrijven van een vonnis langer is.
17. De beschikbare voorbereidingstijd	2	2: als meer voorbereidingstijd dan actiever. <i>Conclusie</i> (2): De rechter is actiever naarmate de beschikbare voorbereidingstijd groter is.
18. De stapel ander werk die nog ligt te wachten op de rechter	2	2: als de stapel werk groter is dan actiever. <i>Conclusie</i> (2): De Rechter is actiever naarmate de stapel ander werk die nog ligt te wachten op de rechter, groter is.

Wat kan uit tabel 34 geconcludeerd worden? Rechters stellen zich (naar eigen zeggen) vooral actiever op bij het beproeven van een schikking als partijen zich op de zitting coöperatief opstellen (factor 1), als de standpunten van partijen minder ver van elkaar verwijderd zijn (factor 2), bij een bepaald soort zaken (verdelingszaken, zaken met veel emoties, factor 3), als de vordering lager is (factor 4), als de waarschijnlijke duur van de procedure na afloop van de zitting langer is (factor 5) en als advocaten zich op de zitting coöperatief opstellen (factor 6). Een aantal rechters geeft aan, dat zij actiever een schikking beproeven als zij het gevoel hebben

dat een beslissing geen echte oplossing van het probleem is (factor 9). In box 7 is een aantal antwoorden van deze rechters opgenomen om aan te geven, wanneer zij van mening zijn dat een beslissing geen echte oplossing van het probleem is. Er is echter ook een aantal factoren uit tabel 34 dat volgens de onderzochte rechters nauwelijks van belang is voor de vraag hoe actief zij zich opstellen bij het beproeven van een schikking. Dat betreft factoren zoals de waarschijnlijke tijdsduur van het schrijven van een vonnis (factor 16), de beschikbare voorbereidingstijd (factor 17) en de stapel ander werk die nog op de rechter ligt te wachten (factor 18). De vraag is echter wel in hoeverre deze antwoorden door rechters als sociaal onwenselijk werden gezien en daarom niet zijn aangekruist.

Box 7: Waarom vond de rechter dat een vonnis geen echte oplossing voor het probleem was (factor 9 uit tabel 34)?

Een beslissing was in dit geval naar mijn gevoel geen echte oplossing van het probleem omdat...

1. partijen naar mijn gevoel allebei de waarheid spreken en wie de bewijsopdracht kreeg, zou verliezen.
2. het een familierelatie betrof en voor enig herstel daarvan leek het mij goed als het geschil snel afgelopen zou zijn.
3. het alleen ging om de vordering van de man, maar de discussie over achterstallige alimentatie met een vonnis de wereld niet uit zou zijn, terwijl dit wel met een schikking opgelost zou kunnen worden.
4. de verkopers van het huis zich aangetast voelden in hun eer en die eer zal niet hersteld worden met een vonnis.
5. gedaagde met een vonnis nog steeds niet zou kunnen betalen.
6. deze verdeling eigenlijk geen juridisch probleem was, maar meer een psychologisch probleem bij de vrouw. Dat zou niet worden opgelost met een vonnis.
7. het slachtoffer met een vonnis een duw zou krijgen en mogelijk in hoger beroep zou gaan. Een schikking is dan een betere oplossing.
8. als ze zouden doorgaan eiser een bewijsopdracht zou krijgen die niet te bewijzen zou zijn. Dan zou ik de eis moeten afwijzen en zou daarmee de toedracht van het ongeval nog steeds niet vaststaan.
9. er nauwelijks juridische vragen waren waar partijen antwoord op wilden. Het aanbrengen van de zaak gaf voor eiser mijns inziens al voldoening op zich. Het was slechts nog een onderhandelingskwestie.

De rechters hadden de mogelijkheid om naast de factoren die hen werden voorgedragen, de categorie 'overig' aan te kruisen en aan te geven welke aanvullende factor(en) een rol hadden gespeeld bij de opstelling van de rechter bij het beproeven van een schikking. De factoren die vijf of meer keer zijn genoemd door de onderzochte rechters zijn weergegeven in tabel 35. Rechters geven aan, dat zij zich actiever opstellen bij het beproeven van een schikking naarmate het minder duidelijk is dat de vordering wordt toe- of afgewezen (factor 1), naarmate de rechter de kans op een schikking ter zitting hoger inschat (factor 4) en als partijen in de toekomst

ook nog met elkaar te maken hebben (factor 6). Verder blijken rechters zich juist minder actief op te stellen als nog niet alle relevante informatie over de zaak beschikbaar is (factor 2) en als er maar één partij verschenen is (factor 3). Hoewel het aantal keer dat deze factoren genoemd zijn, relatief laag is, zou het – nu deze factoren niet aan alle rechters zijn voorgehouden en sommige rechters misschien niet aan deze factoren gedacht hebben – best kunnen zijn dat deze factoren in werkelijkheid een grotere rol spelen dan men (mogelijk) op basis van de aantallen in tabel 35 zou denken.

Tabel 35: De factoren die de rechters uit zichzelf naar voren hebben gebracht, waarvan zij vinden dat die van invloed zijn op hoe actief zij zich ter zitting hebben opgesteld

<i>Factor</i>	<i>Abs</i>	<i>Richting waarin factor invloed uitoefent</i>
1. De kans van slagen van de vordering	12	1: als de kans van slagen groot is, dan actiever; 4: als de kans van slagen groot is, dan minder actief; 6: als de kans van slagen klein is, dan minder actief; 1: als de kans van slagen onduidelijk is (het kan twee kanten op), dan actiever. <i>Conclusie</i> (4+6+1): De rechter is actiever naarmate het minder duidelijk/zwart-wit is dat vordering wordt toe- of afgewezen.
2. De hoeveelheid beschikbare informatie over de zaak	7	6: als er nog relevante informatie ontbreekt, dan minder actief; 1: als er nog relevante informatie ontbreekt, dan actiever (zodat partijen als die info er eenmaal is, het samen kunnen regelen). <i>Conclusie</i> (6): De rechter is minder actief als er nog relevante informatie ontbreekt.
3. Er is slechts één partij verschenen	5	5: als er slechts één partij verschenen is dan minder actief. <i>Conclusie</i> (5): De rechter is minder actief als er slechts één partij is verschenen.
4. Inschatting slagingskansen van een schikking ter zitting	5	2: als de rechter ter zitting denkt dat de slagingskansen hoog is dan actiever; 1: als de rechter ter zitting denkt dat de slagingskansen laag is, dan actiever (in verband met open opstelling partijen); 2: als de rechter ter zitting denkt dat de slagingskansen laag is, dan minder actief. <i>Conclusie</i> (2+2): De rechter is actiever naarmate hij de kans op een schikking ter zitting hoger inschat.
5. Financiële problemen bij gedaagde	5	2: als gedaagde financiële problemen heeft dan actiever; 3: als gedaagde financiële problemen heeft dan minder actief. <i>Conclusie</i> (2+3): niet eenduidig.
6. Toekomstige verhouding tussen partijen	5	5: als partijen in de toekomst met elkaar te maken hebben, dan actiever. <i>Conclusie</i> (5): De rechter is actiever als partijen in de toekomst nog met elkaar te maken hebben.

Ten slotte is de onderzochte rechters gevraagd naar hun taakopvatting ten aanzien van het beproeven van een schikking (tabel 36). Daarbij moet opgemerkt worden, dat van sommige rechters meerdere zittingen zijn onderzocht en hun antwoord op

deze vraag meerdere keren is meegeteld in tabel 36.¹⁷ De gemiddelde score is 4.91 op een zevenpuntsschaal. Uit de tabel komt naar voren dat de rechters de categorieën 1 tot en met 3 niet of nauwelijks hebben ingevuld. Blijkbaar vinden de onderzochte rechters een vrij lijdelijke opstelling niet wenselijk.

Er is een lage positieve samenhang ($r = .28$) gevonden tussen de taakopvatting van de rechter (tabel 36) en hoe actief de rechter een schikking beproeft op de zitting (tabel 33). Dit is een aanwijzing dat rechters zich bij hun opstelling bij het beproeven van een schikking niet alleen laten leiden door de in tabel 34 en 35 genoemde factoren, maar ook (in enige mate) door de taakopvatting die zij ten aanzien van het beproeven van een schikking hebben.

Tabel 36: Verdeling van de antwoorden op de stelling 'Hoeveel tijd en energie moet een rechter volgens u steken in het beproeven van een schikking tijdens een comparitie na antwoord?'

<i>Antwoord</i>	Frequentie	Percentage
1 Heel weinig	0	0
2	0	0
3	9	6.0
4	46	30.7
5	49	32.7
6	39	26.0
7 Heel veel	6	4.0
Geen antwoord	1	0.7
Totaal	150	100.0
		M = 4.91 SD = .99

3.7.4 Eigen motief van de rechter

Na afloop van de zitting is aan partijen en advocaten gevraagd of de rechter bij het beproeven van een schikking uitsluitend keek naar de belangen van partijen of dat de rechter ook een eigen motief had bij een regeling tussen partijen. Zesenzeventig partijen (31.4%) en 94 advocaten (35.2%) denken dat de rechter ook een eigen motief heeft bij een regeling.

Vervolgens is aan deze partijen en advocaten gevraagd welk motief dat is. De door hen genoemde motieven zijn in categorieën ingedeeld (tabel 37). De motieven 1 tot en met 3 wijzen op persoonlijke belangen voor de rechter of de rechterlijke macht: geen (moeilijk) vonnis te hoeven schrijven of overbelasting van de

17 De rechters hebben deze stelling alleen na hun eerste onderzochte zitting beantwoord, maar dat antwoord is bij al hun onderzochte zittingen meegenomen.

rechterlijke macht tegengaan. Opvallend is, dat van de advocaten die denken dat de rechter ook een eigen motief heeft, 43% denkt dat dit motief gelegen is in het niet hoeven schrijven van een vonnis. Bij partijen ligt dit percentage veel lager.

Vervolgens wordt er ook een aantal motieven (4 tot en met 6) van rechters genoemd dat de respondenten klaarblijkelijk niet zien als belangen van partijen, maar die de rechter mogelijk wel zo ziet: voorkomen van een langdurige procedure, partijen helpen bij de onderhandelingen en ervoor zorgen dat partijen in de toekomst nog verder kunnen met elkaar. Met name dit eerste motief wordt redelijk vaak genoemd: door 20.5% van de partijen en door 9.7% van de advocaten die denken dat de rechter ook een eigen motief had bij een regeling.

De categorieën 7 tot en met 10 in tabel 37 wijzen niet eenduidig op een persoonlijk belang van de rechter dan wel een belang (dat de rechter gezien heeft als) van de partijen. Het zijn iets 'neutralere' antwoorden zoals 'een definitieve oplossing' of 'einde procedure'. Een aantal van de antwoorden dat is ingedeeld onder de categorie 11 (overig) is weergegeven in box 8.

Tabel 37: Welk motief had de rechter zelf bij een regeling volgens 31.4% van de partijen en 35.2% van de advocaten?

Motief van de rechter	Partijen		Advocaten	
	Abs	%	Abs	%
<i>Persoonlijk belang</i>				
1. Van de zaak af zijn/geen vonnis hoeven schrijven	3	4.1	40	43.0
2. Overbelasting van de rechterlijke macht tegengaan/achterstanden wegwerken	3	4.1	3	3.2
3. Moeilijk vonnis vermijden	3	4.1	2	2.2
<i>Belang van partijen</i>				
4. Langdurige procedure voorkomen/snel einde	15	20.5	9	9.7
5. Helpen met onderhandelingen en het verkennen van de schikkingsmogelijkheden	4	5.5	1	1.1
6. Zorgen dat partijen in de toekomst nog verder kunnen met elkaar	3	4.1	2	2.2
<i>Overig</i>				
7. Oplossing/schikking bewerkstelligen	17	23.3	9	9.7
8. Einde zaak	2	2.7	7	7.5
9. Deskundige benoemen	2	2.7	0	0.0
10. Informatie krijgen over standpunten van partijen	3	4.1	1	1.1
11. Overig	7	9.6	11	11.8
12. Onduidelijk antwoord	11	15.1	8	8.6

Box 8: Een aantal antwoorden van partijen en advocaten die in tabel 37 vallen onder categorie 11 (overig)

Antwoorden van partijen:

1. 'Fouten van de advocaat van de wederpartij wegpoetsen.'
2. 'Verheldering van het standpunt/de visie van de rechter.'
3. 'Vereenvoudiging van de zaak.'

Antwoorden van advocaten:

1. 'Ik had het idee dat de rechter zich onvoldoende realiseerde welke pijnpunten in deze zaak spelen. De rechter was te veel gefixeerd op het afwerken van een ritueel.'
2. 'De rechter had de aanvullende producties niet gelezen en maskeerde zijn informatieachterstand.'
3. 'Voorkomen van een onmogelijk vonnis voor beide partijen.'
4. 'Dat partijen niet nog langer aan elkaar gebonden zijn.'

3.8 Opstellen van het proces-verbaal

In 102 zittingen (68%) is geen schikking tot stand gekomen. Tijdens die zittingen is geobserveerd hoe de rechter te werk ging bij het opstellen van het proces-verbaal. In zeven van de 102 zittingen (6.9%) maakte de rechter het proces-verbaal pas na de zitting op. Bij vijf van de zeven zittingen daarvan stemden partijen daarmee in. Bij de andere twee (van de zeven) zittingen vroeg de rechter niet of de aanwezigen hiermee instemden. Hij deelde hen slechts mede dat het proces-verbaal achteraf zou worden opgesteld. De rechter gaf voorts in vijf van die zeven zittingen aan dat hij de verklaringen van partijen in het proces-verbaal zou zetten,¹⁸ waarbij slechts één rechter de aanwezigen ook vertelde wát hij van die verklaringen in het proces-verbaal zou zetten. In vijf van die zeven zittingen werd niet besproken of partijen achteraf nog schriftelijk mochten reageren op het proces-verbaal. In de overige twee zittingen zei de rechter dat partijen schriftelijk mochten reageren en dat hij het proces-verbaal naar aanleiding daarvan mogelijk zou aanpassen.

In drie van de 102 zaken (2.9%) werd geen proces-verbaal opgesteld. In vier van de 102 zaken (3.9%) werd wel een proces-verbaal opgesteld, maar werden daarin geen verklaringen van partijen of advocaten opgenomen. De reden hiervoor was bij twee zaken dat er tijdens de zitting geen nieuwe informatie naar boven was gekomen, bij één zaak dat er slechts gesproken was over een formeel punt waarover de rechter eerst een tussenvonnis zou wijzen en bij één zaak werd dit niet duidelijk. Bij 88 van die 102 zittingen (86.3%) werden de partijverklaringen ter zitting opgenomen in het proces-verbaal. In 75 van die 88 zittingen (85.2%) werden ook de verklaringen van de advocaten opgenomen. Op welke manier de verklaringen van advocaten in het proces-verbaal werden opgenomen is weergegeven in tabel 38.

18 Vier van deze vijf comparities zijn de comparities waar de aanwezigen hadden ingestemd met het opmaken van het proces-verbaal na afloop van de zitting.

Tabel 38: Hoe worden de verklaringen van advocaten ter zitting opgenomen in het proces-verbaal?

<i>De verklaring van advocaten wordt in het proces-verbaal opgenomen als...</i>	Abs	%
eigen verklaring: mr. Vink verklaart: ...	55	73.3
partijverklaring: ik hoor mijn advocaat zeggen dat...	11	14.0
partijverklaring zonder dat duidelijk wordt dat het de advocaat was, die dit zei	8	10.7
Onbekend	1	1.3
Totaal	75	100.0

Het opstellen van het proces-verbaal is een tamelijk tijdrovende zaak. In paragraaf 3.3 werd duidelijk dat dit bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch gemiddeld 28 minuten in beslag neemt (19.3% van de totale zittingstijd) en bij de Rechtbank Utrecht gemiddeld 22 minuten (19.0% van de totale zittingstijd). De meeste rechters verzochten de procesdeelnemers om in de gang te wachten totdat het proces-verbaal was opgesteld (tabel 39). Bij alle 88 zaken waarin het proces-verbaal ter zitting werd opgesteld, kregen partijen en advocaten de gelegenheid om wijzigingen of aanvullingen voor te stellen.

In 83 van de 88 zaken werd het proces-verbaal voorgelezen. In de vijf zaken waarin dat niet het geval was, stemden partijen hiermee in (omdat ze gehoord hadden wat de rechter aan de griffier gedicteerd had) of werd het proces-verbaal uitgeprint zodat partijen het konden lezen. Het opgemaakte proces-verbaal werd bijna altijd ondertekend door partijen en/of advocaten. Slechts in drie zaken (allen in Utrecht) gebeurde dat niet en de rechter vertelde op de zitting ook niet waarom er niet getekend hoefde te worden. Wie van de aanwezigen zijn handtekening op het proces-verbaal moest zetten – naast de rechter en griffier – is weergegeven in tabel 40. De gangbare praktijk op dit punt lijkt in 's-Hertogenbosch en Utrecht enigszins uiteen te lopen, al wordt bij beide rechtbanken het proces-verbaal in de meeste zaken ondertekend door beide partijen.

Tabel 39: Aanwezigheid van de procesdeelnemers bij het opstellen van het proces-verbaal in de 88 zittingen (86.3%) waar dat ter zitting gebeurt

<i>Bij het opstellen van het proces-verbaal zijn partijen...</i>	Abs	%
aanwezig	10	11.3
afwezig	48	54.5
deels afwezig, deels aanwezig	30	34.1
Totaal	88	100.0

Tabel 40: De ondertekening van het proces-verbaal

Het proces-verbaal wordt getekend door...	Rechtbank 's-Hertogenbosch		Rechtbank Utrecht	
	Abs	%	Abs	%
beide partijen	22	61.1	37	75.5
beide partijen en beide advocaten	11	30.6	1	2.0
één partij en de advocaat van de (afwezige) wederpartij	1	2.8	1	2.0
één partij (redenen hiervoor: andere partij afwezig, andere partij is zelf advocaat of geen verklaring van de ander opgenomen)	0	0.0	9	18.4
Anders	2	5.6	1	2.0
Totaal	36	100.0	49	100.0

3.9 Overleg met partijen over het vervolg van de procedure

In 48 zaken van de onderzochte zaken (32%) zijn partijen tijdens de zitting een schikking overeengekomen. Voor de overige 102 zaken (68%) is geobserveerd wat de rechter met de aanwezigen heeft afgesproken over de volgende stap in de procedure (tabel 41). In bijna 60% van deze zaken werd vonnis gewezen.

Tabel 41: De volgende stap in de procedure na de zitting

	Abs	%
Vonnis	61	59.8
Akte nemen	10	9.8
Voortzetting zitting	10	9.8
Replik	5	4.9
Mediation	4	3.9
Uitlating doorhaling of vonnis	4	3.9
Parkeerrol	4	3.9
Anders	4	3.9
Totaal	102	100.0

In de overige zaken wordt niet direct vonnis gewezen en komen er eerst nog andere processtappen. Als dat het geval was, hebben de onderzoekers geobserveerd of de rechter alleen de volgende processtap of ook de overige stappen tot het eindvonnis met de aanwezigen bespreekt. Dat laatste blijkt in de helft van die zittingen het geval.

3.10 Conclusie

In dit hoofdstuk is het verloop van de comparitie na antwoord in chronologische volgorde geschetst. In het voortraject vindt bij de Rechtbank Utrecht geen en bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch weinig zaakspecifieke instructie plaats over de stukken die de rechter nog wil ontvangen en de te bespreken onderwerpen op de zitting.

Partijen staan naar eigen zeggen voorafgaand aan de zitting in het algemeen positief tegenover het vinden van een oplossing samen met de andere partij tijdens de zitting. De oplossingsbereidheid van de andere partij schatten partijen en advocaten (ten onrechte) vrij negatief in. Rechters onderschatten de oplossingsbereidheid van beide partijen en advocaten. De verwachtingen die partijen, advocaten en rechters hebben ten aanzien van het tot stand komen van een schikking zijn redelijk negatief.

De twee rechtbanken besteden in verhouding aan elk onderdeel van de zitting (verkrijgen van inlichtingen, bespreken van een regeling, opstellen proces-verbaal en/of schikkingsovereenkomst) ongeveer evenveel tijd. Wel duurt de zitting bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch gemiddeld ongeveer een half uur langer. Dit komt waarschijnlijk doordat er in 's-Hertogenbosch ook een uur meer voor de zitting gereserveerd is dan in Utrecht.

De informatie en uitleg die rechters aan het begin van de zitting verstrekken is beperkt. Er worden regelmatig stukken te laat ingediend. Deze worden meestal toegelaten en van sancties hierop, afgezien van het buiten beschouwing laten van stukken, is geen sprake.

Bij het verkrijgen van inlichtingen zorgen rechters ervoor dat beide partijen én beide advocaten ongeveer even lang aan het woord zijn. De rechter is duidelijk langer aan het woord (22 minuten inclusief stiltes) dan de overige aanwezigen (samen 30 minuten). Bij de meeste zittingen mogen advocaten (zonder pleitnotities) naar voren brengen wat zij willen zonder dat de rechter hen beperkt in de onderwerpen die zij bespreken.

Bij het beproeven van een schikking stelt iets meer dan de helft van de rechters (49%) de voordelen van een schikking aan de orde. In de meeste van die zittingen noemt de rechter de voordelen zelf op zonder na te gaan bij partijen of zij die voordelen ook zo zien. Verder geeft meer dan de helft van de rechters (56%) een voorlopig oordeel zonder dat duidelijk is of er ook maar iemand in de rechtszaal behoefte aan heeft. De voorlopige oordelen hebben vooral betrekking op de juridische stellingen en weren of de bewijslastverdeling. De rechter stuurt partijen in het algemeen niet met lege handen de gang op. Daarnaast maakt de rechter gebruik van andere manieren om een schikking te bevorderen. De meest gebruikte manier is het wijzen op gevolgen van verder procederen wat betreft tijd, belasting en/of kosten.

Rechters stellen zich naar eigen zeggen vooral actiever op bij het beproeven van een schikking als partijen en advocaten zich op de zitting coöperatief opstellen,

als de standpunten van partijen minder ver van elkaar verwijderd zijn, bij een bepaald soort zaken (verdelingszaken, zaken met veel emoties), als de vordering lager is en als de waarschijnlijke duur van de procedure na afloop van de zitting langer is. Ook wordt hun opstelling in enige mate beïnvloed door hun taakopvatting ten aanzien van het beproeven van een schikking.

Eenendertig procent van de partijen en 35% van de advocaten denkt dat de rechter een eigen motief heeft bij een regeling. Drieënveertig procent van deze groep advocaten denkt dat dit motief gelegen is in het niet hoeven schrijven van een vonnis.

Als er geen schikking tot stand komt, wordt er meestal ter zitting een proces-verbaal opgemaakt en volgt daarna in 60% van de niet-geschikte zaken vonnis.

4 Het bereik van wettelijke doelen

In dit hoofdstuk komen de volgende deelvragen aan de orde.

1. In welke mate worden de wettelijke doelen van de zitting bereikt?
2. Zijn er verschillen in perceptie tussen partijen, advocaten en rechters met betrekking tot het bereiken van de wettelijke doelen van de zitting?

Allereerst wordt in paragraaf 4.1 uiteengezet op wat voor manier doelbereik in dit onderzoek gemeten wordt. Vervolgens wordt besproken in welke mate de doelen van de comparitie na antwoord worden bereikt in de huidige zittingspraktijk. Dit wordt afzonderlijk gedaan voor de 48 zittingen (32%) waarin partijen een schikking zijn overeengekomen (paragraaf 4.2) en voor de 102 zittingen (68%) waarin dat niet het geval was (paragraaf 4.3). In deze twee paragrafen wordt ook de vraag beantwoord of er significante verschillen bestaan in de perceptie van doelbereik tussen partijen, advocaten en rechters.

4.1 Meetinstrument

De zitting heeft drie doelen:

1. het beproeven van een schikking (artikel 87 Rv);
2. het verkrijgen van inlichtingen van partijen (artikel 88 Rv);
3. overleg met partijen over het vervolg van de procedure.

Dit derde doel is weliswaar niet in de wet opgenomen, maar in de praktijk is dit doel algemeen erkend (Van Nispen e.a., 2005). Ik duid deze drie doelen – voor het gemak – verder aan als ‘wettelijke doelen’, hoewel dit derde doel dus niet in de wet is opgenomen.

Er is niet eerder een meetinstrument ontwikkeld waarmee gemeten kan worden in welke mate deze doelen van de zitting worden bereikt. Dat is in dit onderzoek wel gedaan. De ontwikkeling van een dergelijk meetinstrument is in twee opzichten lastig. Ten eerste verschaft de wet weinig helderheid wanneer de wettelijke doelen (in hoge mate) bereikt zijn. Wanneer is bijvoorbeeld het doel ‘het beproeven van een schikking’ bereikt? Is dat het geval als er een schikking is bereikt of hoeft dat niet zo te zijn voor doelbereik? De wet en wetsgeschiedenis geven hierover onvoldoende informatie. Er is daarom veel nagedacht over de vraag hoe deze drie doelen het beste geoperationaliseerd kunnen worden. Daarbij heb ik steeds de dialoog gezocht met de begeleidingscommissie van dit onderzoek (zie paragraaf 1.5.7) om mijn ideeën hierover te toetsen. Ten tweede bestaan er geen objectieve

indicatoren aan de hand waarvan tijdens een zitting vastgesteld kan worden in welke mate een doel bereikt is. Doelbereik is daarom gemeten door ieder doel te vertalen in één of meerdere stellingen en deze stellingen vervolgens voor te leggen aan de partijen, advocaten en de rechter van een zitting. Tijdens de interviews is hen vervolgens gevraagd om hun antwoorden op een aantal van deze stellingen toe te lichten.¹

Eén van de belangrijkste keuzes die gemaakt moest worden tijdens de ontwikkeling van het meetinstrument was welke doelen gemeten moeten worden als partijen tijdens de zitting een schikking overeenkomen. Er is voor gekozen om dan uitsluitend het eerste doel, het beproeven van een schikking, te meten. Het tweede doel, het verkrijgen van inlichtingen, is dan niet gemeten omdat een (klein aantal) aantal rechters de zitting begint met het beproeven van een schikking. Als partijen er vervolgens samen uitkomen, is het niet relevant om nog informatie te verzamelen over de zaak. Zou dit doel dan toch gemeten worden, dan zou het doelbereik in de zittingen van deze groep rechters mogelijk onterecht laag scoren. Het derde doel, overleg met partijen over het vervolg van de procedure, is niet aan de orde als er een schikking is bereikt, aangezien de zaak in dat geval wordt doorgehaald op de rol en er überhaupt geen vervolg van de procedure is. Als de zaak tijdens de zitting niet geschikt werd, zijn alle drie de doelen gemeten.

De stellingen waarmee doelbereik is gemeten zijn weergegeven in tabel 42. De respondenten konden antwoorden op een vijfpuntsschaal (1 = zeer oneens, 5 = zeer eens).

Tabel 42: De stellingen waarmee het bereik van de wettelijke doelen is gemeten

<i>Doelen van de zitting</i>	<i>Wel schikking (N=48)</i>	<i>Geen schikking (N=102)</i>
1. het beproeven van een schikking	1a. De rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen.	1a. De rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen.
	1b. Er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking.	–
2. het verkrijgen van inlichtingen van partijen	–	2. Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen.
3. Overleg met partijen over het vervolg van de procedure	–	3. Alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan.

1 Er is slechts bij een beperkt aantal stellingen om een toelichting gevraagd omdat de interviews anders te lang zouden duren.

Er is binnen de begeleidingscommissie van dit onderzoek (zie paragraaf 1.5.7) veel gediscussieerd over de vraag of het doel ‘het beproeven van een schikking’ (in hoge mate) bereikt is als er een schikking tussen partijen tot stand komt (resultaat) of dat het meer gaat om de manier waarop de rechter een schikking beproefd heeft, los van de vraag of er uiteindelijk geschikt wordt of niet. Bij de ‘manier waarop’ gaat het erom dat de rechter alle schikkingsmogelijkheden met partijen heeft afgetast en geen mogelijkheden heeft laten liggen om partijen het samen eens te laten worden. Er is in het onderhavige onderzoek gekozen voor deze laatste opvatting van doelbereik. Vandaar dat bij alle zittingen stelling 1a (‘de rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen’) aan de aanwezigen is voorgelegd. Daar zit één duidelijke bovengrens aan: er mag geen sprake zijn van een dwangschikking. Dan is immers – in de ogen van de desbetreffende respondent – de manier waarop de rechter de schikking beproefd heeft niet goed te noemen. Daarom is ook stelling 1b (‘er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking’) aan de respondenten voorgelegd als er een schikking is bereikt. In de zittingen waar dat niet het geval was, is die stelling niet voorgelegd.

Ten slotte kan in de praktijk bij het doel ‘het verkrijgen van inlichtingen van partijen’ een onderscheid worden gemaakt tussen de inlichtingen die verzameld worden om vonnis te kunnen wijzen en inlichtingen die verzameld worden voor het beproeven van een schikking. Dit onderscheid is in dit onderzoek echter niet gemaakt omdat het, in ieder geval voor partijen en advocaten, lastig is deze twee vormen van informatieverzameling van elkaar te onderscheiden.

4.2 Doelbereik: wel een schikking bereikt

In 48 van de 150 zittingen (32%) kwamen partijen een schikking overeen. Het schikkingspercentage was bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch (41.3%) hoger dan bij de Rechtbank Utrecht (22.7%).² Aan partijen en advocaten is gevraagd hoe tevreden zij waren met de overeengekomen schikking (tabel 43). Bij partijen is de gemiddelde score aan de lage kant ($M = 3.21$). Advocaten zijn significant tevredener ($M = 3.76$).³ Deze resultaten komen overeen met de bevindingen van Eshuis (2009) – besproken in paragraaf 1.3 – waarbij naar voren kwam dat de meeste partijen die een schikking treffen deze niet rechtvaardig vinden.

Er zijn geen significante verschillen gevonden in de tevredenheid tussen (1) eisers en gedaagden, (2) advocaten van eisers en advocaten van gedaagden en (3) de procesdeelnemers van de twee rechtbanken. Verder is er een matige samenhang ($r = .34$, $n = 35$ $p = .045$) gevonden tussen de tevredenheid van eisers en hun advocaat. Voor het overige verlaten de procesdeelnemers de rechtszaal met uiteenlopende ideeën hierover.

2 Hierna zal blijken dat partijen in 's-Hertogenbosch ook in hogere mate dan in Utrecht van mening zijn dat er sprake was van een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking.

3 $t(131,966) = -3.590$, $p = .000$.

Tabel 43: Verdeling van de antwoorden op de stelling 'Hoe tevreden bent u (onafhankelijk van uw cliënt) met de schikking die u(w cliënt) vandaag getroffen heeft met de andere partij?'

	<i>Partijen</i>		<i>Advocaten</i>	
	Abs	%	Abs	%
1 zeer ontevreden	7	9.6	0	0.0
2 ontevreden	10	13.7	8	9.6
3 beetje ontevreden/beetje tevreden	22	30.1	15	18.1
4 tevreden	29	39.7	49	59.0
5 zeer tevreden	5	6.8	11	13.3
Totaal	73	100.0	83	100.0
	M = 3.21 SD = 1.08		M = 3.76 SD = .81	

4.2.1 Het beproeven van een schikking

Stelling 1a: 'de rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen'

De gemiddelde score van partijen, advocaten en rechters op deze stelling verschilt niet significant van elkaar. Alle drie de groepen scoren rond de vier (tabel 44). Dat is niet erg verbazingwekkend, aangezien er bij deze zaken een schikking tot stand is gekomen. Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de antwoorden van (1) eisers en gedaagden, (2) advocaten van eisers en advocaten van gedaagden en (3) de deelnemers (partijen, advocaten en rechters) van de Rechtbank 's-Hertogenbosch en die van Utrecht.

Tabel 44: Verdeling van de antwoorden op stelling 1a 'de rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen'

	<i>Partijen</i>		<i>Advocaten</i>		<i>Rechters</i>	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%
1 zeer oneens	2	2.7	1	1.2	0	0.0
2 oneens	5	6.8	8	9.6	4	8.3
3 beetje oneens/beetje eens	15	20.5	18	21.7	4	8.3
4 eens	39	53.4	43	51.8	26	54.2
5 zeer eens	12	16.4	13	15.7	13	27.1
Geen antwoord	0	0.0	0	0.0	1	2.1
Totaal	73	100.0	83	100.0	48	100.0
	M = 3.74 SD = .91		M = 3.71 SD = .89		M = 4.02 SD = .85	

Aan de vier rechters die het oneens waren met deze stelling, hebben de onderzoekers gevraagd waarom dit zo was.⁴ Zij gaven alle vier aan dat zij zelf niet veel uit de kast hoefden te halen, aangezien partijen het al redelijk snel eens waren. Dat geeft aan, dat de gemiddelde score op deze stelling wat minder zegt. Respondenten hebben blijkbaar niet alleen ‘(zeer) oneens’ op deze stelling ingevuld als zij vonden dat de rechter meer had kunnen doen om een schikking te faciliteren, maar ook als zij vonden dat de rechter maar weinig hoefde te doen.⁵ In toekomstig onderzoek zou deze stelling daarom beter op een andere manier geformuleerd kunnen worden.

Denken de verschillende aanwezigen van *dezelfde* zitting hetzelfde over het antwoord op stelling 1a? Nee, dat is niet echt het geval (tabel 45). Er is maar weinig samenhang gevonden tussen hun antwoorden. Die samenhang is met name gevonden tussen de antwoorden van de partij en die van zijn eigen advocaat. Er bestaat dus maar weinig overeenstemming tussen de aanwezigen over de mate waarin dit doel bereikt is.

Tabel 45: Correlaties (Pearson) tussen de antwoorden van de verschillende aanwezigen op de stelling 1a ‘de rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen’ (0 = geen samenhang, -1 of 1 = volledige samenhang)

	<i>gedaagde</i>	<i>advocaat eiser</i>	<i>advocaat gedaagde</i>	<i>rechter</i>
eiser	-.020	.344*	.045	.111
gedaagde	-	.119	.423*	.076
advocaat eiser		-	.252	.321*
advocaat gedaagde			-	.066

* deze correlatie is significant: $p < .05$ (2-tailed)

Stelling 1b: ‘er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking’

Omdat partijen mogelijk niet bekend waren met het begrip ‘dwangschikking’ is voor hen deze stelling als volgt geformuleerd: ‘ik voelde mij door het gedrag van de rechter gedwongen te schikken met de andere partij’.

De gemiddelde antwoorden van partijen, advocaten en rechters op deze stelling zijn relatief laag (tabel 46). Dat is in dit geval positief, aangezien negatieve antwoorden (‘zeer oneens’ en ‘oneens’) aangeven dat de deelnemers de schikking niet als een dwangschikking hebben ervaren. De gemiddelde score van rechters

4 Aan partijen en advocaten is dit niet gevraagd omdat de interviews anders te lang zouden gaan duren. Bij rechters waren de interviews korter omdat hen, in tegenstelling tot partijen en advocaten, geen vragen werden gesteld over de aanvaardbaarheid (zie paragraaf 6.2).

5 Tijdens de pilot bij de Rechtbank Dordrecht was dit nog niet naar boven gekomen. Daarom is de stelling na de pilot niet aangepast.

is significant lager dan die van partijen. Dat geeft aan dat partijen in hogere mate dan rechters van mening zijn dat er sprake was van een dwangschikking.⁶ Dit sluit aan bij de onderzoeksresultaten van Eshuis (2009) – beschreven in paragraaf 1.3 – waaruit bleek dat één op de drie partijen zich onder druk gezet voelde te schikken. Dat betrof voornamelijk druk vanuit de rechter of vanuit de eigen advocaat.

Tabel 46: Verdeling van de antwoorden op stelling 1b 'er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking'

	<i>Partijen</i>		<i>Advocaten</i>		<i>Rechters</i>	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%
1 zeer oneens	8	11.0	15	18.1	7	14.6
2 oneens	37	50.7	44	53.0	30	62.5
3 beetje oneens/beetje eens	14	19.2	16	19.3	9	18.8
4 eens	9	12.3	8	9.6	1	2.1
5 zeer eens	5	6.8	0	0.0	0	0.0
Geen antwoord	0	0.0	0	0.0	1	2.1
Totaal	73	100.0	83	100.0	48	100.0
	M = 2.53 SD = 1.07		M = 2.20 SD = .85		M = 2.09 SD = .65	

Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de antwoorden van (1) eisers en gedaagden en (2) advocaten van eisers en advocaten van gedaagden. De gemiddelde score van de deelnemers (partijen, advocaten en rechters) van de Rechtbank 's-Hertogenbosch is wel significant hoger dan die van de deelnemers van de Rechtbank Utrecht.⁷ Als dit afzonderlijk voor partijen, advocaten en rechters wordt bekeken, blijkt alleen de score van partijen tussen de twee rechtbanken significant van elkaar te verschillen,⁸ maar niet de scores van advocaten en rechters. De scores van de deelnemers van de Rechtbank Utrecht en 's-Hertogenbosch zijn respectievelijk weergegeven in de tabellen 47 en 48.

6 Welch (2) = 4.12 $p = .018$ Brown-Forsythe (2) = 4.65 $p = .011$. Een post-hoc vergelijking (Tukey HSD) geeft aan, dat rechters significant van partijen verschillen. Advocaten verschillen niet significant van partijen of rechters.

7 $t(169,826) = 2.245$, $p = .026$.

8 $t(71) = 2.218$, $p = .021$.

Tabel 47: Verdeling van de antwoorden bij de Rechtbank Utrecht op stelling 1b 'er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking'

	<i>Partijen</i>		<i>Advocaten</i>		<i>Rechters</i>	
	Abs	%		%	Abs	%
1 zeer oneens	5	20.0	5	17.2	3	17.6
2 oneens	14	56.0	16	55.2	12	70.6
3 beetje oneens/beetje eens	3	12.0	6	20.7	2	11.8
4 eens	3	12.0	2	6.9	0	0.0
5 zeer eens	0	0.0	0	0.0	0	0.0
Geen antwoord	0	0.0	0	0.0	0	0.0
Totaal	25	100.0	29	100.0	17	100.0
	M = 2.16 SD = .90		M = 2.17 SD = .81		M = 1.91 SD = .56	

Tabel 48: Verdeling van de antwoorden bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch op stelling 1b 'er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking'

	<i>Partijen</i>		<i>Advocaten</i>		<i>Rechters</i>	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%
1 zeer oneens	3	6.3	10	18.5	4	12.9
2 oneens	23	47.9	28	51.9	18	58.1
3 beetje oneens/beetje eens	11	22.9	10	18.5	7	22.6
4 eens	6	12.5	6	11.1	1	3.2
5 zeer eens	5	10.4	0	0.0	0	0.0
Geen antwoord	0	0.0	0	0.0	1	3.2
Totaal	48	100.0	54	100.0	31	100.0
	M = 2.73 SD = 1.11		M = 2.22 SD = .88		M = 2.17 SD = .70	

Bij de Rechtbank Utrecht is in 17 van de 75 onderzochte zittingen (22.7%) een schikking tot stand gekomen. Drie partijen en twee advocaten geven aan de schikking als een dwangschikking te kwalificeren ('eens' of 'zeer eens' ingevuld). Dit zijn allemaal advocaten en partijen van verschillende zittingen. In totaal worden dus vijf van de 17 schikkingen (29.4%) van de Rechtbank Utrecht door één van aanwezigen als een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking gepercipieerd terwijl de overige vier aanwezigen (inclusief de rechter) dat niet zo hebben ervaren.

Bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch is tijdens 31 van de 75 zittingen (41.3%) een schikking tot stand gekomen. Elf partijen, zes advocaten en één rechter beschouwen de schikking als een dwangschikking. In drie van de 31 schikkingen (9.7%) wordt de schikking door twee aanwezigen als een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking gekwalificeerd en door de overige drie aanwezi-

gen niet. Bij twee zittingen zijn dat zowel de gedaagde als zijn advocaat. Bij één zitting vindt zowel de rechter als de gedaagde dat. Verder betreft het partijen en advocaten van verschillende zittingen. Dat betekent dat in 's-Hertogenbosch 12 van de 31 schikkingen (38.7%) door één persoon in de rechtszaal als een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking wordt gezien, maar door de overige vier aanwezigen niet. De conclusie is derhalve dat bijna de helft van de schikkingen (15 van de 31 schikkingen: 48.4%) in 's-Hertogenbosch door één of twee aanwezigen als een dwangschikking wordt ervaren.

De vraag is hoe het komt dat partijen in 's-Hertogenbosch een schikking eerder als een dwangschikking ervaren dan partijen bij de Rechtbank Utrecht. De in dit onderzoek verzamelde gegevens bieden ons geen verklaring. Het is echter wel opvallend – zoals gerapporteerd in paragraaf 4.2 – dat het percentage schikkingen in 's-Hertogenbosch (41.3%) bij de onderzochte zaken eveneens hoger was dan in Utrecht (22.7%). Dit zou te maken kunnen hebben met een cultuurverschil tussen beide rechtbanken, bijvoorbeeld in de wijze waarop de rechters bij de twee rechtbanken te werk gaan bij het beproeven van een schikking. Rechters in 's-Hertogenbosch zouden bijvoorbeeld wat volhardender kunnen zijn bij het beproeven van een schikking en mogelijk minder snel 'nee' accepteren van partijen dan de rechters in Utrecht. Dit zou kunnen verklaren waarom niet alleen het schikkingspercentage in de onderzochte zaken in 's-Hertogenbosch hoger is, maar het aantal door partijen ervaren dwangschikkingen (gemiddeld gezien) eveneens hoger is.⁹ Een aanwijzing voor een dergelijke cultuur in 's-Hertogenbosch is te vinden in de resultaten van de pilot Conflictoplossing op maat, die in paragraaf 9.1.1.3 worden besproken (Sportel & Terlouw, 2009). Bij de twaalf pilotzittingen in 's-Hertogenbosch bleken bestuursrechters naar een andere uitkomst dan een vonnis te streven, ook als partijen aangaven juist wel een vonnis te willen. Deze rechters vonden de zitting pas een succes als partijen een schikking waren overeenkomen of als de zaak naar een mediator was verwezen.

In het onderhavige onderzoek is aan partijen en advocaten die de schikking als een dwangschikking hadden ervaren, gevraagd dat toe te lichten.¹⁰ In de twee zaken bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch waarin zowel de gedaagde als diens advocaat de schikking als een (door het gedrag van de rechter) gedwongen schikking percipieerde, komt het volgende beeld naar voren. In de eerste zaak gaf de gedaagde aan dat het voorlopig oordeel van de rechter erg in zijn nadeel was en dat de rechter hem had gezegd dat hij beter kon schikken zodat hij ervan af was. Zijn advocaat wees ook op het – voor zijn cliënt – nadelige voorlopig oordeel en was van mening dat de rechter de emotionele ontlasting die een schikking met zich mee zou brengen voor zijn cliënt te veel benadrukte. Ook de gedaagde in de tweede

9 Overigens blijkt uit het onderzoek van Van der Linden e.a. (2009), dat wordt beschreven paragraaf 9.1.1.2, dat de langere tijdsduur die in 's-Hertogenbosch aan de zitting in totaliteit en aan het beproeven van een schikking wordt besteed hierbij geen rol te spelen.

10 Aan vier partijen en één advocaat is ten onrechte niet gevraagd hun antwoord toe te lichten.

zaak vond het voorlopig oordeel erg in zijn nadeel waardoor er, volgens hem, nog maar weinig onderhandelingsruimte overbleef. Zijn advocaat gaf aan, dat zijn cliënt weliswaar wilde schikken, maar dat het schikkingsbedrag veel hoger was uitgevallen door de druk van de rechter. De antwoorden van de overige partijen en advocaten zijn weergegeven in box 9.

Er lijken uit deze antwoorden twee lijnen naar voren te komen. Ten eerste lijkt de stelligheid waarmee de rechter partijen de voor- en nadelen voorspiegelt en/of een voorlopig oordeel geeft van belang. Daarbij gaat het er partijen vooral om dat de rechter de argumenten van één van hen niet aandikt of dat de rechter niet op zo'n manier te werk gaat dat zij moedeloos worden. Ten tweede vinden sommige procesdeelnemers het niet prettig als er te lang doorgehamerd wordt op een schikking. Drammerigheid is in de visie van partijen en advocaten niet gewenst. De moeilijkheid met deze twee lijnen is echter dat het sterk subjectieve percepties van partijen zijn. Wat de ene partij als een zeer stellig voorlopig oordeel of als doorhameren beschouwt, ervaart de andere partij mogelijk niet zo. Mogelijk ligt de oplossing bij het meer (dan nu het geval is) vragen naar en aansluiten bij de beleving van partijen bij het beproeven van een schikking.

Box 9: De door de (overige) acht partijen en vijf advocaten genoemde redenen waarom zij de schikking als een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking kwalificeerden

Partijen:

1. 'De rechter zei dat ik zou verliezen als ik zou doorprocederen.'
2. 'De rechter waarschuwde ons voor de lange duur en een hoop gedoe met getuigen.'
3. 'Er werd door de rechter stevig op de voordelen van schikken gewezen. Alle voor- en nadelen werden uitdrukkelijk geschetst.'
4. 'Het leek of de rechter geen zin had in de zaak en er zo snel mogelijk vanaf wilde. Verder vertelde de rechter dat schikken de beste oplossing was. Anders zou het nog meer geld gaan kosten. Toen had ik geen keus meer.'
5. 'De rechter wilde persé vandaag een uitkomst.'
6. 'De rechter heeft ons met dreigende klemtoon naar de gang verwezen om te onderhandelen. Verder bleef de rechter maar aandringen dat schikken beter was dan doorprocederen.'
7. 'De rechter liet mij na de schorsing waarin wij een schikking overeengekomen waren, eerst beloven dat ik bij die schikking zou blijven en daarna gaf hij toe, dat hij een fout in zijn voorlopig oordeel had gemaakt [in mijn nadeel].'
8. 'Ik vond de rechter te stellig in zijn voorlopig oordeel. Daardoor werd alle mogelijkheid tot onderhandelen weggenomen en kreeg ik het gevoel dat doorprocederen moeilijk en onbetaalbaar zou zijn.'

Advocaten:

1. 'De rechter veegde op voorhand al onze argumenten van tafel en gaf een hard voorlopig oordeel. Hierdoor was alle ruimte weg om te onderhandelen en werd mijn cliënt moedeloos.'
2. 'De rechter stelde de argumenten van de wederpartij zwaarwegender voor dan zij waren. Deze waren in ons nadeel.'

3. 'De rechter heeft te veel aangedrongen op een schikking.'
4. 'De rechter heeft meerdere malen aangegeven dat schikken de goedkoopste optie zou zijn om dit geschil op te lossen. Mijn cliënt heeft onvoldoende middelen dus we zijn uiteindelijk maar tot een schikking gekomen.'
5. 'De rechtbank heeft een vaste lijn in de jurisprudentie voor dit soort zaken. Als we niet schikken, dan zal het vonnis bijna altijd nadelig zijn.'

De vraag die dit alles oproept is of schikkingen die door één of meer procesdeelnemers als een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking worden ervaren onwenselijk zijn of niet. Hierover bestaan nog weinig uitgekristalliseerde ideeën in de praktijk en in de literatuur. Er zijn verschillende perspectieven mogelijk.

Op de eerste plaats zou je kunnen zeggen dat het niet goed is als partijen dwang ervaren bij het aangaan van een schikking. Het is onprettig voor procesdeelnemers wanneer zij het gevoel hebben door de rechter gedwongen te worden een regeling te treffen met de wederpartij en af te zien van hun recht om de zaak te laten beslechten door een rechter. Bovendien lijken dwangschikkingen op gespannen voet te staan met het in Nederland geldende uitgangspunt dat partijen overeenkomsten moeten aangaan uit vrije wil. Vanuit dat oogpunt zijn dwangschikkingen onwenselijk.

Een tweede perspectief is dat de rechter op enig moment in de procedure een oordeel over het geschil zal moeten geven. Als de rechter dat niet ter zitting doet, zal hij dat enkele weken later in een vonnis doen. Maar waarom zou de rechter het niet al ter zitting doen? Dat heeft als voordeel dat partijen een realistisch beeld van hun eigen positie krijgen, de rechter een eventuele machtsonequaliteit tussen partijen kan wegnemen en hij partijen die te zeer de hakken in het zand hebben gezet, weer met beide benen op de grond kan zetten. Het voorlopig oordeel van de rechter kan partijen niet alleen helpen in hun schikkingsonderhandelingen, maar het geeft hen ook vast een idee van het definitieve oordeel van de rechter. Partijen ervaren door dit voorlopig oordeel mogelijk druk/dwang, maar enige druk/dwang is inherent aan ieder oordeel van de rechter. Als een partij een schikking als een dwangschikking beschouwt omdat de rechter een voor hem minder gunstig voorlopig oordeel heeft gegeven – met als gevolg concessies van deze partij en een schikking – dan is dat in feite slechts een weerspiegeling van zijn teleurstelling over de uitkomst van de procedure, een distributief element dus. Vanuit dit perspectief zijn dwangschikkingen niet problematisch.

Ten derde toont onderzoek van Van der Linden e.a. (2009) – dat beschreven staat in paragraaf 9.1.1.2 – aan, dat de ervaren (procedurele, interpersoonlijke en informatieve) rechtvaardigheid van de procesdeelnemers die de schikking als een dwangschikking hebben ervaren lager is dan die van de procesdeelnemers die hun schikking niet zo ervaren hebben, met alle gevolgen van dien (zie paragraaf 2.3). Blijkbaar gaat de wijze waarop de rechter een schikking beproeft bij een aantal procesdeelnemers ten koste van hun gevoel van participatie/inbreng, van hun gevoel

met respect door de rechter behandeld te worden en ten koste van hun gevoel goed geïnformeerd te worden door de rechter over wat er gaande is tijdens de zitting. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk dat partijen het gevoel hebben niet echt te participeren als de rechter – zonder enig overleg – een voorlopig oordeel geeft en partijen vervolgens op geen enkele manier toestaat om op dat voorlopig oordeel te reageren. Vanuit dit perspectief zou het vooral gaan om de manier waarop een voorlopig oordeel wordt gegeven en (wat breder:) de manier waarop de rechter een schikking beproeft. Voegt de rechter bijvoorbeeld aan een voorlopig oordeel toe dat hij niet meer van plan is om op dit oordeel terug te komen, dan zal dat waarschijnlijk een ander effect hebben dan wanneer de rechter zijn voorlopig oordeel als een hypothese of een voorlopige denkrichting neerlegt en partijen de gelegenheid geeft om daarop te reageren.

4.2.2 Conclusie

In zaken waarin tijdens de zitting een schikking tot stand is gekomen, is slechts één doel gemeten: het beproeven van een schikking. De mate van doelbereik is vastgesteld door aan partijen, advocaten en rechters hierover de volgende twee stellingen voor te leggen.

- *Stelling 1a*: ‘de rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen’.
- *Stelling 1b*: ‘er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking’.

De gemiddelde scores van partijen, advocaten en rechters zijn over het geheel gezien redelijk positief, al kwalificeren rechters minder schikkingen als een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking dan partijen. Afgaand op deze gemiddelden, wordt het doel ‘het beproeven van een schikking’ in behoorlijke mate bereikt. Het aantal deelnemers van de zitting dat de schikking als een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking ervaart is bij de Rechtbank ’s-Hertogenbosch is hoger dan bij de Rechtbank Utrecht.

De aanwezigen van *dezelfde* zitting verschillen sterk van mening over de mate waarin dit doel bereikt is. Dit betekent dat de deelnemers van zittingen waarin een schikking tot stand komt, met een nogal verschillend beeld over doelbereik de rechtszaal verlaten.

4.3 Doelbereik: geen schikking bereikt

4.3.1 Het beproeven van een schikking

Stelling 1a: ‘de rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen’

De gemiddelde score van partijen, advocaten en rechters op stelling 1a van zittingen waarin geen schikking tot stand is gekomen is gematigd positief (tabel 49).

Tabel 49: Verdeling van de antwoorden op stelling 1a 'de rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen'

	<i>Partijen</i>		<i>Advocaten</i>		<i>Rechters</i>	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%
1 zeer oneens	13	7.6	10	5.4	6	5.9
2 oneens	13	7.6	23	12.5	7	6.9
3 beetje oneens/beetje eens	29	17.1	40	21.7	14	13.7
4 eens	85	50.0	72	39.1	63	61.8
5 zeer eens	28	16.5	35	19.0	11	10.8
Geen antwoord	2	1.2	4	2.2	1	1.0
Totaal	170	100	184	100	102	100
	M = 3.61 SD = 1.10		M = 3.55 SD = 1.11		M = 3.65 SD = .97	

Er zijn geen significante verschillen gevonden in de gemiddelde scores tussen (1) partijen, advocaten en rechters, (2) eisers en gedaagden, (3) advocaten van eisers en advocaten van gedaagden. Er zijn wel significante verschillen gevonden tussen de participanten (partijen, advocaten en rechters) van de twee rechtbanken.¹¹ Bij nadere analyses is naar voren gekomen dat de advocaten van de Rechtbank Utrecht ($M = 3.71$, $SD = 1.04$) deze stelling significant positiever hebben beantwoord dan de advocaten van de Rechtbank 's-Hertogenbosch ($M = 3.34$, $SD = 1.16$),¹² maar dat er geen significante verschillen bestaan tussen de partijen van de rechtbanken en ook niet tussen de rechters.

De rechters die 'oneens' of 'zeer oneens' hadden geantwoord, zijn tijdens het interview uitgenodigd hun antwoord toe te lichten.¹³ Uit de door hen gegeven antwoorden komt geen duidelijke lijn naar voren. Twee rechters zeiden dat er slechts één partij verschenen was en het beproeven van een schikking daarom geen zin had. Twee rechters wezen naar zichzelf, de één gaf toe dat hij het voorlopig oordeel met te weinig overtuiging had gebracht en dat dat beter had gekund, de ander gaf aan, ooit gewraakt te zijn en sindsdien voorzichtiger te zijn geworden omdat hij de grens tussen een voorlopig oordeel en onbevooroordeeld zijn, niet helder vindt. De overige antwoorden zijn weergegeven in box 10.

¹¹ $t(390,921) = -2.125$, $p = .034$.

¹² $t(178) = -2.251$, $p = .026$.

¹³ Dit is ten onrechte aan slechts 11 van de 13 rechters gevraagd. Aan partijen en advocaten is dit niet gevraagd omdat de interviews anders te lang zouden gaan duren.

Box 10: De door de (overige) zeven rechters genoemde redenen waarom zij ‘oneens’ of ‘zeer oneens’ invulden bij stelling 1a ‘ik heb eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen’

1. ‘Ik heb ter zitting er niet alles uitgehaald wat erin zat omdat de zaak mij uitermate geschikt leek voor mediation en ik daar mijn energie ingestoken heb.’
2. ‘Ik was uit op het maken van afspraken met partijen over het vervolg van de procedure.’
3. ‘Ik heb niet eens geprobeerd om een schikking te beproeven. De zaak leende zich er niet voor omdat de vordering geen stand houdt, denk ik. Ik wil het eerst tot de bodem uitzoeken voordat ik gedaagde ertoe beweeg iets te betalen.’
4. ‘Er ontbrak nog belangrijke informatie. Partijen waren op zich wel bereid om over een regeling te praten, maar omdat de informatie niet helder was doordat specificaties ontbraken, had het niet veel zin erover te praten, zeker niet omdat het om zulke hoge bedragen ging.’
5. ‘Deze zaak is niet te schikken. De schade ligt rond de 200.000 euro en de belangen van eiser en gedaagde liggen heel ver uit elkaar. Ze zijn nog wel even gaan praten, maar zijn niet tot een oplossing gekomen. Zelf zou ik ook willen dat uitgezocht werd hoe het zit, als ik de eisende partij was.’
6. ‘Partijen waren het niet eens over de uitleg van een deskundigenrapport. Eerstvolgende stap is de desbetreffende deskundige daar opheldering over vragen. De uitkomst daarvan zal partijen mogelijk tot een schikking bewegen.’
7. ‘Ik heb partijen gevraagd of zij over een schikking wilden praten, maar beiden gaven heel duidelijk aan, dat het een principiële zaak voor hen was en ik heb er verder niet op aangedrongen.’

Ten slotte is onderzocht in hoeverre de antwoorden op stelling 1a van de verschillende aanwezigen van *dezelfde* zitting overeenkwamen (tabel 50). Hoewel niet alle antwoorden met elkaar gecorreleerd waren, kwamen er wel een behoorlijk aantal lage en matige correlaties naar voren. Als er dus geen schikking tot stand is gekomen tijdens de zitting zijn de verschillende aanwezigen het beter met elkaar eens over de vraag in welke mate de rechter eruit gehaald heeft wat erin zat om partijen tot een schikking te bewegen dan wanneer er wel een schikking tot stand is gekomen.

Tabel 50: Correlaties (Pearson) tussen de antwoorden van de verschillende aanwezigen op stelling 1a ‘de rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen’ (0 = geen samenhang, -1 of 1 = volledige samenhang)

	<i>gedaagde</i>	<i>advocaat eiser</i>	<i>advocaat gedaagde</i>	<i>rechter</i>
eiser	-.040	.290*	-.097	.320*
gedaagde	-	.230*	.419*	.423*
advocaat eiser		-	.246*	.270*
advocaat gedaagde			-	.197

* deze correlatie is significant: $p < .05$ (2-tailed)

4.3.2 Het verkrijgen van inlichtingen van partijen

Stelling 2: 'Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen'

De bovenstaande stelling is voorgelegd aan partijen en advocaten. Voor de rechter was de stelling net wat anders: 'alle informatie die van belang is voor het nemen van een goede beslissing is op tafel gekomen'. Deze laatste stelling geeft nog scherper weer, wat er met het doel 'het verkrijgen van inlichtingen van partijen' in artikel 88 Rv door de wetgever is bedoeld. Omdat het voor partijen die niet juridisch onderlegd zijn, lastig is in te schatten welke informatie van belang is 'voor het nemen van een goede beslissing', is deze zinsnede in hun stelling weggelaten. Dit is bij advocaten ook gedaan, omdat er in het onderzoek naar gestreefd is, aan partijen en advocaten zoveel mogelijk dezelfde stellingen voor te leggen. Het nadeel van deze aanpak is, dat de antwoorden van de rechter minder goed vergelijkbaar zijn met die van partijen en advocaten. Voor toekomstig onderzoek wordt deze aanpak dan ook niet aanbevolen. Hieronder worden alle antwoorden wel met elkaar vergeleken, maar het bovenstaande moet hierbij niet uit het oog worden verloren.

De antwoorden van de rechters op de stelling zijn significant positiever dan die van partijen en advocaten (tabel 51).¹⁴ Mogelijk komt dit doordat rechters heel goed weten wat zij zelf nog nodig hebben aan rechtens relevante informatie voor het wijzen van vonnis. Advocaten zullen in het algemeen ook gericht zijn op deze rechtens relevante informatie, maar kunnen met de rechter van mening verschillen over de vraag wat daar precies onder valt en wat niet. Partijen ten slotte kijken waarschijnlijk niet zozeer naar rechtens relevante informatie, maar meer naar de informatie die volgens hen belangrijk is. Zij hanteren waarschijnlijk een ander referentiekader dan de rechter.

Er zijn geen significante verschillen in het antwoord op de stelling gevonden tussen (1) eisers en gedaagden, (2) advocaten van eisers en die van gedaagden en (3) de deelnemers van de twee rechtbanken.

Aan de 41 partijen (24.2%), de 30 advocaten (16.3%) en de 13 rechters (12.8%) die het oneens of zeer oneens waren met de stelling vroegen de onderzoekers tijdens de interviews waarom dit zo was. Elf partijen gaven aan, dat de rechter bepaalde onderwerpen niet behandelde of zij niet de kans kregen hierover iets te zeggen. Een aantal van die reacties is weergegeven in box 11. Mogelijk zijn de aspecten waarover deze partijen nog iets hadden willen zeggen, juridisch niet van belang of waren de stukken en onderwerpen waarover de rechter geen vragen meer stelde, reeds duidelijk. De antwoorden geven echter wel aan, dat deze partijen met andere verwachtingen de rechtszaal binnenkwamen dan hetgeen feitelijk gebeurde. Zestien partijen gaven aan, dat door één of beide partijen (al dan niet bewust) informatie

14 Welch (2) = 8.655 $p = .000$ Brown-Forsythe (2) = 8.819 $p = .000$. De antwoorden van partijen en advocaten verschillen overigens niet significant van elkaar.

was achtergehouden of onjuiste informatie naar voren was gebracht. Zes van hen zeiden dat beide partijen dit hadden gedaan, zes anderen zeiden dat alleen de ander dit gedaan had en vier van hen bekenden zelf informatie te hebben achtergehouden. In box 12 is een aantal van deze antwoorden op een rijtje gezet.

Tabel 51: Verdeling van de antwoorden op stelling 2 'Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen'

	Partijen		Advocaten		Rechters	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%
1 zeer oneens	12	7.1	8	4.3	2	2.0
2 oneens	29	17.1	22	12.0	11	10.8
3 beetje oneens/beetje eens	31	18.2	32	17.4	12	11.8
4 eens	82	48.2	98	53.3	47	46.1
5 zeer eens	16	9.4	24	13.0	30	29.4
Geen antwoord	0	0	0	0	0	0
Totaal	170	100	184	100	102	100
	M = 3.36 SD = 1.09		M = 3.59 SD = 1.00		M = 3.90 SD = 1.01	

Box 11: Enkele reacties van partijen die vonden dat niet alle informatie die van belang was in hun zaak op tafel was gekomen omdat de rechter bepaalde onderwerpen niet behandelde of zij niet de kans kregen hierover iets te zeggen

1. 'Er zaten stukken bij het dossier waar de rechter geen aandacht aan besteedde en ik het wel over wilde hebben.'
2. 'De rechter luisterde alleen naar de tegenpartij. Mijn advocaat en ik werden telkens de mond gesnoerd door de rechter waardoor we niet alle informatie konden geven.'
3. 'De rechter was niet op de hoogte van de hertaxatie. Dat stuk is wel ingediend door mijn advocaat, maar ik heb het de rechter niet horen noemen.'
4. 'Niet alle informatie is op tafel gekomen omdat de rechter bepaalde vragen niet heeft gesteld en naar bepaalde dingen niet heeft gevraagd. Verder hebben we ook niet de kans gekregen om deze onderwerpen alsnog aan te snijden omdat de rechter ons daarvoor geen spreektijd heeft gegeven.'
5. 'Bepaalde onderwerpen zijn niet door de rechter behandeld. Dit betrof weliswaar details, maar die moeten ook uitgebreid besproken worden.'

Box 12: Enkele reacties van partijen die vonden dat niet alle informatie die van belang was in hun zaak op tafel was gekomen omdat deze door (één van) de partijen was achtergehouden

1. 'Niet alle informatie is op tafel gekomen omdat beide partijen bewust informatie hebben verzwegen voor de rechter. Partijen waren hiervan op de hoogte van elkaar.'
2. 'Door zowel mijn gedrag als dat van de wederpartij is niet alle informatie op tafel gekomen. We hebben een conflict en dat blijft een duister verhaal, omdat wij beiden weigeren helderheid te verschaffen over bepaalde aspecten van deze zaak.'

3. 'De rechter vroeg om aanvullende informatie die beide partijen nog niet overgelegd hadden, omdat dit nog niet eerder aan de orde was geweest.'
4. 'Ik heb op aanraden van mijn advocaat nog niet alle informatie op tafel gelegd.'
5. 'Persoonlijke dingen (bedreigingen door mijn ex) zijn niet op tafel gekomen, omdat ik deze dingen niet wilde zeggen tegen de rechter.'
6. 'Niet alle informatie is op tafel gekomen, omdat ik zelf slecht voorbereid was en dus niet alles aan de rechter heb kunnen vertellen.'

Verder waren de redenen wisselend waarom partijen vonden dat niet alle relevante informatie op tafel was gekomen. Zij gaven onder meer aan dat de rechter te laat ingediende stukken geweigerd had, er nog bewijslevering zou gaan plaatsvinden, de partij onderbroken werd door de eigen advocaat, de rechter bekende niet alle stukken te hebben gelezen, er te veel gebeurd was in de zaak en de zaak onlosmakelijk verbonden was met een aantal andere zaken.

Ook acht advocaten vonden dat niet alle relevante informatie in de zaak op tafel gekomen was doordat zij de kans niet hadden kregen over bepaalde aspecten iets te zeggen of dat de rechter sommige onderwerpen niet/nauwelijks behandelde. Zes advocaten gaven aan, dat de zaak te complex was om alle relevante informatie binnen de beschikbare zittingstijd te bespreken. De overige antwoorden van advocaten varieerden nogal, wat ook blijkt uit een greep uit deze antwoorden in box 13.

Box 13: Een aantal antwoorden van advocaten waarom zij vonden dat niet alle informatie die van belang was in de zaak op tafel was gekomen

1. 'Er moet nog informatie van een notaris van de tegenpartij op tafel komen. Die wordt nu achtergehouden omdat die notaris niet erg wil meewerken.'
2. 'Dit is deels verwijtbaar aan mijzelf doordat er te weinig bewijs was verzameld en deels te wijten aan het feit dat het bewijs pas in reconventie werd gevraagd waardoor er te weinig tijd was om het nog te verzamelen.'
3. 'Er ontbraken stukken die de andere partij in het geding had moeten brengen.'
4. 'Niet alle informatie is op tafel gekomen, omdat ik, vlak voordat de zitting was afgelopen, nog een brief wilde inbrengen, maar de rechter dat weigerde.'
5. 'De handicap van een comparitie is dat vaak niet alle belangrijke informatie tijdens die zitting voorhanden is. De oorzaak hiervan is dat in het tussenvonnis vaak geen inlichtingen staan over welke informatie volgens de rechter nu zo belangrijk is in de voorliggende procedure. In een omvangrijke zaak zoals deze is dus nooit duidelijk wat je precies moet meenemen.'
6. 'Een aantal geschilpunten had opgelost kunnen worden als de rechter met relevante informatie, oftewel met antwoorden op geschilpunten, gekomen was.'

Waarom vonden 13 rechters dat nog niet alle informatie die van belang is voor het nemen van een goede beslissing op tafel was gekomen tijdens de zitting? Vijf rechters gaven aan, nog niet alle relevante stukken in hun bezit te hebben. Vier rechters zeiden dat er op de zitting te veel nieuwe informatie naar voren was gekomen en zij genoodzaakt waren repliek en dupliek te gelasten. De reacties van de overige vier rechters liepen uiteen en zijn weergegeven in box 14.

Box 14: De antwoorden van (de overige) vier rechters die het (zeer) oneens waren met de stelling ‘alle informatie die van belang is voor het nemen van een goede beslissing is op tafel gekomen’

1. ‘Deze zaak betrof een langslepend conflict. Partijen hadden over ongeveer alles ruzie. De punten in de dagvaarding waren slechts een selectie. We hebben er ter zitting één punt uitgepakt en daar hebben we het een uur over gehad. Na dat uur was mij weliswaar dat ene punt duidelijk, maar de overige punten nog steeds niet. Mijn streven was dan ook reeds voor de zitting om ze door te verwijzen naar mediation en dat is gelukt.’
2. ‘Eén van de partijen was er niet waardoor niet helder werd wat partijen nu precies hadden afgesproken.’
3. ‘Ik zag dat partijen nog graag verder wilden praten met elkaar. Als je dan tot in detail doorvraagt en roept dat de vordering onzin is, dan wordt dat niks.’
4. ‘Ik ben opgehouden de zaak inhoudelijk te bespreken. Dit vond ik niet zinvol omdat de informatie die zij ter zitting gaven niets toevoegde aan de inhoud van eerdere stukken. Ik vond dat ze beter konden schikken en heb mijn energie daar verder in gestoken.’

Zijn ten slotte de aanwezigen van *dezelfde* zitting het met elkaar eens over de mate waarin de relevante informatie in de zaak op tafel is gekomen? Er zijn slechts vier significante correlaties gevonden die laag tot matig zijn (tabel 52). Erg veel overeenstemming over de mate van doelbereik is er dus niet. De twee hoogste gevonden correlaties zijn die tussen de antwoorden van respectievelijk de eiser en zijn advocaat (.456) en die van de gedaagde en zijn advocaat (.453).

Tabel 52: Correlaties (Pearson) tussen de antwoorden van de verschillende aanwezigen op stelling 2 ‘Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen’ (0 = geen samenhang, -1 of 1 = volledige samenhang)

	<i>gedaagde</i>	<i>advocaat eiser</i>	<i>advocaat gedaagde</i>	<i>rechter</i>
eiser	.027	.494*	-.066	.343*
gedaagde	-	.011	.416*	.153
advocaat eiser		-	.120	.304*
advocaat gedaagde			-	.256*

* deze correlatie is significant: $p < .05$ (2-tailed)

4.3.3 Overleg met partijen over het vervolg van de procedure

Stelling 3: 'Alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan.'

Rechters hebben deze stelling significant positiever beantwoord dan advocaten en partijen (tabel 53).¹⁵ Advocaten waren weer positiever dan partijen.

Tabel 53: Frequenties en percentages van de antwoorden op de stelling 'alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan'

	Partijen		Advocaten		Rechters	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%
1 zeer oneens	4	2.4	4	2.2	1	1.0
2 oneens	20	11.8	19	10.3	3	2.9
3 beetje oneens/beetje eens	46	27.1	27	14.7	4	3.9
4 eens	84	49.4	100	54.3	65	63.7
5 zeer eens	14	8.2	34	18.5	29	28.4
Geen antwoord	2	1.2	0	0	0	0
Totaal	170	100	184	100	102	100
	M = 3.50 SD = .90		M = 3.77 SD = .94		M = 4.16 SD = .71	

Rechters zijn dus erg optimistisch over de afspraken die zij met partijen gemaakt hebben over de verdere procedure, terwijl advocaten en (vooral) partijen dit aanmerkelijk negatiever percipiëren. Dit zou kunnen komen doordat er minder gepland wordt dan mogelijk is of minder dan partijen hadden verwacht. Een andere mogelijke, maar niet-onderzochte, verklaring zou kunnen zijn dat de rechter wel vertelt wat er gaat gebeuren na de zitting, maar dat dit op zo'n manier verteld wordt dat partijen het niet begrijpen. Zo zullen maar weinig partijen begrijpen waar de rechter het over heeft als hij meedeelt dat de zaak naar de rol wordt verwezen voor akte of repliek (waarna partijen vriendelijk bedankt worden voor hun aanwezigheid en iedereen de rechtszaal verlaat).

Er zijn geen significante verschillen in het antwoord op de stelling gevonden tussen (1) eisers en gedaagden, (2) advocaten van eisers en die van gedaagden en (3) de deelnemers van de twee rechtbanken.

Zoals blijkt uit tabel 53 waren slechts vier rechters het (zeer) oneens met de stelling. Tijdens het interview gaven twee van hen aan, re- en dupliek gelast te hebben en dat het afhangt van de informatie die dan naar voren komt, wat de

15 Welch (2) = 22.224 $p = .000$ Brown-Forsythe (2) = 19.171 $p = .000$. Ook tussen partijen en advocaten bestaan significante verschillen.

volgende stappen in de procedure zullen zijn. De derde rechter kon niets plannen, omdat belangrijke stukken nog ontbraken die de advocaten hadden moeten aanleveren. De vierde rechter verklaarde dat partijen hadden gekozen voor mediation en dat hij het verder verloop van de procedure in het midden heeft gelaten omdat hij eerst de afloop van die mediation wilde afwachten.¹⁶

Ten slotte is ook voor deze stelling onderzocht in hoeverre de antwoorden van de verschillende deelnemers van *dezelfde* zitting overeenkomen (tabel 54). Dit is in lage mate het geval. Er zijn slechts relatief lage significante correlaties gevonden tussen de partijen en hun eigen advocaat en de rechter de advocaat van eiser.

Tabel 54: Correlaties (Pearson) tussen de antwoorden van de verschillende aanwezigen op de stelling 'alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan' (0 = geen samenhang, -1 of 1 = volledige samenhang)

	<i>gedaagde</i>	<i>advocaat eiser</i>	<i>advocaat gedaagde</i>	<i>rechter</i>
eiser	-.200	.223*	-.156	-.076
gedaagde	-	-.083	.375*	.053
advocaat eiser		-	.209	.237*
advocaat gedaagde			-	.197

* deze correlatie is significant: $p < .05$ (2-tailed)

4.3.4 Conclusie

In zaken waarin geen schikking tot stand was gekomen, zijn alle drie de doelen van de comparitie na antwoord gemeten. De mate van doelbereik is gemeten door aan partijen, advocaten en de rechters de volgende stellingen voor te leggen.

Stelling 1a: 'De rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen'

Stelling 2: 'Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen'

Stelling 3: 'Alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan.'

Partijen, advocaten en rechters geven aan dat het eerste doel, 'het beproeven van een schikking', in redelijke mate is bereikt. Er blijken geen significante verschillen te bestaan tussen deze drie groepen. De aanwezigen van *dezelfde* zitting zijn het in enige mate eens over de vraag in welke mate dit doel bereikt is.

De rechters zijn over het bereiken van het tweede doel, 'het verkrijgen van inlichtingen van partijen', positiever dan partijen en advocaten, al is deze laatste groep nog steeds gematigd positief. Verder is de overeenstemming tussen de

16 Aan partijen en advocaten die 'oneens' of 'zeer oneens' geantwoord hadden, is niet gevraagd hun antwoord toe te lichten omdat de interviews anders te lang zouden gaan duren.

aanwezig van *dezelfde* zitting over de mate waarin dit doel bereikt is niet erg groot.

Over de mate waarin het derde doel ‘het overleg met partijen over het vervolg van de procedure’ bereikt is, zijn rechters behoorlijk positief, advocaten iets minder en partijen nog iets minder. Er bestaat weinig overeenstemming tussen de verschillende deelnemers van *dezelfde* zitting over de mate waarin dit doel bereikt is.

Het is wat lastig om naar aanleiding van de resultaten hierboven een harde conclusie te trekken ten aanzien van de vraag of de doelen van de zitting in de onderzochte zittingen in voldoende mate worden gerealiseerd. De gemiddelde doelbereikscore van zowel partijen, advocaten als rechters is voor alle drie de doelen gematigd positief tot positief. Partijen, advocaten en de rechter verlaten de rechtszaal echter met nogal uiteenlopende ideeën over doelbereik.

5 Het bereik van persoonlijke doelen

In dit hoofdstuk komen de volgende deelvragen aan de orde.

3. Wat zijn de persoonlijke doelen van partijen, advocaten en rechters voor de zitting?
4. In welke mate worden de persoonlijke doelen van partijen, advocaten en rechters tijdens de zitting bereikt?

De mate waarin de persoonlijke doelen voor de zitting van partijen, advocaten en rechters bereikt worden zegt iets over de verwachtingen die deze drie groepen van de zitting hebben. Als zij namelijk helder voor ogen hebben wat er op de zitting gaat gebeuren, dan zullen zij – naar alle waarschijnlijkheid – meer realistische persoonlijke doelen formuleren die in hogere mate bereikt kunnen worden.

In paragraaf 5.1 staan de persoonlijke doelen van partijen, advocaten en rechters voor de zitting centraal. In die paragraaf wordt ook duidelijk of de doelen die deze drie groepen voorafgaand aan de zitting hebben geformuleerd vergelijkbaar zijn of uiteenlopen (deelvraag 3). Vervolgens wordt in paragraaf 5.2 de vraag beantwoord in welke mate die persoonlijke doelen van de aanwezigen worden bereikt tijdens de zitting (deelvraag 4). Het hoofdstuk eindigt met een conclusie in paragraaf 5.3.

5.1 De persoonlijke doelen van partijen, advocaten en rechters

In de vragenlijst die partijen, advocaten en rechters voorafgaand aan de zitting hebben ingevuld, is gevraagd wat hun persoonlijke doelen voor de zitting waren. Zij konden maximaal drie doelen invullen. Zij waren volledig vrij in hun antwoord. Er werden hen geen antwoordmogelijkheden voorgehouden. Na afloop van het onderzoek zijn alle antwoorden in categorieën ingedeeld (tabel 55). Daarbij is zoveel mogelijk aangesloten bij de antwoorden van de respondenten. Als een deelnemer bijvoorbeeld ‘een oplossing voor het probleem’ als doel heeft aangegeven, is dit onder nummer 9 in tabel 55 opgenomen. Het is niet bij het doel beproeven/bereiken schikking (nummer 2) opgenomen, omdat de respondent bij ‘een oplossing’ aan een schikking kan hebben gedacht, maar hij kan ook een uitspraak van de rechter hebben bedoeld. Overigens hebben partijen niet letterlijk gezegd dat ze een schikking wilden beproeven of bereiken – dat is immers vrij juridisch jargon –, maar zij hebben bijvoorbeeld gezegd ‘overeenstemming met de wederpartij’, ‘ik hoop dat de zaak geregeld wordt’ en ‘schikken met wederpartij’. Wat valt op in tabel 55?

Tabel 55: De persoonlijke doelen die voorafgaand aan de zitting zijn geformuleerd

Wat zijn de persoonlijke doelen voor de zitting?	Partijen		Advocaten		Rechters	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%
1. gelijk krijgen (toe- of afwijzing vordering)	102	42.0	33	12.4	0	0.0
2. beproeven/bereiken schikking (op onderdelen)	38	15.6	143	53.6	99	66.0
3. snelle afhandeling/beëindiging van de procedure	29	12.0	13	4.9	0	0.0
4. gerechtigheid	28	11.5	3	1.1	0	0.0
5. verkrijgen [geven] van inlichtingen	26	10.7	83	31.1	127	84.7
6. rechtvaardig resultaat	26	10.7	11	4.1	0	0.0
7. de andere partij (evt. met behulp van de rechter) zijn ongelijk laten inzien	15	6.2	14	5.2	0	0.0
8. beïnvloeden van de volgende processtap	14	5.8	18	6.7	1	0.7
9. oplossing voor het probleem	14	5.8	11	4.1	1	0.7
10. overtuigen van de rechter van eigen gelijk/ongelijk van de ander	12	4.9	27	10.1	0	0.0
11. duidelijkheid krijgen	11	4.5	0	0.0	0	0.0
12. rust krijgen [voor mijn cliënt]/doorgaan met mijn [zijn] leven	9	3.7	1	0.4	0	0.0
13. rechtvaardige behandeling tijdens de zitting	7	2.9	0	0.0	0	0.0
14. de rechter overtuigen van mijn eigen integriteit/ (minder integer) gedrag van de andere partij	6	2.5	0	0.0	0	0.0
15. de waarheid boven tafel	5	2.1	3	1.1	0	0.0
16. voorlopig oordeel geven [krijgen]/inzicht geven [krijgen] in de positie van partijen	4	1.6	31	11.6	15	10.0
17. zelf meer inzicht krijgen in het geschil	3	1.2	10	3.7	0	0.0
18. partijen zich gehoord laten voelen	1	0.4	2	0.7	14	9.3
19. zorgen dat de wederpartij de bewijslast krijgt	1	0.4	4	1.5	0	0.0
20. tevreden cliënt	0	0.0	25	9.4	0	0.0
21. zaak stroomlijnen/overleg over het vervolg van de procedure	0	0.0	22	8.2	27	18.0
22. mogelijkheden voor mediation aftasten	0	0.0	1	0.4	4	2.7
23. overig	24	9.9	13	4.9	13	8.7
24. onduidelijk antwoord	8	3.3	7	2.6	2	1.3
Totaal	243	100.0	267	100.0	150	100.0

Ten eerste lijken de persoonlijke doelen van rechters het beste aan te sluiten op de door de wetgever geformuleerde doelen voor de zitting. 84.7% van de rechters noemt als persoonlijk doel het verkrijgen van inlichtingen (nummer 5). 66.0% geeft het beproeven/bereiken van een schikking als doel op (nummer 2). 10.0% geeft aan een voorlopig oordeel te willen geven aan partijen (nummer 16) en 2.7% noemt als doel het aftasten van de mogelijkheden voor mediation (nummer 22). Ten slotte

noemt 18.0% van de rechters als één van de persoonlijke doelen het overleggen over het vervolg van de procedure (nummer 21). Naast deze doelen die sterk aansluiten op de door de wetgever geformuleerde doelen, zijn door rechters maar weinig andere doelen genoemd. Het enige ander doel voor de zitting dat (qua aantal) naar voren springt, is partijen zich gehoord laten voelen (nummer 18). Een aantal van de antwoorden dat is ingedeeld onder de categorie ‘overig’ (nummer 23) staat weergegeven in box 15.

Rechters lijken dus betrekkelijk conformistisch: ze formuleren doelen die ze volgens de wet moeten dienen, met maar weinig persoonlijke invulling en aanvulling. Voor zover die persoonlijke in- en aanvulling er wel is, heeft dit met name betrekking op het geven van (voorlopige) oordelen en partijen zich gehoord laten voelen. Opmerkelijk is bijvoorbeeld dat het (snel) oplossen van het probleem, gerechtigheid/rechtvaardigheid brengen en waarheidsvinding niet of nauwelijks als doelen worden genoemd. Ook verbreding van de doelen in de richting van meer procesmatige interventies (duidelijkheid brengen, partijen laten reflecteren op eigen en elkaars positie, beïnvloeden van de procesgang) is nauwelijks zichtbaar.

Box 15: Persoonlijke doelen van rechters die in tabel 55 zijn ingedeeld onder ‘overig’ (nummer 23)

1. ‘Uitleg aan partijen over formeel aspect.’
2. ‘Achterhalen wat partijen werkelijk verdeeld houdt en sfeer te creëren waarin zoveel mogelijk punten alsnog geregeld kunnen worden.’
3. ‘Wellicht mondeling vonnis.’
4. ‘Achterhalen waar het eiseres echt om gaat.’
5. ‘Indruk van partijen krijgen.’
6. ‘Begrip krijgen voor de beweegredenen van partijen.’

Ook door advocaten worden persoonlijke doelen genoemd die aansluiten op de door de wetgever geformuleerde doelen. Door 31.1% van de advocaten wordt het geven van inlichtingen aan de rechter genoemd (nummer 5). 53.6% noemt het beproeven/bereiken van een schikking (nummer 2) als doel. In samenhang daarmee geeft 11.6% van de advocaten als persoonlijk doel aan, het verkrijgen van een voorlopig oordeel van de rechter (nummer 16), terwijl slechts één advocaat (0.4%) het aftasten van de mogelijkheden voor mediation als doel noemt (nummer 22). Ten slotte geeft 8.2% van de advocaten overleg over het vervolg van de procedure (nummer 21) als persoonlijk doel aan. In vergelijking met de onderzochte rechters formuleren advocaten vaker persoonlijke doelen die afwijken van de door de wetgever geformuleerde doelen. Zo geven zij – in aflopende percentages – de volgende doelen aan: gelijk krijgen (12.4%, nummer 1), het overtuigen van de rechter van hun gelijk (10.1%, nummer 10), een tevreden cliënt (9.4%, nummer 20), het beïnvloeden van de volgende processtap (6.7%, nummer 8), de andere partij zijn ongelijk laten inzien (5.2%, nummer 7) en een snelle afhandeling van de procedure (4.9%, nummer 3). Wat voor soort antwoorden van advocaten in de categorie ‘overig’ (nummer 23) zijn ingedeeld, is weergegeven in box 16.

Box 16: Persoonlijke doelen van advocaten die in tabel 55 zijn ingedeeld onder ‘overig’ (nummer 23)

1. ‘Professionele voldoening, een goed verlopen zitting.’
2. ‘Cliënt niet door rechter en/of wederpartij tot schikking laten dwingen.’
3. ‘Tempering van emoties/juridische aanpak.’
4. ‘Rechter laten zien dat er geen basis voor schikking is.’
5. ‘De-escalatie van het conflict.’
6. ‘Zoveel mogelijk geld binnen houden voor cliënt.’

Partijen sluiten bij het formuleren van hun persoonlijke doelen niet of nauwelijks aan bij de door de wetgever geformuleerde doelen. 10.7% geeft als persoonlijk doel aan het geven van inlichtingen aan de rechter (nummer 5). 15.6% noemt het bereiken/beproeven van een schikking (nummer 2). Ook het krijgen van een voorlopig oordeel van de rechter (1.6%, nummer 16), het aftasten van de mogelijkheden voor mediation (0%, nummer 22) en overleg over het vervolg van de procedure (0%, nummer 21) worden (bijna) niet genoemd. Partijen brengen daarentegen veel meer andere doelen naar voren, in vergelijking met de professionele deelnemers.

Het persoonlijke doel dat meest is genoemd door partijen is gelijk krijgen (42.0%, nummer 1). Onder deze categorie vallen antwoorden van partijen zoals ‘mijn gelijk krijgen’, ‘ik hoop dat ik gelijk krijg van de rechter’, ‘vrijspraak’ of ‘dat de eis wordt uitgesproken’. Veel partijen lijken dus in de eerste plaats gericht op de (voor hen gunstige) uitkomst als zij naar een zitting gaan. Dat is op zichzelf niet verwonderlijk nu het een procedure op tegenspraak betreft. Daarbij is het de vraag of die partijen zich gerealiseerd hebben dat er tijdens de zitting nog geen vonnis zal worden gewezen. In de volgende paragraaf ga ik verder op dit punt in.

Ook noemen partijen persoonlijke doelen als een snelle beëindiging van de procedure (12.0%, nummer 3), gerechtigheid (11.5% nummer 4), een rechtvaardig resultaat (10.7%, nummer 6), de andere partij zijn ongelijk laten inzien (6.2%, nummer 7), het beïnvloeden van de volgende processtap (5.8%, nummer 8) en een oplossing voor het probleem (5.8%, nummer 9). In box 17 staat een aantal antwoorden van partijen weergegeven dat is ingedeeld onder de categorie ‘overig’ (nummer 23).

Box 17: Persoonlijke doelen van partijen die in tabel 55 zijn ingedeeld onder ‘overig’ (nummer 23)

1. ‘Noodzakelijk opgedrongen stap om te komen tot afwikkeling.’
2. ‘Wederzijds respect.’
3. ‘Dader nu direct voorschot betalen.’
4. ‘Dat de rechter zich niet laat beïnvloeden door medelijden.’
5. ‘Duidelijkheid dat comparitie in deze zaak geen zin heeft.’
6. ‘Schade beperken.’
7. ‘Dat de gedaagde onze organisatie als serieuze contractspartner gaat zien.’
8. ‘Aangeven dat het een principe kwestie is.’
9. ‘Stopzetting ‘eigen richting’ tegenpartij.’

De persoonlijke doelen van partijen, advocaten en rechters voor een zitting zijn dus niet hetzelfde, al bestaat er wel enige overlap. In tabel 56 is de top drie van persoonlijke doelen van partijen, advocaten en rechters opgenomen. Daarbij valt op, dat het beproeven/bereiken van een schikking bij alle drie de groepen op de eerste of tweede plaats staat. Daar wordt blijkbaar vaak door alle aanwezigen op de zitting naar gestreefd. Het geven of verkrijgen van inlichtingen staat bij advocaten en rechters in de top drie, terwijl gelijk krijgen bij partijen en advocaten hoog genoteerd staat. Partijen zijn de enigen die de snelheid van de procedure als persoonlijk doel in de top drie hebben staan. Rechters zijn de enigen die overleg over het vervolg van de procedure in de top drie hebben staan. Hun top drie is gelijk aan de drie wettelijke doelen.

Tabel 56: De top drie van persoonlijke doelen van partijen, advocaten en rechters

<i>Partijen</i>	<i>Advocaten</i>	<i>Rechters</i>
1. Gelijk krijgen	1. Beproeven/bereiken schikking (op onderdelen)	1. Verkrijgen van inlichtingen
2. Beproeven/bereiken schikking (op onderdelen)	2. Geven van inlichtingen	2. Beproeven/bereiken schikking (op onderdelen)
3. Snelle beëindiging procedure	3. Gelijk krijgen	3. zaak stroomlijnen/overleg over het vervolg van de procedure

5.2 Bereik van persoonlijke doelen

5.2.1 Mate van doelbereik

Na afloop van de zitting is aan partijen, advocaten en de rechter gevraagd voor ieder persoonlijk doel dat zij voorafgaand aan de zitting geformuleerd hadden, op een vijfpuntsschaal (1 = in heel lage mate, 5 = in heel hoge mate) aan te geven, in welke mate dat bereikt is (tabel 57). Daarbij moet opgemerkt worden dat de absolute aantallen in tabel 57 niet altijd overeenkomen met die in tabel 55. Dit komt doordat een aantal respondenten voorafgaand aan de zitting wel zijn persoonlijke doelen heeft opgeschreven, maar na afloop van de zitting niet wilde meewerken of niet heeft aangegeven in welke mate die doelen zijn bereikt. Verder moet de nodige voorzichtigheid worden betracht bij het trekken van conclusies op basis van tabel 57, omdat sommige doelen door (te) weinig respondenten zijn genoemd. Zo kan bijvoorbeeld uit het gemiddelde van 4 voor partijen bij het doel zorgen dat de wederpartij de bewijslast krijgt (nummer 19) niet worden geconcludeerd dat partijen in het algemeen erg tevreden zijn over de mate waarin zij dit doel bereiken tijdens de zitting. Immers, er is slechts één partij die dit doel heeft genoemd ($N = 1$) en de vraag beantwoordt in welke mate dat doel is bereikt. Bij het bespreken van de resultaten uit tabel 57 beperk ik mij daarom tot de doelen

waarbij per respondentgroep (partij, advocaat of rechter) door 10 of meer respondenten is aangegeven in welke mate het betreffende persoonlijke doel is bereikt. Die doelen zijn voor de overzichtelijkheid in de tabel vet gedrukt.

Tabel 57: De gemiddelde (M) mate waarin de persoonlijke doelen van de aanwezigen bereikt worden tijdens de zitting, met bijbehorende standaarddeviaties (SD) en aantal respondenten (N)

	<i>Partijen</i>			<i>Advocaten</i>			<i>Rechters</i>		
	M	SD	N	M	SD	N	M	SD	N
1. gelijk krijgen (toe- of afwijzing vordering)	2.34	1.21	93	3.15	1.22	32	-	-	0
2. beproeven/bereiken schikking (op onderdelen)	2.94	1.48	34	2.67	1.53	137	3.12	1.61	98
3. snelle afhandeling/beëindiging van de procedure	2.68	1.42	28	3.00	1.63	13	-	-	0
4. gerechtigheid	2.92	1.08	25	3.33	1.15	3	-	-	0
5. verkrijgen [geven] van inlichtingen	3.38	1.10	25	3.42	1.03	81	3.83	.91	124
6. rechtvaardig resultaat	2.64	1.19	25	2.64	1.36	11	-	-	0
7. de andere partij (evt. met behulp van de rechter) zijn ongelijk laten inzien	2.43	1.22	14	2.33	1.44	12	-	-	0
8. beïnvloeden van de volgende processtap	2.29	1.44	14	3.14	1.64	18	5.00	-	1
9. oplossing voor het probleem	2.54	1.33	13	3.27	1.35	11	1.00	-	1
10. overtuigen van de rechter van eigen gelijk/ongelijk van de ander	3.00	1.34	11	3.31	1.05	26	-	-	0
11. duidelijkheid krijgen	3.27	1.27	11	-	-	0	-	-	0
12. rust krijgen (voor mijn cliënt)/doorgaan met mijn [zijn] leven	3.00	1.31	8	5.00	-	1	-	-	0
13. rechtvaardige behandeling tijdens de zitting	3.14	.69	7	-	-	0	-	-	0
14. de rechter overtuigen van mijn eigen integriteit/(minder integer) gedrag van de andere partij	2.50	1.22	6	-	-	0	-	-	0
15. de waarheid boven tafel	2.50	1.73	4	3.33	.58	3	-	-	0
16. voorlopig oordeel geven [krijgen]/inzicht geven [krijgen] in de positie van partijen	2.75	1.26	4	3.06	1.34	31	3.60	.99	15
17. zelf meer inzicht krijgen in het geschil	3.00	0.00	3	3.05	1.01	10	-	-	0

	<i>Partijen</i>			<i>Advocaten</i>			<i>Rechtsers</i>		
	M	SD	N	M	SD	N	M	SD	N
18. partijen zich gehoord laten voelen	3.00	-	1	4.00	0.00	2	3.14	1.10	14
19. zorgen dat de wederpartij de bewijslast krijgt	4.00	-	1	2.67	1.53	3	-	-	0
20. tevreden cliënt	-	-	0	3.24	1.01	25	-	-	0
21. zaak stroomlijnen/overleg over het vervolg van de procedure	-	-	0	3.20	1.11	20	4.29	.96	21
22. mogelijkheden voor mediation aftasten	-	-	0	-	-	0	3.00	1.83	4
	M = 2.68 SD = 1.17			M = 3.06 SD = 1.15			M = 3.57 SD = 1.00		

In tabel 57 valt een aantal zaken op. Dat betreft allereerst de gemiddelde doelbereik-scores van partijen, advocaten en rechters die onderaan de tabel worden vermeld.¹ Daaruit komt naar voren dat rechters het meest te spreken zijn over de mate waarin hun persoonlijke doelen tijdens de zitting worden bereikt (gematigd positief), advocaten al wat minder positief zijn (gemiddeld) en partijen nog minder enthousiast zijn (gematigd negatief). De verschillen in doelbereik tussen deze drie groepen zijn significant.² Dit verschil in doelbereik tussen partijen, advocaten en rechters kan waarschijnlijk verklaard worden door de verwachtingen die deze drie groepen van de zitting hadden. Advocaten en (met name) rechters hadden waarschijnlijk veel beter dan partijen voor ogen wat er op de zitting ging gebeuren. Door deze (meer realistische) verwachtingen over de zitting hebben zij waarschijnlijk meer realistische doelen geformuleerd die vervolgens ook in hogere mate werden bereikt.

Verder valt bij de scores van partijen vooral – in negatieve zin – de mate van doelbereik bij gelijk krijgen (nummer 1) op. Dit doel is door partijen het meest genoemd, namelijk door 42% van de partijen (zie paragraaf 5.1), maar wordt in vrij lage mate bereikt: het gemiddelde is 2.34. Hoe kan dat verklaard worden? Dit is niet onderzocht, maar een mogelijke verklaring is dat veel van deze partijen verwachten dat de rechter tijdens de zitting vonnis zal wijzen en dat zij dus duidelijkheid krijgen over de vraag wie van de partijen gelijk krijgt. Sommige partijen hebben na afloop van de zitting ook spontaan opgemerkt tegen de aanwezige onderzoekers, dat zij teleurgesteld waren dat er tijdens de zitting geen uitspraak werd gedaan door de rechter. In tabel 55 kwam echter ook naar voren, dat 12.4% van de advocaten gelijk krijgen als persoonlijk doel heeft geformuleerd, terwijl aangenomen mag worden dat advocaten weten dat zij hierover tijdens de zitting

1 Voor deelnemers die meer dan één persoonlijk doel hadden genoemd (en daardoor ook meerdere doelbereikscores hadden), is één doelbereikscore uitgerekend door het gemiddelde van hun doelbereikscores te nemen.

2 Welch (2) = 30.629, $p = .000$, Brown-Forsythe(2) = 28.844, $p = .000$.

geen uitsluitel krijgen. Een andere verklaring is daarom dat partijen en advocaten gelijk krijgen invullen als zij graag in de verbale en non-verbale communicatie van de rechter ter zitting bevestiging willen krijgen van de eigen visie ('ik ben toch niet gek dat ik van dit gedrag een punt maak?').

Ook bij de overige doelen die partijen voor zichzelf geformuleerd hebben kan sprake zijn van een meer achterliggende behoefte. Zo is het mogelijk dat partijen met het doel snelle afhandeling/beëindiging van de procedure (nummer 3) bedoelen te zeggen dat zij behoefte hebben aan afronding van een moeilijke periode in hun leven en met het doel gerechtigheid (nummer 4) en rechtvaardig resultaat (nummer 6) kunnen zij bedoelen dat zij een evenwichtige, eerlijke uitkomst willen. Ook is het mogelijk dat partijen die het doel de andere partij zijn ongelijk laten inzien (nummer 7) noemen, in feite willen dat de andere partij naar hen luistert. In toekomstig onderzoek zou meer naar deze onderliggende behoeften van partijen gekeken kunnen worden.

Er zijn in tabel 57 slechts twee vetgedrukte doelen waarbij het gemiddelde bereik van partijen boven de 3 (in gemiddelde mate) uitkomt. Dat betreft het doel het geven van inlichtingen (nummer 5) en duidelijkheid krijgen (nummer 11) met gemiddelden van respectievelijk 3.38 en 3.27. Echt hoog zijn deze waarden nog steeds niet te noemen.

Bij de persoonlijke doelbereikscores van advocaten en rechters springen enkele uitschieters naar beneden in het oog. Bij advocaten betreft dat het bereik van persoonlijke doelen als beproeven/bereiken van een schikking (nummer 2), rechtvaardig resultaat (nummer 6) en vooral de andere partij zijn ongelijk laten inzien (nummer 7). Bij rechters is, in vergelijking met het bereik van hun andere persoonlijke doelen, vooral het bereik van de doelen beproeven/bereiken van een schikking (nummer 2) en partijen zich gehoord laten voelen (nummer 18) laag.

Duidelijke uitschieters naar boven zijn er bij advocaten niet. Bij rechters zijn dat er wel meer, namelijk bij verkrijgen van inlichtingen (nummer 5) en zaak stroomlijnen/afspraken maken voor vervolg van de procedure (nummer 21).

5.2.2 *Verschillen in persoonlijk doelbereik tussen groepen*

Er zijn geen significante verschillen gevonden in het gemiddeld persoonlijk doelbereik (totaalscore)³ tussen (1) eisers en gedaagden, (2) advocaten van eisers en advocaten van gedaagden en (3) de deelnemers van de twee rechtbanken. Er zijn echter twee keer significante verschillen in doelbereik tussen groepen gevonden. Op de eerste plaats blijken er significante verschillen te bestaan in het doelbereik

3 Er is voor deze berekeningen dus uitgegaan van de gemiddelde (totaal)doelbereikscore per respondent. Dat betekent dat voor de deelnemers die meer dan één persoonlijk doel hadden genoemd (en daardoor ook meerdere doelbereikscores hadden) één (totaal)doelbereikscore is uitgerekend door het gemiddelde van hun doelbereikscores te nemen.

van partijen ($M = 2.68$, $SD = 1.17$), advocaten ($M = 3.06$, $SD = 1.15$) en rechters ($M = 3.57$, $SD = 1.00$).⁴ Dit is in de vorige paragraaf reeds aan de orde gekomen.

Ten tweede blijkt de gemiddelde (totaal)doelbereikscore in zittingen waarin een schikking tot stand is gekomen ($M = 3.60$, $SD = 1.05$) significant hoger te zijn in vergelijking met zittingen waarin dat niet het geval was ($M = 2.79$, $SD = 1.14$).⁵ Dat geldt voor de gemiddelde scores van partijen, advocaten en rechters (tabel 58).⁶

Tabel 58: De gemiddelde doelbereikscore (M) van partijen, advocaten en rechters met bijbehorende standaarddeviaties (SD) en aantal respondenten (N)

	<i>Partijen</i>			<i>Advocaten</i>			<i>Rechters</i>		
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>
Geen schikking	2.50	1.14	153	2.78	1.13	176	3.25	1.00	101
Wel schikking	3.09	1.13	71	3.67	0.97	82	4.25	0.58	47

Dit verschil lijkt vooral terug te voeren op de volgende zeven doelen die in significant hogere mate worden bereikt als er tijdens de zitting een schikking tot stand is gekomen (tabel 59):⁷ het beproeven/bereiken van een schikking (nummer 2),⁸ een snelle afhandeling/beëindiging van de procedure (nummer 3),⁹ een rechtvaardig resultaat (nummer 6),¹⁰ een oplossing voor het probleem (nummer 9),¹¹ duidelijkheid krijgen (nummer 11),¹² rust krijgen [voor mijn cliënt]/doorgaan met mijn [zijn] leven (nummer 12),¹³ en een tevreden cliënt (nummer 20).¹⁴ Bij deze resultaten moet echter de volgende kanttekening worden geplaatst. Sommige doelen zijn slechts door weinig respondenten genoemd (N = aantal respondenten). Hierdoor is het mogelijk dat – voor een beperkte groep respondenten – naar voren komt dat het bereik van een bepaald doel hoger is als er een schikking tot stand komt (zoals bij doel 9, een oplossing voor het probleem), maar dit verschil zou bij een grotere onderzoeksgroep niet (langer) significant kunnen zijn als deze kleine groep

4 Welch (2) = 30.629, $p = .000$ Brown-Forsythe(2) = 28.844, $p = .000$.

5 $t(417,764) = -8.772$, $p = .000$.

6 Respectievelijk $t(222) = -3.645$, $p = .000$, $t(256) = -6.144$, $p = .000$ en $t(138,198) = -7.633$, $p = .000$.

7 Voor de analyses die volgen in deze paragraaf zijn de scores van partijen, advocaten en rechters samengevoegd, omdat voor alle drie deze groepen afzonderlijk ook geldt dat de gemiddelde doelbereikscore in de zittingen met een schikking hoger is dan in de zittingen zonder schikking.

8 $t(252,672) = -15,195$, $p = .000$.

9 $t(39) = -5.234$, $p = .000$.

10 $t(34) = -2.255$, $p = .031$.

11 $t(23) = -3.729$, $p = .001$.

12 $t(9) = -2.923$, $p = .017$.

13 $t(7) = -4.653$, $p = .002$.

14 $t(23) = -2.322$, $p = .029$.

geen goede afspiegeling vormt van de totale groep. De omgekeerde situatie is bij een klein aantal respondenten ook mogelijk, namelijk dat de huidige analyses – voor een beperkte groep respondenten – uitwijzen dat het gemiddeld bereik van een bepaald doel niet anders is in zittingen met een schikking in vergelijking met zittingen zonder schikking (zoals bij doel 8, het beïnvloeden van de volgende processtep), maar dat analyses met een grotere onderzoeksgroep wel een dergelijk significant verschil zouden uitwijzen.

Tabel 59: De gemiddelde persoonlijk doelbereikscores (M) die significant van elkaar verschillen in zittingen waarin een schikking tot stand komt en zittingen waarin dat niet zo is, met bijbehorende standaarddeviaties (SD) en aantal respondenten (N)

Persoonlijk doel	Geen schikking			Wel schikking		
	M	SD	N	M	SD	N
2. beproeven/bereiken schikking (op onderdelen)	2.09	1.30	170	4.20	0.96	99
3. snelle afhandeling/beëindiging van de procedure	2.14	1.21	28	4.15	0.99	13
6. rechtvaardig resultaat	2.25	1.16	20	3.12	1.15	16
9. een oplossing voor het probleem	2.00	1.22	13	3.67	0.98	12
11. duidelijkheid krijgen	2.50	0.84	6	4.20	1.10	5
12. rust krijgen [voor mijn cliënt]/doorgaan met mijn [zijn] leven	2.20	0.84	5	4.50	0.58	4
20. tevreden cliënt	2.86	1.10	14	3.72	0.65	11

5.2.3 Samenhang tussen de persoonlijke doelbereikscores op één zitting

In deze paragraaf staat de vraag centraal of er samenhang bestaat tussen de mate waarin de verschillende aanwezigen op een zitting hun persoonlijke doelen weten te realiseren tijdens die zitting. Als er een significant (hoge) positieve samenhang zou zijn tussen het persoonlijk doelbereik van de verschillende aanwezigen, geeft dat aan dat de rechter in staat is om bij een zitting de verschillende persoonlijke doelen van de aanwezigen te dienen, een win-win situatie dus. De samenhang in persoonlijk doelbereik is weergegeven in tabel 60. Uit die tabel volgt dat er niet echt veel samenhang bestaat tussen het bereik van de persoonlijke doelen van de verschillende aanwezigen op een zitting. Dat is op zichzelf ook niet erg verwonderlijk, nu het een procedure op tegenspraak betreft en in paragraaf 5.1 reeds naar voren kwam dat een behoorlijk aantal partijen (en in mindere mate: advocaten) ook persoonlijke doelen formuleert die betrekking hebben op een (voor hen gunstige) uitkomst.

Tabel 60: Correlaties (Pearson) tussen het bereik van de persoonlijke doelen van de verschillende aanwezigen (0 = geen samenhang, -1 of 1 = volledige samenhang)

	<i>gedaagde</i>	<i>advocaat eiser</i>	<i>advocaat gedaagde</i>	<i>rechter</i>
eiser	.032	.306*	.077	.120
gedaagde	-	.013	.393*	.192*
advocaat eiser		-	.147	.167
advocaat gedaagde			-	.381*

*deze correlatie is significant: $p < .05$ (2-tailed)

5.3 Conclusie

Rechters formuleren hoofdzakelijk persoonlijke doelen die zij volgens de wet moeten dienen, met maar weinig persoonlijke aanvulling en invulling. Hun doelbereikscore is gematigd positief. Advocaten noemen meer persoonlijke doelen die afwijken van de wettelijke doelen, zoals gelijk krijgen, het overtuigen van de rechter van hun gelijk en een tevreden cliënt. De mate waarin advocaten hun persoonlijke doelen bereiken is significant lager dan het doelbereik van rechters. Partijen noemen ten slotte persoonlijke doelen die niet of nauwelijks aansluiten bij de wettelijke doelen, zoals gelijk krijgen, een snelle beëindiging van de procedure, gerechtigheid, een rechtvaardig resultaat en de andere partij zijn ongelijk laten inzien. Het bereik van deze doelen is gematigd negatief en weer significant lager dan het doelbereik van advocaten.

In termen van het bereiken van persoonlijke doelen is de effectiviteit van de zitting dus niet erg hoog, met name niet voor partijen. Mogelijk komt dit doordat partijen niet goed weten wat er op de zitting gaat gebeuren en zij met bepaalde verwachtingen aan de zitting beginnen, waarin zij vervolgens tijdens de zitting teleurgesteld worden. Het persoonlijk doelbereik van partijen is vooral vrij laag voor het doel gelijk krijgen. Uit dit onderzoek wordt niet duidelijk wat partijen precies bedoelen met gelijk krijgen. Verwachten zij een uitspraak van de rechter tijdens de zitting? Of gaat het hen er meer om dat de rechter hun visie bevestigt via verbale en non-verbale signalen? Ook bij de overige door partijen geformuleerde doelen kan een achterliggende behoefte worden vermoed. Nader onderzoek is op dit punt geboden.

6 Rechtvaardigheid

In dit hoofdstuk staan de volgende deelvragen centraal.

5. Hoe rechtvaardig is de zitting in de ogen van de procesdeelnemers (partijen en advocaten)?
6. Hoe rechtvaardig denken rechters dat hun eigen zitting was voor de aanwezige partijen en in welke mate komt deze inschatting overeen met de zelfgerapporteerde rechtvaardigheidspercepties van partijen?

In paragraaf 6.1 staat de ervaren rechtvaardigheid bij de onderzochte zittingen centraal. Ik bespreek achtereenvolgens de gemiddelde scores op de drie typen rechtvaardigheid (6.1.1), de verschillen in rechtvaardigheidspercepties tussen verschillende groepen (rechtbanken, procesdeelnemers) (6.1.2) en de vraag of de aanwezigen van *dezelfde* zitting ook met dezelfde rechtvaardigheidspercepties de rechtszaal verlaten (6.1.3). Deelvraag 5 is dan beantwoord. Vervolgens wordt de inschatting van de onderzochte rechters van de door partijen ervaren rechtvaardigheid vergeleken met de zelfgerapporteerde percepties van partijen (6.1.4). Ook het antwoord op de zesde deelvraag is dan duidelijk.

Naast de rechtvaardigheidspercepties zijn ook de aanvaardbaarheidspercepties gemeten. Strikt genomen vallen deze aanvaardbaarheidspercepties buiten de – voor rechtvaardigheid geformuleerde – deelvragen 5 en 6. Toch komen de resultaten daarvan in dit hoofdstuk aan de orde omdat de drie gebruikte stellingen voor aanvaardbaarheid aansluiten op de drie typen rechtvaardigheid. Op basis van de antwoorden op deze drie aanvaardbaarheidsstellingen kon partijen en advocaten tijdens de interviews gevraagd worden wat het maakte dat zij de behandeling door de rechter (interpersoonlijke rechtvaardigheid), de uitleg die hij hen gaf (informatieve rechtvaardigheid) en de totale procedure (procedurele rechtvaardigheid) al dan niet aanvaardbaar vonden. Op basis van deze toelichtingen van partijen en advocaten kon (kwalitatief) een nog wat beter beeld verkregen worden van de huidige comparitiepraktijk. De aanvaardbaarheidspercepties komen in paragraaf 6.2 aan bod.

6.1 De ervaren rechtvaardigheid

6.1.1 *De drie typen rechtvaardigheid vergeleken*

In paragraaf 2.2 is reeds besproken op welke manier de drie typen rechtvaardigheid in dit onderzoek zijn gemeten (tabel 4). De partijen en advocaten vinden de onder-

zochte zittingen in het algemeen behoorlijk rechtvaardig (tabel 61). De gemiddelde scores op alle typen rechtvaardigheid schommelen immers rond de vier ('eens'). Bij vergelijking van de gemiddelden op de drie typen rechtvaardigheid¹ is duidelijk dat zowel partijen als advocaten het meest positief zijn over de manier waarop de rechter hen behandelde (interpersoonlijke rechtvaardigheid) en daarna over de totale procedure tijdens de zitting (procedurele rechtvaardigheid). Beide groepen zijn het minst positief over de uitleg en informatie van de rechter over de zitting (informatieve rechtvaardigheid). Dit sluit aan bij de bevindingen in hoofdstuk 3. Daarin kwam naar voren, dat er voorafgaand aan de zitting weinig instructie in het tussenvonnis plaatsvindt (paragraaf 3.1) en dat de rechters weinig informatie en uitleg geven aan het begin van de zitting (paragraaf 3.4).

Tabel 61: De gemiddelde rechtvaardigheidspercepties van partijen en advocaten bij de 150 onderzochte zittingen

	<i>Partijen</i>		<i>Advocaten</i>	
	M	SD	M	SD
Procedurele rechtvaardigheid	3.98	.56	4.14	.56
Interpersoonlijke rechtvaardigheid	4.23	.56	4.32	.49
Informatieve rechtvaardigheid	3.78	.48	3.88	.48

Er is tot op heden maar weinig vergelijkingsmateriaal van ander onderzoek beschikbaar. Het enige onderzoek waarvan de gemiddelde rechtvaardigheidspercepties en standaarddeviaties bekend zijn, is het onderzoek van Colquitt en Shaw (2005). Deze onderzoekers hebben bij andere wetenschappers de data van in totaal 16 onafhankelijke steekproeven uit laboratorium- en veldsettings opgevraagd en deze gecombineerd tot één dataset, om vervolgens de gemiddelden uit te rekenen (tabel 62). Zij hebben daarbij geen onderscheid gemaakt tussen de percepties van verschillende categorieën deelnemers omdat alle 16 steekproeven zijn uitgevoerd (bij procedures) binnen bedrijven. De (gemiddeld) ervaren procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid bij de comparitie na antwoord is hoger dan bij de steekproeven van Colquitt en Shaw (2005). Vanuit dat perspectief stellen deze eerste scores, in ieder geval gemiddeld, niet teleur. De vraag is daarbij wel wat daarvan de waarde is, aangezien Colquitt en Shaw (2005) in hun studie niet helder maken hoe die procedures van die 16 steekproeven er precies uitzien en of er tussen die 16 steekproeven nog verschillen in percepties bestaan.

¹ De drie schalen van rechtvaardigheid worden opgevat als linialen. Dat betekent dat er vanuit gegaan wordt dat een score van 4 op de ene schaal hetzelfde betekent als een score van 4 op de andere twee schalen waardoor de gemiddelde scores op de drie typen rechtvaardigheid met elkaar vergeleken kunnen worden. Het is aannemelijk dat de respondenten de schalen ook zo geïnterpreteerd hebben aangezien alle stellingen van de drie typen rechtvaardigheid recht onder elkaar stonden met dezelfde antwoordmogelijkheden (vijfpuntsschaal).

Tabel 62: De gemiddelde rechtvaardigheidspercepties met bijbehorende standaarddeviaties van de 16 onafhankelijke steekproeven van het onderzoek van Colquitt en Shaw (2005)

	M	SD
Distributieve rechtvaardigheid	3.20	1.15
Procedurele rechtvaardigheid	3.09	.86
Interpersoonlijke rechtvaardigheid	4.07	1.00
Informatieve rechtvaardigheid	3.56	1.04

6.1.2 Verschillen in rechtvaardigheid tussen groepen

Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de ervaren (procedurele, interpersoonlijke en informatieve) rechtvaardigheid van (1) eisers en gedaagden, (2) de advocaten van eisers en de advocaten van gedaagden (3) de procesdeelnemers van de Rechtbank 's-Hertogenbosch en die van de Rechtbank Utrecht en (4) de procesdeelnemers van zittingen waarin een schikking werd overeengekomen en die van zittingen waarin dat niet het geval was. Er zijn uitsluitend significante verschillen gevonden tussen de percepties van partijen en advocaten. Advocaten blijken in vergelijking met partijen significant positiever aan te kijken tegen de totale procedure tijdens de zitting (procedurele rechtvaardigheid) en de informatie en uitleg van de rechter (informatieve rechtvaardigheid) (tabel 61).² Ook de gemiddelde score van advocaten op interpersoonlijke rechtvaardigheid is hoger dan die van partijen, maar dit verschil is statistisch gezien niet significant. De verschillen in ervaren rechtvaardigheid tussen partijen en advocaten duiden erop dat advocaten mogelijk geen scherp beeld hebben van hoe hun cliënt de zitting beleeft. Advocaten waarderen immers exact dezelfde procedure en de uitleg daarover positiever dan hun cliënt. Mogelijk zien zij bepaalde minder plezierige elementen van de zitting niet goed meer – die partijen nog wel zien – doordat zij al vele zittingen hebben bijgewoond.

Ook in eerder onderzoek bij een (*court-annexed*) arbitrage bij het *District Court for the Middle District of North Carolina* kwam naar voren dat de ervaren procedurele rechtvaardigheid van advocaten significant hoger is dan die van partijen (Lind e.a., 1990b).³ Die onderzoekers merken bij hun resultaten op, dat dit waarschijnlijk beter is dan de omgekeerde situatie. Als 'onwetende' partijen de procedure namelijk rechtvaardiger zouden vinden dan advocaten die al vele zittingen gezien hebben, zou het zeer de vraag zijn of de procedure echt zo rechtvaardig is als partijen denken of dat er sprake is van een soort 'schijnrechtvaardigheid' van de juridische procedure (Lind e.a., 1990b). Een andere interpretatie is echter ook mogelijk. Men

2 Respectievelijk $t(508) = -2.24$, $p = .03$ en $t(508) = -3.36$, $p = .001$.

3 In dat onderzoek werd geen onderscheid gemaakt tussen procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid.

zou kunnen betogen dat er juist meer waarde moet worden gehecht aan de rechtvaardigheidsoordelen van degenen ten behoeve van wie die procedures zijn ontworpen dan aan de oordelen van advocaten die de procedures al talloze keren gezien hebben, zelf onderdeel uitmaken van het juridisch systeem en die mogelijk bepaalde minder plezierige aspecten van de procedure inmiddels als vanzelfsprekend beschouwen.

6.1.3 Samenhang tussen de rechtvaardigheidspercepties op één zitting

Interessant is ook de vraag of er samenhang bestaat tussen de rechtvaardigheidspercepties van procesdeelnemers van dezelfde zitting. Als er sprake zou zijn van een significant (hoge) positieve samenhang, betekent dat dat de onderzochte rechters in staat zijn om de zitting zo aan te pakken dat alle aanwezigen met hetzelfde gevoel van (on)rechtvaardigheid de rechtszaal verlaten. Dat blijkt echter niet het geval te zijn (tabellen 63 t/m 65). In figuur 2 is het verschil tussen een significante en niet-significante samenhang grafisch weergegeven. Aan de linkerkant is de niet-significante samenhang (-.090) tussen de ervaren procedurele rechtvaardigheid van eiser en gedaagde te zien. Aan de rechterkant is de significante samenhang (.495) tussen de ervaren procedurele samenhang van gedaagde en zijn advocaat weergegeven. Daar loopt het patroon duidelijker (dan in het linker figuur) van linksonder naar rechtsboven.

Tabel 63: Correlaties (Pearson) tussen de procedurele rechtvaardigheidspercepties van partijen en advocaten (0 = geen samenhang, -1 of 1 = volledige samenhang)

	<i>gedaagde</i>	<i>advocaat eiser</i>	<i>advocaat gedaagde</i>
eiser	-.090	.442*	-.124
gedaagde	–	-.038	.495*
advocaat eiser		–	.148

*deze correlatie is significant: $p < .05$ (2-tailed)

Tabel 64: Correlaties (Pearson) tussen de interpersoonlijke rechtvaardigheidspercepties van partijen en advocaten (0 = geen samenhang, -1 of 1 = volledige samenhang)

	<i>gedaagde</i>	<i>advocaat eiser</i>	<i>advocaat gedaagde</i>
eiser	-.096	.210*	-.144
gedaagde	–	-.080	.241*
advocaat eiser		–	.016

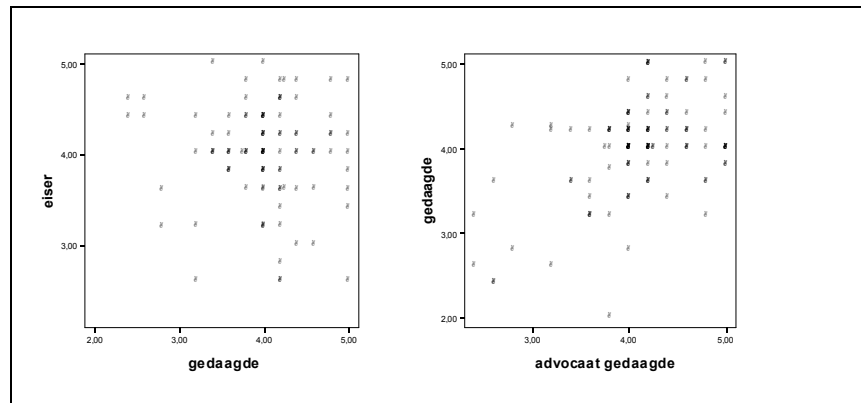
* deze correlatie is significant: $p < .05$ (2-tailed)

Tabel 65: Correlaties (Pearson) tussen de informatieve rechtvaardigheidspercepties van partijen en advocaten (0 = geen samenhang, -1 of 1 = volledige samenhang)

	<i>gedaagde</i>	<i>advocaat eiser</i>	<i>advocaat gedaagde</i>
eiser	.273*	.313*	-.018
gedaagde	—	.027	.203*
advocaat eiser		—	.047

*deze correlatie is significant: $p < .05$ (2-tailed)

Figuur 2: Grafische weergave van niet-significante samenhang in ervaren procedurele rechtvaardigheid tussen eisers en gedaagden (links) en van de significante samenhang tussen gedaagden en hun advocaten (rechts).

Er is slechts een beperkt aantal matige correlaties gevonden, dat vrijwel allemaal betrekking heeft op de samenhang tussen de percepties van advocaten met die van hun eigen cliënt. Hiervoor zijn twee verklaringen mogelijk. Een eerste – redelijk pessimistische – verklaring is dat het niet mogelijk is voor rechters om een zitting zo aan te pakken dat beide partijen en beide advocaten met hetzelfde (positief) gevoel van rechtvaardigheid naar huis gaan. Als de ervaren rechtvaardigheid van eiser en zijn advocaat toeneemt, zal de ervaren rechtvaardigheid van de gedaagde en zijn advocaat afnemen en vice versa. Een tweede, meer hoopvolle, verklaring is dat het op zichzelf wel mogelijk is een zitting zo aan te pakken dat alle procesdeelnemers met hetzelfde gevoel van rechtvaardigheid de rechtszaal verlaten, maar dat dit de groep onderzochte rechters niet gelukt is. Er zijn twee aanwijzingen die meer in de richting van deze tweede verklaring wijzen. Ten eerste is er een lage positieve (significante) samenhang gevonden tussen de informatieve rechtvaardigheidspercepties van eisers en gedaagden. Dat geeft aan, dat het niet onmogelijk

is om een zitting zo in te richten dat eiser én gedaagde positief (dan wel negatief) op de zitting terugkijken. Op de tweede plaats zijn er geen significant negatieve correlaties aangetroffen die met name de eerste verklaring zouden ondersteunen. Het is dus niet zo dat de ervaren rechtvaardigheid van de ene procesdeelnemer ten koste gaat van de ervaren rechtvaardigheid van de andere. Bovendien lijkt er binnen de rechterlijke macht nog winst te behalen wat betreft de verbetering van zittingsvaardigheden, omdat het debat over goede comparatiepraktijken pas redelijk recent zijn intrede heeft gedaan. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan de conferentie ‘de behandeling ter (civiele) terechtzitting’ van het ressort ’s-Hertogenbosch op 12 maart 2008, het congres ‘wat schikt het best?’ van het Landelijk Bureau Mediation naast Rechtspraak (LBM) en de Raad voor de Rechtspraak op 2 november 2007, het symposium ‘creatief compareren’ van het ressort Arnhem op 8 mei 2007 en de cursus ‘conflictdiagnose en zittingsvaardigheden’ die in de herfst van 2007 op initiatief van het LBM van start is gegaan.

6.1.4 Inschatting van de rechter

De rechter van iedere zitting is gevraagd in te schatten wat de rechtvaardigheidspercepties van de partijen uit de desbetreffende zitting waren. De rechters kregen hiertoe exact dezelfde stellingen als partijen (zie tabel 4) voorgelegd met het verzoek zich te verplaatsen in de aanwezige partijen en in te vullen hoe rechtvaardig zij de zitting hadden ervaren. Zij konden slechts één score voor beide partijen samen invullen. Als de inschatting van rechters goed is, zouden er significant positieve correlaties gevonden moeten worden tussen de inschattingen van de rechter en de zelfgerapporteerde rechtvaardigheid van partijen. Deze zijn echter niet gevonden (tabel 66).

Tabel 66: Correlaties (Pearson) tussen de rechtvaardigheidspercepties van partijen en de inschatting hiervan door de rechter (0 = geen samenhang, -1 of 1 = volledige samenhang)

<i>Inschatting van de rechter van de percepties van ...</i>	<i>Eiser</i>	<i>Gedaagde</i>
Procedurale rechtvaardigheid	.147	.151
Interpersoonlijke rechtvaardigheid	-.096	.033
Informatieve rechtvaardigheid	.028	.060

*deze correlatie is significant: $p < .05$ (2-tailed)

Als vervolgens de gemiddelde inschatting van de rechters vergeleken wordt met de gemiddelde zelfgerapporteerde rechtvaardigheidsscores van partijen (tabel 67),

wordt duidelijk dat rechters de door partijen ervaren interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid onderschatten.⁴ Het verschil tussen de procedurele rechtvaardigheidspercepties van partijen en de inschatting daarvan door de rechter is niet significant. In werkelijkheid zijn partijen dus gemiddeld positiever over de manier waarop de rechter hen behandelt en over de informatie en uitleg die zij over de zitting krijgen dan rechters denken. Dit is een positieve uitkomst voor rechters en het geeft aan, dat zij soms wat positiever over zichzelf mogen denken.⁵

Tabel 67: De zelfgerapporteerde rechtvaardigheid van partijen vergeleken met de gemiddelde inschatting hiervan door rechters

	<i>Procedurele rechtvaardigheid</i>	<i>Interpersoonlijke rechtvaardigheid</i>	<i>Informatieve rechtvaardigheid</i>
Zelfgerapporteerde rechtvaardigheid van partijen	3.98 (.55)	4.23 (.56)	3.78 (.48)
Inschatting rechters	3.91 (.35)	3.96 (.36)	3.68 (.40)

Hierbij moet echter opgemerkt worden dat het lastig was voor rechters om de stellingen steeds in te vullen voor eiser en gedaagde samen. In de vorige paragraaf werd ook duidelijk dat er weinig tot geen samenhang bestaat tussen de rechtvaardigheidspercepties van eisers en gedaagden. Een klein aantal rechters merkte tijdens de interviews ook op dat zij moeite had één inschatting te maken voor beide partijen samen.

Wat ten slotte opvalt bij de inschattingen van de rechters is dat zij de ervaren informatieve rechtvaardigheid het laagste van de drie typen rechtvaardigheid inschatten. In de vorige paragraaf kwam naar voren, dat partijen hierover ook het minst te spreken zijn.

6.2 De aanvaardbaarheid van de zitting

In dit onderzoek zijn naast de rechtvaardigheidspercepties van partijen en advocaten ook hun aanvaardbaarheidspercepties gemeten. Rechtvaardigheid en aanvaardbaarheid zijn niet dezelfde concepten. Er wordt bij de meting van aanvaardbaarheid voor alle duidelijkheid dus afgestapt van de (vertaalde) gevalideerde vragenlijst van Colquitt (2001) die gebruikt is om de ervaren procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid te meten. Wel zijn de stellingen van aanvaardbaarheid zo geformuleerd dat ze sterk aansluiten bij de drie typen rechtvaardigheid (tabel 68). Zo is er gevraagd naar de aanvaardbaarheid van de manier waarop de

4 Interpersoonlijke rechtvaardigheid $t(387,766) = 6.04, p = .000$ en informatieve rechtvaardigheid $t(353,886) = 2.37, p = .018$.

5 Daar moet echter wel als kanttekening bij geplaatst worden dat de gemiddelde score van partijen bij de ervaren informatieve rechtvaardigheid nog geen vier is en niet erg hoog te noemen is.

rechter de procesdeelnemer behandelde (interpersoonlijke rechtvaardigheid), de aanvaardbaarheid van de informatie en uitleg die de rechter over de zitting gaf (informatieve rechtvaardigheid) en de aanvaardbaarheid van de totale gang van zaken op de zitting (procedurele rechtvaardigheid). Daardoor kon tijdens de interviews eenvoudig doorgevraagd worden op deze drie aanvaardbaarheidsstellingen – in plaats van door te moeten vragen op 14 stellingen over rechtvaardigheid – zodat kwalitatief een nog wat beter beeld van de huidige zittingspraktijk en de beleving van partijen en advocaten (Wat gaat goed? Wat kan beter?) kon worden verkregen. Daarbij definieer ik verder niet wat moet worden verstaan onder ‘aanvaardbaar’. Het gaat er immers om wat partijen en advocaten aanvaardbaar vinden.

In de tabellen 69 tot en met 71 zijn de antwoorden van partijen en advocaten op de drie stellingen weergegeven. Advocaten scoren op alle drie de stellingen significant hoger dan partijen.⁶

Tabel 68: De drie stellingen over de aanvaardbaarheid van de zitting die aan partijen en advocaten zijn voorgelegd

<i>Stelling</i>	<i>‘Bijbehorend’ type rechtvaardigheid</i>
Ik vind de totale procedure (= gang van zaken) tijdens de zitting vandaag aanvaardbaar.	Procedurele rechtvaardigheid
Ik vind de manier waarop ik door de rechter behandeld werd aanvaardbaar.	Interpersoonlijke rechtvaardigheid
Ik vind de informatie en uitleg die de rechter mij over de zitting gaf aanvaardbaar.	Informatieve rechtvaardigheid

Tabel 69: Verdeling van de antwoorden op de stelling ‘ik vind de totale procedure (= gang van zaken) tijdens de zitting vandaag aanvaardbaar’

	<i>Partijen</i>		<i>Advocaten</i>	
	<i>Abs</i>	<i>%</i>	<i>Abs</i>	<i>%</i>
1 zeer oneens	3	1.2	3	1.1
2 oneens	17	7.0	10	3.7
3 beetje oneens/beetje eens	33	13.6	26	9.7
4 eens	156	64.2	144	53.9
5 zeer eens	34	14.0	84	31.5
Totaal	243	100.0	267	100.0
	M = 3.83 SD = .80		M = 4.11 SD = .81	

6 Advocaten scoren hoger dan partijen op de aanvaardbaarheid van de totale procedure $t(504,485) = -3.95$, $p = .000$, de manier waarop de rechter hen behandelde $t(508) = -2.45$, $p = .015$ en de informatie en uitleg die de rechter hen over de zitting gaf $t(508) = -3.41$, $p = .001$.

Tabel 70: Verdeling van de antwoorden op de stelling 'ik vind de manier waarop ik door de rechter behandeld werd aanvaardbaar'.

	<i>Partijen</i>		<i>Advocaten</i>	
	Abs	%	Abs	%
1 zeer oneens	2	0.8	1	0.4
2 oneens	2	0.8	3	1.1
3 beetje oneens/beetje eens	14	5.8	9	3.4
4 eens	163	67.1	158	59.2
5 zeer eens	62	25.5	96	36.0
Totaal	243	100.0	267	100.0
	M = 4.16 SD = .63		M = 4.29 SD = .62	

Tabel 71: Verdeling van de antwoorden op de stelling 'ik vind de informatie en uitleg die de rechter mij gaf over de zitting aanvaardbaar'.

	<i>Partijen</i>		<i>Advocaten</i>	
	Abs	%	Abs	%
1 zeer oneens	1	0.4	0	0.0
2 oneens	7	2.9	2	0.7
3 beetje oneens/beetje eens	12	4.9	15	5.6
4 eens	182	74.9	170	63.7
5 zeer eens	41	16.9	80	30.0
Totaal	243	100.0	267	100.0
	M = 4.05 SD = .61		M = 4.23 SD = .58	

In het vervolg van deze paragraaf worden de lijnen beschreven die naar voren komen uit de toelichting die partijen en advocaten tijdens de interviews gaven op hun antwoord bij de drie aanvaardbaarheidsstellingen. De resultaten hiervan worden achtereenvolgens beschreven voor de aanvaardbaarheid van de behandeling door de rechter (paragraaf 6.2.1), de aanvaardbaarheid van de informatie en uitleg die de rechter gaf (paragraaf 6.2.2) en de aanvaardbaarheid van de totale gang van zaken tijdens de zitting (paragraaf 6.2.3). De aanvaardbaarheid van de totale gang van zaken komt als laatste aan bod omdat deze stelling het breedste van de drie is geformuleerd en hieronder vrijwel alles kan vallen wat zich op de zitting afspeelt.

Verreweg de meeste partijen en advocaten gaven op alle drie de aanvaardbaarheidsstellingen een positief antwoord ('eens' of 'zeer eens'). Hieronder worden echter de negatieve ('zeer oneens' of 'oneens') of twijfelende antwoorden ('beetje oneens/beetje eens') vrij uitvoerig besproken. Daardoor wordt niet alleen duidelijk

wat goede zittingspraktijken zijn in de ogen van partijen en advocaten, maar wordt ook in kaart gebracht waar mogelijke aandachtspunten voor verbetering liggen.

6.2.1 Aanvaardbaarheid van de behandeling

6.2.1.1 Waarom was de behandeling in het algemeen aanvaardbaar?

Tabel 72: De redenen waarom partijen en advocaten ‘eens’ of ‘zeer eens’ invulden bij de stelling ‘ik vind de manier waarop ik door de rechter behandeld werd aanvaardbaar’

Toelichting	Partijen (N=202)		Advocaten (N=228)	
	Abs	%	Abs	%
1. De rechter behandelde mij netjes/correct	83	41.1	95	41.6
2. Ik kon mijn verhaal doen	71	35.1	104	45.6
3. De rechter luisterde goed	49	24.3	26	11.4
4. De rechter was objectief	39	19.3	54	23.7
5. De rechter was betrokken/leefde zich in in partijen	31	15.3	9	3.9
6. De rechter was vriendelijk	24	11.9	21	9.2
7. De rechter had de zaak goed voorbereid	22	10.9	32	14.0
8. De rechter was geduldig/rustig	19	9.4	8	3.5
9. De rechter gaf een duidelijke uitleg over de zitting	18	8.9	6	2.6
10. Goede leiding van de zitting door de rechter	16	7.9	21	9.2
11. De rechter stelde relevante vragen	17	8.4	12	5.3
12. De rechter was (juridisch) deskundig	15	7.4	21	9.2
13. De rechter hielp partijen om samen een oplossing te vinden	13	6.4	5	2.2
14. De rechter stelde op een goede manier vragen	8	4.0	5	2.2
15. De rechter was zakelijk	8	4.0	14	6.1
16. De rechter gaf een duidelijk voorlopig oordeel	8	4.0	14	6.1
17. De rechter communiceerde op een goede, open manier	6	3.0	19	8.3
18. De rechter nam de tijd voor de zitting	2	1.00	7	3.1
19. De rechter oefende geen dwang uit bij het beproeven van een schikking	0	0.0	8	3.5
20. Andere opmerkingen	8	4.0	14	6.1

In totaal gaven 225 partijen (92.6%) en 254 advocaten (95.1%) aan, dat zij de manier waarop de rechter hen behandelde aanvaardbaar vonden (‘eens’ of ‘zeer

eens' geantwoord). Van deze groep hebben 202 partijen en 228 advocaten tijdens de interviews een toelichting op hun antwoord gegeven (tabel 72).⁷

Partijen én advocaten vonden de manier waarop zij door de rechter behandeld werden aanvaardbaar omdat (1) de rechter hen netjes en correct behandelde, (2) zij hun verhaal konden vertellen (3) de rechter goed naar hen luisterde en (4) objectief was. Er kwam tijdens de interviews ook een aantal verschillen in de toelichting van partijen en advocaten naar voren. Zo vond een hoger percentage partijen de behandeling aanvaardbaar omdat (3) de rechter goed luisterde, (5) betrokken was en zich inleefde in partijen en (9) een duidelijke uitleg gaf over de zitting. In vergelijking met partijen noemden advocaten vaker (2) dat zij hun verhaal konden doen en (4) dat de rechter objectief was. Een greep uit de antwoorden van partijen en advocaten kunt u respectievelijk vinden in de boxen 18 en 19.

Box 18: Een greep uit de citaten van partijen die de manier waarop zij behandeld werden, aanvaardbaar vonden. Tussen haakjes staat aangegeven in welke categorie van tabel 72 het citaat is ingedeeld

1. 'Toen de wederpartij begon te draaien, bleef de rechter correct. Ikzelf ging een beetje 'pleiten' wat niet de bedoeling bleek te zijn en hij zei me op een nette manier dat dit niet de bedoeling was.' (1)
2. 'De rechter behandelde mij op een normale manier en respectvol.' (1)
3. 'De rechter gaf de tijd om ieder rustig zijn verhaal te laten doen. Dat had ik niet verwacht, maar was wel heel fijn.' (2)
4. 'Ik heb antwoorden kunnen geven zoals ik dat zou willen. Ook kreeg ik later nog gelegenheid om wat toe te voegen aan mijn verhaal.' (2)
5. 'Ik lucht graag mijn hart en de rechter gaf mij daartoe uitgebreid gelegenheid.' (2)
6. 'De rechter liet mij uitspreken terwijl ik toch echt tegen de grens manoeuvreerde. Ik heb heel veel geroepen tijdens de zitting en had eigenlijk wel verwacht dat de rechter zou dreigen mij eruit te zetten en dan zou ik mijn mond ook wel hebben gehouden, maar dat deed hij niet.' (2)
7. 'De rechter keek me aan als ik praatte. Ik had het idee dat hij goed luisterde, ook door dat hij steeds doorvroeg.' (3)
8. 'De rechter gaf het gevoel dat hij iedereen hoorde.' (3)
9. 'Uit de lichaamstaal van de rechter bleek dat hij de moeite zou nemen om onbevooroordeeld tot een goede oplossing te komen.' (4)
10. 'De rechter was neutraal. Hij vroeg evenveel aan mij als aan de andere partij.' (4)
11. 'De rechter gaf mij een goed gevoel. De zitting verliep heel gemakkelijk en ongedwongen. Het was een gewoon gesprek. De rechter was niet arrogant en toonde zich persoonlijk betrokken.' (5)
12. 'De rechter was vriendelijk waardoor ik op mijn gemak werd gesteld'. (6)
13. 'De rechter had zich goed voorbereid en had zelfs jurisprudentieonderzoek gedaan.' (7)

7 Alle antwoorden (op een open vraag om toelichting) zijn na afloop van de data-verzameling in categorieën ingedeeld.

14. 'De rechter kapte de andere partij af waardoor deze niet de kans kreeg om met modder te gooien.' (10)
15. 'De rechter ging niet in op details, maar was heel erg *to the point* en legde de nadruk op waar het in deze zaak echt om ging.' (12)
16. 'De rechter zette heel helder de essentie van de zaak neer.' (12)
17. 'De rechter hanteerde een optimale mix tussen de belangen van partijen en het zoeken naar een rechtvaardige oplossing.' (13)
18. 'De rechter probeerde naar mijn mening een goede oplossing te vinden. Dat werd uiteindelijk mediation, zodat we goed verder kunnen leven met de oplossing. De rechter keek erg naar de toekomstige verhoudingen.' (13)
19. 'De rechter had een prettige manier van vragen: geen kruisverhoor.' (14)
20. 'Ik vond het fijn dat de rechter aan het begin van de zitting even aangaf dat deze zitting alleen betrekking had op de zakelijke kant van het verhaal en dat het niet de bedoeling was om andere aspecten bij deze zaak te betrekken.' (15)

Box 19: Een greep uit de citaten van advocaten die de manier waarop zij behandeld werden, aanvaardbaar vonden. Tussen haakjes staat aangegeven in welke categorie van tabel 72 het citaat is ingedeeld

1. 'De rechter was netjes, beleefd en maakte geen vervelende opmerkingen.' (1)
2. 'De houding en het taalgebruik van de rechter was respectvol.' (1)
3. 'De rechter heeft niet lullig of betweterig gedaan.' (1)
4. 'De rechter had respect voor mijn positie als advocaat. Hij bejegende iedereen juist. Die respectvolle benadering naar beide partijen toe maakte het schikken gemakkelijker.' (1)
5. De rechter stelde iedereen vragen en gaf de advocaten de kans om af en toe in te breken. Iedereen kwam netjes aan het woord en de rechter gaf ook telkens de andere partij de kans om op alle door de wederpartij aangehaalde zaken in te gaan. (2)
6. 'Mijn cliënt gaat met het gevoel naar huis dat hij voldoende mogelijkheid heeft gehad om zijn woord te doen. Dat is voor mij het belangrijkste.' (2)
7. 'De rechter maakte goed oogcontact.' (3)
8. 'De rechter luisterde actief en gaf het gevoel dat het verhaal ook bij hem aankwam.' (3)
9. 'De rechter was onpartijdig. Hij was wel kritisch over de standpunten van partijen, maar dat was hij naar beide partijen toe.' (4)
10. 'De rechter maakte een eerlijke, onpartijdige indruk.' (4)
11. 'De rechter reageerde netjes en raakte niet geïrriteerd als partijen niet meteen begrepen waar hij heen wilde. Hij kwam heel vriendelijk over.' (6)
12. 'De rechter was goed voorbereid en had voor partijen een handig lijstje gemaakt met alles uit de boedel wat verdeeld moest worden.' (7)
13. 'De rechter gaf eerst een samenvatting van de zaak. Dit was positief omdat dit aangaf dat hij wist wat er speelde en dat hij de stukken bestudeerd had.' (7)
14. 'De rechter gaf goed, puntsgewijs aan welke onderwerpen hij tijdens de comparitie na antwoord wilde behandelen en gaf partijen ook de kans daarover opmerkingen te maken. Het commentaar van partijen werd ook meegenomen bij de indeling. De rechter gaf partijen hierbij voldoende ruimte, maar hield wel zelf de leiding.' (10)
15. 'De rechter leidde de zitting goed maar liet wel wat ruimte voor interruptie over zodat het mogelijk was om op elkaar te reageren.' (10)

16. 'De rechter wees mijn cliënt op een goede manier op zijn juridisch zwakke positie.' (16)
17. 'De rechter ging wel vrij ver in het geven van zijn voorlopig oordeel en forceerde hierdoor een schikking. Hij stuurde in hele hoge mate, maar in dit geval was dat niet zo erg aangezien het in het voordeel van mijn cliënt was.' (16)
18. 'Er was een normaal en open gesprek. De rechter deed niet uit de hoogte.' (17)
19. 'Er was sprake van een correcte manier van communiceren. Ik had niet het gevoel afgeblaft, onderbroken of niet serieus genomen te worden.' (17)
20. 'De tegenpartij toonde zich koppig om te schikken. De rechter sprong daar heel subtiel mee om. Hij bouwde de weerstand bij de andere partij goed af: niet duwen en trekken om tot een schikking te bewegen, maar heel duidelijk en subtiel.' (19)

6.2.1.2 *Waarom was de behandeling soms onaanvaardbaar?*

Vier partijen (1.6%) en vier advocaten (1.5%) vonden de manier waarop de rechter hen tijdens de zitting behandelde onaanvaardbaar. In één zaak waren zowel een partij als diens advocaat die mening toegedaan. De advocaat van deze zaak vertelde dat hij van de rechter niet de kans kreeg om iets te vertellen en dat de rechter verschillende keren 'hou maar op' naar hem riep. Zijn cliënt zei over deze zitting: 'ik had geen deskundigheid. Dat mijn advocaat niets mocht zeggen vond ik daarom onaanvaardbaar. Verder was de rechter geïrriteerd en noemde ons 'onwillige honden' toen we tijdens de zitting geen schikking overeenkwamen'. De antwoorden van de overige drie partijen en advocaten die de behandeling onaanvaardbaar vonden staan weergegeven in box 20.

Box 20: De toelichting van drie partijen en advocaten – van zes verschillende zittingen – waarom zij de manier waarop de rechter hen behandelde onaanvaardbaar vonden

Antwoorden van partijen:

1. 'De rechter toonde zich niet respectvol ten aanzien van mijn mening. Hij oefende druk uit om tot een schikking te komen.'
2. 'De rechter snauwde en had de pik op mij. Als ik argumenten wilde aandragen voor mijn standpunt werd mij de mond gesnoerd met als argument dat ik van die punten geen verstand had.'
3. 'De rechter was bevooroordeeld. Dat bleek met name heel duidelijk bij zijn voorlopig oordeel. Dat merkte ik al vrij snel en daar heb ik in de loop van de zitting weinig aan kunnen veranderen.'

Antwoorden van advocaten:

1. 'De rechter was onvriendelijk. Hij heeft mij niet mijn verhaal laten doen. Het beginsel van hoor en wederhoor is niet juist toegepast.'
2. 'De argumenten van mijn cliënt zijn niet goed uit de verf gekomen vanwege een gebrek aan juridische discussie. De rechter bleef te veel steken in details.'

3. 'Ik had een juridisch punt opgeworpen. Alvorens ik het goed kon toelichten zei de rechter al dat hij het er niet mee eens was. De rechter nam niet alle argumenten mee die toch echt in het belang van de zaak nodig waren voor een goed oordeel. De rechter had meer duidelijkheid moeten geven wat zijn standpunt was ten opzichte van dat van mij.'

6.2.1.3 *Waarom was de behandeling soms twijfelachtig?*

Veertien partijen (5.8%) en negen advocaten (3.4%) vonden de aanvaardbaarheid van de manier waarop de rechter hen behandelde twijfelachtig. In drie zittingen twijfelde zowel de partij als zijn eigen advocaat hierover. In de eerste zitting gaf de partij aan, dat de rechter vanaf het begin van de zitting liet merken dat hij de zaak in zijn nadeel zou uitleggen. Zijn advocaat vertelde dat de rechter zijn juridische stellingen onduidelijk vond terwijl die volgens de advocaat wel duidelijk waren en dat hij van de rechter ook geen mogelijkheid kreeg om ze verder toe te lichten. De partij van de tweede zitting had gehoopt dat de rechter inhoudelijk meer zou ingaan op de onderliggende stukken, maar die kwamen volgens hem helemaal niet aan de orde. Zijn advocaat had er weliswaar begrip voor dat de rechter een aantal vragen niet kon beantwoorden omdat er een expert aan te pas moest komen, maar sommige vragen had de rechter volgens hem wel kunnen beantwoorden. Hierdoor zou de kans op een schikking groter zijn geweest. Bij de derde zitting merkten de partij en zijn advocaat op, dat de rechter geïrriteerd leek. De partij vertelde: 'ik kreeg het gevoel dat de rechter dacht dat het onwil van partijen was waardoor we er aanvankelijk niet uitkwamen bij het beproeven van een schikking. Dit zorgde voor een onprettige sfeer'. Zijn advocaat verklaarde: 'de rechter werd kriegelig aan het eind van de zitting. Vanaf dat moment gaf hij het gevoel dat hij alles maar gezeur vond en dat het hem allemaal te lang duurde. Het leek alsof de rechter onder tijdsdruk stond'.

In één zitting gaven eiser, gedaagde en de advocaat van eiser aan, dat zij de aanvaardbaarheid van de manier waarop de rechter hen behandelde twijfelachtig vonden. In deze zitting gaf de rechter na ongeveer een half uur een voorlopig oordeel en schorste de zitting, zodat partijen op de gang konden onderhandelen. Toen partijen terugkwamen in de rechtszaal, vertelden zij de rechter dat zij eruit waren. De rechter vroeg de eiser te beloven dat deze bij dit schikkingsresultaat zou blijven. De eiser deed dat en vervolgens vertelde de rechter dat hij tijdens de schorsing het wetboek er nog eens op nageslagen had en zijn eerdere voorlopig oordeel moest herzien. Dit herziene voorlopig oordeel was in het voordeel van eiser, maar de zaak werd desalniettemin geschikt voor het eerder overeengekomen bedrag. Afgezien van het feit dat de eiser deze schikking als een dwangschikking kwalificeerde, zei deze het volgende over de aanvaardbaarheid van zijn behandeling door de rechter: 'de rechter had mijn advocaat meer de kans moeten geven om aan het woord te komen'. Zijn advocaat verklaarde het volgende over deze zitting: 'de rechter pakte de schikkingsonderhandelingen niet goed aan door mijn cliënt

eerst te laten beloven te willen schikken voor het overeengekomen bedrag om daarna opeens de juridische positie van mijn cliënt enorm te versterken. Een goede onderhandelingspositie was daardoor onmogelijk. Hij gaf zijn foute voorlopig oordeel wel ruitelijk toe en liet iedereen goed zijn verhaal doen'. De gedaagde merkte op: 'hoewel ik voldoende gehoord ben door de rechter vond ik de voorbereiding van de rechter niet voldoende. Voor de schorsing gaf de rechter een ander oordeel dan na de schorsing, omdat de rechter daarvoor niet goed in de wet had gekeken. Dit vind ik voor een rechter erg nalatig'. De advocaat van gedaagde vond de manier waarop de rechter hem behandelde weliswaar aanvaardbaar ('eens' ingevuld), maar zei in zijn toelichting hierop het volgende: 'de rechter was respectvol naar alle partijen toe. De rechter heeft het beginsel van hoor en wederhoor erg goed toegepast. De deskundigheid van de rechter vond ik echter matig. Na de schorsing gaf de rechter namelijk een ander oordeel dan voor de schorsing. De rechter had niet goed in zijn wetboek gekeken'.

De antwoorden van de overige partijen en advocaten, die de aanvaardbaarheid van de manier waarop de rechter hen behandelde twijfelachtig vonden, staan weergegeven in box 21.⁸ De lijn die uit de meeste van deze antwoorden naar voren komt is dat de procesdeelnemers het niet prettig vinden als ze het gevoel hebben dat de rechter voor hen denkt en ze niet de kans krijgen zelf hun visie te vertellen.

Opvallend is het antwoord van advocaat 1 in deze box omdat de andere advocaat in die zaak juist heel positief was over deze rechter ('eens' geantwoord). Deze zei namelijk het volgende: 'de rechter was duidelijk in zijn opzet: hij gaf eerst een eigen samenvatting van de zaak. Dit vond ik positief omdat dit aangaf dat hij al wist wat er speelde en de stukken bestudeerd had. Vervolgens gaf hij mijn cliënt het woord en toen beide advocaten. De rechter vond het, net als wij, erg vervelend dat de wederpartij er niet was en verwoordde ons gevoel op dit punt heel duidelijk. Ik merkte dat dit ook duidelijk beantwoordde aan het gevoel van mijn cliënt'.

Box 21: De toelichting van zeven partijen en vijf advocaten – van 12 verschillende zittingen – waarom zij de manier waarop de rechter hen behandelde twijfelachtig vonden
Antwoorden van partijen:

1. 'De rechter gaf niet genoeg ruimte om mijn verhaal te kunnen doen. De rechter kwam een beetje partijdig over.'
2. 'De rechter hield te veel vast aan zijn eigen mening en gaf geen ruimte voor argumenten die die mening zouden kunnen wijzigen. De rechter nam niet alle punten door waardoor niet alles naar voren kwam wat naar mijn mening besproken had moeten worden. De rechter was niet objectief genoeg.'
3. 'De rechter drong te veel aan op een schikking. Ik vind niet dat een rechter mij moet dwingen om te schikken.'
4. 'De rechter had naar mijn mening niet de juiste jurisprudentie gelezen of bij de hand.'

8 Twee partijen hebben geen toelichting gegeven op hun antwoord.

5. 'Het had wel wat neutraler gemogen. Bovendien vond ik het niet professioneel dat de rechter duidelijk liet merken dat hij zo teleurgesteld was dat er geen schikking was gekomen. Hij liet te veel zijn emoties doorschemeren en was te veel zelf bij de zaak betrokken geraakt. Ik had bij het begin van de zitting al het gevoel dat de rechter een schikking wilde bewerkstelligen en daarbij uit het oog verloor wat partijen nog te zeggen hadden.'
6. 'De rechter liet mij mijn antwoord op een vraag niet uitleggen en nam het antwoord hierop van de tegenpartij voor waar aan.'
7. 'De rechter had al een stelling ingenomen die in mijn nadeel was doordat hij het deskundigenonderzoek in mijn nadeel interpreteerde.'

Antwoorden van advocaten:

1. 'Ik werd door de rechter gestraft voor de afwezigheid van mijn cliënt. De rechter gedroeg zich ambivalent door regelmatig een discussie af te kappen en vervolgens wel een nieuwe discussie toe te laten. De rechter had geen strakke regie over de zitting en was niet helder wanneer wat verwacht werd van de advocaat. De rechter luisterde ook onterecht naar het zwartmaken van mijn cliënt door de wederpartij. De rechter was vooringenomen.'
2. 'De rechter ging bepalen wat voor mijn cliënt relevant is. Dit kan de cliënt zelf wel.'
3. 'De rechter zette mij en mijn cliënt al vrij snel in de hoek terwijl de zaak naar mijn idee niet zo evident was. Op voorhand heeft hij niet het hele geschil behandeld. Nadat we een keer de gang op waren geweest ging hij veel te ver in zijn voorlopig oordeel door concreet aan te geven dat het bedrag dat door de andere partij was geboden echt heel redelijk was. Hij stapte te snel heen over het standpunt van cliënt. Als advocaat kon ik ook niets meer doordat hij al aangaf, geen bewijsopdracht te zullen geven indien er voortgeprocedeerd zou worden.'
4. 'De rechter leek vooringenomen in het voordeel van de tegenpartij.'
5. 'De rechter was wat eenzijdig in zijn aanpak. Hij was streng en hard tegen de eiser en niet tegen de gedaagde.'

Samenvattend kan de volgende lijn uit deze resultaten worden gehaald. Een relatief klein aantal partijen en advocaten vindt de manier waarop zij behandeld werd niet aanvaardbaar of twijfelachtig omdat 1) de behandeling niet respectvol was bijvoorbeeld doordat de rechter ongepaste opmerkingen maakte of geïrriteerd was, 2) zij niet voldoende mogelijkheid kregen om zelf hun verhaal te doen of 3) de rechter bevooroordeeld was. De laatste reden blijkt vaak samen te hangen met de manier waarop de rechter een schikking beproeft. Sommige procesdeelnemers zagen de rechter als bevooroordeeld doordat deze volgens hen een schikking te sterk benadrukte of doordat de rechter vanaf het begin van de zitting zijn eigen visie op de zaak gaf en niet leek te luisteren naar de argumenten van partijen tijdens de zitting.

Als alle positieve, twijfelachtige en negatieve antwoorden op de stelling 'ik vind de manier waarop ik door de rechter behandeld werd aanvaardbaar' vergeleken worden, komt een aantal aspecten naar voren dat procesdeelnemers belangrijk vinden: een respectvolle behandeling, de mogelijkheid om het eigen verhaal te kunnen vertellen, een rechter die luistert, zich inleeft en betrokkenheid toont (veel belangrijker voor partijen) en de onpartijdigheid van de rechter (iets belangrijker

voor advocaten). Deze aspecten komen behoorlijk overeen met interpersoonlijke en procedurele rechtvaardigheid.

6.2.2   *Aanvaardbaarheid informatie en uitleg van de rechter*

De tweede stelling waarbij de partijen en advocaten gevraagd werden hun antwoord toe te lichten had betrekking op de aanvaardbaarheid van de informatie en uitleg van de rechter. Partijen en advocaten vonden het vaak lastig om zo'n toelichting te geven. De onderzoekers kregen veel reacties met de strekking 'wat moet ik hier nu aan toelichten?' De antwoorden die de procesdeelnemers – soms na enig aandringen van de onderzoekers – gaven, worden in deze paragraaf besproken. Tijdens de pilot van dit onderzoek bij de Rechtbank Dordrecht bleek dat de toelichting op deze stelling van partijen en advocaten niet voldoende inzicht zou geven in de vraag welke informatie zij graag van de rechter zouden willen krijgen. Daarom is hen tijdens de interviews ook gevraagd welke informatie zij graag, voorafgaande dan wel aan het begin van de zitting, van de rechter zouden willen horen als zij ooit nog eens een zitting zouden hebben. De resultaten hiervan komen in paragraaf 6.2.2.4 aan de orde.

6.2.2.1   *Waarom was informatie van de rechter in het algemeen aanvaardbaar?*

In totaal vonden 223 partijen (91.8%) en 250 advocaten (93.6%) de informatie en uitleg van de rechter aanvaardbaar ('eens' of 'zeer eens' ingevuld). Van deze groep hebben 196 partijen en 224 advocaten hun antwoord toegelicht tijdens de interviews (tabel 73).

Uit de tabel komt duidelijk naar voren dat partijen en advocaten de informatie en uitleg van de rechter vooral aanvaardbaar vonden omdat de rechter (1) de bedoeling van de zitting uitlegde, (3,5 en 6) over één of meerdere wettelijke doelen van de zitting iets vertelde of (4) vertelde wie er tijdens de zitting aan het woord zou komen. In de tabel komt een aantal verschillen in de toelichting tussen partijen en advocaten naar voren. Vier procent van de partijen heeft (7) de door de rechter gebruikte begrijpelijke taal genoemd, terwijl geen enkele advocaat dit heeft aangehaald. Advocaten noemden in vergelijking met partijen vaker als antwoord dat het tussenvonnis goed was (10) en zij zelf al voldoende kennis hadden over de gang van zaken tijdens de zitting (11). In box 22 en 23 staat een aantal letterlijke antwoorden van respectievelijk partijen en advocaten.

Tabel 73: De redenen waarom partijen en advocaten ‘eens’ of ‘zeer eens’ invulden bij de stelling ‘ik vind de informatie en uitleg die de rechter mij over de zitting gaf aanvaardbaar’

Toelichting	Partijen (N=196)		Advocaten (N=224)	
	Abs	%	Abs	%
1. De rechter legde de bedoeling van de zitting uit	84	42.9	98	43.8
2. De rechter gaf heldere uitleg/informatie	57	29.1	57	25.4
3. De rechter zei iets over de mogelijkheid van een schikking	45	23.0	53	23.7
4. De rechter zei wie aan het woord zouden komen	22	11.2	21	9.4
5. De rechter legde uit dat hij informatie ging verzamelen	15	7.7	37	16.5
6. De rechter legde het (mogelijke) verder verloop van de procedure uit	11	5.6	17	7.6
7. De rechter legde alles uit in begrijpelijke taal	8	4.1	0	0.0
8. De rechter gaf voldoende informatie	8	4.1	9	4.0
9. De gang van zaken klopte met de uitleg van de rechter	7	3.6	5	2.2
10. Goed tussenvonnis	6	3.1	22	9.8
11. Ik heb zelf al voldoende kennis over het verloop van de zitting	4	2.0	26	11.6
12. Andere opmerkingen	29	14.8	26	11.6

Box 22: Een greep uit de citaten van partijen die de informatie en uitleg die de rechter hen over de zitting gaf, aanvaardbaar vonden. Tussen haakjes staat aangegeven in welke categorie van tabel 73 het citaat is ingedeeld

1. ‘De rechter heeft goed puntsgewijs de gang van zaken uitgelegd en heeft voldoende informatie gegeven over de gang van zaken.’ (1)
2. ‘Aan het begin van de zitting heeft de rechter uitgelegd wat de bedoeling van deze zitting was en wat wij als partijen konden verwachten. Ook heeft de rechter aangegeven in welke volgorde deze zaak behandeld zou worden. De rechter heeft aangegeven dat de zitting gestructureerd zou gaan verlopen.’ (1)
3. ‘De rechter heeft aan het begin van de zitting aangegeven hoe deze zitting zou gaan verlopen.’ (1)
4. ‘De rechter vertelde aan het begin van de zitting dat de mogelijkheid tot schikken bestond. Zouden we niet schikken, zo zei hij, dan neemt de rechter een beslissing.’ (3)
5. ‘Ik vond het fijn dat de rechter aan het begin van de zitting aangaf dat wij niet verplicht waren om te schikken.’ (3)
6. ‘De rechter gaf aan dat hij vandaag tot een oplossing wilde komen. Dat vond ik heel erg prettig.’ (3)
7. ‘De rechter vertelde aan het begin van de zitting dat wij ons niet gedwongen hoefden te voelen om te schikken.’ (3)
8. ‘De rechter gaf aan dat geschorst zou gaan worden zodat partijen de gelegenheid zouden krijgen om op de gang te overleggen en nader tot elkaar te komen.’ (3)

9. 'Het was prettig dat de rechter aan het begin van de zitting aangaf dat we de mogelijkheid zouden krijgen om op de gang te overleggen met de wederpartij.' (3)
10. 'De rechter vermeldde aan het begin van de zitting duidelijk dat partijen en advocaten de gelegenheid zouden krijgen om de zaak toe te lichten.' (4)
11. 'Ook vond ik het prettig dat de rechter aangaf dat ik uitgebreid de tijd zou krijgen om mijn verhaal te doen.' (4)
12. 'De rechter vertelde duidelijk dat hij eerst de feiten op een rijtje wilde krijgen door partijen vragen te stellen.' (5)
13. 'De zaak zou mogelijk naar de rol verwezen worden. Wat dat laatste precies inhoudt, weet ik niet.' (6)
14. 'De rechter heeft tijdens de zitting uitgelegd hoe de procedure verder zal verlopen indien we niet tot een schikking zouden komen.' (6)
15. 'De rechter legde alles uit in gewone mensentaal.' (7)
16. 'De rechter gaf een goede duidelijke uitleg over wat er ging gebeuren in begrijpelijke Nederlandse taal.' (7)
17. 'Het ging zoals verteld.' (9)
18. 'Ik weet niet meer wat de rechter vertelde over wat er tijdens de zitting zou gaan gebeuren. Toch heb ik 'eens' ingevuld omdat ik van tevoren al schriftelijk was geïnformeerd. Er zou tijdens deze zitting gezocht worden naar een oplossing.' (10)
19. 'De rechter vertelde eerst dat iedereen de stukken had gelezen en dat hij daar dus verder niet op in zou gaan.' (12)

Box 23: Een greep uit de citaten van advocaten die de informatie en uitleg die de rechter hen over de zitting gaf, aanvaardbaar vonden. Tussen haakjes staat aangegeven in welke categorie van tabel 73 het citaat is ingedeeld

1. 'De rechter heeft duidelijk gecommuniceerd hoe hij het ging doen. Zijn bedoelingen met deze zitting heeft hij helder gemaakt.' (1)
2. 'Voor mijn cliënt acht ik de gegeven informatie voldoende. De rechter gaf goed aan in welke volgorde hij de zaak ging behandelen.' (1)
3. 'Aan het begin van de zitting heeft de rechter duidelijk aangegeven wat de bedoeling van deze comparitie was. Hij heeft uitgebreid de processtukken nagelopen. Hij heeft ook aangegeven in welke volgorde de discussiepunten behandeld zouden gaan worden. De rechter heeft dus naar mijn mening aan alle basisvereisten voldaan.' (1)
4. 'De rechter vertelde dat partijen vandaag tot een schikking konden komen.' (3)
5. 'De rechter heeft aangegeven dat partijen de mogelijkheid zouden krijgen om alsnog op de gang te onderhandelen.' (3)
6. 'Wat ik positief vond was de manier waarop de rechter duidelijk aangaf dat iedere partij het woord kreeg.' (4)
7. 'De rechter heeft duidelijk gemaakt hoe er gepleit ging worden: een pleitnota werd niet toegestaan.' (4)
8. 'De rechter vertelde aan het begin van de zitting duidelijk dat hij eerst de eiser zou ondervragen en daarna gedaagde. Daarna zei hij dat hij zich voor juridische informatie tot de advocaten zou wenden.' (5)
9. 'De rechter meldde dat hij inlichtingen zou inwinnen.' (5)
10. 'Aan het einde van de zitting gaf de rechter goede uitleg over het vervolg van de procedure.' (6)

11. 'Het tussenvonnis was zeer uitgebreid. Daarin stond al hoe over dingen werd gedacht. Tegen het licht van de comparitie weet je dan al veel meer.' (10)
12. 'In het tussenvonnis stond al dat de rechter informatie wilde over het causaal verband. Ik wist daardoor uitstekend waar we het over gingen hebben en kon mij goed voorbereiden. De informatie moest van de wederpartij komen en ik hoefde mij eigenlijk helemaal niet voor te bereiden, wat economisch gezien perfect is.' (10)
13. 'Ik vind het meer de taak van de advocaat dan van de rechter, maar in het comparitievonnis stond duidelijk dat het ter zitting zou gaan om informatieverzameling en het beproeven van een schikking.' (10)
14. 'Ik hoef geen uitleg want ik weet al hoe het gaat. Uitleg is niet nodig.' (11)
15. 'Voor mijzelf is het wel bekend, maar voor mijn cliënt had het wel wat uitgebreider gekund.' (11)
16. 'Voor mijzelf ben ik het eens met deze stelling. Ik heb niet veel informatie over het verloop van de zitting nodig. Maar zowel voor mijn cliënt als de wederpartij was het fijn geweest als de rechter wat meer inging op de doelen van de zitting.' (11)
17. 'Voor de advocaten was de uitleg misschien overbodig, maar het was wel prettig voor mijn cliënt dat de procedure van de zitting eens goed werd uitgelegd.' (11)
18. 'Bij het voorlopige oordeel legde de rechter goed uit wat de waarde daarvan was.' (12)
19. 'De rechter gaf een korte samenvatting van het geschil voordat hij zijn vragen begon te stellen. Dat is erg prettig.' (12)
20. 'De informatie was erg uitgebreid, maar dit kwam misschien doordat er onderzoekers aanwezig waren.' (12)

6.2.2.2 *Waarom was de informatie van de rechter soms onaanvaardbaar?*

Acht partijen (3.3%) en twee advocaten (0.7%) vonden de informatie en uitleg die de rechter hen gaf over de zitting onaanvaardbaar. De redenen die zij hiervoor gaven staan in box 24.⁹ De meest genoemde reden is dat de rechter te weinig of geen informatie over (onderdelen van) de zitting gaf.

Box 24: De toelichting van vijf partijen en twee advocaten waarom zij de informatie en uitleg die de rechter hen over de zitting gaf onaanvaardbaar vonden

Partijen:

1. 'De rechter heeft verzuimd om het vervolg van de procedure, indien er geen schikking komt, duidelijk uit te leggen.'
2. 'Ik wist niet dat ik zo uitgebreid het woord zou krijgen. Als ik dat wel had geweten dan had ik me beter voorbereid.'
3. 'Er werd weinig informatie door de rechter verstrekt.'
4. 'De rechter heeft aan het begin van de zitting een uitleg over het verloop van de zitting gegeven, maar de zitting is niet verlopen zoals gepland. De rechter had aangegeven dat er eventueel ruimte zou zijn voor onderhandeling, maar we zijn in feite bijna de gehele zitting bezig geweest met onderhandelen.'

9 Slechts vijf van de acht partijen die (zeer) oneens hadden geantwoord op stelling 2 hebben hun antwoord toegelicht tijdens de interviews.

5. 'Ik wist niet goed wat ik moest verwachten. Ik wist niet of er direct uitspraak zou worden gedaan.'

Advocaten:

1. 'In het tussenvonnis stond niks over de zitting. Ook aan het begin van de zitting kregen we nauwelijks informatie, alleen algemeenheden zoals mededelen dat er informatie wordt verzameld en het opnoemen van de stukken die de rechter in zijn bezit heeft.'
2. 'De rechter gaf geen informatie en uitleg over de zitting.'

6.2.2.3 *Waarom was de informatie van de rechter soms twijfelachtig?*

Ten slotte vonden 12 partijen (4.9%) en 15 advocaten (5.6%) de aanvaardbaarheid van de informatie en uitleg van de rechter twijfelachtig. De toelichting van deze procesdeelnemers staat weergegeven in box 25.¹⁰ Wat komt uit die box naar voren? De onaanvaardbaarheid komt met name voort uit geen, weinig of onjuiste informatie over het verloop van de zitting. Een paar partijen gaf aan, niet goed meer te weten wat de rechter aan hen had verteld aan het begin van de zitting. Blijkbaar is het voor partijen soms moeilijk om goed naar de rechter te luisteren aan het begin van de zitting.

Samenvattend kan worden gezegd dat partijen en advocaten het belangrijk vinden dat de rechter uitlegt wat de bedoeling van de zitting is, wat de doelen van de zitting inhouden en wie er aan het woord gaat komen. Een klein aantal partijen en advocaten was minder enthousiast over de uitleg en informatie. Dat kwam dan meestal doordat de rechter weinig, geen of onjuiste informatie gaf.

Box 25: De toelichting van 11 partijen en 12 advocaten waarom zij de informatie en uitleg die de rechter hen over de zitting gaf twijfelachtig vonden

Partijen:

1. 'Het was de eerste keer dat ik zo'n zitting had en ik wist niet wat me overkwam. Ik had graag willen weten wat er na de zitting allemaal kon gebeuren en had graag gehad dat de rechter stap voor stap doorgenomen had wat hij ter zitting ging doornemen.'
2. 'De rechter zei helemaal niets over hoe de zitting ging verlopen.'
3. 'De rechter gaf geen uitleg over de procedure na de zitting.'
4. 'De rechter heeft niet veel uitgelegd.'
5. 'Echte uitleg heb ik niet gehad.'
6. 'Er werd maar heel weinig gezegd door de rechter over het verloop van de procedure en zijn bedoeling met de comparitie.'

10 Slechts 11 van de 12 partijen en 12 van de 15 advocaten die 'beetje oneens/beetje eens' hadden geantwoord hebben hun antwoord toegelicht tijdens de interviews.

7. 'Ik miste een hele hoop. De rechter gaf wel enigszins uitleg over wat er ging gebeuren, maar daar ging hij dan achteraf weer tegenin. Hij was niet eenduidig. Toen mijn advocaat bijvoorbeeld re- en dupliek voorstelde vond hij dat oké terwijl hij later weer zei re- en dupliek niet nodig te vinden.'
8. 'De rechter heeft wel gezegd wat hij ging doen tijdens de zitting, maar zich er vervolgens niet aan gehouden. Hij kondigde aan de punten te zullen doorlopen, maar bleef hangen bij de eerste en heeft de rest niet behandeld.'
9. 'Op basis van de informatie die de rechter aan het begin van de zitting gaf over de gang van zaken tijdens de zitting had ik iets anders verwacht van de zitting. Mogelijk komen deze valse verwachtingen ook doordat ik niet goed heb opgelet aan het begin van de zitting.'
10. 'Ik heb niet goed geluisterd toen de rechter instructies gaf dus ik weet niet wat hij heeft verteld en of die uitleg aanvaardbaar was.'
11. 'Ik weet niet meer wat voor informatie de rechter over de zitting gegeven heeft.'

Advocaten:

1. 'Ik miste voor mijn cliënt een zittingsagenda.'
2. 'Een duidelijke zittingsagenda ontbrak in zijn geheel. Dat is niet heel erg, maar wel storend, vooral voor mijn cliënt.'
3. 'De rechter gaf niet zoveel uitleg.'
4. 'De rechter gaf te weinig informatie voor de partijen om te begrijpen wat er ging gebeuren.'
5. 'Er was geen tussenvonnis in deze zaak en daardoor was er geen schriftelijke informatie voorafgaand aan de zitting.'
6. 'Er moet meer aandacht besteed worden aan het feit dat een schikking beproefd gaat worden.'
7. 'De rechter gaf de formaliteiten voor de zitting goed weer, maar het was wel een standaardpraatje wat niet per se betrekking had op deze zitting.'
8. 'Mijn cliënt had ik overal al over ingelicht, dus wat dat betreft was het wel voldoende. Als ik niets had gezegd, was het niet voldoende geweest.'
9. 'De uitleg over de zitting was weinig uitvoerig. Ik kan me er althans weinig van herinneren, maar daar heb ik niet veel op tegen omdat ik die informatie als advocaat niet nodig heb.'
10. 'De rechter heeft niet duidelijk gemaakt welke stadia hij zou gaan volgen. Hierdoor heb ik opmerkingen bewaard die later niet meer aan bod zijn gekomen. Dit had voorkomen moeten worden.'
11. 'De informatievoorziening was op kleuterklasniveau.'
12. 'De rechter gaf aan het begin van de zitting te veel informatie voor mijn cliënt, met name doordat hij al aangaf wat er allemaal na de zitting zou kunnen gaan gebeuren. De informatie in het tussenvonnis was niet zo helder. Het was een standaardtekst.'

6.2.2.4 Welke informatie willen partijen en advocaten van de rechter?

Tijdens de interviews is, zoals gezegd, ook aan partijen en advocaten de open vraag gesteld, welke informatie zij graag van de rechter over de zitting zouden willen

krijgen als zij nog eens een zitting zouden hebben. Daarbij hoefden zij geen rekening te houden met de informatie die de rechter had gegeven tijdens de zitting die zij zojuist achter de rug hadden. Advocaten mochten zowel informatie noemen die zij zelf graag wilden horen als informatie die zij voor hun cliënt van belang vonden. De antwoorden van partijen en advocaten staan in tabel 74.

Tabel 74: Informatiebehoefte van partijen en advocaten

<i>Ik zou graag willen dat de rechter....</i>	<i>Partijen (N=210)</i>		<i>Advocaten (N=227)</i>	
	Abs	%	Abs	%
1. partijen uitlegt wat globaal de doelen van de zitting zijn	76	36.1	83	36.6
2. partijen uitlegt wat iets concreter het doel 'het verkrijgen van informatie' inhoudt	32	15.2	57	25.1
3. partijen uitlegt wat iets concreter het doel 'het beproeven van een schikking' inhoudt	58	27.6	76	33.5
4. partijen uitlegt wat iets concreter het doel 'afspraken over het vervolg van de procedure' inhoudt	31	14.8	25	11.0
5. vertelt wie van de aanwezige partijen en advocaten de mogelijkheid zal krijgen om zijn verhaal te doen en op welk moment dat is	32	15.2	50	22.0
6. niets vertelt over de zitting	24	11.4	17	7.5
7. vertelt over welke aspecten van de zaak hij graag concreet informatie zou willen krijgen van de aanwezigen	17	8.1	71	31.3
8. vertelt hoe hij tegen de zaak aankijkt (een voorlopig oordeel geeft dus)	15	7.1	19	8.4
9. vertelt wat de tijdsduur van de zitting is	15	7.1	9	4.0
10. uitlegt wat de gebruiken tijdens de zitting zijn	11	5.2	4	1.8
11. vertelt dat het mogelijk is dat de zitting even schorst zal worden	10	4.8	4	1.8
12. partijen op hun gemak stelt	7	3.3	4	1.8
13. voor partijen in begrijpelijke taal spreekt	5	2.4	2	0.9
14. een samenvatting geeft van de zaak	5	2.4	15	6.6
15. partijen uitlegt wat de rol van hemzelf en de griffier is	4	1.9	5	2.2
16. vertelt welke stukken hij nog nodig heeft	2	1.0	9	4.0
17. vertelt dat er aan het eind van de zitting een proces-verbaal zal worden opgesteld	2	1.0	3	1.3
16. overig	14	6.7	27	11.9

Deze antwoorden hebben partijen en advocaten uit zichzelf genoemd. De onderzoekers hebben hen dus geen mogelijke antwoorden voorgehouden. De antwoorden zijn na afloop van het onderzoek in categorieën ingedeeld. Lage percentages in de tabel willen dus niet zonder meer zeggen dat de procesdeelnemers dat aspect niet belangrijk vinden. Zij hebben het alleen niet zo vaak uit zichzelf genoemd. Wat valt op in de tabel?

Ten eerste willen partijen en advocaten graag informatie van de rechter (globaal dan wel specifiek) over de doelen van de zitting. Op de tweede plaats wil 15.2% van de partijen en 22.0% van advocaten horen wie er tijdens de zitting zijn verhaal mag vertellen en op welk moment. Een aantal van deze advocaten merkt hierbij specifiek op dat zij, bij voorkeur voorafgaand aan de zitting, meer specifiek zou willen horen of er gelegenheid is om te reageren op de conclusie van antwoord en of het toegestaan is of juist ‘not done’ om aan de hand van een pleitnota te pleiten. Ten derde valt op, dat de rechter van 11.4% van de partijen en 7.5% van de advocaten helemaal niets hoeft te vertellen over wat er gaat gebeuren tijdens de zitting. Hiervoor gaven de meeste van hen geen reden aan, maar de partijen en advocaten die dat wel deden voerden aan, dat zij zelf hierover al voldoende kennis hadden of dat zij dat de taak van de advocaat vonden. Ten vierde willen vooral advocaten (ruim 31%) weten, bij voorkeur al in het tussenvonnis of in een brief, welke informatie de rechter nog concreet zou willen horen van de aanwezigen. Welke vragen gaat de rechter tijdens de zitting stellen? Dat is voor advocaten op dit moment vaak lastig in te schatten. Ten slotte zijn de aantallen en percentages achter de nummers 8 tot en met 15 van de tabel weliswaar niet heel hoog, maar zij geven samen toch een aardig beeld van wat procesdeelnemers graag van de rechter willen horen. Box 26 geeft een indruk van wat partijen en advocaten zoal bedoelen met de gebruiken tijdens de zitting (nummer 10).

Box 26: Een aantal opmerkingen van partijen en advocaten over gebruiken tijdens de zitting

Partijen:

1. ‘Ik zou graag een kledingadvies krijgen.’
2. ‘Mag ik iemand meebrengen als behoort of niet?’
3. ‘Wat zijn de spelregels voor tijdens de zitting?’
4. ‘Ik had graag willen weten dat we om een korte schorsing hadden kunnen vragen zodat ik even met mijn advocaat had kunnen overleggen.’
5. ‘Is het de bedoeling dat ik verschijn of wordt het schriftelijk afgedaan?’
6. ‘De rechter moet duidelijk aangeven dat de zitting een zakelijke aangelegenheid is.’
7. ‘Het is goed te weten dat het niet de bedoeling is om de rechter de hand te schudden bij binnenkomst.’

Advocaten:

1. ‘In het tussenvonnis staat meestal geen tijdsduur aangegeven en als dat wel zo is, zegt het meestal toch niets. Het zou goed zijn als aangegeven werd dat ellenlange discussies niet de bedoeling zijn.’

2. 'Gaan de toga's aan of uit tijdens de zitting? Ik heb het ook wel eens meegemaakt dat de rechter iedereen vroeg de toga's uit te doen om informeel overleg te voeren.'
3. 'Wat zijn de verwachtingen van de rechter over hetgeen mijn cliënt tijdens de zitting moet doen?'

De vraag bij de door partijen en advocaten genoemde aspecten is wel of de rechter over al deze aspecten informatie moet geven of dat advocaten hierin ook een verantwoordelijkheid hebben. Het lijkt op zichzelf niet onredelijk om ook van advocaten te verwachten dat zij hun cliënt goed uitleggen wat er op zo'n zitting gaat gebeuren. Dat blijkt echter voor advocaten soms moeilijk te zijn omdat zij zelf, ondanks hun ervaring, niet altijd weten wat ze precies van de zitting moeten verwachten. Zo geven advocaten bijvoorbeeld aan dat zij behoefte hebben aan informatie over wie op welk moment zijn verhaal kan doen op de zitting, welke stukken de rechter nog nodig heeft, de aspecten van de zaak waarover de rechter nog vragen heeft en hoe lang de zitting ongeveer gaat duren.¹¹ Bovendien is het de vraag of het verstandig is om er als rechter vanuit te gaan dat partijen al door hun advocaat zijn ingelicht over de gang van zaken zonder na te gaan of dit daadwerkelijk het geval is. Een dergelijke aanpak zou in ieder geval niet getuigen van een erg klantgerichte benadering.

6.2.3 Aanvaardbaarheid totale zitting

Partijen en advocaten hebben ten slotte hun antwoord op de stelling 'ik vind de totale procedure (= gang van zaken) tijdens de zitting vandaag aanvaardbaar' toegelicht. Deze stelling is van de drie stellingen die betrekking hebben op aanvaardbaarheid het breedste geformuleerd ('totale procedure'). In de toelichting komt daarom een aantal aspecten terug die de procesdeelnemers ook reeds bij de aanvaardbaarheid van de behandeling door de rechter hebben genoemd (paragraaf 6.2.1). De redenen waarom partijen en advocaten de totale zitting (on)aanvaardbaar vonden, komen hieronder aan de orde, maar er wordt vooral stilgestaan bij de aspecten die hiervoor nog niet besproken zijn.

6.2.3.1 Waarom was de totale zitting in het algemeen aanvaardbaar?

In totaal 190 partijen (78.2%) en 228 advocaten (85.4%) vonden de totale procedure tijdens de zitting aanvaardbaar ('eens' of 'zeer eens' geantwoord). Van deze groep hebben 167 partijen en 203 advocaten hierop tijdens de interviews een toelichting gegeven (tabel 75). De eerste 19 aspecten in deze tabel komen (ook in die volgorde) overeen met de aspecten die procesdeelnemers ook al noemden ten aanzien van

11 Doordat de standaardduur van de zitting vaak in het tussenvonnis staat vermeld, zegt dit de procesdeelnemers weinig over de feitelijke (verwachte) duur.

de aanvaardbaarheid van de manier waarop de rechter de procesdeelnemers behandelde (tabel 72). Bijna al deze aspecten zijn ten aanzien van de aanvaardbaarheid van de totale zitting (tabel 75) echter minder vaak genoemd dan bij de aanvaardbaarheid van de behandeling door de rechter (tabel 72). Er zijn slechts drie van die aspecten, door zowel partijen als advocaten, vaker genoemd bij de aanvaardbaarheid van de totale zitting, namelijk (10) een goede leiding van de zitting door de rechter, (13) de rechter hielp partijen om samen een oplossing te vinden en (19) de rechter oefende geen dwang uit bij het beproeven van een schikking.

De aspecten 20 tot en met 27 zijn niet genoemd bij de aanvaardbaarheid van de behandeling, maar wel bij de aanvaardbaarheid van de totale zitting. Van deze aspecten brachten partijen en advocaten (20) het resultaat van de zitting het vaakst naar voren, gevolgd door (21) de rechter gaf ons ruimte om samen te onderhandelen. In box 27 is een aantal citaten uit de categorieën 20 tot en met 27 opgenomen.

Tabel 75: De redenen waarom partijen en advocaten ‘eens’ of ‘zeer eens’ invulden bij de stelling ‘ik vind de totale procedure (= gang van zaken) tijdens de zitting vandaag aanvaardbaar’

Toelichting	Partijen (N=167)		Advocaten (N=203)	
	Abs	%	Abs	%
1. De rechter behandelde mij netjes/correct	20	12.0	25	12.3
2. Ik kon mijn verhaal doen	53	31.7	74	36.5
3. De rechter luisterde goed	11	6.6	8	3.9
4. De rechter was objectief	12	7.2	24	11.8
5. De rechter was betrokken/leefde zich in in partijen	9	3.0	1	0.5
6. De rechter was vriendelijk	6	3.6	3	1.5
7. De rechter had de zaak goed voorbereid	9	5.4	20	9.9
8. De rechter was geduldig/rustig	3	1.8	5	2.5
9. De rechter gaf een duidelijke uitleg over de zitting	10	6.0	14	6.9
10. Goede leiding van de zitting door de rechter	19	11.4	26	12.8
11. De rechter stelde relevante vragen	6	3.6	3	1.5
12. De rechter was (juridisch) deskundig	11	6.6	20	9.9
13. De rechter hielp partijen om samen een oplossing te vinden	18	10.8	23	11.3
14. De rechter stelde op een goede manier vragen (open, vriendelijk, professioneel)	2	1.2	2	1.0
15. De rechter was zakelijk	4	2.4	3	1.5
16. De rechter gaf een duidelijk voorlopig oordeel	6	3.6	23	11.3
17. De rechter communiceerde op een goede, open manier	4	2.4	2	1.0
18. De rechter nam de tijd voor de zitting	2	1.2	5	2.5
19. De rechter oefende geen dwang uit bij het beproeven van een schikking	18	10.8	17	8.4

Toelichting	Partijen (N=167)		Advocaten (N=203)	
	Abs	%	Abs	%
20. Het resultaat van de zitting is goed	14	8.4	19	9.4
21. De rechter gaf ons ruimte om samen te onderhandelen	9	5.4	11	5.4
22. De rechter heeft een goed proces-verbaal opgesteld	7	4.2	4	2.0
23. Door de zitting werd een gesprek mogelijk tussen partijen	6	3.6	8	3.9
24. De rechter ging goed om met de emoties van partijen	4	2.4	4	2.0
25. De rechter heeft alle belangrijke aspecten besproken	4	2.4	9	4.4
26. Er zijn goede afspraken over het vervolg van de procedure gemaakt	1	0.6	9	4.4
27. De rechter ging goed om met te laat ingediende stukken	0	0.0	4	2.0
28. Andere opmerkingen	23	12.0	31	15.3

Box 27: Een greep uit de citaten van partijen en advocaten waarom zij de totale procedure tijdens de zitting aanvaardbaar vonden. Tussen haakjes staat aangegeven in welke categorie van tabel 75 het citaat is ingedeeld

Partijen:

1. 'Ik voel me redelijk tevreden in verband met de te verwachten positieve uitkomst.' (20)
2. 'De zitting heeft geleid tot een aanvaardbare regeling.' (20)
3. 'Dit geschil loopt nu al ruim twee jaar. Dat ik nu mijn geld krijg door deze schikking geeft me een goed gevoel.' (20)
4. 'Ook was er door deze procedure eindelijk de mogelijkheid voor mij om goed overleg met de wederpartij te kunnen voeren om tot een oplossing te komen.' (21)
5. 'Er is een goed proces-verbaal opgesteld ondanks de afwezigheid van de griffier tijdens de zitting.' (22)
6. 'Het opstellen van het proces-verbaal was prettig omdat ik zo zeker wist dat de gemaakte afspraken nu zwart op wit staan.' (22)
7. 'Door de zitting is een gesprek tussen partijen mogelijk geworden.' (23)
8. 'Het contact met de wederpartij en het aanhoren van zijn standpunt was positief en verhelderend.' (23)
9. 'De rechter ging niet te veel in op de emoties van de andere partij, maar neemt ze wel serieus. Hij liet het daardoor niet uit de hand lopen.' (24)
10. 'De rechter heeft de wederpartij niet onderbroken of afgekapd toen deze emotioneel werd.' (24)
11. 'Alle belangrijke aspecten van de zaak zijn besproken en dat was het doel ook.' (25)

Advocaten:

1. 'We zijn met een regeling naar huis gegaan, dus ben ik tevreden.' (20)
2. 'Gunstig voorlopig oordeel voor ons. Dus dan zie je de zitting toch ook positiever.' (20)

3. 'Er was meerdere malen gelegenheid om te schikken en er werd veel vrijheid aan partijen gelaten.' (21)
4. 'Verder zag ik aan de lichaamstaal van de rechter tijdens het voorlezen van het proces-verbaal (hij keek ons indringend aan) dat hij openstond voor aanpassingen van onze kant. Dat vond ik zeer prettig.' (22)
5. 'Doordat partijen eens rustig hebben gepraat zijn ze dichterbij elkaar gekomen dan verwacht. Een oplossing voor de zaak is door deze comparitie na antwoord binnen handbereik gekomen.' (23)
6. 'Ook positief dat de rechter de partijen de ruimte gaf om hun emoties te uiten.' (24)
7. 'Alle relevante informatie is aan de orde gekomen.' (25)
8. 'Er zijn praktische vervolgafspraken gemaakt, wat heel prettig was.' (26)
9. 'De berg kritiek die ik kreeg van de rechter omdat ik de stukken niet had ingediend, was terecht.' (27)
10. 'De rechter gaf een juiste reactie op te laat ingezonden stukken door de wederpartij door deze stukken niet toe te laten.' (27)

6.2.3.2 *Waarom was de totale zitting soms onaanvaardbaar?*

Twintig partijen (8.2%) en dertien advocaten (4.8%) vonden de procedure tijdens de zitting onaanvaardbaar ('zeer oneens' of 'oneens' geantwoord). Achttien partijen en dertien advocaten hebben dat antwoord in het interview toegelicht. Hieronder worden de belangrijkste lijnen beschreven, eerst voor partijen en dan voor advocaten.

Vier partijen gaven aan, dat zij het niet eens waren met het – voor hen nadelige – voorlopig oordeel van de rechter: twee daarvan vonden het oordeel onjuist en de andere twee hadden liever (zo vroeg tijdens de zitting) geen oordeel gehad omdat de wederpartij daardoor niet meer wilde schikken. Vier partijen vonden de zitting onaanvaardbaar doordat de rechter te veel had aangedrongen op een schikking terwijl twee partijen juist vonden dat de rechter te weinig bemiddeld en aangedrongen had op een schikking. Vier partijen zijn van mening dat de zitting de zaak niet verder heeft gebracht (o.a. doordat de rechter op de zitting niets beslist heeft, nog een schriftelijke ronde gaat plaatsvinden of er op de zitting te veel stukken ontbraken). Twee partijen hadden kritiek op de wijze waarop de rechter met te laat ingediende stukken omging: bij de ene partij had die kritiek betrekking op de weigering van de eigen stukken, bij de andere partij op het toelaten van de te laat ingediende stukken van de wederpartij. Ten slotte vonden twee partijen dat zij hun verhaal niet hadden kunnen doen en twee andere partijen dat de verklaring die de rechter van de andere partij in het proces-verbaal had opgenomen, onjuist was.¹²

12 Deze laatste twee partijen hadden niet goed begrepen waar een proces-verbaal voor bedoeld is.

Door de 13 advocaten die de zitting onaanvaardbaar vonden werd een aantal vergelijkbare redenen genoemd. Zo merkten drie advocaten op dat de rechter te veel bleef aandringen op een schikking (te veel druk door discussies over zaken buiten de rechtsstrijd, het was duidelijk dat er niet geschikt zou worden, maar de rechter bleef maar aandringen en de rechter leek geen ‘nee’ te accepteren). Drie advocaten vonden dat de zitting de zaak niet verder had gebracht: één omdat er nog stukken ontbraken en er nog een schriftelijke ronde nodig was, de tweede omdat de conclusie van antwoord in reconventie meer op een conclusie van repliek leek, hij daarop voorafgaand aan de zitting niet had kunnen reageren en de uitgangspositie op de zitting daarom niet gelijk was en de derde omdat de zitting veel tijd in beslag nam zonder dat er een oplossing was bereikt en bij de rechter luiheid optrad om zelf knopen door te hakken door de mogelijkheid van mediation. Twee advocaten merkten ten slotte op dat de rechter niet goed was voorbereid.

6.2.3.3 *Waarom was de aanvaardbaarheid van totale zitting soms twijfelachtig?*

In totaal 33 partijen (13.6%) en 26 advocaten (9.7%) vonden de aanvaardbaarheid van de totale procedure tijdens de zitting twijfelachtig (‘beetje oneens/beetje eens’ geantwoord). Negenentwintig partijen en drieëntwintig advocaten hebben dit antwoord toegelicht tijdens de interviews. Hierbij werd een aantal aspecten opnieuw genoemd die de procesdeelnemers eerder al naar voren brachten bij hun toelichting op de aanvaardbaarheid van de behandeling. Deze antwoorden worden hier niet opnieuw besproken.

Bij drie zittingen gaven drie procesdeelnemers aan de aanvaardbaarheid van de totale zitting twijfelachtig te vinden. Bij de eerste zitting waren dat de eiser, zijn advocaat en de gedaagde. De eiser vond dat omdat de wederpartij dingen had gezegd die niet waar waren. Zijn advocaat had kritiek op de manier waarop de rechter een voorlopig oordeel had gegeven: ‘de bejegening van de andere advocaat was sterk op de man gespeeld. Daarom werden de verhoudingen op scherp gezet en een schikking zat er vervolgens niet meer in. Dat vond ik jammer.’ De gedaagde vond het ‘erg slecht’ dat de rechter zich telkens moest beraden en hij had zelf veel eerder weg gewild. Overigens heeft zijn advocaat de stelling beantwoord met ‘zeer oneens’ en vertelde in het interview het volgende: ‘de rechter was zeer onervaren. Hij heeft twee keer geschorst voor beraad en dat kostte erg veel tijd. Hij kwam niet standvastig over, had zijn kennis niet paraat en moest steeds schorsen om deze op te doen. Verder gaf hij totaal geen richting aan de weg die nu gevolgd moet worden, ook niet in verband met de bewijslast.’

In de tweede zitting waren het de eiser, gedaagde en de advocaat van gedaagde die de aanvaardbaarheid van de totale zitting twijfelachtig vonden. De eiser vond de zitting te lang duren. De rechter had volgens hem meer ‘to the point’ moeten komen. De gedaagde had zich erop ingesteld dat er een schikking tot stand zou komen en is teleurgesteld dat dat niet het geval was (zonder de rechter overigens in dit kader iets te verwijten). Zijn advocaat was niet tevreden over de hoor en

wederhoor ter zitting, omdat de rechter volgens hem in verhouding te veel inging op de vordering van de wederpartij. Overigens vond de advocaat van gedaagde de zitting onaanvaardbaar, omdat de rechter volgens hem te dwingend was ten aanzien van het treffen van een regeling ('hij leek geen nee te accepteren').

Bij de derde zitting twijfelden de eiser en beide advocaten over de aanvaardbaarheid van de zitting. De eiser vond dat de rechter meer had mogen sturen bij het schikken. Wat meer sturing en informatie hadden een schikking volgens hem zeer waarschijnlijk gemaakt. De advocaten hadden op hele andere aspecten kritiek. De advocaat van eiser zei: 'De rechter gaf eerst de indruk dat re- en dupliek mogelijk was en vond dat later niet meer nodig en wilde enkel vragen stellen voor het vonnis. Zo zet je mensen op het verkeerde been'. De advocaat van gedaagde vond de andere advocaat erg luidruchtig tijdens de zitting en heeft het als negatief ervaren dat de rechter niets deed om dit te stoppen.

Wat bij deze antwoorden opvalt, is dat bij alle drie de zittingen opmerkingen zijn gemaakt over de manier waarop de rechter een schikking heeft beproefd. Daar zijn ook door enkele andere partijen en advocaten die de gang van zaken op de zitting twijfelachtig vonden, opmerkingen over gemaakt (box 28). Hieruit blijkt wel dat het lastig is voor rechters om de schikking op een dusdanige manier te beproeven dat er vanuit de procesdeelnemers geen kritiek komt dat zij of te weinig hebben geholpen met een schikking of juist te veel hebben aangedrongen op een schikking.

Box 28: De toelichtingen van zes partijen en negen advocaten waarom zij de aanvaardbaarheid van de gang van zaken op de zitting twijfelachtig vonden

Partijen:

1. 'De rechter was zeer stelling.'
2. 'Alle onderhandelingsruimte ter zitting werd weggenomen door het voorlopig oordeel van de rechter.'
3. 'Ik had geen keuze meer om door te procederen door het voorlopig oordeel van de rechter. Hierdoor had ik het gevoel dat ik wel moest schikken. Van de andere kant wist ik wel dat de kans bestond dat het voorlopig oordeel van de rechter in mijn nadeel zou uitvallen.'
4. 'De rechter heeft me tot schikken gedwongen.'
5. 'Inhoudelijk ben ik niet tevreden. Ik had ook een ander beeld van de zitting. De rechter gaf vooraf al aan dat een schikking niet haalbaar was en dat was niet prettig. Ook had hij een eenzijdige invalshoek qua problematiek.'
6. 'In totaal hebben we meer dan een uur op de gang onderhandeld. Dat vond ik veel te lang. De rechter had moeten ingrijpen.'

Advocaten:

1. 'De procedure leverde voor mijn cliënt geen rechtvaardig gevoel op doordat er een te snel en te hard voorlopig oordeel werd gegeven.'
2. 'De zitting gaf weinig mogelijkheden voor een alternatieve oplossing doordat de rechter te veel op de bewijslast bleef hangen.'
3. 'De rechter heeft te veel aangedrongen op een schikking.'

4. 'De rechter had zich in eerste instantie moeten beperken tot het bespreken van de vorderingen en verweren in plaats van per punt meteen een voorlopig oordeel te geven. Zijn voorlopige oordelen leiden nu toe een dwangmatig hoog bedrag voor de schikking.'
5. 'Het beproeven van een schikking nam veel tijd in beslag. Bovendien viel de rechter in herhaling bij het noemen van de voordelen van een schikking. Hij heeft vaak gezegd dat doorprocederen veel tijd kost, duur is en met de nodige emoties gepaard gaat.'
6. 'De comparitie na antwoord wordt erg beïnvloed door de drukte bij de rechtbank. Hierdoor gaat het eigen belang van de rechtbank meespelen en zetten rechters meer druk achter het schikken.'
7. 'Mijn cliënt had meer kans gehad bij een ervaren rechter omdat deze meer moeite zou hebben gedaan om een schikking tot stand te brengen. Een meer ervaren rechter zou geen genoegen hebben genomen met het antwoord van de andere advocaat ('nee, daar wil ik niets over kwijt') toen de rechter vroeg of partijen iets kwijt wilden waarom zij het niet eens waren geworden.'
8. 'De rechter heeft te weinig druk uitgeoefend om te schikken.'
9. 'Ik kon merken dat de rechter weinig ervaring had. Hij is er niet in geslaagd om partijen bereid te maken om te schikken. Dit had hij kunnen doen door de zwakke punten van partijen te benadrukken, zodat partijen onzeker worden over het vonnis en sneller tot schikken geneigd zijn.'

Samenvattend kan de volgende lijn uit toelichtingen op de stelling 'ik vind de totale procedure (= gang van zaken) tijdens de zitting vandaag aanvaardbaar' worden gehaald. De antwoorden komen sterk overeen met de antwoorden die partijen en advocaten bij de aanvaardbaarheid van de behandeling gegeven hebben. Wat bij de positieve antwoorden in de onderhavige paragraaf echter opvalt, is dat een goede leiding van de zitting door de rechter, een rechter die behulpzaam is bij het vinden van een oplossing en een rechter die geen dwang uitoefent door partijen en advocaten vaker genoemd worden. Wat bij de negatieve en twijfelachtige antwoorden vooral sterk naar voren komt, is de kritiek op de manier waarop de rechter een schikking heeft beproefd: soms helpt de rechter niet genoeg en soms 'helpt' hij te veel.

6.3 Conclusie

De procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheidspercepties van partijen en advocaten zijn gemiddeld positief. De ervaren procedurele en informatieve rechtvaardigheid van advocaten is significant positiever dan die van partijen. Partijen en advocaten zijn (van de drie typen rechtvaardigheid) het minst positief over de ervaren informatieve rechtvaardigheid. Rechters onderschatten de zelfgerapporteerde interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheidspercepties van partijen en schatten de ervaren informatieve rechtvaardigheid van partijen (terecht) het laagste in. Verder bestaat er weinig samenhang tussen de rechtvaardigheidspercepties van procesdeelnemers van dezelfde zitting.

Voor de aanvaardbaarheid van de manier waarop de rechter de procesdeelnemers behandelde, vinden partijen en advocaten het belangrijk dat er sprake is van een respectvolle behandeling, van de mogelijkheid om het eigen verhaal te vertellen en van een rechter die luistert, zich inleeft, betrokkenheid toont en onpartijdig is.

Voor de aanvaardbaarheid van de informatie en uitleg die de rechter gaf is het belangrijk dat de rechter iets vertelt over de bedoeling/doelen van de zitting en wie aan het woord zullen komen. Die aanvaardbaarheid wordt twijfelachtig of laag gewaardeerd als de rechter weinig of geen (correcte) informatie geeft. Enkele partijen en advocaten vinden dat de rechter niets hoeft uit te leggen omdat ze alles al weten of omdat dat in hun visie de taak van de advocaat is. Eenendertig procent van de advocaten wil (bij voorkeur voorafgaand aan de zitting) horen welke informatie de rechter nog wil horen van de aanwezigen. De redenen waarom partijen en advocaten de totale zitting aanvaardbaar vinden, komen voor een deel overeen met de redenen die zij noemden bij de aanvaardbaarheid van de manier waarop de rechter hen behandelde. Wat opvalt bij de twijfelachtige en negatieve antwoorden bij de aanvaardbaarheid van de totale zitting, is dat er kritiek is op het beproeven van een schikking. Deze kritiek heeft zowel betrekking op rechters die te veel aandringen op een schikking als op rechters die te weinig bijdragen aan het tot stand komen van een schikking.

7 Doelbereik en rechtvaardigheid

In dit hoofdstuk staat de volgende deelvraag centraal.

7. Is er een verband tussen het wettelijk doelbereik, het persoonlijk doelbereik en de rechtvaardigheidspercepties van de procesdeelnemers?

Een positief verband zou betekenen dat het mogelijk is voor rechters om bij een zitting de wettelijke doelen en de persoonlijke doelen van de procesdeelnemers (in hoge mate) te realiseren en de procesdeelnemers tegelijkertijd met positieve rechtvaardigheidspercepties naar huis te laten gaan.

Om de samenhang tussen rechtvaardigheid, wettelijk doelbereik en persoonlijk doelbereik te kunnen berekenen is allereerst één variabele geconstrueerd voor rechtvaardigheid door de scores van de respondenten op de oorspronkelijke drie variabelen (procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid) bij elkaar op te tellen en door drie te delen (tabel 76).¹ Ook voor het persoonlijk doelbereik is één variabele geconstrueerd door het gemiddelde van de doelbereikscores – dat waren er maximaal drie – van iedere respondent uit te rekenen.² Voor het wettelijk doelbereik zijn de scores op de verschillende stellingen niet samengevoegd. Er was noch theoretisch, noch statistisch³ aanleiding om de verschillende stellingen samen te voegen tot één variabele.

Bij de uitgevoerde analyse zijn uitsluitend de scores van partijen en advocaten meegenomen. De scores van de rechters zijn daarbij weggelaten, omdat rechters niet gevraagd is naar de door hen ervaren rechtvaardigheid. Hen is alleen gevraagd een inschatting te maken van de door partijen ervaren rechtvaardigheid.

1 Alpha = .80.

2 Het was hierbij niet mogelijk om de alpha uit te rekenen, omdat niet alle items (alle soorten geformuleerde persoonlijke doelen) door alle respondenten zijn beantwoord.

3 Voor de zittingen waarin een schikking tot stand is gekomen (stellingen 1a en b): alpha = .29; voor de zittingen waarin geen schikking tot stand is gekomen (stellingen 1a, 2 en 3): alpha = .67.

Tabel 76: De omrekening van de oorspronkelijke variabelen naar (een kleiner aantal) nieuwe variabelen voor rechtvaardigheid, persoonlijk doelbereik en wettelijk doelbereik

<i>Oorspronkelijke variabelen</i>	<i>Formule voor omrekening</i>	<i>Nieuwe variabelen</i>
Procedurele rechtvaardigheid: <i>PR</i> Interpersoonlijke rechtvaardigheid: <i>INTR</i> Informatieve rechtvaardigheid: <i>INFR</i>	$(PR+INTR+INFR)/3$	Rechtvaardigheid
Bereik van persoonlijk doel 1: <i>B1</i> Bereik van persoonlijk doel 2 (eventueel): <i>B2</i> Bereik van persoonlijk doel 3 (eventueel): <i>B3</i>	Gem (<i>B1</i> , <i>B2</i> , <i>B3</i>)	Persoonlijk doelbereik
<i>Wel schikking:</i> De rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen: <i>1a</i> Er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking: <i>1b</i> <i>Geen schikking:</i> De rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen: <i>1a</i> Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen: <i>2</i> Alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan: <i>3</i>		<i>Wel schikking:</i> De rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen: <i>1a</i> Er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking: <i>1b</i> <i>Geen schikking:</i> De rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen: <i>1a</i> Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen: <i>2</i> Alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan: <i>3</i>

De samenhang tussen rechtvaardigheid, het persoonlijk doelbereik en (de verschillende stellingen van) het wettelijke doelbereik is weergegeven in tabel 77. In dit kader is niet zozeer de sterkte van de samenhang van belang, maar het is met name interessant of er tussen de verschillende variabelen een *significant positieve* samenhang bestaat. Dat blijkt bij alle correlaties in tabel 77 het geval te zijn. Dat betekent dat het blijkbaar mogelijk is voor de rechter om tijdens de zitting de wettelijke doelen en persoonlijke doelen van partijen en advocaten gelijktijdig (in positieve

zin) te realiseren en daarnaast ook nog eens tevreden procesdeelnemers te hebben voor wat betreft de door hen ervaren rechtvaardigheid.

Tabel 77: Correlaties (Pearson) tussen rechtvaardigheid, persoonlijk doelbereik en (de verschillende stellingen van) wettelijk doelbereik (0 = geen samenhang, -1 of 1 = volledige samenhang)

	<i>Persoonlijk doelbereik</i>	<i>Wettelijk doelbereik 1a: wel/geen schikking</i>	<i>Wettelijk doelbereik 1b</i>	<i>Wettelijk doelbereik 2</i>	<i>Wettelijk doelbereik 3</i>
Rechtvaardigheid	.22*	.34*/.42*	.42*	.47*	.54*
Persoonlijk doelbereik	-	.28*/.16*	.37*	.14*	.25*

* deze correlatie is significant: $p < .05$ (2-tailed)

8 Aandachtspunten

In de voorgaande hoofdstukken is de huidige zittingspraktijk bij de comparitie na antwoord in kaart gebracht in termen van doelbereik en rechtvaardigheid. Er is antwoord gegeven op de eerste zeven deelvragen. In dit hoofdstuk staat de achtste deelvraag centraal.

8. Waar liggen aandachtspunten voor verbetering van de huidige zittingspraktijk?

Daarbij moet vooropgesteld worden dat het in dit boek geschetste beeld van de huidige zittingspraktijk voor wat betreft de gemiddelde rechtvaardigheidspercepties in het algemeen positief is. Partijen en advocaten zijn vooral te spreken over de ervaren procedurele en interpersoonlijke rechtvaardigheid. Daarnaast zijn partijen, advocaten en rechters gematigd positief over de mate waarin de doelen van de zitting worden bereikt.

Er komt echter ook een aantal belangrijke aandachtspunten voor verbetering van de huidige zittingspraktijk naar voren. Deze aandachtspunten komen op de eerste plaats voort uit een reflectie op de gerapporteerde onderzoeksresultaten. Daarnaast is in juli 2008 een expertmeeting gehouden (zie paragraaf 1.5.7) over de aandachtspunten die zouden kunnen voortvloeien uit de (empirische) resultaten van dit onderzoek. Ook de concrete suggesties en ideeën die tijdens die bijeenkomst naar voren zijn gebracht, zijn verwerkt in de aandachtspunten van dit hoofdstuk.

Hierna behandel ik drie aandachtspunten voor verbetering van de huidige zittingspraktijk (paragraaf 8.1 tot en met 8.3). Daarbij wordt steeds eerst aangegeven welke onderzoeksresultaten aan het desbetreffende aandachtspunt ten grondslag liggen. Direct daarna volgt het aandachtspunt. Daarbij geef ik soms voorbeelden van mogelijke manieren om aan een aandachtspunt tegemoet te komen.

Over de wijze waarop de aandachtspunten zouden kunnen worden omgezet in doordachte verbeteringen, maak ik aan het eind van dit hoofdstuk nog enkele opmerkingen in paragraaf 8.4.

8.1 Informatievoorziening

Het empirisch onderzoek laat zien dat partijen en advocaten van de drie typen rechtvaardigheid het minst te spreken zijn over de informatieve rechtvaardigheid. Daarbij gaat het om de informatie en uitleg over de zitting die de rechter voorafgaand of aan het begin van de zitting geeft (paragraaf 6.1.1). Rechters schatten de door partijen ervaren informatieve rechtvaardigheid ook het laagst in van de

drie typen (paragraaf 6.1.4). In dat verband is opvallend dat er in de huidige zittingspraktijk voorafgaand aan de zitting relatief weinig instructie plaatsvindt. Als er wel instructie plaatsvindt, heeft dat meestal betrekking op de stukken die de rechter nog van partijen wil ontvangen (paragraaf 3.1). Ook is de uitleg die de rechter aan het begin van de zitting aan de aanwezigen geeft beperkt en maakt een klein aantal partijen na afloop opmerkingen waaruit blijkt dat zij niet alles goed begrepen heeft (paragraaf 3.4). Verder is de mate waarin partijen hun persoonlijke doelen tijdens de zitting weten te realiseren niet erg hoog. Mogelijk komt dit doordat partijen, in tegenstelling tot advocaten en (vooral) rechters, niet goed weten wat er gaat gebeuren op de zitting (hoofdstuk 5).

Er lijkt een behoorlijke verbeteringslag mogelijk in de informatievoorziening rondom de zitting. Paragraaf 6.2.2.4 van dit boek geeft een overzicht van de uitleg en informatie die partijen en/of advocaten graag van de rechter zouden willen krijgen. Het gaat daarbij om (globale dan wel specifieke) informatie over de doelen van de zitting, over wie wanneer het woord kan voeren, over de stellingen en verdere aspecten die de rechter nog toegelicht wil zien en over de gebruiken tijdens de zitting. Dit zijn aspecten waarover de procesdeelnemers van de rechter informatie willen krijgen. Advocaten kunnen hun cliënt weliswaar uitleggen hoe de comparitie na antwoord er in algemene lijnen uitziet (en het lijkt niet onredelijk om van hen te verwachten dat ze dat ook doen), maar de uitleg over wat er op de zitting daadwerkelijk gaat gebeuren ligt op de weg van de rechter, omdat advocaten dat niet weten en dus niet kunnen vertellen aan hun cliënt.

8.2 Meer aandacht voor specifieke zittingsvaardigheden

Uit het onderzoek komt naar voren dat er maar weinig overeenstemming bestaat over de ervaren rechtvaardigheid tussen de partijen en advocaten van dezelfde zitting (paragraaf 6.1.3).⁸¹ Partijen zijn het hierover wel steeds (in lage tot matige mate) eens met hun eigen advocaat. Ook blijken partijen, advocaten en de rechter van dezelfde zitting het niet erg eens te zijn over de mate waarin de wettelijke (hoofdstuk 4) en de persoonlijke doelen van ieder van hen (paragraaf 5.2.3) worden gerealiseerd. Eisers en gedaagden zijn het alleen (in lage mate) met elkaar eens over de ervaren informatieve rechtvaardigheid. Partijen, advocaten en rechters verlaten de rechtszaal dus met nogal uiteenlopende opvattingen over het doelbereik en rechtvaardigheid.

Verder werd in de voorgaande hoofdstukken duidelijk dat de belangen van partijen nogal eens onderbelicht blijven en dat de aanwezigen op de zitting elkaar soms ten onrechte bepaalde belangen toeschrijven. Zo blijken partijen en advocaten gematigd negatief tegen de oplossingsbereidheid van de andere partij aan te kijken,

81 De rechtvaardigheidspercepties van rechters zijn niet gemeten. Rechters hebben alleen een inschatting gemaakt van de door partijen ervaren rechtvaardigheid.

terwijl de zelfgerapporteerde oplossingsbereidheid van die ander juist gematigd positief is (paragraaf 3.2.2). Daarnaast twijfelt 16% van de partijen of zij wel een oplossing wil vinden met de andere partij. Meer dan de helft van hen geeft daarvoor als reden aan niet zeker te weten of die ander wel wil meewerken (paragraaf 3.2.1.2). Ook rechters onderschatten de oplossingsbereidheid van de aanwezige partijen (en advocaten) systematisch (paragraaf 3.2.3). Verder onderschatten rechters ook de door partijen ervaren interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid (paragraaf 6.1.4).

Ook bij het beproeven van een schikking komt het (ten onrechte) toeschrijven van belangen regelmatig voor. Zo vraagt de rechter in nog geen 3% van de zittingen aan partijen wat voor hen de voordelen van een schikking zouden kunnen zijn. In bijna 35% van de zittingen noemt de rechter deze voordelen zelf op zonder bij partijen te checken of zij deze voordelen ook zo zien (paragraaf 3.7.1). Verder geven rechters in het merendeel van de zittingen een voorlopig oordeel, terwijl niet duidelijk is of de aanwezige partijen (op dat moment) wel behoefte hebben aan een dergelijk oordeel (paragraaf 3.7.1).

Het is daarom aan te raden om meer aandacht te besteden aan specifieke zittingsvaardigheden bij de opleiding van rechters of bij gerichte trainingen later in de loopbaan. Een betere communicatie en onderlinge afstemming ter zitting is de meest voor de hand liggende mogelijkheid om de percepties van de verschillende aanwezigen meer op één lijn te brengen. Voor een optimaal verloop van de zitting en om alles eruit te halen wat erin zit in termen van doelbereik en rechtvaardigheid, zal het namelijk waarschijnlijk beter zijn als die uiteenlopende opvattingen meer op één lijn zouden liggen. Nu is het de vraag of dat mogelijk is in een situatie waarin twee partijen het oneens zijn over de oplossing van hun geschil. Mijns inziens hoeven partijen (en advocaten) het over de oplossing van een geschil niet eens te zijn om toch vergelijkbare percepties te kunnen hebben ten aanzien van aspecten als de mogelijkheid om het eigen verhaal te kunnen doen, de voorbereiding van de rechter (procedurele rechtvaardigheid), de manier waarop de rechter de procesdeelnemers behandelt (interpersoonlijke rechtvaardigheid) en de informatie en uitleg van de rechter over wat er tijdens de zitting gaat gebeuren (informatieve rechtvaardigheid). Ook de percepties ten aanzien van het wettelijk doelbereik hoeven niet sterk uiteen te lopen. Het is mogelijk dat de aanwezigen het, ondanks hun onenigheid over de oplossing van een geschil, in zekere mate eens zijn over vragen als: Ligt alle relevante informatie op tafel? Is alles gedaan om een schikking te bereiken? Zijn er duidelijke afspraken voor het vervolg van de procedure gemaakt? Of en in welke mate de persoonlijke doelen van de verschillende aanwezigen op één lijn gebracht kunnen worden, is wat lastiger, omdat de persoonlijke doelen van de verschillende aanwezigen inhoudelijk verschillen, hun doelen voor een deel waarschijnlijk tegengesteld zijn (het is immers een procedure op tegenspraak) en er nog geen onderzoek bestaat waaruit kan worden afgeleid in welke mate een samenhang in het bereik van persoonlijke doelen haalbaar is.

Meer aandacht voor specifieke zittingsvaardigheden bij de opleiding van rechters of bij gerichte trainingen later in de loopbaan is ook van belang om de daadwerkelijke belangen van partijen naar boven te halen en te voorkomen dat de aanwezigen elkaar ten onrechte bepaalde belangen toeschrijven. Rechters zouden daardoor bijvoorbeeld meer (dan zij nu doen) kunnen vragen naar de belangen van partijen door meer open vragen te stellen, samen te vatten op inhoud en intentie en procesdeelnemers steeds te vragen of die samenvatting correct is.

8.3 Het beproeven van een schikking

Partijen blijken maar matig tevreden over de overeengekomen schikking tijdens de zitting (paragraaf 4.2). Een aantal partijen en (wat minder) advocaten percipieert de schikking als een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking. De redenen waarom zij dit zo zien lopen uiteen (paragraaf 4.2.1). Mogelijk ervaren sommige partijen sneller dwang in de rechtszaal dan advocaten en rechters of definiëren zij dwang anders. Bovendien is de manier waarop de rechter een schikking beproeft vaak als reden genoemd door de partijen en advocaten die de totale gang van zaken tijdens de zitting onaanvaardbaar of twijfelachtig vonden (paragraaf 6.2.3.2 en paragraaf 6.2.3.3).

Bij het beproeven van een schikking stellen rechters niet altijd de voordelen van een regeling aan de orde. In nog geen 3% van de onderzochte zittingen vraagt de rechter aan partijen wat voor hen de voordelen van een schikking zouden zijn. In bijna 35% van de zittingen noemt de rechter deze voordelen zelf op zonder bij partijen te checken of zij deze ook zo zien (paragraaf 3.7.1). Ongeveer eenderde van de partijen en advocaten denkt dat de rechter een eigen motief heeft bij een regeling. Van die advocaten denkt 43% dat dit motief gelegen is in het niet hoeven wijzen van een vonnis (paragraaf 3.7.4). Verder is het bij het merendeel van de zittingen niet duidelijk of de aanwezige partijen behoefte hebben aan een voorlopig oordeel op het moment dat de rechter dit voorlopig oordeel geeft (paragraaf 3.7.1). Waarop het voorlopig oordeel betrekking heeft en wat de rechter verder onderneemt om partijen tot een schikking te bewegen loopt uiteen (paragraaf 3.7.2). Er lijkt dan ook niet veel lijn te zitten in de manier waarop rechters een schikking beproeven tijdens de zitting.

Het is dus wenselijk meer aandacht te laten uitgaan naar de vraag wat goede manieren zijn voor rechters om een schikking te faciliteren. Dat lijkt op dit moment een weinig doordacht proces. Ook zou er diepgaander onderzoek naar het beproeven van een schikking kunnen worden gedaan, bijvoorbeeld naar wat ervoor zorgt dat de betrokkenen een schikking als een dwangschikking ervaren en wat rechters kunnen doen om dit te voorkomen. Van der Linden e.a. (2009) hebben hiertoe inmiddels een eerste aanzet gedaan (zie paragraaf 9.1.1.2).

8.4 Enkele suggesties voor de wijze van omgaan met de aandachtspunten

De aandachtspunten die hierboven geformuleerd zijn hebben alledrie betrekking op aandacht voor het vergroten van de zittingsvaardigheden van rechters en het formuleren van een goede aanpak voor een comparitie na antwoord. Dat dit uit het onderzoek naar voren komt, is niet zo verbazingwekkend. In de afgelopen jaren is het gebruik van deze zitting steeds verder toegenomen. De vraag hierbij is op welke manier een gefundeerde keuze gemaakt kan worden uit verschillende praktijken. Daarover nog enkele opmerkingen.

Daarbij moet worden vooropgesteld dat ik bij de rechters die bij dit onderzoek betrokken waren, een grote interesse heb waargenomen in de resultaten van het onderzoek en vooral ook in de mogelijkheden om daarvan te leren. Zij toonden zich over het algemeen open, namen de tijd, en wilden regelmatig ook individuele feedback horen, hoewel dat binnen het kader van dit onderzoek niet mogelijk was. Dezelfde houding was merkbaar tijdens verschillende bijeenkomsten waarbij de eerste resultaten gepresenteerd werden of waarbij ik aanwezig was en waar rechters op zoek waren naar goede manieren van vergelijken.

Hoewel dit niet in het onderzoek zelf getest is, heb ik gedurende de loop van het onderzoek ook de indruk gekregen dat rechters betrekkelijk intuïtief en individueel hun aanpak voor een zitting bepalen. Voorts lijken de alternatieven waaruit rechters kiezen nogal beperkt en vrij sterk door randvoorwaarden bepaald. Zo lijkt het vooraf sturen van informatie naar partijen niet gemakkelijk in de organisatie van de rechtbank te passen waardoor dit al snel als praktisch onhaalbaar ter zijde wordt geschoven.

Het lijkt mogelijk meer procesmatig te werk te gaan, meer alternatieven te ontwikkelen en keuzes beter te toetsen bijvoorbeeld aan de hand van relevante wetenschappelijke kennis, praktijkinzichten en literatuur over communicatieprocessen meer in het algemeen. Hierbij denk ik bijvoorbeeld aan kennis over wat burgers belangrijk vinden in een procedure (onderzoek naar rechtvaardigheid), wat er zich afspeelt tijdens onderhandelingsprocessen (onderhandelingstheorie) en interventies van rechters en mediators die in de praktijk uit evaluatieonderzoek blijken te werken.⁸² Deze (en andere) kennis zou als input gebruikt kunnen worden voor de ontwikkeling van een werkwijze voor een goede comparitie na antwoord. Ik zal in hoofdstuk 10 van dit boek hiervoor een voorstel doen vanuit het perspectief van doelbereik en rechtvaardigheid, wat de rechterlijke macht als input (op deze twee onderwerpen) zou kunnen gebruiken.

Verder is mij opgevallen dat er bij rechters die met elkaar over hun aanpak discussiëren vaak de onuitgesproken veronderstelling lijkt te zijn dat harmonisatie van aanpak geboden is. Het resultaat van een dergelijk inventarisatieproces zou

82 Het gaat om elementen uit mediation die nuttig kunnen zijn. Ik wil hiermee niet zeggen dat de comparities na antwoord een soort mediation-sessie zouden moeten worden.

volgens mij echter geen strak protocol hoeven te zijn waar iedere rechter zich vervolgens aan zou moeten houden. Iedere zaak is anders. De spelers en de onderlinge verhoudingen daartussen zijn bij iedere zitting anders. Ook in de toekomst moeten rechters daarom de vrijheid hebben om de aanpak bij een zitting af te stemmen op de desbetreffende zaak en de aanwezige spelers. Wat wel het resultaat van zo'n aanpak zou kunnen zijn, is dat rechters een helder overzicht verschaffen van verschillende manieren van compareren en de consequenties daarvan bijvoorbeeld voor de tevredenheid van de procesdeelnemers. Rechters kunnen daardoor veel bewuster kiezen voor de ene aanpak boven de andere, in plaats van steeds vast te houden aan de eigen manier (of die van hun opleider) zonder precies te weten waarom of wat de alternatieven zijn. Een proces waarin alle relevante inzichten voor een werkwijze voor een goede zitting worden verzameld, zou als bijkomend voordeel kunnen hebben dat duidelijk wordt op welke vlakken eventueel nog aanvullend onderzoek nodig is.

Ten slotte nog een opmerking over de te betrekken spelers. Voor dit proces zou kunnen worden overwogen om daar niet alleen de rechterlijke macht (en nauwe omgeving zoals de advocatuur) bij te betrekken. Het gevaar daarvan is dat men blijft hangen in hoe men zelf de zitting aanpakt en niet goed los komt van die eigen aanpak om te kunnen kijken naar wat naar wat een wenselijke of optimale aanpak zou zijn. De aanwezigheid van deskundigen van buiten de rechterlijke macht, en mogelijk van mensen die als partij ervaring hebben, of zelfs geïnteresseerde leken (bijvoorbeeld via focusgroepen), zou dit kunnen ondervangen. Hierbij is ook weer een goed procesontwerp van belang. Bovendien is de kans groter dat alle beschikbare kennis en expertise op tafel komt als er naast rechters ook advocaten, wetenschappers (juristen, psychologen, sociologen, etc.), burgers (consumentenorganisaties, slachtofferorganisaties, individuen) of andere (ervarings)deskundigen bij een dergelijk proces betrokken zijn.

9 Voorstellen in Nederland, Duitsland en de Verenigde Staten

In dit hoofdstuk staat de volgende deelvraag centraal.

9. Welke verbetervoorstellen zijn binnen Nederland voor de comparitie na antwoord gedaan en in Duitsland en de Verenigde Staten voor vergelijkbare zittingen?

In de voorgaande hoofdstukken is de *huidige* zittingspraktijk in termen van doelbereik en rechtvaardigheid in kaart gebracht en heb ik drie aandachtspunten voor verbetering gesignaleerd. Deze aandachtspunten zijn het onderwerp van hoofdstuk 10 (het volgende hoofdstuk). In hoofdstuk 10 beschrijf ik een *goede* zittingsaanpak voor comparitierechters vanuit het perspectief van rechtvaardigheid en doelbereik. De inspiratie voor deze goede zittingsaanpak ontleen ik aan de – in dit hoofdstuk te bespreken – verbetervoorstellen die in Nederland, Duitsland en de Verenigde Staten zijn gedaan.

In paragraaf 1.5.8 heb ik reeds aangegeven dat ik bij deze rechtsvergelijking voor Duitsland en de Verenigde Staten heb gekozen, omdat in deze landen de afgelopen jaren veel interessante ontwikkelingen zijn geweest. Ik bespreek alleen – zoals ik heb beschreven in paragraaf 1.5.8 – de verbetervoorstellen uit Nederland, Duitsland en de Verenigde Staten die (1) op het eerste gezicht kunnen leiden tot (een hogere mate van) doelbereik en rechtvaardigheid, (2) toepasbaar zouden kunnen zijn in de Nederlandse context en (3) redelijk recent zijn gedaan (vanaf ongeveer 2000). Daarbij heb ik gekeken naar initiatieven van de wetgever, opgestelde richtlijnen, rechterlijke uitspraken en voorstellen die zijn gedaan in de literatuur. Verder wil ik nogmaals benadrukken dat ik de verbetervoorstellen in dit hoofdstuk alleen beschrijf. In het volgende hoofdstuk volgt het antwoord op de vraag welke van de gepresenteerde voorstellen bruikbaar zijn voor een goede zittingsaanpak in Nederland (de toetsing).

In paragraaf 9.1 komen de voorstellen aan de orde die binnen Nederland zijn gedaan voor een betere aanpak van de comparitie na antwoord. De Duitse en Amerikaanse voorstellen passeren respectievelijk in paragraaf 9.2 en 9.3 de revue. Het hoofdstuk eindigt met een conclusie in paragraaf 9.4. Daarin worden de belangrijkste lijnen in de verbeterstellen van dit hoofdstuk op een rijtje gezet.

9.1 Nederland

9.1.1 *Verbetervoorstellen voor de comparitie na antwoord*

In Nederland is de laatste jaren een aantal verbetervoorstellen voor de comparitie na antwoord gedaan. Achtereenvolgens komen de volgende voorstellen aan de orde:

- de Handleiding regie vanaf de conclusie van antwoord (paragraaf 9.1.1.1);
- onderzoek naar zittingsgedrag van rechters (paragraaf 9.1.1.2);
- pilot Conflictoplossing op maat (paragraaf 9.1.1.3);
- het Haagse letselschadeproject (paragraaf 9.1.1.4);
- voorstellen in de literatuur (paragraaf 9.1.1.5).

Daarbij moet worden opgemerkt dat de onderzoeken van Eshuis (2009), Ippel en Heeger-Hertter (2006), Mein e.a. (2008) en Verschoof (2004), die ik reeds beschreven heb in paragraaf 1.3 en die met name betrekking hebben op de *huidige* comparitiepraktijk, in dit hoofdstuk niet opnieuw aan de orde komen.

9.1.1.1 *De Handleiding regie vanaf de conclusie van antwoord*

Binnen de rechterlijke macht is in 2005 de Handleiding regie vanaf de conclusie van antwoord opgesteld. Deze handleiding is een intern handboek voor de rechtspraak, opgesteld ten behoeve van de civiele sectoren (vanaf 2006 inclusief de sector Kanton). De handleiding is goedgekeurd door het Landelijk Overleg Voorzitters Civiele Sectoren (LOVC) en het Landelijk Overleg Kantonsectorvoorzitters (LOK).

De handleiding is bedoeld als een intern handboek voor de rechtspraak en bevat goede praktijken en aanwijzingen voor rechters en gerechtsambtenaren over hoe zij met bepaalde vraagstukken kunnen omgaan. De handleiding lijkt met name de huidige zittingspraktijk te beschrijven. Hieronder bespreek ik kort de inhoud van de handleiding, voor zover zij betrekking heeft op de opstelling van de rechter ter zitting. Daarbij ben ik uitgegaan van de herziene versie van de handleiding van september 2009.¹

De voorbereiding

In de handleiding is een aantal situaties opgenomen waarin – in afwijking van de hoofdregel – de rechtbank/rechter kan afzien van een comparitie. Daarbij wordt expliciet gewezen op het belang van een zitting voor partijen: zij kunnen ter zitting hun verhaal doen, wat weer effect heeft op een rechtvaardige uitkomst, de acceptatie van de uitkomst en het vertrouwen in de rechtspraak.

1 Zie: <http://www.rechtspraak.nl/Naar+de+rechter/Landelijke+regelingen/Sector+civiel+recht/Handleiding+regie+vanaf+de+conclusie+van+antwoord.htm>.

Ten aanzien van zittingsinstructies geeft de handleiding aan, dat deze in de praktijk voor een groot deel gestandaardiseerd zijn, maar dat maatwerkinstructies op zijn plaats zijn als de standaardtekst onvoldoende specifiek is. Dat kan bijvoorbeeld aan de orde zijn bij nog toe te zenden stukken, punten die tijdens de zitting aan de orde zullen komen en punten waarop partijen een nadere toelichting of reactie moeten geven.

Aanpak van de zitting

Allereerst wordt in de handleiding gewezen op het belang van (zelf)reflectie op het gedrag van de comparitierechter en van regelmatige intervisie. Vervolgens wordt in de handleiding een gebruikelijk verloop van de zitting beschreven. Daarbij wordt de zitting onderverdeeld in vijf fasen (box 29). Van deze fasen kan in sommige situaties worden afgeweken. Zo beschrijft de handleiding de situatie waarbij partijen meteen al aan het begin van de zitting aangeven op de gang al bijna een schikking te hebben bereikt. In dat geval dient de schikking (fase 3) voor de feitenvergarings te worden geplaatst (fase 2). Verder wordt ervoor gewaarschuwd dat het niet goed is meteen aan het begin van de zitting een voorlopig oordeel te geven (fase 4) of een schikking te beproeven (fase 3), omdat – door het ontbreken van feitenvergarings – de rechter nuances mist en partijen bovendien niet gehoord zijn, waardoor hun schikkingsbereidheid en hun tevredenheid met de zitting afnemen.

Box 29: De zitting is normaalgesproken onderverdeeld in vijf fasen

1. Startfase.
2. Informatie- of exploratiefase.
3. Beproeven van een schikking.
4. Voorlopig oordeel (vaak in combinatie met fase 3).
5. Afsluiting: opstellen proces-verbaal en afspraken maken over de verdere procedure of een vaststellingsovereenkomst.

De handleiding beschrijft dat de rechter zichzelf en de griffier aan het begin van de zitting aan de aanwezigen voorstelt en dat de rechter partijen uitleg geeft over het eventuele vertrek van de griffier, zodat zij begrijpen dat de griffier niet ‘zo maar’ vertrekt. Verder is het volgens de handleiding goed om de aanwezigen over een aantal onderwerpen informatie te geven (box 30). De rechter moet er daarbij rekening mee houden dat partijen door de spanning de eerste vijf minuten van de zitting informatie niet goed kunnen oppakken. De handleiding beschrijft twee redenen waarom uitleg belangrijk is:

- partijen weten dan wat er gaat gebeuren. Ook voor advocaten is enige uitleg belangrijk omdat de gang van zaken per zitting of per rechter kan verschillen, zeker op detailniveau;
- de kans dat de doelen van de zitting worden gerealiseerd is hoger als de aanwezigen hetzelfde denken (of in ieder geval van elkaar weten hoe ze denken) over de doelen van de zitting.

Box 30: De onderwerpen waarover de rechter volgens de handleiding uitleg kan geven aan het begin van de zitting

- De doelen van de zitting tegen de achtergrond van de plaats van de zitting in de totale civiele procedure.
- De agenda met de te bespreken onderwerpen voor de zitting (dit kan ook al in het comparatievonnis vermeld worden).
- De informatie die partijen geven kan de rechter gebruiken voor het vonnis.
- De tijd die voor de zitting is uitgetrokken.

De handleiding geeft aan dat het tijdens de informatiefase belangrijk is om aan de hand van een agenda te werk te gaan. Een agenda geeft duidelijkheid en ordening (structuur) en geeft een signaal richting partijen dat men samen aan het werk gaat. Bij het verkrijgen van inlichtingen is het goed als de rechter niet alleen zijn eigen vragen aan partijen stelt, maar de aanwezigen daarnaast ook de kans geeft om hun verhaal te vertellen en op elkaar te laten reageren. Verder is een goede praktijk om al bij de feitenvergaring de belangen van partijen en de door hen aangedragen oplossingen te inventariseren. Verder doet de handleiding nog een aantal – meer concrete – suggesties voor de informatiefase (box 31).

Box 31: Een aantal suggesties uit de handleiding voor de informatiefase

- Een goede methode is om partijen aan het begin van de zitting kort de mogelijkheid te geven om hun opvattingen naar voren te brengen (in verband met stoom afblazen en ongelijk eerder accepteren).
- Zorg ervoor dat partijen ongeveer evenveel aandacht krijgen.
- Let op de lengte van de betogen en wissel de vragen aan beide partijen af.
- Geef ruimte voor emoties van partijen.
- Laat partijen, waar nodig, op elkaars betogen reageren.
- Probeer partijen ook naar elkaars beleving van het probleem te laten luisteren.
- Geef per agendapunt een samenvatting van hetgeen door partijen naar voren is gebracht.
- Bied advocaten, bij voorkeur nadat de feiten besproken zijn, de mogelijkheid voor juridische argumentatie.

De handleiding geeft bij het beproeven van een schikking aan, dat partijen vaak behoefte hebben aan een voorlopig oordeel. De rechter moet hen echter niet overvalen met een dergelijk oordeel. Verder wordt gewaarschuwd voor dwangschikkingen. Schikken moet altijd een keuze van partijen blijven. Als partijen geen voorlopig oordeel willen, betekent dat volgens de handleiding echter nog niet dat de rechter niet een voorlopig oordeel kan geven. Dat beslist de rechter uiteindelijk zelf. In box 32 is een aantal goede praktijken uit de handleiding opgenomen voor het beproeven van een schikking en meer specifiek voor het geven van een voorlopig oordeel.

Box 32: Een aantal suggesties uit de handleiding voor het beproeven van een schikking

- Onderzoek de belangen van partijen en hun oplossingen.
- Ga op zoek naar gemeenschappelijke belangen en oplossingen die voor beide partijen positief zijn.
- Onderzoek hoe de verhouding tussen partijen voorafgaand aan het conflict was.
- Zorg in verband met het voorkomen van dwangschikkingen dat partijen altijd een keuze hebben om wel of niet te schikken, vraag of ze een voorlopig oordeel willen, vraag wat voor hen de voordelen van een schikking zouden zijn en vraag wat het voor hen zou betekenen om met een oplossing naar huis te gaan.
- Geef in beginsel pas na de eerste schorsing een voorlopig oordeel.
- Richt je niet uitsluitend op een gehele schikking.
- Wijs partijen op de voorlopigheid van het voorlopig oordeel.
- Als de beslissing in een zaak moeilijk ligt, communiceer dat dan en wijs partijen op de knelpunten.
- De rechter kan de voordelen van een schikking en de nadelen van verder procederen opnoemen, maar moet daarbij de belemmeringen op de weg naar het eindvonnis niet te nadrukkelijk voorspiegelen.
- Blijf openstaan voor argumenten van partijen.
- Vermijd discussies waarbij partijen of advocaten een poging doen je om te praten.

9.1.1.2 Onderzoek naar zittingsgedrag van rechters

Door Van der Linden e.a. (2009) is onderzocht in welke mate de gedragingen van rechters tijdens de comparitie na antwoord van invloed zijn op (1) het tot stand komen van een schikking die partijen en advocaten niet als een dwangschikking ervaren en (2) het realiseren van een positief oordeel van partijen en advocaten over de ervaren (procedurele, interpersoonlijke en informatieve) rechtvaardigheid.² Het ligt voor de hand, dat deze twee resultaten niet alleen bepaald worden door het gedrag van de rechter, maar ook door de kenmerken van de zaak, de persoon van de rechter en de gerechtelijke context. Daarom zijn ook deze aspecten meegenomen in de uitgevoerde analyse (box 33).

Box 33: De variabelen die betrekking hebben op de kenmerken van de zaak, de persoon van de rechter en de gerechtelijke context uit het databestand (voor zover meegenomen in de analyses)

Kenmerken van de zaak:

- de mate waarin de standpunten van partijen van elkaar verwijderd zijn;
- de mate waarin partijen zich coöperatief opstellen;
- de mate waarin advocaten zich coöperatief opstellen;

2 Voor het onderzoek van Van der Linden e.a. (2009) is hetzelfde databestand gebruikt als voor het empirisch onderzoek dat in de hoofdstukken 3 tot en met 7 van dit boek staat beschreven. De analyses voor het onderzoek van Van der Linden e.a. (2009) zijn geheel uitgevoerd door Frank van Tulder, één van de auteurs van die publicatie.

- de partijsamenstelling (twee natuurlijke personen of een natuurlijke persoon tegenover een rechtspersoon);
- de verwachting van de rechter over het tot stand komen van een schikking;
- het (al dan niet) doen van een verzoek van partijen aan de rechter om hen een voorlopig oordeel te geven.

Persoon van de rechter:

- het geslacht;
- de juridische deskundigheid van de rechter;
- de proceservaring van de rechter;
- de taakopvatting van de rechter ten aanzien van het beproeven van een schikking;
- de perceptie van de rechter van zijn eigen onderhandelingsvaardigheden.

Gerechtelijke context:

- de rechtbank waar de zaak diende.

In de verschillende statistische analyses, die zijn uitgevoerd, wordt gelijktijdig het effect van meerdere variabelen op het resultaat geschat.³ De resultaten, die ik hieronder bespreek, kunnen beschouwd worden als suggesties voor een goede (en een minder goede) zittingsaanpak van rechters.

Tot stand komen van een (dwang)schikking

Men kan van een aantal gedragingen veronderstellen dat ze van invloed zijn op het al dan niet bereiken van een (dwang)schikking (box 34). De analyses van Van der Linden e.a. (2009) wijzen uit, dat de kans op een schikking groter is (1) als de rechter een concreet bedrag of een bandbreedte van bedragen noemt die hij redelijk vindt voor een schikking en (2) als het aantal samenvattingen dat de rechter geeft tijdens de inlichtingenfase groter is. Beide gedragingen blijken ruwweg van even groot belang ter verklaring van de kans op een schikking. Blijkbaar staan partijen pas echt open om de schikkingsmogelijkheden met de andere partij te verkennen als zij er gerust op zijn dat de rechter begrepen heeft waar de zaak voor hen om draait, maar is het ook belangrijk voor hen om te weten in welke richting de rechter zelf denkt.

Box 34: De gedragingen van de rechter die zijn meegenomen in de analyses van ‘schikking’ en ‘dwangschikking’

- Het bespreken van de voordelen van een schikking.
- Het geven van een voorlopig oordeel tijdens de zitting. Dit is onderverdeeld in oordelen over (1) bewijslastverdeling, (2) concrete schikkingsbedragen of bandbreedte van bedragen, (3) juridische stellingen of weren van partijen of het gedeeltelijk toe- of afwijzen van vorderingen (beperkt voorlopig oordeel) en/of (4) het toe- of afwijzen van de vordering in zijn totaliteit (vergaand voorlopig oordeel).

3 Technisch gesproken is er sprake van multivariate regressie-analyse. Daar waar het gaat om een afhankelijke variabele in wel/niet termen (bijvoorbeeld wel/geen schikking bereikt) is gebruik gemaakt van logistische regressie-analyse.

- Waarschuwen voor gevolgen van doorprocederen wat betreft tijd, belasting, kosten en/of toekomstige verhouding.
- Het inwinnen van informatie door de rechter in termen van: Willen partijen iets vertellen over hun schikkingsonderhandelingen? Waarom is een schikkingsvoorstel niet geaccepteerd? Willen partijen nog dooronderhandelen?
- Het aangeven door de rechter hoe een redelijke schikking er volgens hem uit ziet. Dit kan hij doen door partijen te informeren hoe vergelijkbare zaken zijn geschikt, zelf een schikkingsvoorstel te doen, één van de partijen te adviseren het schikkingsvoorstel van de ander te accepteren, één van de partijen te zeggen dat het doen van concessies verstandig zou zijn en/of partijen te adviseren het verschil tussen beide schikkingsvoorstellen te delen.
- Het aantal samenvattingen door de rechter van hetgeen dat partijen en advocaten tijdens de inlichtingenfase naar voren brengen.
- De spreektijd die de rechter tijdens de inlichtingenfase inruimt voor het verhaal van de twee partijen samen (exclusief spreektijd van de advocaten).
- De balans in de spreektijd van de twee partijen (het verschil tussen beiden) tijdens de inlichtingenfase.

Het is echter niet alleen het gedrag van de rechter dat ertoe doet. Ook de kenmerken van de zaak zijn (zeker zo) relevant voor het tot stand komen van een schikking. Zo is de mate waarin de procesdeelnemers zich coöperatief opstellen, van belang. Daarbij lijkt de opstelling van advocaten nog wat doorslaggevend dan die van de rechtzoekenden zelf, hoewel deze natuurlijk onderling samenhangen.

Los van de opstelling van de procesdeelnemers blijkt ook de schatting van de rechter vooraf op de kans van een schikking enige ‘voorspellende waarde’ te hebben. Verder maakt het uit of partijen de rechter zelf om hulp verzoeken in de vorm van een voorlopig oordeel. Als zij dat doen, is de kans op een schikking groter.

Ten slotte is ook de gerechtelijke context van belang. Ook als we rekening houden met de verschillen in het gedrag van de rechter en kenmerken van de zaak, is de kans op een schikking bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch nog altijd duidelijk hoger dan bij de Rechtbank Utrecht. De oorzaak van dit verschil wordt in de analyses niet helder. Er zijn geen aanwijzingen dat de andere variabelen uit de boxen 33 en 34 de kans op een schikking vergroten of verkleinen.⁴

Vervolgens is onderzocht welke variabelen de kans op een (door partijen en advocaten ervaren) dwangschikking vergroten of verkleinen. De analyses van Van der Linden e.a. (2009) laten zien, dat de kans hierop groter wordt als de rechter (1) een concreet bedrag of een bandbreedte van bedragen noemt die hij redelijk vindt voor een schikking en/of (2) een vergaand voorlopig oordeel geeft door te vertellen dat hij de vordering in zijn totaliteit zal toe- of afwijzen. De kans op een dwangschikking wordt daarentegen kleiner als de rechter (1) wijst op de gevolgen

4 Hierna zal blijken dat bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch de kans op een dwangschikking ook groter is dan bij de Rechtbank Utrecht.

van doorprocederen in termen van tijd, belasting, kosten en/of toekomstige verhouding of (2) aangeeft hoe een redelijke schikking er volgens hem uitziet (hoe hij dat kan doen: zie box 34). Al deze gedragingen van de rechter blijken bij de analyse de verschillen die optreden in het resultaat (wel of geen ervaren dwangschikking), in ruwweg gelijke mate te bepalen.

Deze resultaten roepen de vraag op of het verstandig is om zelf als rechter een concreet schikkingsbedrag of een bandbreedte van bedragen te noemen. Enerzijds vergroot de rechter hierdoor de kans op een schikking. Anderzijds neemt daardoor ook de kans op een (ervaren) dwangschikking toe. Het helpt echter wel bij het voorkomen van een dwangschikking als de rechter aangeeft wat hij een redelijke schikking vindt. Dat moet dan blijkbaar subtieler gebeuren dan door het noemen van ‘harde’ bedragen. Dit sluit aan op opmerkingen van procesdeelnemers dat de dwangschikking voortkwam uit de ‘te stellige’ opstelling van de rechter.

Naast het gedrag van de rechter blijken ook andere variabelen van invloed. Zo wijzen de analyses van Van der Linden e.a. (2009) uit, dat de kans op een dwangschikking groter is als twee natuurlijke personen tegenover elkaar staan dan wanneer dat niet het geval is (zaakskenmerk). Ten slotte is de kans op een dwangschikking bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch duidelijk hoger dan bij de Rechtbank Utrecht (context). Hoe dat komt, wordt uit de analyses niet duidelijk. Een mogelijke, niet-getoetste verklaring – die ook reeds in paragraaf 4.2.1 naar voren is gebracht – zou een cultuurverschil tussen de twee rechtbanken kunnen zijn, bijvoorbeeld in de wijze waarop de rechters bij de twee rechtbanken te werk gaan bij het beproeven van een schikking. Rechters in 's-Hertogenbosch zouden bijvoorbeeld wat volhardender kunnen zijn bij het beproeven van een schikking en mogelijk minder snel ‘nee’ accepteren van partijen dan de rechters in Utrecht. Dit zou kunnen verklaren waarom niet alleen kans op een schikking bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch hoger is, maar ook de kans op een ervaren dwangschikking.

Procesbeleving

Men kan van een aantal gedragingen van de rechter veronderstellen dat ze van invloed zijn op de ervaren procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid. De gedragingen van de rechter die Van der Linden e.a. (2009) hebben meegenomen in de analyses van deze drie typen rechtvaardigheid staan weergegeven in box 35.

Procedurele rechtvaardigheid

Uit de uitgevoerde analyses komt naar voren, dat naarmate de rechter de procesdeelnemers vaker onderbreekt in hun verhaal tijdens de inlichtingenfase, de kans op een positief oordeel over procedurele rechtvaardigheid afneemt. Daarnaast blijkt de (door advocaten gepercipieerde) juridische deskundigheid van de rechter positief van invloed te zijn. Ten slotte zijn advocaten positiever over de ervaren procedurele rechtvaardigheid dan partijen.

Box 35: De gedragingen van de rechter die zijn meegenomen in de analyses van ervaren procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid

Procedurele en interpersoonlijke rechtvaardigheid:

- het aantal onderbrekingen van partijen en advocaten bij het ‘verkrijgen van inlichtingen’;
- de totale duur van de zitting;
- het aantal samenvattingen door de rechter van hetgeen partijen en advocaten tijdens de inlichtingenfase naar voren brengen;
- de spreektijd die de rechter tijdens de inlichtingenfase inruimt voor het verhaal van de desbetreffende respondent;
- de balans in de spreektijd van beide partijen tijdens de inlichtingenfase, al dan niet inclusief de spreektijd van advocaten.

Informatieve rechtvaardigheid:

- het geven van zaakspecifieke instructies voorafgaand aan de zitting.

De rechter geeft aan het begin van de zitting informatie over:

- de doelen van de zitting;
- de stukken die hij al heeft;
- wie hij en de griffier zijn;
- de mogelijkheid die er tijdens de zitting zal zijn voor advocaten voor juridische argumentatie;
- de mogelijkheid die er tijdens de zitting zal zijn voor partijen om hun verhaal te doen;
- wat er (samengevat) aan de orde is (samenvatting van de zaak);
- wat er globaal besproken zal worden;
- de tijdens de zitting te behandelen onderwerpen;
- de verwachte tijdsduur van de zitting;
- het opstellen van het proces-verbaal.

Interpersoonlijke rechtvaardigheid

Bij de ervaren interpersoonlijke rechtvaardigheid wijzen de analyses uit, dat interruptiegedrag van de rechter wederom van invloed is. Het ervaren respect neemt af met iedere onderbreking. Verder blijkt ook de juridische deskundigheid van de rechter van invloed. Hoe deskundiger hij is (in de ogen van advocaten), des te groter de kans op een positieve procesbeleving in termen van interpersoonlijke rechtvaardigheid. Interessant is ten slotte dat de ‘gerechtelijke context’ hier een rol speelt. In Utrecht is de kans dat partijen en advocaten zich respectvol bejegend voelen door de rechter groter dan in ’s-Hertogenbosch.⁵ Ook opmerkelijk is dat advocaten in het algemeen weer eerder positief zijn over de mate van respectvol optreden door de rechter dan partijen.

5 Dit heeft mogelijk een verband met de (eveneens) hogere kans op een ervaren dwangschikking bij de Rechtbank ’s-Hertogenbosch dan bij de Rechtbank Utrecht.

Informatieve rechtvaardigheid

Uit de uitgevoerde analyses komt naar voren dat drie punten van informatievoorziening met name van belang zijn voor de ervaren informatieve rechtvaardigheid:

1. dat de rechter zichzelf en de griffier voorstelt;
  2. dat de rechter vertelt wat er globaal besproken gaat worden;
  3. dat de rechter een samenvatting van de zaak geeft aan het begin van de zitting.
- Wederom blijkt de juridische deskundigheid van de rechter een positieve bijdrage te leveren aan de beleving. Ook blijken advocaten eerder positief gestemd over de ontvangen informatie (en de manier waarop die is overgebracht) dan partijen.

Schikken en procesbeleving

Ten slotte hebben Van der Linden e.a. (2009) onderzocht wat voor effect het bereiken van een schikking heeft op de ervaren rechtvaardigheid. De analyses laten zien, dat in zittingen waarbij een schikking wordt bereikt, de ervaren rechtvaardigheid minder is dan wanneer er geen schikking wordt bereikt.⁶ Het is niet verwonderlijk dat dit effect het sterkst optreedt bij de procesdeelnemers die de schikking als een dwangschikking hebben ervaren. Maar zelfs procesdeelnemers die de schikking niet als een dwangschikking hebben ervaren, zijn minder positief dan de procesdeelnemers van zaken waarin geen schikking werd bereikt. Dit resultaat geldt voor alle drie de typen rechtvaardigheid.⁷

Conclusie

Uit het onderzoek van Van der Linden e.a. (2009) volgen (impliciet) de volgende verbetervoorstellen. De rechter doet er goed aan om tijdens de zitting:

- de verhalen van partijen en advocaten regelmatig samen te vatten (hogere schikkingskans);
- hen te wijzen op de gevolgen van doorprocederen en aan te geven hoe een redelijke schikking er volgens hem uitziet, maar zonder harde bedragen te noemen (lagere kans op dwangschikking);
- zichzelf en de griffier voor te stellen, een korte samenvatting te geven van de zaak aan het begin van de zitting, te vertellen wat er globaal besproken gaat worden en partijen en advocaten zo min mogelijk te onderbreken in hun verhaal (hogere kans op een positief rechtvaardigheidsoordeel).

6 Hierbij lijkt de uitkomst van de procedure een rol te spelen. Immers, in de zaken waarbij men de uitkomst al weet (schikking) is de ervaren rechtvaardigheid minder dan in de zaken waarbij men de uitkomst nog niet weet. De uitkomst van de procedure beïnvloedt hier dus blijkbaar (in enige mate) de visie op de procedure.

7 Dit resultaat lijkt in lijn met de bevindingen van Eshuis (2009) – beschreven in paragraaf 1.3 – dat de ervaren procedurele (en distributieve) rechtvaardigheid hoger is bij vonnissen dan bij schikkingen.

9.1.1.3 Pilot Conflictoplossing op maat

In samenspraak met vijf rechtbanken en een aantal wetenschappers heeft het Landelijk Bureau Mediation naast Rechtspraak (LBM) de pilot Conflictoplossing op maat uitgevoerd. De doelstelling van dit project was ‘ervaring opdoen met vernieuwende rechterlijke procedures waarbij op basis van belangenonderzoek en conflict diagnose ter zitting wordt gestreefd naar finale conflictoplossing’ (Crombrink e.a., 2009). Een korte beschrijving van de vijf pilots is opgenomen in box 36.

Box 36: Een beschrijving van de vijf pilots Conflictoplossing op maat

Rechtbanken Den Haag & Utrecht (sector Familie). Bij deze pilot onderzoekt de familierechter in een zo vroeg mogelijk stadium tijdens een regiezitting de verschillende conflicten die er zijn en hoe deze in onderlinge samenhang opgelost kunnen worden. De rechter stelt eerst vragen over het menselijke proces van scheiden en pas daarna vragen over het zakelijke en juridische proces van scheiden. De zittingen worden in een kleinere zittingszaal gehouden dan normaalgesproken.

Rechtbank Zutphen (sector Civiel) & Amsterdam (sector Kanton). Bij deze pilot worden de zittingen gedaan door een rechter en een mediator samen. Niet alleen de juridische aspecten van het geschil komen aan bod, maar ook de onderliggende belangen. Dit is nodig om vervolgens een goede conflict diagnose met alle aanwezigen te kunnen doen en te bekijken welke oplossing het beste is voor partijen. In Zutphen hebben de rechter en mediator geen processtukken gezien voorafgaand aan de zitting, alleen een door partijen ingevulde (korte) vragenlijst. In Amsterdam was de setting wat informeel: de zittingen vonden plaats in een kleine zaal waar partijen elkaar konden aankijken en de rechter droeg geen toga.

Rechtbank 's-Hertogenbosch (sector Bestuur). Ook bij deze pilot vond – naast de bespreking van de juridische aspecten van het geschil – een belangeninventarisatie bij partijen plaats. Het doel daarvan was om samen met partijen te bepalen wat de beste manier van afdoening was: schikken, doorverwijzen naar mediation of een uitspraak. Alle zittingen werden meervoudig gedaan.

Er zijn in totaal 71 zittingen onderzocht door middel van observaties en interviews met partijen, advocaten en rechters. Daarbij is met name gekeken naar de manier waarop de rechter (en mediator) tijdens de zitting samen met partijen en advocaten tot een belangeninventarisatie en conflict diagnose kwamen (Crombrink e.a., 2009).⁸ In Den Haag bleek dat er bij partijen een grotere bereidheid ontstond om over de zakelijke en juridische aspecten van scheiden te onderhandelen en afspraken te maken als de rechter eerst het menselijk proces van scheiden aandacht gaf. De geïnventariseerde belangen koppelde de Haagse rechters meestal terug en samen

8 In dit boek worden alleen de hoofdlijnen van de resultaten van de pilots van de Rechtbanken Den Haag, Zutphen, Amsterdam en 's-Hertogenbosch weergegeven. Meer details over de resultaten van deze vier rechtbanken zijn respectievelijk te vinden in: Vlaardingerbroek e.a. (2009), De Hoon & Verberk (2009), Wensveen (2009) en Sportel & Terlouw (2009). Van de pilot bij de Rechtbank Utrecht zijn nog geen resultaten bekend.

met partijen werd gezocht naar de meest geschikte afdoeningswijze. Bij deze rechtbank kon – als enige rechtbank – worden vastgesteld dat de gevolgde methode heeft bijgedragen aan een finale conflictoplossing.

In Zutphen was doorgaans geen sprake van een diepgaande belangeninventarisatie of een expliciete conflictdiagnose. De samenwerking tussen de rechter en mediator kwam niet zo goed uit de verf. De onderzoeksresultaten laten wel zien, dat de kern van het conflict naar voren komt als er een goede analyse van het conflict achter het geschil plaatsvindt. Mediators bleken beter zicht op de kern van het conflict te hebben dan rechters.

Ook in Amsterdam en 's-Hertogenbosch was niet structureel sprake van een belangeninventarisatie en conflictdiagnose. De Bossche rechters stuurden vaak sterk aan op een schikking of mediation, ook als partijen zelf te kennen gaven liever een vonnis te willen.

De ervaringen van de betrokken rechters waren bij de Rechtbank Den Haag en Zutphen positief, bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch gematigd positief – men vond het inventariseren van belangen lastig en de duur van de zittingen lang – en bij de Rechtbank Amsterdam waren de rechters met name te spreken over de samenwerking met de mediator, maar minder over de duur van de zittingen (Crombrink e.a., 2009).

De reacties van partijen waren met name in Den Haag heel positief. De pilotzittingen werden daar gewaardeerd vanwege de werkwijze van de rechter, de mogelijkheden die zij kregen om hun verhaal te vertellen en de aandacht die de rechter voor hen had. De ervaringen van partijen in Zutphen waren gemengd en die in Amsterdam voor het merendeel positief. Bij deze twee rechtbanken gaven partijen aan, dat zij soms andere verwachtingen hadden van de rol/bijdrage van de rechter en de mediator. In 's-Hertogenbosch waren de reacties van partijen wisselend. Een deel van de partijen vond het vragen naar belangen positief, een deel vond dat overbodig. De vier pilots laten zien dat partijen een gesprek met de rechter (en mediator) over wat er daadwerkelijk speelt in hun conflict erg waarderen (Pel & Verberk, 2009). Zij voelen zich dan gehoord, zijn van mening dat de kern van het conflict op tafel is gekomen en zijn erg te spreken over de behandeling en de uitkomst. De ervaringen van advocaten in de verschillende pilots kwamen grotendeels overeen met die van partijen (Crombrink e.a., 2009).

De conclusie van Crombrink e.a. (2009) is dat de pilot, met name die bij de Rechtbank Den Haag, heeft laten zien dat er een toekomst is voor conflictoplossing op maat. Voor het stellen van een goede conflictdiagnose is het achterhalen van de kern van het conflict een eerste noodzakelijk stap. Uit de pilots van Zutphen en Amsterdam blijkt dat de belangrijkste meerwaarde van mediators met name ligt in het doen van een goede belangeninventarisatie en het betrekken van de relevante kenmerken van het conflict. Ook komt bij deze twee rechtbanken naar voren, dat mediators beter dan rechters in staat zijn de kern van het conflict te benoemen. Om die reden bevelen Crombrink e.a. (2009) aan om rechters in de toekomst meer vertrouwd te maken met de kennis en vaardigheden van mediators.

9.1.1.4 Het Haagse letselschadeproject

Sinds zomer 2005 wordt bij de Rechtbank 's-Gravenhage meervoudig gecompareerd in gecompliceerde letselschadezaken. Het voornaamste doel hiervan is de doorlooptijd van die zaken aanzienlijk te verkorten en het streven is deze zaken binnen 15 maanden na aanbrengen door de procedure bij de rechtbank heen te helpen. Bij de werkwijze van de rechters ligt de nadruk op ordenen en durven beslissen (Dozy & Willink, 2007). De aanwezige rechters stellen zich ter zitting actief op en zijn niet lijdelijk. Ook van de procesdeelnemers wordt verwacht dat zij zich actief en coöperatief opstellen en dat zij alle relevante informatie op tijd bij de rechtbank indienen. In box 37 is een beschrijving opgenomen van de voorbereiding en het verloop van de Haagse meervoudige letselschadezittingen.

Een kwalitatieve analyse is niet beschikbaar, maar er zijn wel cijfers over de schikkingspercentages (tabel 78). In de zaken waarbij partijen geen schikking zijn overeengekomen is – op een enkele uitzondering na – steeds direct na de zitting eindvonnis geweest. Verder zijn de in 2007, 2008 en 2009 (tot en met juli) behandelde (meervoudige) letselschadezaken gemiddeld binnen de beoogde termijn van 15 maanden afgedaan. Inmiddels wordt er ook bij de Rechtbanken Amsterdam, Utrecht en Arnhem en bij de Hoven Arnhem en 's-Gravenhage meervoudig gecompareerd in (complexe) letselschadezaken.

Box 37: Een beschrijving van de voorbereiding en het verloop van de zitting bij het Haagse letselschadeproject (Dozy & Willink, 2007)

Voorbereiding. De dossiers worden op tijd doorgenomen en ontbrekende informatie wordt bij partijen opgevraagd. Daarbij gaat het om 'alle bewijsstukken waarvan de rechtbank het aannemelijk acht dat zij beschikbaar zijn en die meer inzicht (zouden kunnen) geven in de medische (eind)toestand van de benadeelde, de causaliteit en de (schade)posten'. Deze informatie wordt ook opgevraagd als de eiser aanstuurt op een afzonderlijke schadestaatprocedure.

Zitting. Er wordt tijdens de zitting met een vaste agenda gewerkt. Allereerst wordt het doel en het verloop van de zitting uiteengezet en worden de verwachtingen met partijen afgestemd. Dan volgt de inhoudelijke behandeling van de zaak. De benadeelde krijgt hierbij veel ruimte om zijn verhaal te doen. Ook de aansprakelijke partij komt aan de beurt. Dan worden alle medische en arbeidsdeskundige stukken en rapportages doorgenomen. Vervolgens krijgen de advocaten de gelegenheid een korte toelichting te geven. De rechtbank verzamelt in dit stadium alle relevante informatie. De rechters hebben een open houding, vragen kritisch door en oordelen (nog) niet.

Vervolgens wordt de zaak geschorst zodat de rechters kunnen overleggen over het voorlopig oordeel. Na de schorsing wordt dit aan partijen overgebracht. De rechters lopen hierbij samen met partijen de verschillende uitgangspunten in de zaak na en geven steeds gemotiveerd aan, hoe zij daar tegenaan kijken. Hoewel de rechtbank haar oordeel als voorlopig aanduidt, komt het vonnis meestal overeen met het voorlopig oordeel, juist omdat de rechters ter zitting over alle relevante informatie beschikken. Als de rechters nog twijfelen over bepaalde uitgangspunten wordt die twijfel ook naar de procesdeelnemers gecommuniceerd. Als de rechtbank eenmaal een voorlopig oordeel gegeven heeft, komen partijen er vaak samen uit.

Tabel 78: Cijfers van meervoudige comparities in gecompliceerde letselschadezaken bij de Rechtbank 's-Gravenhage

<i>Jaar</i>	<i>Totaal aantal meervoudige zittingen in letselschadezaken bij de Haagse rechtbank</i>	<i>% schikkingen tijdens de zitting</i>
2006	55	70%
2007	40	73%
2008	43	63%
2009 t/m juli	17	88%

9.1.1.5 Voorstellen in de literatuur

Barendrecht en Van Beukering-Rosmuller (2000) hebben een model voorgesteld voor de aanpak van een comparitie na antwoord. Wat de voorbereiding betreft merken zij op, dat deze verbeterd zou kunnen worden door partijen voorafgaand aan de zitting een agenda met de te bespreken onderwerpen toe te sturen.

De zitting verdelen zij in de volgende vijf fasen:

1. startfase;
2. exploratiefase;
3. onderhandelingsfase;
4. inlichtingenfase;
5. procesplanningsfase.

In box 38 is per fase een korte beschrijving opgenomen. Bij de eerste drie fasen staat probleemoplossend onderhandelen centraal. De rechter heeft in deze fasen de mogelijkheid om mediatietechnieken toe te passen. Barendrecht en Van Beukering-Rosmuller (2000) wijzen er verder op, dat de rechter partijen duidelijk moet vertellen dat de inlichtingen die zij hem geven, mee kunnen wegen in het vonnis. Wat in het model van Barendrecht en Beukering-Rosmuller (2000) opvalt, is dat het beproeven van een schikking – in afwijking van de gangbare volgorde in de praktijk – voorafgaat aan het verkrijgen van inlichtingen.

Box 38: De vijf fasen van de zitting volgens Barendrecht & Van Beukering-Rosmuller (2000)

1. *Startfase.* De agenda en werkwijze voor de zitting worden bepaald en de rechter zorgt ervoor dat partijen begrijpen wat er gaat gebeuren tijdens de zitting.
2. *Exploratiefase.* De rechter probeert in deze fase te achterhalen waar het partijen echt om gaat in de procedure, hun belangen. Het is belangrijk dat partijen actief naar elkaar luisteren en de visie van de ander serieus nemen. De rechter kan met zijn houding – actief luisteren en samenvatten – het goede voorbeeld aan partijen geven. Het is belangrijk dat partijen van tevoren verteld wordt dat aan beide kanten steeds dezelfde (bij voorkeur: open) vragen worden gesteld en dat zij allebei korte spreektijden krijgen. Als de belangen van partijen naar voren zijn gekomen, kan er gebrainstormd worden over mogelijke oplossingen.

3. *Onderhandelingsfase.* In deze fase zoeken partijen – met behulp van de rechter – naar oplossingen met een zo groot mogelijke gezamenlijke winst. De beste manier om partijen een goed beeld te geven van hun proceskansen is stap voor stap met hen bespreken op welke punten er beslist moet worden. Als de beslissingsstructuur helder is, kan de rechter partijen vragen om op ieder punt de eigen kansen in procenten aan te geven. Hierdoor wordt duidelijk op welke punten de inschattingen van partijen uiteenlopen en de rechter kan hun inschattingen van commentaar voorzien en bijsturen.
4. *Inlichtingenfase.* In deze fase komen de feiten aan de orde die de rechter nodig heeft om vonnis te kunnen wijzen.
5. *Procesplanningsfase.* De rechter stemt met partijen zo veel mogelijk de verdere stappen in het proces af.

Een ander voorstel voor goede zittingspraktijken is de praktijkgids van Pel (2008). Deze gids is bedoeld voor eenieder die te maken heeft met doorverwijzing naar mediation. Ik bespreek hieronder kort de (doorverwijzings)vaardigheden die in de praktijkgids worden beschreven en op hun effectiviteit zijn getoetst, omdat rechters deze mogelijk – ook afgezien van het doorverwijzen naar mediation – kunnen toepassen tijdens hun zitting. Pel (2008) maakt een onderscheid tussen gespreksvaardigheden zoals vragen stellen, herformuleren (het vertalen van onproductieve opmerkingen van partijen naar meer vruchtbare opmerkingen), gemeenschappelijke belangen van partijen naar boven brengen, de metacommunicatie (de communicatie zelf) ter sprake brengen, samenvatten op inhoud, intentie (bedoeling van de partij) en emotie (wat betekent het emotioneel voor de partij), omgaan met weerstanden en een goede timing rekening houdend met de verwachtingen van partijen en advocaten.

Verder komt in de praktijkgids van Pel (2008) het toeschrijven of voorschrijven van belangen aan de orde. Het risico daarvan, bijvoorbeeld door te veronderstellen dat partijen baat hebben bij een snelle en (relatief) goedkope oplossing, is volgens haar dat dergelijke belangen niet bijdragen aan werkelijk commitment van partijen om een oplossing te vinden. Door open vragen te stellen kunnen de werkelijke belangen van partijen naar boven gehaald worden. Aan de andere kant schrijven partijen soms ook (ten onrechte) bepaalde belangen toe aan de verwijzer. De verwijzer kan dit ondervangen door open naar partijen te communiceren wat zijn motivering is voor de verwijzing.

Ten slotte wijst Pel (2008) nog op het belang van realistische voorlichting. Goede voorlichting voorafgaand aan de zitting verhoogt volgens haar de tevredenheid achteraf, omdat die voorlichting via de (bijstelling van) verwachtingen van partijen de tevredenheid beïnvloedt.

Steenberghe (in: Verschoof e.a., 2008) geeft een omschrijving van de regiefunctie van de civiele rechter vanuit het perspectief van de rechtszoekende aan de hand

van het onderzoek van Ippel en Heeger-Hertter (2006), welk onderzoek in paragraaf 1.3 werd beschreven. Uit zijn betoog kan een aantal verbetervoorstellen voor de zitting gehaald worden.

Allereerst geeft hij aan, dat de rechter aan het begin van de zitting kan aangeven welke onderwerpen hij wil bespreken. Vervolgens kan hij partijen en advocaten uitnodigen om op dat voorstel te reageren en om aan te geven welke onderwerpen zij daarnaast nog zouden willen behandelen. Als de rechter dit niet doet, dan zouden advocaten aan het begin van de zitting de rechter kunnen vragen de te bespreken onderwerpen even samen af te stemmen. Steenberghe geeft aan, dat advocaten best wat actiever zouden mogen opkomen voor wat zij en hun cliënten van de zitting verwachten als de rechter daaraan dreigt voorbij te gaan. Hij is er ook voorstander van, dat de rechter aan het begin van de zitting met de aanwezigen de wederzijdse verwachtingen bespreekt.

Daarnaast wijst Steenberghe erop, dat het voor een goede communicatie belangrijk is dat de rechter de overgang van het verkrijgen van inlichtingen naar het beproeven van een schikking inzichtelijk maakt voor de aanwezigen. Die twee fasen moeten volgens hem goed onderscheiden worden, omdat de rechter verantwoordelijk is voor het vonnis, maar partijen verantwoordelijk zijn voor de afdoening via een schikking. Ten slotte merkt Steenberghe op, dat partijen, advocaten en de rechter ter zitting oog moeten hebben voor de relatieve waarde van een vonnis door bijvoorbeeld stil te staan bij vragen zoals: Biedt een vonnis een oplossing voor het probleem van partijen? Worden hun behoeften optimaal vervuld met een vonnis? En in welke mate?

9.2 Duitsland

9.2.1 De civiele procedure in Duitsland

In Duitsland kent men 687 *Amtsgerichte* (soort kantongerechten), 116 *Landgerichte* (rechtbanken), 24 *Oberlandesgerichte* (hoger beroep) en het *Bundesgerichtshof* (cassatie). Daarnaast heeft Duitsland een aantal constitutionele rechtbanken en gespecialiseerde rechtbanken, bijvoorbeeld op het terrein van fiscaal recht en arbeidsrecht. Het civiele procesrecht is geregeld in de *Zivilprozessordnung* (ZPO).⁹ De centrale zitting in de Duitse civiele procedure is de *Haupttermin*. Na ontvangst van het klaagschrift geeft de rechter gedaagde een termijn waarbinnen hij de conclusie van antwoord moet indienen (§ 276 ZPO).¹⁰ Dan volgt – vergelijkbaar met de Nederlandse situatie – de *Haupttermin*. Het uitgangspunt van de Duitse

9 Zie: <http://www.zivilprozessordnung.de/>. Meer informatie over de Duitse civiele procedure staat beschreven in: Baumbach e.a., 2008; Geimer e.a., 2009; Musielak e.a., 2008; Rauscher e.a., 2008.

10 In uitzonderingsgevallen – bijvoorbeeld als gedaagde geen verweer voert – vindt de voorbereiding mondeling in plaats van schriftelijk plaats tijdens een zogenoemde *frühe erste Termin* (§ 275 ZPO). De zaak wordt dan behandeld tijdens een soort bulkzitting.

civiele procedure is het behandelen van zaken in één zitting (§ 272 lid 1 ZPO). Tijdens die zitting worden de vorderingen geformuleerd (dit is meer een formaliteit), feitelijke en juridische aspecten besproken en opgehelderd, getuigen en deskundigen gehoord en de waardering van het bewijs besproken. Partijen moeten voor de *Haupttermin* worden opgeroepen (§ 278 lid 3 ZPO). De zitting heeft twee onderdelen: de *Güteverhandlung* en de *Mündliche Verhandlung* (box 39).

Hoewel het uitgangspunt van het Duitse recht is om alles (inclusief het horen van getuigen en deskundigen) in één zitting af te handelen, vinden er in de praktijk vaak meerdere zittingen per zaak plaats. De reden daarvoor is dat – als partijen anders tijdens de zitting een schikking overeenkomen – getuigen en deskundigen voor niets zijn gekomen en de rechter te veel tijd voor de zitting heeft gereserveerd.¹¹ Rechter roepen daarom in de praktijk alleen deskundigen en getuigen op om naar de *Haupttermin* te komen als zij verwachten dat partijen geen schikking zullen overeenkomen.

Box 39: De *Haupttermin* bestaat uit twee onderdelen

De *Güteverhandlung*. In § 278 lid 2 ZPO is bepaald dat de rechter de zitting begint met het beproeven van een schikking, de *Güteverhandlung* genoemd. Hiertoe verheldert hij met partijen de feiten en het geschil, hoort hij de verschenen partijen en – indien nodig – stelt hij vragen (§ 278 lid 2 ZPO). Bij het verhelderen van de zaak wijst de rechter partijen op de sterke en zwakke punten van hun zaak en geeft in feite al vrij duidelijk aan, hoe hij de zaak ziet (Geimer e.a., 2009; Rauscher e.a., 2008). Vervolgens doet de rechter vrijwel altijd zelf een schikkingsvoorstel. De rechter kan slechts in twee situaties – die restrictief moeten worden uitgelegd – afzien van het beproeven van een schikking (Lüke, 2003):

- Als partijen al tevergeefs geprobeerd hebben hun geschil via een buitengerechtelijke geschiloplossingsprocedure op te lossen.¹²
- Als het beproeven van een schikking zinloos lijkt te zijn. Dit zal met name aan de orde zijn als uit de stukken reeds naar voren komt dat partijen lijnrecht tegenover elkaar staan of een proefproces willen voeren of als de rechtbank uit ervaring weet dat een partij niet schikkingsbereid is (Rauscher e.a., 2008).

De *Mündliche Verhandlung* (§ 279). In dit deel van de zitting staat het onmiddellijkheidsbeginsel centraal: De rechter laat datgene wat niet tijdens de zitting besproken of gevorderd is, buiten beschouwing (Baumbach e.a., 2008; Lüke, 2003; Hovens, 2005). Dit wil echter niet zeggen, dat partijen de volledige inhoud van eerdere stukken ter zitting moeten herhalen. Vaak wordt ter zitting volstaan met een korte verwijzing door de advocaten naar de eerder ingediende stukken.

11 In Duitsland vindt men dit problematisch, omdat er normaal gesproken behoorlijk wat zittingen voor één ochtend gepland staan en de rechter dan moet wachten op de volgende zaak.

12 Deze wettelijke uitzondering ziet met name op §15a EGZPO. Dit artikel is op 1 januari 2000 in werking getreden en biedt deelstaten de mogelijkheid om bij een afgebakende groep van conflicten (bijvoorbeeld bij vorderingen tot 750 euro en burenzaken) partijen te verplichten om eerst een buitengerechtelijke geschiloplossingsprocedure te volgen. Doen zij dat niet, dan zijn zij niet-ontvankelijk in hun vordering. Een aantal deelstaten heeft deze mogelijkheid inmiddels (voor een bepaalde tijdsperiode) ingevoerd. Het initiatief moet nog geëvalueerd worden (Hess, 2008; Rauscher e.a., 2008).

De rechter verheldert verder in dit deel van de zitting – voor zover nodig en niet reeds aan de orde geweest bij de *Güteverhandlung* – met partijen de feitelijke en juridische kant van de zaak (geeft zijn visie) en hij kan hen vragen stellen (§ 139 lid 1 ZPO). Als de geschilpunten zijn besproken, hoort de rechter getuigen en deskundigen (§ 279 lid 2 ZPO) en verheldert hij vervolgens met partijen opnieuw de feitelijke en juridische kant van de zaak en – voor zover mogelijk – de uitkomst van de bewijslevering (§ 279 lid 3 ZPO). Daarna wordt de mondelinge behandeling gesloten. De rechter geeft zijn oordeel ter zitting of binnen een door hem bepaalde termijn.

De *Haupttermin* duurt in de praktijk, exclusief getuigen- en deskundigenverhoren, gemiddeld een kwartier (eenvoudige zaken) tot een half uur (complexe zaken) en rechters hebben vaak op één ochtend wel tien of meer zittingen.¹³ Een groot deel van deze tijdsbesparing in vergelijking met Nederland zit in het feit dat er ter zitting geen proces-verbaal wordt opgemaakt. De rechter spreekt (zeer kort) de partijverklaringen of de schikkingsovereenkomst tijdens de zitting in op een dictafoon en dit wordt later door de administratie uitgetypt.

De wet bepaalt in § 278 lid 2 ZPO expliciet dat de rechter verplicht is eerst een schikking te beproeven en vervolgens pas over te gaan tot de *Mündliche Verhandlung* om de feitelijke en juridische kant van de zaak met partijen te verhelderen. In de praktijk is dat onderscheid niet zo strikt (zie ook de evaluatie van de wijzigingen in het Duitse procesrecht in paragraaf 9.2.2.1). Dat is niet problematisch, omdat rechters verplicht zijn om op ieder moment in de procedure – en dus niet alleen aan het begin van de zitting – bedacht te zijn op de schikkingsmogelijkheden in een zaak (§ 278 lid 1 ZPO). In de praktijk komt het er op neer dat schikkingen voornamelijk tot stand komen nadat de feitelijke en juridische kanten van de zaak zoveel mogelijk verhelderd zijn (zoals dat ook in Nederland gebruikelijk is) of nadat er getuigen zijn gehoord (Rauscher e.a., 2008). De rechter beslist per zaak wat het beste moment is om een schikking te beproeven. Daarbij is de rechter niet beperkt tot de zitting. Hij kan partijen namelijk ook voorafgaand of na afloop van de zitting een schriftelijk schikkingsvoorstel doen (§ 278 lid 6 ZPO; meer hierover in paragraaf 9.2.2.1).

9.2.2 *Verbetervoorstellen voor de civiele zitting in Duitsland*

In Duitsland is een aantal ideeën naar voren gebracht om de civiele zitting te verbeteren. Achtereenvolgens ga ik in op de volgende initiatieven:

- evaluatie van de wijzigingen in het Duitse procesrecht (paragraaf 9.2.2.1);
- verwijzen naar een aparte schikkingsrechter (paragraaf 9.2.2.2);

13 Persoonlijke communicatie met dr. mr. Killian, verbonden aan de Universiteit van Keulen en mr. Dötsch, raadsheer bij het *Oberlandesgericht* in Keulen.

- geïntegreerde mediation (paragraaf 9.2.2.3);
- praktijkhandboek schikken (paragraaf 9.2.2.4).

9.2.2.1 Evaluatie van de wijzigingen in het Duitse procesrecht

Het Duitse procesrecht is op 1 januari 2002 gewijzigd. De wetgever heeft met deze zogenoemde *ZPO-Reform* een viertal doelen beoogd (box 40; Greger, 2004; Hommerich e.a., 2006).

Box 40: Vier doelen van de ZPO-Reform

1. Bevorderen van schikkingen zo vroeg mogelijk in de procedure.
2. Inhoudelijke versterking van de eerste aanleg.
3. Afschaffen van een aantal ‘misstanden’ in hoger beroep (bijvoorbeeld de afschaf van de prikkel voor partijen om het gewoon in hoger beroep nog een keer te proberen, ook als het vonnis in eerste aanleg geen fouten bevatte en van het gebruik van hoger beroep om de zaak te vertragen).
4. Verhoogde inzet van alleensprekende rechters.

In 2006 heeft een grootschalige evaluatie van deze wetswijzigingen plaatsgevonden waarbij onderzocht is of de wetswijzigingen het gewenste effect in de praktijk hebben gehad (Hommerich e.a., 2006). In deze paragraaf bespreek ik deze evaluatie voor zover deze betrekking heeft op de wetswijzigingen behorend bij het eerste hierboven genoemde doel, omdat dat stuk van de evaluatie mogelijk aanwijzingen bevat voor verbetering van zittingspraktijken.

Bij de *ZPO-Reform* is het bevorderen van schikkingen zo vroeg mogelijk in de procedure expliciet als doel opgenomen, omdat de wetgever constateerde dat er enerzijds in eerste aanleg te weinig schikkingen tot stand kwamen, ondanks de wettelijke plicht van de rechter om bij iedere stap in de procedure bedacht te zijn op schikkingsmogelijkheden. Anderzijds gaf de wetgever aan, dat een schikking tussen partijen in een zo vroeg mogelijk stadium van de procedure de efficiëntste en – voor partijen – de meest vriendelijke wijze van afdoening is (Foerste, 2001; Greger, 2004; Hommerich e.a., 2006). De wetgever heeft daarom bij de *ZPO-Reform* de volgende drie instrumenten ingezet om het aantal schikkingen te bevorderen:

- de verplichting om in aanwezigheid van partijen een schikking te beproeven aan het begin van de zitting (§ 278 lid 2 en 3 ZPO);
- de mogelijkheid de zaak aan te houden voor buitengerechtelijke geschiloplossing (§ 278 lid 5 ZPO);
- de mogelijkheid om via schriftelijke weg schikkingsovereenkomsten tot stand te brengen (§ 278 lid 6 ZPO).

1. De verplichting om in aanwezigheid van partijen een schikking te beproeven aan het begin van de zitting (§ 278 lid 2 en 3 ZPO)

De rechter is sinds 2002 verplicht om aan het begin van de zitting (de *Haupttermin*) een schikking te beproeven, tenzij (1) partijen al eerder hebben geprobeerd om via een buitengerechtelijke geschiloplossingsprocedure het geschil op te lossen of (2) dit zinloos lijkt te zijn (§ 278 lid 2 ZPO). De rechter moet partijen gelasten om ter zitting te verschijnen (§ 278 lid 3 ZPO).

De evaluatie van de invoering van § 278 lid 2 en 3 ZPO brengt het volgende beeld naar voren (Hommerich e.a., 2006). Rechters beproeven in 64% van de zaken (bij *Landgerichten*) aan het begin van de zitting een schikking. Als rechters hiervan afzien, is hun belangrijkste reden dat dit zinloos lijkt, wat zij vaak afleiden uit een verzoek van één van de partijen om van het beproeven van een schikking af te zien. De rechtbank gelast de persoonlijke verschijning van beide partijen in 73% van de zaken. Beide partijen verschijnen in 79% van de zittingen.

In 2004 eindigde 21.5% van de zaken bij *Landgerichten* op enig moment tijdens de procedure in eerste aanleg in een schikking. Dit percentage lijkt voor Nederlandse begrippen misschien wat aan de lage kant, maar daarbij moet bedacht worden dat ook slechts 23.9% van de zaken op tegenspraak wordt afgedaan.¹⁴ Bij dat schikkingspercentage moet ook opgemerkt worden dat het voor Duitse advocaten wat betreft de proceskostenveroordeling aantrekkelijk is om de zaak uiterlijk tijdens de *Haupttermin* te regelen, omdat er slechts punten bij de proceskostenveroordeling zijn te verdienen tot en met die zitting en daarna (bij verdere proceshandelingen of verdere zittingen) niet meer. Het evaluatierapport geeft bij het schikkingspercentage van 21.5% aan, dat niet gezegd kan worden dat deze schikkingen zonder de invoering van het verplicht beproeven van een schikking aan het begin van de zitting niet tot stand zouden zijn gekomen (Hommerich e.a., 2006). De meeste rechters en advocaten gaan ervan uit, dat de kans op een schikking door deze wetswijziging niet is toegenomen, omdat rechters voor 2002 ook al in iedere fase van de procedure bedacht moesten zijn op schikkingsmogelijkheden. Wel vindt het beproeven van een schikking nu meer geconcentreerd plaats aan het begin van de zitting.

De conclusie van het evaluatierapport is, dat het twijfelachtig is of de invoering van het verplicht beproeven van een schikking aan het begin van de zitting het gewenste effect (meer schikkingen) heeft gehad. In Duitsland bestaat veel kritiek op deze wetswijziging (Rauscher e.a., 2008; Ständigen Deputation des Deutschen Juristentages, 2004a, 2004b). De *Juristentag*, een belangrijk adviserend orgaan dat is samengesteld uit advocaten en rechters, heeft de regering dan ook aanbevolen

14 De overige zaken werden op andere manieren 'afgedaan', bijvoorbeeld door een verstekvonnis, het intrekken van de vordering door eiser en de verwijzing van de zaak naar de parkeerrol.

om deze wettelijke bepaling weer af te schaffen (Ständigen Deputation des Deutschen Juristentages, 2004b).

2. De mogelijkheid de zaak aan te houden voor buitengerechtelijke geschiloplossing (§ 278 lid 5 ZPO)

De Duitse rechter heeft de mogelijkheid om de zaak aan te houden zodat partijen kunnen proberen hun zaak via een manier van buitengerechtelijke geschilbeslechting op te lossen (§ 278 lid 5 ZPO). Er wordt in de praktijk maar weinig gebruik gemaakt van deze mogelijkheid, slechts in ongeveer 1% van de zaken. Het aanhouden van zaken voor buitengerechtelijke geschiloplossing speelt in de praktijk dan ook nauwelijks een rol van betekenis (Hommerich e.a., 2006).

3. De mogelijkheid om via schriftelijke weg schikkingsovereenkomsten tot stand te brengen (§ 278 lid 6 ZPO).

Sinds de *ZPO-Reform* bestaat de mogelijkheid om schriftelijk een schikkingsovereenkomst tot stand te brengen (§ 278 lid 6 ZPO). Dit kan op de twee manieren gebeuren (box 41). De schikkingsovereenkomst komt uiteindelijk via een officieel besluit van de rechter tot stand.

Box 41: Twee manieren om via schriftelijke weg een schikkingsovereenkomst tot stand te brengen

1. De rechter doet op basis van de schriftelijke stukken een schriftelijk schikkingsvoorstel. Daarbij geeft hij partijen zijn visie op de zaak en doet vervolgens een concreet schikkingsvoorstel (Geimer e.a., 2009). Duitse rechters doen dit eerder als het nog lang duurt voordat er een zitting plaatsvindt of in complexe zaken op het moment dat de rechter ten aanzien van een aantal punten (bijvoorbeeld na een getuigenverhoor) meer duidelijkheid heeft. Gottwald en Treuer (2005) geven aan, dat het doen van een schriftelijk schikkingsvoorstel voor rechters vaak moeilijk is omdat de onderliggende belangen van partijen in veel zaken niet naar voren komen in de stukken. De rechter zal volgens hen dan ook vooral een dergelijk schriftelijk schikkingsvoorstel doen als hij sterk vergelijkbare zaken krijgt (denk voor ons land aan aandelenleasezaken bijvoorbeeld) en hij kan terugvallen op eerder gesloten schikkingsovereenkomsten. Hierbij moet echter wel opgemerkt worden, dat advocaten in Duitsland regelmatig hun eerdere onderlinge correspondentie aan de rechter overleggen – waar de rechter mogelijk aanwijzingen voor een schikking kan uithalen –, iets wat in Nederland in strijd wordt geacht met de gedragsregels voor advocaten.
2. Partijen zijn het samen eens geworden, maar willen graag een executoriale titel krijgen. Zij leggen de tekst van de schikkingsovereenkomst dan voor aan de rechter. De rechter kan de tekst accepteren, maar hij kan ook op basis van de tekst een gewijzigd schikkingsvoorstel aan partijen doen. Dit laatste zal de rechter niet zo snel doen, maar hij kan dit bijvoorbeeld doen als partijen iets over het hoofd hebben gezien, als er iets in hun voorstel staat wat problemen kan opleveren bij de uitvoering of als de inhoud in strijd met de wet is.

De *ZPO-Reform evaluatie* wijst uit dat in de praktijk bij *Landgerichten* in 10% van de zaken gebruik gemaakt wordt van de mogelijkheid om schriftelijk een

schikkingsvoorstel te doen (Hommerich e.a., 2006). Daarbij is in het evaluatierapport geen onderscheid gemaakt tussen de twee – hierboven beschreven – manieren. In het evaluatierapport komt naar voren, dat de belangrijkste redenen voor rechters om zelf een schriftelijk schikkingsvoorstel te doen, de volgende zijn:

- in de stukken is een schikking al zichtbaar;¹⁵
- partijen hebben de rechter verzocht een schikkingsvoorstel te doen.

Als de rechter een schriftelijk schikkingsvoorstel doet, nemen partijen dit in 67% van de gevallen één op één over en in 4% van de gevallen in gewijzigde vorm. De conclusie van het evaluatierapport is, dat het eerste doel van de *ZPO-Reform* – het bevorderen van schikkingen zo vroeg mogelijk in de procedure – vooral gerealiseerd wordt door dit instrument van schriftelijke schikkingsvoorstellen (Hommerich e.a., 2006).

9.2.2.2 Verwijzen naar een aparte schikkingsrechter

De laatste jaren is in Duitsland een aantal pilots geïnitieerd om verschillende vormen van geschilbeslechting te testen in de praktijk. Het bekendste project is de *gerichtsnahe Mediation* in Niedersachsen, ook wel het *Göttinger Modell* genoemd, dat sinds 2002 bij *Landgericht* Göttingen en vijf andere rechtbanken loopt (Götz von Olenhusen, 2003; Hess, 2008; Spindler, 2006).¹⁶ Het project is beschreven in box 42.

Bij het *Landgericht* Göttingen vindt in ongeveer 30% van de zaken een mediation onder leiding van een rechter-mediator plaats. In 88,5% van die zaken komt een schikking tot stand. Vergelijkbare resultaten komen bij de overige deelnemende rechtbanken naar voren. Inmiddels zijn er veel andere rechtbanken in Duitsland die het *Göttinger Modell* hebben overgenomen en is soms is dit zelfs in hoger beroep het geval.

Box 42: Beschrijving van het *Göttinger Modell*

Bij de deelnemende rechtbanken wordt een aantal rechters opgeleid tot mediator. Als de conclusie van antwoord door gedaagde is ingediend, gaat het procesdossier (in een beperkt aantal zaken) naar een rechter-mediator. Dit is altijd een andere rechter dan de rechter die vonnis wijst. Deze rechter-mediator informeert telefonisch bij de advocaten of zij willen meewerken aan een mediation bij de rechtbank. Als beide partijen en advocaten aangeven mee te willen werken aan de mediation, vindt de mediation onder leiding van de rechter-mediator plaats in een speciaal daarvoor ingericht zaaltje – met een ronde tafel en drankjes om een goede gespreks sfeer te creëren – in het gerechtsgebouw. Er wordt meestal maximaal twee tot tweeënehalf uur uitgetrokken voor de mediation. Worden partijen het eens, dan

¹⁵ Op welke manier dat nu precies zichtbaar is in de stukken wordt in het rapport niet toegelicht.

¹⁶ Zie ook http://www.landgericht-goettingen.niedersachsen.de/master/C36626787_N6717668_L20_D0_I4814288.html.

neemt de rechter-mediator hun afspraken op in een schikkingsovereenkomst (*Protokoll*). Hierdoor beschikken partijen over een executoriale titel. Als partijen er samen niet uitkomen, wordt de zaak zonder vertraging voorgezet door de andere rechter die vonnis zal wijzen.

Een ander project is de pilot *Güterichter* (letterlijk: schikkingsrechter) dat vanaf 2005 bij een aantal rechtbanken in Bayern loopt (Greger, 2006; Hess, 2008). In box 43 wordt een korte beschrijving van dit project gegeven. Binnen de advocatuur bestond aanvankelijk nogal wat weerstand tegen de aparte schikkingsrechter, maar de ervaringen van partijen en advocaten zijn positief; 88% van de partijen spreekt zich positief uit over deze procedure, met name vanwege de snelheid, en 89% van de partijen geeft aan – indien nodig – opnieuw gebruik te zullen maken van de schikkingsrechter. Bij de advocaten geeft 91% aan, dat zij de procedure bij de aparte schikkingsrechter ‘goed’ of ‘heel goed’ vinden. Drieënvijftig procent van de advocaten denkt dat er geen schikking tot stand zou zijn gekomen als de normale procedure gevolgd zou zijn. Van de advocaten die denken dat ook bij een normale procedure een schikking zou zijn overeengekomen, geeft een aantal aan dat de procedure bij de schikkingsrechter wel tot een snellere (76%) en betere (49%) uitkomst heeft geleid.

In 70% van de doorverwezen zaken naar deze *Güterichter* komt een schikking tot stand. Toch wordt in de praktijk slechts terughoudend gebruik gemaakt van dit instrument. Greger (2006) geeft aan, dat dit komt doordat rechters het moeilijk vinden om hun zaken naar aparte schikkingsrechters te verwijzen, zeker als zij het idee hebben dat zij de zaak zelf wel kunnen schikken.

Box 43: Beschrijving van de pilot *Güterichter*

Bij de deelnemende rechtbanken kunnen de rechters partijen naar een aparte schikkingsrechter verwijzen voor het beproeven van een schikking. Partijen moeten daar wel allebei mee instemmen. De schikkingsrechters zijn opgeleid als mediators en bemiddelaars. Ter zitting zijn de schikkingsrechters vrij in hun aanpak. Deze aanpak kan sterk juridisch zijn, maar zij kunnen zich ook als mediator opstellen. Ook kunnen schikkingsrechters al dan niet zelf schikkingsovereenkomsten doen. Het beproeven van een schikking bij deze schikkingsrechters vindt, net als de mediation in het *Göttinger Modell*, in speciaal daarvoor ingerichte zaaltjes bij de rechtbank plaats om een ontspannen sfeer te creëren. De zitting duurt gemiddeld anderhalf uur. Als partijen er samen niet uitkomen, gaat de zaak terug naar de oorspronkelijke rechter die de zaak verder behandelt en vonnis wijst.

De schikkingspercentages zijn zowel bij het *Göttinger Modell* als bij de pilot *Güterichter* erg hoog. Hierbij moet bedacht worden dat bij beide projecten de selecties erg streng zijn (ongeveer vijf op de 100 zaken wordt geselecteerd) en dat bovendien beide partijen akkoord moeten gaan met de verwijzing naar de aparte

schikkingsrechter (wat al iets zegt over hun schikkingsbereidheid). De absolute aantallen zaken die via deze projecten lopen zijn daardoor vrij laag.¹⁷

9.2.2.3 Geïntegreerde mediation

Een ander, wat minder bekend voorstel in Duitsland is geïntegreerde mediation (Trossen 2005a, 2005b, 2009; Trossen & Käppele, 2006). Hierbij past de rechter technieken en methoden van mediation toe bij het beproeven van een schikking met als doel de competitieve opstelling van partijen om te zetten in een coöperatieve opstelling (een spelwisseling). Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan gesprekstechnieken zoals actief luisteren, open vragen stellen, structureren van het gesprek, normaliseren, positief herformuleren, visualiseren en verhelderen. De rechter die de technieken en methoden van mediation toepast is bij geïntegreerde mediation geen aparte rechter, maar de rechter die ook vonnis wijst als partijen er samen niet uitkomen. Trossen (2009), de belangrijkste auteur op het vlak van geïntegreerde mediation in Duitsland, benadrukt dat het belangrijk is dat de rechter tijdens de zitting zijn rol als beslisser en zijn rol als bemiddelaar goed van elkaar scheidt (box 44).

Met geïntegreerde mediation is inmiddels wat ervaring opgedaan in de praktijk. Zo is geïntegreerde mediation toegepast door 21 familierechters in het arrondissement van *Oberlandesgericht* Koblenz tussen maart 2004 en juli 2005 nadat zij een opleiding hadden gevolgd in onder meer mediation, geïntegreerde mediation, familiepsychologie en conflictmanagement (Trossen, 2005b; Trossen & Käppele, 2006). De resultaten van dit project zijn positief (Trossen, 2005b):

- een hogere tevredenheid van alle procesdeelnemers;
- deelnemers voelen zich competenter om met conflicten om te gaan;
- een betere communicatie en beter grip van de rechter op de methode geïntegreerde mediation;
- meer teamwork bij de rechters;
- minder akten, minder schriftelijke stukken, minder beslissingen op tegenspraak en meer schikkingen.

Er zijn van dit project nog geen schikkingspercentages bekend. Dit initiatief lijkt tot op heden redelijk op zichzelf te staan.

Box 44: Trossen benadrukt het belang van een goede rollenscheiding

Trossen (2009) betoogt dat de twee rollen van de rechter (bemiddelaar en beslisser) niet concurrerend zijn, omdat beide rollen uiteindelijk tot conflictoplossing kunnen leiden. Wel is het volgens hem belangrijk dat rechter een duidelijke scheiding tussen de twee rollen aanbrengt. Als hij dat niet doet, kan dat irritaties oproepen. Dat is de reden waarom de rech-

17 Persoonlijke communicatie met Professor Prütting, verbonden aan de Universiteit van Keulen, tevens één van de auteurs van de *ZPO-Reform* evaluatie.

ter volgens Trossen (2009) tijdens het beproeven van een schikking zelf geen schikkingsvoorstellen moet doen. Dan zit hij immers in zijn rol als beslisser in plaats van bemiddelaar. De twee rollen kunnen elkaar aanvullen als de rechter op de eerste plaats zijn bemiddelende rol aanneemt en pas daarna – als duidelijk is dat partijen er niet samen zullen uitkomen – zijn rol als beslisser. In dat kader benadrukt Trossen (2009) ook het belang van een gepaste onderhandelingsomgeving. Een traditionele, formele setting in de rechtszaal benadrukt volgens hem sterk de rol van de rechter als beslisser, terwijl een ronde tafel meer zou passen bij zijn rol van bemiddelaar. Een ronde tafel zou daarom voor het beproeven van een schikking beter zijn.

9.2.2.4 *Praktijkhandboek schikken*

Gottwald en Treuer (2005), beiden als rechters bij respectievelijk het *Oberlandesgericht* Celle en het *Oberlandesgericht* Stuttgart, hebben op basis van hun jarenlange ervaring bij seminars, cursussen en hun eigen zittingen een praktijkhandboek geschreven voor het beproeven van een schikking. Zij beschrijven vijf grondregels en goede praktijken voor het beproeven van een schikking en de voorbereiding daarvan:

1. structuur aanbrengen;
  2. scheid problemen en mensen;
  3. opsporen van winstmogelijkheden voor partijen;
  4. volgende stap in de procedure voor ogen hebben;
  5. goede informatie inwinnen bij partijen (en informatie checken bij partijen).
- Bij het formuleren van deze grondregels hebben zij zich duidelijk laten inspireren door de uitgangspunten van integratief onderhandelen (Fisher & Ury, 1981).¹⁸ De grondregels spreken redelijk voor zich. Meer informatie over het aanbrengen van structuur (eerste grondregel) is opgenomen in box 45.

Box 45: Het aanbrengen van structuur (eerste grondregel)

Het is volgens Gottwald en Treuer (2005) belangrijk om structuur aan te brengen omdat er bij het beproeven van een schikking vaak sprake is van complexe situaties en psychologisch onderzoek heeft uitgewezen dat mensen daarmee moeite hebben, omdat zij maximaal zeven structuurelementen tegelijkertijd kunnen verwerken (Miller, 1956; Wickelgren, 2001). De rechter kan daarom structuur aanbrengen door bijvoorbeeld aan te geven welke onderwerpen (en subonderwerpen) besproken gaan worden, in welke volgorde en hoeveel tijd ieder onderwerp ongeveer in beslag zal nemen. Gottwald en Treuer (2005) adviseren verder om de structuur voorafgaand aan de zitting richting partijen te communiceren en de structuur op papier te zetten, zeker bij complexe zaken.

Gottwald en Treuer (2005) doen vervolgens een aantal voorstellen om de voorbereiding van de zitting te verbeteren, dat onder meer betrekking heeft op een prettige

¹⁸ Zie ook: www.pon.harvard.edu/hnp.

toon van de oproeping en het informeren van partijen over de te bespreken onderwerpen (box 46).

Box 46: Voorstellen voor verbetering van de voorbereiding van Gottwald en Treuer (2005)

De auteurs wijzen op het belang van de toon van de oproeping. Een beleefde, vriendelijke toon in de communicatie naar de deelnemers is volgens hen te verkiezen boven de meer gebiedende toon die vaak in oproepingen gebruikt wordt en die voor juristen inmiddels heel normaal is ('stukken dienen twee weken voor de zitting te worden ingediend'). Deze laatste manier van communiceren is volgens hen ook in strijd met wat mag worden verwacht van partijen op de zitting: een coöperatieve opstelling ter zitting om samen met de ander de schikkingsmogelijkheden te onderzoeken.

Ook wijzen Gottwald en Treuer (2005) erop, dat het belangrijk is partijen voorafgaand aan de zitting te laten weten waarover de rechter nog informatie wil hebben (vijfde grondregel). Zo komen zij goed voorbereid naar de zitting.

Vervolgens doen de auteurs aanbevelingen voor het beproeven van een schikking. Zij onderscheiden vijf fasen bij het beproeven van een schikking:

1. voordracht van partijen over de feiten, stellingen en weren;
2. verhelderen van de feitelijke en juridische aspecten van de zaak met partijen;
3. schikkingsvoorstel van de rechter;
4. bespreken van het schikkingsvoorstel van de rechter door partijen;
5. vastleggen van de schikkingsovereenkomst als partijen het eens zijn.

Deze vijf fasen spreken redelijk voor zich, behalve fase drie omdat een schikkingsvoorstel van de rechter in Nederland sporadisch wel voorkomt, maar geen gebruikelijk onderdeel is van de zitting. Hoe dit volgens Gottwald en Treuer (2005) het beste in zijn werk kan gaan, is opgenomen in box 47.

Box 47: De beste werkwijze bij een schikkingsvoorstel door de rechter volgens Gottwald en Treuer (2005)

Nadat de rechter met partijen de feitelijke en juridische aspecten van de zaak verhelderd heeft, sluit hij de tweede fase af met de vraag 'Zou het zin hebben als ik u een schikkingsvoorstel deed?'. Deze vraag is volgens hen belangrijk om drie redenen:

1. het bespaart tijd;
2. partijen vertellen dan vaak uit zichzelf of er al eerder onderhandelingen zijn gevoerd en de rechter kan dan vragen waarom die geen resultaat hadden;
3. partijen die 'ja' antwoorden op deze vraag zullen minder snel een voorstel van de rechter afwijzen.

Als één of beide partijen de vraag ontkennend beantwoorden, dringt de rechter verder niet aan. Hij respecteert deze keuze. Als beide partijen de vraag bevestigend beantwoorden, last de rechter een korte pauze in. Een pauze inlassen is verstandig omdat:

- het voor alle aanwezigen moeilijk is lang achter elkaar geconcentreerd te blijven;
- nieuwe informatie tijdens de pauze verwerkt kan worden;
- iedereen kan afkoelen.

Vervolgens begint de derde fase. Als de rechter een schikkingsvoorstel doet, is het van essentieel belang dat hij daarbij een goede motivering geeft. Zo worden dwangschikkingen voorkomen. Bij de motivering geeft de rechter aan:

- wat zijn voorlopige visie op de zaak is, maar dat de rechter in hoger beroep daar mogelijk anders over denkt;
- wat zijn voorlopig oordeel over de verdeling van de bewijslast is;
- in hoeverre hij rekening heeft gehouden met de behoefte van de schuldeiser en het prestatievermogen van de schuldenaar, wat niet wil zeggen dat hij eerder een schikkingsvoorstel in het nadeel van de schuldeiser zou moeten doen.

Verder is het belangrijk dat de rechter één volledig schikkingsvoorstel doet, waarin alle nevenvorderingen en kosten zijn meegenomen. Het voorstel moet in begrijpelijke taal gecommuniceerd worden. Als de rechter zijn schikkingsvoorstel heeft gemotiveerd, vraagt hij of het zin heeft dat partijen zijn voorstel samen bespreken. Stemmen partijen daarmee in, dan last de rechter met dat doel een tweede pauze in en vangt de vierde fase aan.

9.3 Verenigde Staten

9.3.1 De civiele procedure in de Verenigde Staten bij federale rechtbanken

Het systeem van federale rechtbanken bestaat in de Verenigde Staten uit 94 *District Courts* (eerste aanleg), 13 *Circuit Courts* (hoger beroep)¹⁹ en het *US Supreme Court*.²⁰ Er bestaan daarnaast op federaal niveau verschillende andere soorten rechtbanken, zoals *Bankruptcy Courts*, *Courts of Federal Claims* en *the Court of International Trade*. Naast de federale rechtbanken bestaan er zogenoemde *State Courts*. Het procesrecht in civiele zaken bij de federale rechtbanken is in hoofdzaak geregeld in de *Federal Rules of Civil Procedure*.²¹ Daarnaast kent iedere staat zijn eigen procesrecht (zie o.a. Mullenix, 2007). Het voert te ver om het procesrecht van de verschillende staten hier te beschrijven. Ik beperk mij daarom tot het procesrecht in civiele zaken bij federale rechtbanken.

De civiele procedure bij federale rechtbanken is te onderscheiden in twee fasen: de *pretrial* fase en de *trial* fase. De *pretrial* fase is weer opgebouwd uit drie onderdelen. Ten eerste kunnen beide partijen schriftelijk aangeven wat hun standpunten zijn. Deze schriftelijke ronde, de *pleadings*, is enigszins vergelijkbaar met de Nederlandse dagvaarding en conclusie van antwoord, al worden aan deze schriftelijke stukken in de Verenigde Staten minder eisen gesteld (Asser & Vranken, 1999).

19 Dit betreft 12 *Circuit Courts* die bevoegd zijn kennis te nemen van zaken binnen een bepaald (geografisch) gebied en de *Court of Appeals for the Federal Circuit*, die bevoegd is kennis te nemen van een aantal soorten vorderingen, zoals vorderingen die gericht zijn tegen bepaalde bestuursorganen.

20 Zie: <http://www.uscourts.gov/>.

21 Zie: <http://www.uscourts.gov/rules/civil2007.pdf>.

In het tweede onderdeel van de *pretrial fase*, de *discovery* genoemd, hebben partijen het recht om elkaar over en weer aan te spreken om alle relevante feiten en het bewijs voor de zaak te verzamelen (*Rule 26 tot en met 37 van de Federal Rules of Civil Procedure*). Dit kunnen zij bijvoorbeeld doen door middel van het houden van een soort voorlopig getuigenverhoor in afwezigheid van de rechter (*depositions*), het overleggen van stukken of door het voorleggen van een serie vragen aan de wederpartij. Vanaf eind jaren '70 kwam er steeds meer kritiek op de *discovery* (Brazil, 1980; Rosenberg, 1988; Rosenberg & King, 1981; Sorensen, 1995; Stempel, 2001; zie box 48).

Box 48: *Discovery* ingeperkt

Discovery bleek door advocaten (met name in complexe zaken) vaak als tactisch middel te worden ingezet om de procedure te vertragen en de wederpartij op kosten te jagen, soms tot faillissement toe. Tegenwoordig is de *discovery* daarom meer aan banden gelegd, onder andere door beperking van het aantal toegestane getuigenverklaringen en van het aantal aan de wederpartij voor te leggen vragen, door partijen te verplichten eerst samen een *discovery plan* op te stellen, door hen te verplichten om uit zichzelf bepaalde informatie te geven (*disclosure*) en door de rechter meer case management bevoegdheden te geven (Stempel, 2001; Schwarzer, 1989; Schwarzer, 1991).²²

Tijdens het laatste onderdeel van de *pretrial fase* wordt de *trial* voorbereid en oordeelt de rechter over zogenoemde *dispositive motions*. Dit zijn verzoeken van (een van de) partijen om te beslissen op een specifiek punt. Zo kunnen partijen de rechter bijvoorbeeld verzoeken om een vordering af te wijzen omdat de wet, zelfs als de feiten de vordering zouden ondersteunen, hier geen enkele remedie (zoals schadevergoeding of een verbod) aan verbindt (*motion to dismiss*).

De rechter heeft tijdens de gehele *pretrial fase* de mogelijkheid om *pretrial conferences* te gelasten voor het stroomlijnen van de procedure (case management) en/of voor het beproeven van een schikking (*Rule 16 van de Federal Rules of Civil Procedure*). In box 49 zijn de verschillen tussen de Amerikaanse *pretrial conference* en de Nederlandse comparitie na antwoord weergegeven. De *pretrial conference* wordt, afhankelijk van het doel van de zitting, ook wel aangeduid als een *scheduling conference* (om het tijdsplan voor de zaak te bepalen), een *status conference* (om de status van de zaak te bespreken),²³ een *final pretrial conference* (waarin de rechter en advocaten bespreken hoe de *trial* aangepakt zal worden) of een *settlement conference* (waarin de rechter een schikking beproeft). De rechter kan op ieder moment tijdens de *pretrial fase* een *settlement conference* gelasten en hij kan meerdere *settlement conferences* in één zaak gelasten.

²² Voor een recent rapport over de omvang van *discovery* in federale zaken en de kosten daarvan, zie: Lee III & Willging, 2009.

²³ *Status conferences* worden met name gebruikt bij complexe zaken die lang duren, zodat partijen en advocaten het overzicht op de zaak houden.

Box 49: Verschillen tussen de *pretrial conference* en de comparitie na antwoord

1. Partijen zijn bij *pretrial conferences* doorgaans niet aanwezig, al heeft de rechter wel de mogelijkheid om de verschijning van partijen te gelasten. Dit moet men begrijpen tegen de achtergrond van de veel grotere dominantie van advocaten (en hun beroepsvereniging, de American Bar Association) in het Amerikaanse rechtssysteem, waarin – anders dan in Nederland – ook advisering over recht in principe onder het beroepsmonopolie valt. Daardoor wordt het sneller aanvaardbaar gevonden dat rechtspleging tussen juristen blijft. Daarbij moet wel opgemerkt worden dat het nog steeds de partijen zijn die uiteindelijk bepalen of er al dan niet geschikt wordt en tegen welke condities.
2. De zaak wordt in het algemeen niet inhoudelijk besproken tijdens een *pretrial conference*, al wordt die inhoud soms wel geraakt als er procedurele kwesties worden besproken. De *pretrial conference* wordt dus niet gebruikt om de feiten van de zaak te verhelderen en te bespreken, zoals dat bij de comparitie na antwoord het geval is.

Het komt in de praktijk niet zo vaak voor dat rechters een *settlement conference* leiden in zaken waarin zij – als partijen er samen niet uitkomen – uiteindelijk moeten beslissen. Dit komt doordat er nogal wat discussie bestaat over de vraag of dat – gezien de mogelijke inbreuk op de (door partijen gepercipieerde) onpartijdigheid van de rechter – wel gepast is. De lijn die uit deze discussie naar voren lijkt te komen, is dat de rechter een schikking mag faciliteren in zijn eigen zaken als er sprake is van een *jury trial*, maar dat de rechter zich terughoudend moet opstellen als hij de zaak later zelf zal beslissen.²⁴ In dat laatste geval doet hij er goed aan de zaak te verwijzen naar een andere rechter – zogenoemde *magistrate judges*²⁵ hebben zich bij sommige rechtbanken zelfs als ware schikkingsexperts weten te positioneren – of naar een alternatieve manier van geschiloplossing, zoals mediation, arbitrage of *early neutral evaluation*. In box 50 is een korte beschrijving van *early neutral evaluation* opgenomen.

Box 50: Een korte beschrijving van *early neutral evaluation* (Brazil, 2007)

Early neutral evaluation vindt meestal voorafgaand aan de *discovery* plaats. Partijen en advocaten zijn daarbij aanwezig en belangrijke getuigen of deskundigen mogelijk ook. De bijeenkomst wordt geleid door een neutrale derde, meestal een (op dat vlak) deskundige advocaat. Partijen presenteren hun standpunten en het bewijs waarover zij beschikken. De neutrale derde stelt vragen ter verduidelijking van de standpunten en signaleert waar de kern van het probleem zit. Vervolgens trekt hij zich terug om zijn oordeel over de zaak op te schrijven. Als zijn (voor partijen niet-bindende) uitspraak op papier staat, kunnen partijen ervoor kiezen om onder zijn begeleiding nog met elkaar te onderhandelen. Worden partijen

24 Zie de *Civil Litigation Management Manuel* (2001) op: [http://www.fjc.gov/public/pdf.nsf/lookup/civlitig01.pdf/\\$file/civlitig01.pdf](http://www.fjc.gov/public/pdf.nsf/lookup/civlitig01.pdf/$file/civlitig01.pdf).

25 *Magistrate judges* worden op grond van paragraaf 631 van de *28 US Code* (<http://www.law.cornell.edu/uscode/28/631.html>) door (een meerderheid van) de federale rechters van een *District Court* benoemd om hen bij te staan in hun verplichtingen. *Magistrate judges* worden voor een periode van vier (parttime) of acht jaar (fulltime) benoemd, waarbij herbenoeming mogelijk is.

het niet eens, dan helpt deze derde hen een plan voor een goede stroomlijning van de verdere procedure op te stellen.

Op grond van de *Alternative Dispute Resolution (ADR) Act of 1998* zijn rechtbanken ook verplicht om een ADR-programma te hebben. Rechters kunnen partijen zelfs verplichten om gebruik te maken van mediation en *early neutral evaluation*.²⁶ Dat blijkt in de praktijk geen dode letter te zijn. De rechterlijke macht is in de Verenigde Staten namelijk sterk gericht op schikken en alternatieve geschillenbeslechting (Resnik, 2002; Welsh, 2001). Welsh (2001) geeft hiervoor een aantal verklaringen (box 51). Overigens wordt in de opleiding van nieuwe rechters in de Verenigde Staten veel aandacht besteed aan vaardigheden die van belang zijn bij het beproeven van een schikking en aan case management.²⁷

Box 51: Drie redenen die Welsh (2001) noemt waarom de rechterlijke macht in de VS sterk gericht is op schikken en alternatieve geschillenbeslechting

1. Schikkingen zijn aantrekkelijk voor rechtbanken, omdat zij een oplossing bieden voor de grote zaakstromen en wachttijden bij rechtbanken.
2. Men beseft bij sommige rechtbanken, dat het beter is als mensen er samen uitkomen dan wanneer de rechtbank hen een bepaald resultaat oplegt. Onderzoek heeft ook uitgewezen dat vaststellingsovereenkomsten beter worden nageleefd dan vonnissen van rechtbanken (Eshuis, 2009; McEwen & Maiman, 1981).
3. Binnen de rechterlijke macht bestaat de opvatting dat partijen zelf het beste in staat zijn om te zien hoe hun geschil het beste opgelost kan worden.

De tweede fase van de civiele procedure bij federale rechtbanken is de *trial* fase. Dit is een mondelinge fase, waarin partijen hun zaak met bewijs presenteren aan een rechter of jury. Ook tijdens de *trial* fase onderneemt een rechter soms nog pogingen om partijen het samen eens te laten worden.

Slechts een klein percentage civiele zaken wordt afgedaan via een *trial*. In de jaren '40 was dit 15% van de zaken. In 1962 was dit percentage al gedaald naar 11.5% van de zaken en in 2005 werd nog maar 2% van de civiele zaken via een *trial* beëindigd (Galanter, 2004; Resnik, 2004). Op basis van deze cijfers kan echter – ondanks de hierboven besproken schikkingsgerichtheid in de Verenigde Staten – niet geconcludeerd worden dat de overige zaken eindigen in een schikking of dat het percentage schikkingen in de loop der tijd is toegenomen (Hadfield, 2004; Yeazell, 1994). Hadfield (2004) signaleert bijvoorbeeld dat rechters zaken steeds

26 Die bevoegdheid hebben zij op grond van artikel 16 van de *Federal Rules of Civil Procedure*.

27 Persoonlijke communicatie met Donna Stienstra, werkzaam bij het *Federal Judicial Center*.

vaker definitief zijn gaan afdoen in een eerder stadium van de procedure.²⁸ Volgens haar zijn in 2000 bij benadering 40% van de zaken geëindigd in een schikking. Yeazell (1994) wijst erop, dat de introductie van de *discovery* – een extra en dure fase in de procedure – ertoe heeft geleid dat minder zaken de *trial* halen.

9.3.2 Verbetervoorstellen voor de civiele zitting in de Verenigde Staten

In de Verenigde Staten zijn behoorlijk wat ideeën naar voren gebracht en initiatieven genomen om zittingspraktijken bij *settlement conferences* te verbeteren. Deze voorstellen bespreek ik in deze paragraaf. Daarbij moet niet uit het oog verloren worden dat het Amerikaanse systeem wezenlijk afwijkt van het Nederlandse systeem. De Amerikaanse ideeën zullen daarom niet altijd één op één toepasbaar zijn in Nederland, maar zij kunnen desondanks nuttig zijn bij het ontwikkelen van een werkwijze voor een goede zitting in het volgende hoofdstuk. Achtereenvolgens ga ik in op de volgende initiatieven:

- gedragscodes voor rechters (paragraaf 9.3.2.1);
- rechtspraak over dwangschikkingen (paragraaf 9.3.2.2);
- formeel advies van de ABA (paragraaf 9.3.2.3);
- voorstellen in de literatuur (paragraaf 9.3.2.4).

Rule 16 van de *Federal Rules of Civil Procedure* bespreek ik hieronder verder niet, omdat die bepaling – net als de wettelijke regeling in Nederland – geen aanwijzingen bevat over hoe de rechter te werk zou kunnen gaan tijdens een *settlement conference*. In *Rule 16* is immers alleen bepaald, dat het beproeven van een schikking aan de orde kan komen tijdens een *pretrial conference* en dat de rechter een partij of zijn vertegenwoordiger kan gelasten bij een *pretrial conference* te verschijnen of op een andere manier goed bereikbaar te zijn, zodat de mogelijkheden voor een schikking kunnen worden afgetast.

9.3.2.1 Gedragscodes voor rechters

In deze paragraaf komen achtereenvolgens de *Model Code of Judicial Conduct*, de *Code of Conduct for United States Judges* en de *Civil Litigation Management Manual* aan de orde. Deze gedragscodes zijn mogelijk een inspiratiebron voor het formuleren van een werkwijze voor een goede zitting.

De *Model Code of Judicial Conduct* (hierna: ABA model gedragscode) is door de beroepsvereniging van advocaten, de *American Bar Association* (ABA), opge-

28 Er bestaat in de Verenigde Staten ook kritiek op deze zogenoemde effectiviteit van case management, zeker na de beslissing van het *US Supreme Court* in de zaak *Bell Atlantic* tegen *Twombly*. De beslissing van het *US Supreme Court* in deze zaak heeft ertoe geleid dat er hogere eisen aan de schriftelijke stukken van eisers (vergelijkbaar met de dagvaarding) worden gesteld. Een eiser moet nu namelijk feiten aanvoeren die zijn vordering aannemelijk (in plaats van voorheen: mogelijk) maken om toegang te krijgen tot de verdere procedure.

steld.²⁹ De ABA model gedragscode dient als uitgangspunt voor gedragscodes die binnen de diverse staten worden opgesteld, alsmede voor de *Code of Conduct for United States Judges* (Gallagher, 2005). De laatste versie van de ABA model gedragscode is in februari 2007 door de *House of Delegates*, een soort bestuursorgaan van de ABA, goedgekeurd.

De ABA model gedragscode bestaat uit vier *Canons* (beginselen). Bij iedere *Canon* zijn een aantal *Rules* (regels) geformuleerd die moeten bijdragen aan de realisatie van die *Canon* en staan enkele *Comments* (opmerkingen ter toelichting) vermeld. Het beproeven van een schikking wordt expliciet genoemd in de – bij *Canon 2* behorende – *Rule 2.6* en *Rule 2.9*. In *Rule 2.6* is bepaald dat de rechter partijen weliswaar mag aanmoedigen om de zaak te schikken, maar dat hij daarbij niet dusdanig te werk mag gaan, dat partijen zich gedwongen voelen te schikken. Dwangschikkingen worden dus expliciet verboden. Dit verbod wordt in een tweetal *Comments* nader uitgewerkt (box 52). *Rule 2.9* verbiedt de rechter om afzonderlijk met één van de partijen (en diens advocaat) te communiceren, maar maakt een uitzondering voor de situatie dat dergelijke besprekingen gericht zijn op het tot stand brengen van een schikking en beide partijen hebben ingestemd met die afzonderlijke communicatie.

Box 52: Twee *Comments* bij *Rule 2.6* van de ABA model gedragscode, waarin dwangschikkingen expliciet worden verboden

1. De rechter moet erop bedacht zijn dat hij bij het beproeven van een schikking geen inbreuk maakt op het recht van partijen om te worden gehoord. Ook moet hij zich bewust zijn van het effect dat zijn deelname bij het beproeven van een schikking kan hebben, niet alleen op zijn eigen visie van de zaak, maar ook op de percepties van partijen en advocaten als er geen schikking tot stand komt en de zaak bij diezelfde rechter blijft. Verder moet de rechter beseffen dat het beproeven van een schikking van invloed kan zijn op de (schijn van) zijn objectiviteit en onpartijdigheid. Hoe hard de rechter zijn best ook doet, er kunnen situaties ontstaan waarin de informatie, die de rechter tijdens het beproeven van een schikking verkrijgt, van invloed kan zijn op zijn besluitvorming tijdens de *trial*. In een dergelijke situatie moet de rechter zich afvragen of hij zich niet beter kan verschonen.
2. De rechter moet zijn werkwijze bij het beproeven van een schikking mede laten bepalen door de volgende factoren:
  - Hebben partijen gevraagd om of vrijwillig ingestemd met het beproeven van een schikking door de rechter?
  - Zijn partijen en advocaten goed thuis op juridisch vlak?
  - Zal de *trial* plaatsvinden voor een rechter of een jury?
  - Nemen de partijen deel aan de schikkingsonderhandelingen?
  - Zijn er partijen die geen advocaat hebben?
  - Gaat het om een civiele zaak of een strafzaak?

29 Zie: www.abanet.org/judicialethics.

De *Code of Conduct for United States Judges* is gebaseerd op de hiervoor besproken ABA model gedragscode voor rechters en bevat ethische normen voor alle federale (kandidaat) rechters. De laatste versie van deze gedragscode is op 1 juli 2009 in werking getreden.³⁰ De *Code of Conduct for United States Judges* is opgebouwd uit vier *Canons*. Het beproeven van een schikking komt expliciet aan de orde bij de subbeginselen/subregels en toelichting bij *Canon 3* (box 53). Hieruit volgt dat dwangschikkingen – net als in de ABA model gedragscode – worden verboden. Verder zijn er weinig specifieke richtlijnen ten aanzien van het beproeven van een schikking in deze gedragscode voor federale rechters opgenomen. Rechters die zich niet aan de gedragscode houden, kunnen worden aangesproken op hun gedrag,³¹ maar de gedragscode bepaalt expliciet dat niet iedere schending tot disciplinaire maatregelen moet leiden, omdat veel bepalingen in algemene termen zijn geformuleerd die verschillend kunnen worden uitgelegd.

Box 53: De inhoud van de subbeginselen/subregels en toelichting bij Canon 3 van de *Code of Conduct for United States Judges*

Ten eerste is – net als in de ABA model gedragscode – een algemeen verbod voor de rechter opgenomen om afzonderlijk met één van de partijen (en diens advocaat) te communiceren, behalve als die besprekingen zijn gericht op het tot stand brengen van een schikking en beide partijen hebben ingestemd met die afzonderlijke communicatie.

Ten tweede wordt vermeld dat de rechter zijn zaken zo snel mogelijk moet afhandelen. De toelichting hierop geeft aan dat de rechter schikkingen mag aanmoedigen en faciliteren, maar dat hij daarbij niet dusdanig te werk mag gaan dat hij een partij dwingt tot het opgeven van zijn recht om zijn geschil door de rechtbank te laten oplossen. Ook wordt in de toelichting opgemerkt dat de rechter zijn zaken weliswaar zo snel mogelijk, efficiënt en rechtvaardig moet afhandelen, maar dat hij daarbij wel moeten laten zien dat hij oog heeft voor het recht van partijen om gehoord te worden en hun recht op een oplossing zonder onnodige kosten of vertraging. Een rechter moet zijn zaken in de gaten houden zodat trage praktijken, vermijdbare vertragingen en onnodige kosten kunnen worden verminderd of voorkomen.

Ten slotte is de *Civil Litigation Management Manual* in maart 2001 goedgekeurd door de *Judicial Conference of the United States*, een soort beleidsorgaan binnen de rechterlijke macht.³² Dit handboek is geschreven voor rechters om ‘een rechtvaardige, snelle en goedkope beëindiging van iedere vordering te bewerkstelligen’. Het handboek is geschreven als antwoord op de behoefte van veel rechters om te leren van de wijze waarop andere rechters hun case management aanpakken.

30 http://www.uscourts.gov/Press_Releases/2009/0309JudicialConf.cfm.

31 Dit zou kunnen gebeuren in een procedure die valt onder de *Judicial Councils Reform and Judicial Conduct and Disability Act* van 1980.

32 Voor de *Civil Litigation Management Manual* (2001), zie: [http://www.fjc.gov/public/pdf.nsf/lookup/civilitig01.pdf/\\$file/civilitig01.pdf](http://www.fjc.gov/public/pdf.nsf/lookup/civilitig01.pdf/$file/civilitig01.pdf).

Het handboek beschrijft goede manieren van case management voor de gehele civiele procedure. Ik ga hier echter alleen in op wat het handboek zegt over het beproeven van een schikking.

Het handboek geeft aan, dat rechters het onderwerp ‘schikken’ het beste zo vroeg mogelijk in de procedure – bij voorkeur reeds voorafgaand aan de *discovery* – ter sprake kunnen brengen en hier regelmatig, liefst bij iedere *pretrial conference*, op terug kunnen komen. Verder geeft het handboek aan, dat het bij het faciliteren van een schikking essentieel is voor rechters om goed voorbereid te zijn en goed te luisteren. Achterhalen wat partijen werkelijk bezighoudt is volgens het handboek zeker zo belangrijk als het analyseren van juridische kwesties. De rechter zou daarom bijvoorbeeld kunnen beginnen met aan eiser de vraag te stellen wat hij precies wil van gedaagde. Ten slotte doet het handboek een aantal concrete suggesties voor het beproeven van een schikking tijdens de zitting (box 54)

Box 54: Een aantal concrete suggesties voor het faciliteren van een schikking uit de *Civil Litigation Management Manual*

- Bespreek met partijen de mogelijke risico’s in de zaak voor ieder van hen.
- Verzoek beide advocaten om, in aanwezigheid van de partijen, in te schatten hoeveel de bijstand voor hun eigen cliënt tot het eind van de procedure zal kosten.
- Ondersteun partijen om zich te concentreren op de onderliggende belangen in plaats van op de feiten en standpunten.
- Als beide partijen bedrijven zijn, stel partijen dan voor om als zakenmensen met elkaar, en zonder de advocaten, te onderhandelen.
- Noem geen mogelijke schikkingsbedragen totdat een range van mogelijke schikkingsbedragen duidelijk is.
- Zoek naar creatieve oplossingen, zoals excuses, het betalen in termijnen en het uitvoeren van herstelwerkzaamheden.
- Bespreek een schikking in een taal die partijen begrijpen.
- Biedt partijen een structuur voor hun schikkingsonderhandelingen aan (door bijvoorbeeld voor te stellen dat de eiser als eerste een voorstel doet) als beide terughoudend zijn om als eerste een voorstel te doen.
- Confronteer partijen met de werkelijkheid, zoals de situatie dat een gedaagde financieel niet in staat zal zijn om aan een veroordelend vonnis te voldoen.
- Probeer in ieder geval op deelaspecten een schikking te bewerkstelligen.
- Geef tijdens de zitting niet te snel een (voorlopig) oordeel over de zaak. Dat verhoogt de geloofwaardigheid en effectiviteit van de rechter. Anderzijds is het wel zo, dat veel advocaten de voorkeur geven aan een rechter die zich actief opstelt, goed op de hoogte is van de feiten en het toepasselijke recht, zijn oordeel geeft over de standpunten van beide partijen en een voorstel doet voor een mogelijke oplossing.

9.3.2.2 *Rechtspraak over dwangschikkingen*

Er zijn in de Verenigde Staten al behoorlijk wat procedures gevoerd waarbij *Circuit Courts* (hoger beroep) moesten oordelen of er – kort gezegd – sprake was van ongeoorloofde druk vanuit de rechter bij het tot stand komen van een schikking.

Uit box 55 blijkt, dat dit door de *Circuit Courts* is aangenomen als het gaat om vrij expliciete, goed zichtbare vormen van dwang (Floyd, 1994; Welsh, 2001). Bij dergelijke vormen van dwang, zijn *Circuit Courts* in het algemeen bereid om de opgelegde sancties – en soms zelfs ook de vaststellingsovereenkomst – te vernietigen. Het probleem is echter, dat *Circuit Courts* bij meer impliciete vormen van druk niet snel aannemen dat die druk ongeoorloofd is (Welsh, 2001). In box 56 is een aantal situaties weergegeven waarin de *Circuit Courts* geen ongeoorloofde dwang hebben aangenomen (Floyd, 1994; Welsh, 2001).

Box 55: Situaties waarbij de *Circuit Courts* ongeoorloofde druk door de rechter hebben aangenomen

- Partijen sancties opleggen als zij niet akkoord gaan met de door de rechter voorgestelde schikking.
- Partijen sancties opleggen als zij geen schikking zijn overeengekomen bij het verlopen van een door de rechter opgelegde deadline.
- Advocaten sancties opleggen als zij geen schikkingsvoorstel hebben gedaan.
- Partijen sancties opleggen als zij pas na aanvang van de *trial* een schikking overeenkomen binnen een eerder door de rechter voorgestelde range van bedragen
- De *trial* naar voren halen omdat een partij niet wil schikken.
- Dreigen om het niet-coöperatieve gedrag van partijen of advocaten door te geven aan de *trial* rechter.
- Dreigen om rekening te houden met het niet willen schikken van een partij bij het vaststellen van de proceskosten van de andere partij.
- Dreigen ongunstige beslissingen te nemen tijdens de *trial*.

Box 56: Situaties waarbij de *Circuit Courts* geen ongeoorloofde druk door de rechter hebben aangenomen

- De rechter zegt een partij (zonder advocaat) dat hij zal verliezen en dat zijn bedrijf gesloten zal worden.
- De rechter geeft partijen het gevoel dat zij onmiddellijk moeten beslissen of zij willen schikken.
- De advocaten mogen van de rechter niet aanwezig zijn als hij met partijen een schikking beproeft.
- De rechter vertelt partijen verhalen over eerdere zaken, waarin de partij die een schikking tegenhield, uiteindelijk nog veel minder kreeg bij vonnis.

9.3.2.3 Formeel Advies van de ABA

De *American Bar Association* heeft in 1993 een *Formal Advisory Opinion* oftewel een formeel advies gegeven (nummer 93-370) die betrekking heeft op de volgende twee aspecten bij het beproeven van een schikking:³³

33 Zie: http://www.abanet.org/cpr/pubs/issue_index.html.

1. Mag de rechter een advocaat vragen hoeveel schikkingsbevoegdheid hij van zijn cliënt heeft gekregen?
2. Mag de rechter een advocaat vragen wat hij van plan is zijn cliënt te adviseren met betrekking tot een eventuele schikking?

De conclusie van het advies is dat de advocaat deze informatie niet mag vertellen aan de rechter zonder toestemming van zijn cliënt. De rechter mag het wel vragen aan een advocaat, maar hij mag de advocaat niet verplichten om deze informatie bloot te geven. Floyd (1994) heeft kritiek op dit advies geuit. Zij is van mening dat het advies voorbij gaat aan de meer impliciete dwang die kan uitgaan van dergelijke vragen van de rechtbank.

9.3.2.4 Voorstellen in de literatuur

Binnen de Amerikaanse literatuur is een behoorlijk aantal voorstellen gedaan voor een goede zittingsaanpak. De voorstellen hebben niet uitsluitend betrekking op zittingen bij federale rechtbanken, maar zijn soms ook meer in het algemeen gericht op civiele zittingen in de Verenigde Staten. Ik bespreek die voorstellen aan de hand van de volgende vijf onderwerpen:

1. informeren van partijen;
2. communicatie ter zitting;
3. schikkingstechnieken;
4. richtlijnen voor het beproeven van een schikking;
5. overige voorstellen.

De voorstellen van Denlow (2000, 2006) komen bij verschillende van deze onderwerpen terug en deze bespreek ik wat uitgebreider dan de voorstellen van de overige auteurs. Hiervoor heb ik gekozen, omdat hij – als één van de weinigen – heel concreet beschrijft hoe rechters bij *settlement conferences* te werk zouden kunnen gaan en een groot deel van zijn suggesties vrij gemakkelijk bij comparities in Nederland toegepast zou kunnen worden. Denlow's voorstellen (2006) zijn gebaseerd op honderden *settlement conferences* die hij als *magistrate judge*³⁴ heeft gedaan. Bij zijn zittingen waren in principe altijd partijen en advocaten aanwezig en deze zittingen duurden gemiddeld twee à drie uur.

Ook de voorstellen van Tyler (2006a) en Greacen (2008) komen bij een aantal onderwerpen aan de orde. Zij hebben vanuit het perspectief van procedurele rechtvaardigheid een aantal verbetervoorstellen voor de zitting gedaan. Ook deze voorstellen beschrijf ik wat gedetailleerder.

1. Informeren van partijen

Uit onderzoek van Wissler (2002) komt naar voren, dat als advocaten hun cliënt beter voorbereiden op mediation, de kans op een schikking tijdens mediation groter

34 Meer informatie over *magistrate judges*, zie: noot 25 van dit hoofdstuk.

is. Bovendien ervaren partijen de (mediation)procedure dan rechtvaardiger en voelen zij zich minder snel gedwongen te schikken. Ook advocaten vinden de mediation bij een goede voorbereiding met hun cliënt rechtvaardiger. Wissler (2002) betwijfelt echter of advocaten in staat zijn om hun cliënten goed voor te bereiden op een mediation, omdat sommige advocaten weinig ervaring met mediation zullen hebben en zij het moeilijk vinden om – met behoud van vertrouwen van de cliënt – de onrealistische verwachtingen van hun cliënt bij te sturen. Rechtbanken moeten daarom volgens haar bekijken hoe zij kunnen bijdragen aan goede informatie over mediation in de zaken die zij doorverwijzen.

Ook Denlow (2006) benadrukt in zijn voorstellen het belang van goede informatie voor partijen voorafgaand aan de zitting. Partijen moeten daarom minstens 30 dagen voor de *settlement conference* schriftelijke instructies van de rechtbank hebben ontvangen zodat zij zich goed kunnen voorbereiden op de zitting. In box 57 is weergegeven op welke onderwerpen deze instructies volgens hem betrekking moeten hebben.

Verder benadrukt Tyler (2006a) dat rechtbanken voorafgaand aan zittingen in eenvoudige termen moeten uitleggen aan partijen, getuigen en juryleden wat er gaat gebeuren en wat er van hen wordt verwacht, bijvoorbeeld in een brochure. Daarnaast zou het volgens hem goed zijn als de rechtbank een contactpersoon aanstelt bij wie deze mensen terecht kunnen voor vragen, nadere uitleg over de gang van zaken en eventuele klachten.

Box 57: Onderwerpen waarover partijen volgens Denlow (2006) schriftelijke instructies moeten ontvangen voorafgaand aan de zitting

- Een boodschap met de strekking dat partijen het beproeven van een schikking serieus moeten nemen, omdat via deze weg veel zaken worden opgelost.
- Stukken die partijen nog moeten indienen.
- Wie moet er verschijnen? Voor beide partijen moet dat iemand zijn die schikkings-bevoegd is.
- Uitgebreide beschrijving van de gang van zaken op de zitting.
- De uitlatingen van partijen tijdens de *settlement conference* worden later niet gebruikt voor de *discovery* of *trial*.³⁵
- Lijst van vragen waarop partijen zich moeten voorbereiden. Bijvoorbeeld: Waarom willen zij procederen? Welke aspecten moeten worden opgelost? Welke belemmeringen staan een oplossing in de weg? Wat zijn mogelijkheden voor creatieve oplossingen?
- Een opdracht aan de advocaat om deze instructies met zijn cliënt te bespreken.

Daarnaast zijn er in de literatuur enkele voorstellen gedaan voor goede zittingspraktijken die betrekking hebben op de informatie die de rechter aan het begin van de zitting aan partijen geeft. Denlow (2006) beschrijft een aantal onderwerpen

35 Behalve als de informatie die partijen vertellen ook via een andere weg (bijvoorbeeld via documenten) achterhaald kan worden.

waarover de rechter volgens hem goede uitleg moet geven (box 58). Een goed introductiepraatje is volgens Denlow (2006) van essentieel belang. De rechter legt daarmee de basis voor een goede verstandhouding met partijen en creëert vertrouwen bij hen. Volgens Denlow (2006) hoeft een introductiepraatje niet meer dan vijf tot tien minuten in beslag te nemen en is het goed om tijdens dat praatje regelmatig te informeren of partijen nog vragen hebben.

Box 58: Onderwerpen waarover de rechter volgens Denlow (2006) aan partijen tijdens de zitting uitleg moet geven

- De plaats van de *settlement conference* binnen het juridische systeem.
- Als er geen schikking tot stand komt, krijgen partijen een rechtvaardige *trial*.
- Partijen kunnen altijd kiezen voor verder procederen. Het is daarom verstandig om na te denken over de voor- en nadelen van zowel schikken als doorprocederen.
- Schikken is de norm in de Verenigde Staten. Er gaan maar weinig zaken voor *trial*.
- De voordelen van schikken.
- De doelen van de zitting.
- De uitlatingen die partijen tijdens de *settlement conference* doen, zijn vertrouwelijk en mogen later in de procedure niet gebruikt worden.³⁶ Partijen worden aangemoedigd om actief deel te nemen aan het beproeven van een schikking.
- De duur van de zitting.
- De gang van zaken op de zitting en de spelregels daarbij.

Ook Greacen (2008) benadrukt het belang van goede informatie aan het begin van de zitting. Partijen moeten immers begrijpen wat er tijdens de zitting gaat gebeuren en om welke juridische normen de zaak (en de zitting) draait. Greacen (2008) vindt dat de rechter partijen in ieder geval moet informeren over de onderwerpen in box 59. Daarnaast vindt Greacen (2008) het goed om partijen (aan het eind van de zitting) te vertellen wat er in de verdere procedure na afloop van de zitting van hen verwacht wordt. Partijen zouden ook de mogelijkheid moeten krijgen hierover vragen te stellen.

Box 59: Onderwerpen waarover de rechter uitleg moet geven aan het begin van de zitting volgens Greacen (2008)

- Het doel van de zitting.
- Wat er voorafgaand aan de zitting in de procedure gebeurd is.
- De agenda voor de zitting.
- De duur van de zitting.

2. *Communicatie ter zitting*

Denlow (2008) wijst erop, dat een prettige omgeving bij de schikkingsonderhandelingen belangrijk is. De *settlement conference* moet daarom plaatsvinden in een

³⁶ Zie vorige noot.

ruimte waar partijen, advocaten en de rechter gemakkelijk met elkaar kunnen praten. Daarnaast moet er een tweede ruimte beschikbaar zijn waarin de rechter apart met één van de partijen kan overleggen. Verder is het volgens hem wenselijk een prettige sfeer te creëren waardoor partijen zich vrij voelen om deel te nemen aan het schikkingsproces. Een dergelijke sfeer zou gecreëerd kunnen worden door met z'n allen aan een tafel te gaan zitten en geen toga's te dragen.

Tyler (2006a) geeft aan, dat rechters in verband met procedurele rechtvaardigheid de vier punten bij de communicatie ter zitting in het oog zouden moeten houden (box 60). Greacen (2008) heeft deze vier punten van Tyler (2006a) vertaald in een aantal concrete aanwijzingen voor rechters (box 61).

Box 60: Vier punten die rechter volgens Tyler (2006a) bij de communicatie in het oog moeten houden

- Participatie: mensen willen hun verhaal kunnen vertellen aan een rechter die luistert.
- Respectvolle bejegening: mensen willen met respect behandeld worden door de rechter.
- Neutraliteit: mensen willen zien dat de rechter neutraal is en dat (voorlopige) beslissingen gebaseerd zijn op feiten en objectieve factoren en niet op persoonlijke voorkeuren of vooroordelen.
- Betrouwbaarheid: mensen zijn steeds op zoek naar aanwijzingen waaruit de eerlijkheid en welwillendheid van rechters kan worden afgeleid. Doet deze rechter echt zijn best voor mijn zaak? Heeft hij oog voor mijn belangen?

Box 61: Greacen (2008) heeft de vier aandachtspunten van Tyler (2006a) vertaald in een aantal concrete aanwijzingen voor rechters

Participatie:

- Goede informatie richting partijen, zowel voorafgaand als aan het begin van de zitting.
- Partijen de mogelijkheid geven hun verhaal te vertellen. Dit betekent niet dat de rechter partijen het hele verhaal uitgebreid uit de doeken moet laten doen. De rechter kan bijvoorbeeld beginnen met een korte samenvatting van het standpunt van een partij (op basis van de stukken) en deze partij dan vragen of die samenvatting juist is en of hij daar nog iets aan wenst toe te voegen.
- Partijen via samenvattingen laten weten dat de rechter hen gehoord heeft.
- Partijen aan het eind van de zitting een laatste mogelijkheid geven om nog iets te zeggen.

Respectvolle bejegening:

- Goede voorbereiding.
- Zorg dat de zitting op tijd begint.
- Communiceer naar partijen dat de zitting geschorst wordt en wanneer de zitting weer zal verdergaan. Zorg dat de zitting op de afgesproken tijd verder gaat.

Neutraliteit:

- Geef partijen de mogelijkheid om op elkaar te reageren.
- Behandel beide partijen op dezelfde manier.
- Vraag beide partijen om input en verdeel je aandacht ongeveer gelijk over hen.
- Geef aan op welke juridische regels de (voorlopige) beslissing is gebaseerd.

Betrouwbaarheid:

- Laat merken dat je naar partijen luistert door oogcontact te maken, met je hoofd te knikken, door te vragen, samen te vatten en aantekeningen te maken.
- Betrek partijen zoveel mogelijk bij het oplossen van hun eigen zaak.
- Laat partijen zien dat je echt moeite doet om tot de juiste beslissing te komen.
- Vat de standpunten van partijen kort samen als je een beslissing aan hen overbrengt.
- Informeer partijen wat er van hen verwacht wordt in het vervolg van de procedure.

Ook uit het onderzoek van Wissler (2002) blijkt het belang van de mogelijkheid voor partijen en advocaten om aan het woord te komen. Daaruit komt namelijk naar voren dat partijen die (bij mediation) aangaven dat zichzelf of hun advocaat langer aan het woord waren geweest, de procedure rechtvaardiger vonden. Ook was de kans op een schikking dan groter.

3. Schikkingstechnieken

Katz (2009) wijst er allereerst op dat het verstandig is alleen een schikking te beproeven als beide partijen daarmee instemmen.³⁷ Zij moeten het moment bepalen waarop het beproeven van een schikking plaatsvindt. Wel is het volgens hem goed om het onderwerp (schikken) op de eerste *pretrial conference* ter sprake te brengen en dat bij ieder contact met partijen opnieuw te doen. Uit onderzoek van Wissler (2002) komt – in aansluiting hierop – ook naar voren, dat de kans op een schikking bij mediation³⁸ groter is als de verwijzing naar mediation eerder in de civiele procedure plaatsvindt.

Denlow (2000) beschrijft vijf schikkingstechnieken die de rechter kan gebruiken als partijen bij het beproeven van een schikking op enig moment in een impasse terecht komen. Deze vijf technieken komen hieronder achtereenvolgens aan de orde.

1. Een range van schikkingsbedragen noemen

Deze techniek is volgens Denlow (2000) vooral geschikt voor zaken waar het om veel geld gaat en waarbij er, na uitvoerige onderhandelingen, nog steeds een behoorlijk verschil zit tussen de schikkingsvoorstellen van beide kanten (bijvoorbeeld \$ 500.000 en \$ 1.100.000). De rechter informeert hierbij altijd eerst of partijen een range van schikkingsbedragen van hem willen horen en hij legt uit welke spelregels daarbij gelden (box 62). Denlow (2000) waarschuwt dat deze techniek niet toegepast moet worden zo lang er nog beweging zit in de schikkingsonderhandelingen. Als partijen namelijk niet instemmen met de door de rechter voorgestelde

37 Het beproeven van een schikking door de rechter tijdens een *settlement conference* duidt hij overigens aan als mediation.

38 Bij Wissler (2002) gaat het niet om het beproeven van een schikking door de rechter tijdens een *settlement conference*, zoals bij Katz (2009), maar om afzonderlijke mediators (advocaten) die binnen de rechtbanken werkzaam waren.

range van bedragen, heeft dat als gevolg dat de zitting onmiddellijk wordt beëindigd.

Box 62: Denlow's spelregels (2000) bij het noemen van een range van schikkingsbedragen

1. De rechter noemt de range van schikkingsbedragen en legt uit waarom dit volgens hem een redelijke range is. Dit doet hij in aanwezigheid van beide partijen.
2. Beide partijen overleggen vervolgens met hun eigen advocaat, buiten aanwezigheid van de rechter, of zij bereid zijn om binnen de voorgestelde range verder te praten over een schikking.
3. Elke partij geeft de rechter op een briefje een 'ja' of 'nee'.
4. Als één van de partijen 'nee' antwoordt, wordt de *settlement conference* onmiddellijk beëindigd. Als beide partijen 'ja' antwoorden, gaan de onderhandelingen verder.
5. De rechter maakt het niet kenbaar als één van de partijen 'ja' heeft geantwoord, behalve wanneer zij beiden 'ja' hebben geantwoord. Zo lopen partijen niet het risico dat zij worden benadeeld in hun onderhandelingspositie als zij als enige 'ja' antwoorden.

2. Een concreet schikkingsbedrag noemen

Deze techniek kan volgens Denlow (2000) het beste toegepast worden als het verschil tussen de schikkingsvoorstellen van beide kanten wat kleiner is (bijvoorbeeld \$ 20.000 en \$ 65.000) en beide partijen aangeven geen water bij de wijn te willen doen. De rechter legt de spelregels van deze techniek aan partijen uit (box 63) en noemt uitsluitend een concreet schikkingsbedrag als beide partijen aangeven dit te willen horen. Het is belangrijk dat de rechter goed motiveert waarom hij juist dat schikkingsbedrag voorstelt. Doet hij dat niet, dan loopt hij het risico dat partijen denken dat hij bevooroordeeld is. Deze techniek werkt vooral goed als één van de partijen er moeite mee heeft om te schikken zonder ruggespraak te hebben met zijn achterban (gezien de drie dagen bedenktijd).

McAdoo e.a. (2003) hebben echter kritiek op het gebruik van deze schikkingstechniek geuit, omdat onderzoek van Wissler (2002) bij mediationprocedures heeft uitgewezen, dat het noemen van een concreet schikkingsbedrag de kans op een schikking weliswaar verhoogt, maar dat partijen zich hierdoor ook eerder gedwongen voelen te schikken en zij de (mediation)procedure als minder (procedureel) rechtvaardig beleven.³⁹ Uit dat onderzoek komt ook naar voren, dat de kans op een schikking groter is als de mediator zijn visie op de zaak geeft. Bovendien blijken partijen de (mediation)procedure in dat geval rechtvaardiger te vinden en ervaren zij niet méér dwang om te schikken dan wanneer de mediator zijn visie achterwege laat.

39 Dit is in lijn met de resultaten van het onderzoek van Van der Linden e.a. (2009) dat in paragraaf 9.1.1.2 besproken is. Hieruit kwam naar voren dat, als de rechter tijdens de comparitie na antwoord een concreet schikkingbedrag of een bandbreedte van bedragen noemt, de kans op een schikking groter wordt, maar de kans op een (door partijen en advocaten) ervaren dwangschikking eveneens.

Box 63: Denlow's spelregels (2000) bij het noemen van een concreet schikkingsbedrag

1. De rechter noemt een concreet schikkingsbedrag en legt uit waarom dit volgens hem een redelijk bedrag voor beide kanten is. Dit doet hij in aanwezigheid van beide partijen.
2. Partijen krijgen drie werkdagen om over dit schikkingsbedrag na te denken.
3. Aan het einde van de derde werkdag stuurt elke partij de rechter een fax waarin zij in één zin aangeven of zij akkoord gaan met het voorgestelde schikkingbedrag.
4. Als slechts één partij akkoord is gegaan, maakt de rechter dit niet kenbaar aan de andere partij.
5. Alle overige schikkingsvoorwaarden worden besproken voordat de rechter een schikkingsbedrag noemt.
6. Beide partijen moeten instemmen met deze aanpak. Anders noemt de rechter geen concreet schikkingsbedrag.

3. Het verschil delen

Als partijen behoorlijk dicht bij elkaar in de buurt zitten met hun schikkingsvoorstellen (bijvoorbeeld \$ 30.000 en \$ 40.000) en in een impasse terecht komen, zijn er vaak geen goede argumenten te bedenken voor een concreet schikkingsbedrag. Deze impasse kan volgens Denlow (2006) doorbroken worden door aan partijen voor te stellen het verschil te delen.

Menkel-Meadow (1985) waarschuwde al vele jaren eerder voor het gebruik van deze schikkingstechniek. Volgens haar wordt de kans op een schikking met deze techniek vaak kleiner, omdat alle belangen van partijen dan in geld worden uitgedrukt en er minder aspecten overblijven om over te onderhandelen. Er zou daarom volgens haar extra training aan rechters moeten worden gegeven over de nadelen van deze techniek en over de het nut van niet in geld uit te drukken belangen van partijen bij schikkingsonderhandelingen.

4. Objectieve feiten verduidelijken

De schikkingsvoorstellen van partijen lopen vaak uiteen omdat zij één of meerdere feiten van de zaak anders zien. Het kan dan nuttig zijn om met partijen gezamenlijk dat objectieve feit (of meerdere) te bespreken en daarbij ook in te gaan op hoe een jury de feiten waarschijnlijk zal zien. Partijen kunnen op basis daarvan hun eerdere inschatting van de procesrisico's aanpassen. Dat werkt volgens Denlow (2000) beter dan partijen voor te houden wie volgens de rechter gelijk of ongelijk heeft.

5. Strakke deadlines opleggen

De onderhandelingen tussen partijen worden vaak serieuzer als hen een deadline wordt opgelegd. Dit kan de rechter doen door bijvoorbeeld aan het begin van de zitting aan te geven dat er twee uur gereserveerd is voor de zitting en dat hij na die tijd ook echt weg moet. Een mogelijk nadeel van deze techniek is dat partijen zich te veel onder druk gezet kunnen voelen en overhaast akkoord gaan met een bepaalde oplossing.

4. Richtlijnen voor het beproeven van een schikking

Parness (2006) betoogt dat rechters te veel vrijheid hebben bij het beproeven van een schikking. De oplossing hiervoor moet volgens hem niet gezocht worden in het terugdringen of afschaffen van *settlement conferences*, zoals dat bepleit is door Fiss (1984) en Molot (2003), maar in het opstellen van (meer) richtlijnen voor het gedrag van rechters bij het beproeven van een schikking. Ook Resnik (2004) en Floyd (1994) zijn die mening toegedaan.

Parness (2006), Resnik (2004) en Floyd (1994) pleiten voor een verbod voor *trial* rechters om zich met schikkingsonderhandelingen in hun eigen zaken bezig te houden. In sommige *State Courts* geldt dit verbod al. Resnik (2004) geeft aan, dat daardoor kan worden ondervangen dat een rechter die een schikking beproeft, te veel formele macht heeft en zich daarom niet echt faciliterend kan opstellen.

Voorts zou volgens Floyd (1994) een aantal richtlijnen kunnen worden opgesteld voor:

1. het gedrag van rechters bij het beproeven van een schikking (in artikel 16 van de *Federal Rules of Civil Procedure*);
2. het onderscheid tussen faciliteren van en dwingen tot een schikking (in de *Code of Conduct for United States Judges*).

Deze richtlijnen voor gepast en ongepast gedrag van rechters zouden volgens Floyd (1994) kunnen worden gebaseerd op (1) uitspraken van *Circuit Courts* over (on)geoorloofde druk vanuit de rechter en (2) empirische studies waaruit naar voren is gekomen welke schikkingstechnieken rechters en advocaten niet ethisch vinden. Floyd (1994) verwijst met name naar de empirische studie van Wall e.a. (1984). De belangrijkste bevindingen van die studie zijn weergegeven in box 64. Ook Parness (2006) stelt een aantal aandachtspunten voor bij het opstellen van richtlijnen voor het beproeven van een schikking (box 65).

Box 64: De belangrijkste bevindingen uit de studie van Wall e.a. (1984)

Advocaten vinden het niet ethisch als de rechter:

- advies geeft aan een advocaat met een zwakke zaak;
- partij trekt voor de sterkere partij om er een schikking door te duwen;
- een partij dwingt om de rechter te vertellen waarom hij de schikking niet accepteert;
- dreigt de inflexibele opstelling van de advocaat te bespreken met een partner (*'senior member'*) van zijn advocatenkantoor.

Verder blijkt uit dit onderzoek, dat rechters geneigd zijn om schikkingstechnieken te gebruiken die advocaten als ethisch bestempelen.

Box 65: Aandachtspunten voor het opstellen van richtlijnen voor het beproeven van een schikking volgens Parness (2006)

- De richtlijnen moeten de invloed van partijen op *settlement conferences* vergroten. Er zou bijvoorbeeld bepaald kunnen worden dat rechters geen *settlement conference* mogen plannen als minstens één van de partijen, handelend naar eer en geweten, hier serieus bezwaar tegen maakt.

- De richtlijnen moeten het mogelijk maken om bij het beproeven van een schikking alle voor partijen relevante kwesties mee te nemen (in plaats van alleen de zaken die aan de rechter zijn voorgelegd) en alle personen te betrekken wiens input noodzakelijk is of de kans op een schikking vergroot, ook als deze personen formeel geen partij zijn.
- De richtlijnen voor het beproeven van een schikking moeten een onderscheid maken tussen verschillende soorten zaken.

5. Overige voorstellen

Welsh (2001) stelt de invoering van een afkoelperiode van drie dagen voor voordat partijen gebonden zijn aan hun vaststellingsovereenkomst om dwangschikkingen te voorkomen. Dit zou in de vorm van een opschortende voorwaarde in de vaststellingsovereenkomst kunnen worden opgenomen. Welsh (2001) heeft dit voorstel weliswaar gedaan ten aanzien van vaststellingsovereenkomsten die tot stand komen tijdens mediation, maar het zou ook toegepast kunnen worden op vaststellingsovereenkomsten die tot stand komen bij de rechter.

Tyler (2006a) doet nog een suggestie die van belang kan zijn bij het geven van een voorlopig oordeel. Hij zegt, dat een goede motivering van beslissingen belangrijk is. De rechter laat zien dat zijn beslissing niet is ingegeven door persoonlijke voorkeuren of vooroordelen en de verliezende partij zal een beslissing eerder accepteren als hij begrijpt waarom hij ongelijk heeft gekregen. Het is verder belangrijk dat de rechtbank in haar beslissing laat weten, dat het verhaal en de argumenten van de verliezende partij gehoord zijn.

9.4 Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik verbetervoorstellen beschreven die binnen Nederland voor de comparitie na antwoord en in Duitsland en de Verenigde Staten voor vergelijkbare zittingen zijn gedaan.

Een behoorlijk aantal voorstellen dat in Nederland voor de comparitie na antwoord is gedaan heeft betrekking op de informatie/instructie die de rechter aan partijen geeft en mogelijkheden die partijen tijdens de zitting moeten krijgen om hun eigen verhaal te doen. Ook is er de nodige aandacht voor gespreksvaardigheden van rechters, zoals samenvatten en het stellen van open vragen, en voor de wijze waarop de rechter een schikking kan faciliteren.

Ook in Duitsland is voor deze aspecten (informatie, verhaal doen, vaardigheden, schikken) aandacht. Wat opvallend is in Duitsland is de mogelijkheid die rechters hebben om partijen zelf een schriftelijk schikkingsvoorstel te doen, zelfs al voorafgaand aan de zitting. Op deze manier worden in Duitsland schikkingen zo vroeg mogelijk in de procedure bevorderd. Verder zijn in Duitsland de laatste jaren verschillende pilots geïnitieerd, waarbij rechters de mogelijkheid hebben om een zaak te verwijzen naar een aparte schikkingsrechter. Deze aparte rechter bekijkt met partijen de schikkingsmogelijkheden in speciaal daarvoor ingerichte, minder formele zaaltjes.

In de Verenigde Staten zijn de verbetervoorstellen hoofdzakelijk gericht op het beproeven van een schikking, in het bijzonder op het voorkomen van dwangschikkingen. Er bestaat daar inmiddels de nodige rechtspraak over wanneer er wel/ geen sprake is van een dwangschikking en de *Code of Conduct of United States Judges* verbiedt dwangschikkingen expliciet. Verder zijn er in de literatuur veel voorstellen op dit vlak gedaan. Ten slotte wordt in de Amerikaanse literatuur ook aandacht besteed aan het geven van goede informatie aan partijen over de zitting en over de communicatie op de zitting (prettige ruimte, verhaal doen, vaardigheden).

De verschillende verbetervoorstellen zijn in dit hoofdstuk slechts beschreven en (nog) niet getoetst. Die toetsing volgt in hoofdstuk 10. In dat hoofdstuk wordt duidelijk welke van de in dit hoofdstuk besproken verbetervoorstellen bruikbaar zijn bij het formuleren van een goede zittingsaanpak voor comparitierechters.

10 Een goede zittingsaanpak

In dit hoofdstuk komt de laatste deelvraag aan de orde.

10. Wat is een goede zittingsaanpak voor comparitierechters vanuit het perspectief van rechtvaardigheid en doelbereik?

Ik heb een empirisch onderzoek verricht naar 150 zittingen waarvan ik de resultaten in de hoofdstukken 3 tot en met 7 heb gepresenteerd. Op basis van deze resultaten heb ik in hoofdstuk 8 drie aandachtspunten voor mogelijke verbetering van de gang van zaken tijdens de zitting gesignaleerd:

1. verbetering van de informatievoorziening rondom de zitting;
2. meer aandacht voor specifieke zittingsvaardigheden zodat de percepties van de verschillende aanwezigen meer op één lijn worden gebracht en gesproken wordt op basis van de daadwerkelijke belangen van partijen in plaats van deze in te vullen;
3. verbetering van het beproeven van een schikking.

Mijn streven is om in dit hoofdstuk een praktische invulling aan deze aandachtspunten te geven. Daartoe heb ik allereerst in hoofdstuk 9 verschillende verbetervoorstellen op een rijtje gezet die binnen Nederland zijn gedaan voor de comparitie na antwoord en buiten Nederland zijn gedaan voor zittingen die in enige mate vergelijkbaar zijn met deze Nederlandse zitting.

In dit hoofdstuk breng ik in kaart wat een goede zittingsaanpak zou kunnen zijn door in totaal zeven (elkaar aanvullende) voorstellen te doen voor de werkwijze van comparitierechters. Ik kwalificeer daarbij een werkwijze als ‘goed’ als die werkwijze aan één of meer van de volgende criteria voldoet:

- de werkwijze leidt waarschijnlijk tot een hogere ervaren rechtvaardigheid door partijen en advocaten (verhaal doen, gelijke behandeling, geen bevooroordeelde rechter, een goed voorbereide rechter, een respectvolle behandeling door de rechter, goede en op gepaste wijze gecommuniceerde informatie);
- de werkwijze leidt er waarschijnlijk toe dat wettelijke doelen (verkrijgen van inlichtingen, beproeven van een schikking en overleg over het vervolgtraject) in hogere mate worden bereikt;
- de werkwijze leidt er waarschijnlijk toe dat advocaten en (met name) partijen persoonlijke doelen formuleren (verwachtingen hebben) die aansluiten bij wat er gaat gebeuren op de zitting, waardoor deze persoonlijke doelen waarschijnlijk in hogere mate worden bereikt.

Ik toets niet aan andere criteria die relevant zouden kunnen zijn bij het ontwikkelen van een goede zittingsaanpak, zoals snelheid en kosten. Dat betekent, dat de zittingsaanpak die ik in dit hoofdstuk voorstel, nog iets anders kan uitpakken als dergelijke criteria ook in de toetsing worden meegenomen. Ik zal bij de concluderende opmerkingen (na dit hoofdstuk) nog kort op deze mogelijke andere criteria ingaan.

In dit hoofdstuk doe ik per aandachtspunt enkele voorstellen die samen invulling geven aan een goede zittingsaanpak. Enige overlap tussen de voorstellen bij de drie aandachtspunten is onvermijdelijk. Bij de voorstellen in dit hoofdstuk heb ik mij laten inspireren door de verbetervoorstellen uit het voorgaande hoofdstuk. Ik geef voor ieder voorstel in dit hoofdstuk aan welke verbetervoorstellen uit hoofdstuk 9 dat betreft. Ook geef ik bij ieder voorstel in dit hoofdstuk aan, hoe het mogelijk concreet kan worden uitgewerkt in de praktijk.

Ten slotte, voor alle duidelijkheid: de voorstellen voor een goede zittingsaanpak in dit hoofdstuk vloeien niet één op één voort uit het empirisch onderzoek dat ik heb verricht. Het empirisch onderzoek was gericht op het in kaart brengen van de *huidige* zittingspraktijk en de data die daarbij zijn verzameld, zijn op zichzelf niet toereikend om voorstellen te doen voor een *goede* zittingsaanpak.

10.1 Informatievoorziening

1. Op welk moment geeft de rechter/rechtbank informatie aan de procesdeelnemers over de zitting?

Voorstel 1:

De rechter/rechtbank geeft de procesdeelnemers zoveel mogelijk informatie voorafgaand aan de zitting. De rechter overlaadt procesdeelnemers ter zitting niet met informatie en hij spreidt de informatie zoveel mogelijk over de zitting.

Toelichting:

De ervaren (informatieve) rechtvaardigheid zal hoger zijn als partijen informatie over de zitting reeds voorafgaand aan de zitting ontvangen, omdat zij deze informatie dan rustig thuis kunnen bekijken in plaats van aan het begin van de zitting overladen te worden met informatie. Als zij ter zitting te veel informatie in één keer krijgen, zullen zij moeite hebben dit te verwerken en te onthouden. Dat geldt zeker aan het begin van een zitting, omdat partijen dan vaak zenuwachtig zijn. De ervaren (informatieve) rechtvaardigheid zal waarschijnlijk ook hoger zijn als de rechter de informatie die hij tijdens de zitting geeft, zoveel mogelijk over die zitting spreidt.

Ook zullen de wettelijke doelen waarschijnlijk in hogere mate gerealiseerd worden als de procesdeelnemers reeds voorafgaand aan de zitting horen wat de bedoeling van de zitting is en waarover gesproken zal worden. Zij hebben door de ontvangen uitleg en informatie immers de mogelijkheid om beter voorbereid ter zitting te verschijnen. Bovendien vergroot die informatie de kans op een schik-

king en voelen partijen zich minder snel gedwongen tot een schikking (Wissler, 2002).

Partijen en advocaten kunnen verder al voorafgaand aan de zitting persoonlijke doelen formuleren (of bijstellen) die beter aansluiten bij wat er gaat gebeuren op de zitting, waardoor deze waarschijnlijk in hogere mate bereikt worden.

Bron:

Een aantal auteurs heeft verbetervoorstellen gedaan die gaan over het geven van uitleg en informatie voorafgaand aan de zitting (Barendrecht en Van Beukering-Rosmuller, 2000; Denlow, 2006; Gottwald & Treuer, 2005; de Handleiding regie vanaf de conclusie van antwoord; Pel, 2008; Tyler, 2006a; Wissler, 2002). Er zijn geen verbetervoorstellen gedaan die specifiek betrekking hebben op gedoseerde informatievoorziening (niet overladen met informatie). Er wordt echter bij een aantal verbetervoorstellen wel gewezen op het belang van het aanbrengen van structuur, omdat mensen nu eenmaal niet veel structurelementen tegelijkertijd kunnen verwerken (geïntegreerde mediation; Gottwald & Treuer, 2005; het Haagse letselschadeproject; de Handleiding regie vanaf de conclusie van antwoord). Uit deze voorstellen zou kunnen worden afgeleid dat het belangrijk is niet te veel informatie in één keer te geven, maar deze gedoseerd (en gestructureerd) op de aanwezigen over te brengen.

Concrete uitwerking:

Dit voorstel zou kunnen worden uitgewerkt door partijen en advocaten enkele weken voorafgaand aan de zitting informatie te geven over de bedoeling/gang van zaken op de zitting en de onderwerpen die aan de orde zullen komen. Daarbij is de manier waarop de informatie gegeven wordt, van belang. Er zou door de rechtbanken bekeken kunnen worden hoe informatie het beste bij partijen en advocaten terecht komt: via een brief met bijlage, een mail, een folder, een internetverwijzing, een filmpje van een zitting en/of op een andere manier.

Bij binnenkomst in de rechtszaal is het goed om kort terug te grijpen naar die eerdere informatie (check of die gelezen is en stem af aan welke informatie nog behoefte bestaat) en kort te recapituleren wat de bedoeling en de gang van zaken is. Het uitgebreid geven van veel nieuwe informatie, direct aan het begin van de zitting is weinig zinvol, omdat partijen hier waarschijnlijk maar weinig van opnemen. Informatie die specifiek betrekking heeft op 'het verkrijgen van inlichtingen' of 'het beproeven van een schikking' kan tijdens de zitting worden gegeven op het moment dat een aanvang wordt gemaakt met de desbetreffende fase. De rechter kan aan het begin van de zitting wel vast aankondigen dat hij hierover later in de zitting nog wat uitleg zal geven.

2. Over welke onderwerpen geeft de rechter/rechtbank informatie aan de procesdeelnemers?

Voorstel 2:

De rechter/rechtbank geeft de procesdeelnemers algemene informatie over de bedoeling van de zitting en de gebruikelijke gang van zaken tijdens de zitting. Daarnaast laat de rechter de procesdeelnemers weten welke onderwerpen hij wil bespreken tijdens de zitting en vraagt hen of zij nog andere onderwerpen ter sprake willen brengen. Ook geeft de rechter aan partijen vast een aantal vragen om over na te denken. De rechter/rechtbank geeft al deze informatie en vragen zoveel mogelijk voorafgaand aan de zitting (zie voorstel 1).

Toelichting:

Als de rechter de procesdeelnemers goede informatie over de gebruikelijke gang van zaken geeft en (meer toegespitste) informatie geeft over de te bespreken onderwerpen, zal de ervaren informatieve rechtvaardigheid hoger zijn. Doordat de procesdeelnemers ook de mogelijkheid krijgen om onderwerpen op de agenda te zetten, kan de ervaren procedurele rechtvaardigheid hoger zijn (zij hebben invloed/voice).

Daarnaast kan goede informatie en uitleg van de rechter ervoor zorgen dat het bereik van de wettelijke doelen hoger is, omdat de procesdeelnemers van tevoren weten waarover gesproken zal worden. Partijen en advocaten kunnen hier dan voorafgaand aan de zitting over nadenken, eventueel nog zaken/punten terugzoeken en relevante stukken bij de rechtbank indienen. Zij hebben een betere mogelijkheid om goed voorbereid ter zitting te verschijnen.

Bovendien zijn partijen en advocaten beter in staat om persoonlijke doelen te formuleren (of bij te stellen) die aansluiten bij wat er gaat gebeuren op de zitting, waardoor deze doelen waarschijnlijk in hogere mate bereikt worden.

Bron:

Uit tabel 74 volgt dat partijen en advocaten graag informatie willen over de doelen van de zitting, de gang van zaken (wie krijgt wanneer de mogelijkheid om zijn verhaal te doen, de tijdsduur van de zitting, de gebruiken tijdens de zitting, de mogelijkheid dat de zitting even geschorst wordt, de rol van de rechter en de griffier, het opstellen van het proces-verbaal) en de onderwerpen die tijdens de zitting besproken zullen worden. Er zijn in het binnen- en buitenland verschillende verbetervoorstellen gedaan die betrekking hebben op het geven van meer algemene informatie over de zitting, de te bespreken onderwerpen/een agenda of vragen waarover partijen vast kunnen nadenken (Barendrecht & Van Beukering-Rosmuller, 2000; Denlow, 2006; Gottwald & Treuer, 2005; Greacen, 2008; het Haagse letselschadeproject; de Handleiding regie vanaf de conclusie van antwoord; Pel, 2008; Steenberghe, in: Verschoof e.a., 2008; Tyler, 2006a; Van der Linden e.a., 2009).

Concrete uitwerking:

De rechter/rechtbank zou de procesdeelnemers over de volgende onderwerpen kunnen informeren:

- de plaats van de zitting in de totale civiele procedure;
- de bedoeling (doelen) van de zitting. Daarbij wordt ook vermeld wanneer vonnis wordt gewezen;
- de concrete werkwijze/gang van zaken, een agenda: wanneer wordt gesproken over belangen, feitelijke inlichtingen en de mogelijke wijzen van afdoening?;
- de spelregels die tijdens de zitting gelden (bijvoorbeeld de aspecten in box 26 zoals het geven van een hand aan de rechter is niet de bedoeling, het meebrengen van toehoorders is toegestaan, er bestaat de mogelijkheid om de rechter om een korte schorsing te verzoeken zodat partijen en advocaten kunnen overleggen);
- uitleg over het verkrijgen van inlichtingen. Hierbij kan de rechter bijvoorbeeld uitleggen dat de inhoud van eerder ingediende stukken niet opnieuw wordt besproken (maar dat de rechter die stukken wel gezien heeft), of en wanneer partijen en advocaten de kans krijgen hun verhaal te vertellen, of er door advocaten gepleit mag worden of niet, op welke manier de rechter vragen zal stellen (een snelle afwisseling tussen partijen of ten aanzien van elk onderdeel wat langer stilstaan bij ieder van hen) en dat de verklaringen van partijen zullen worden opgenomen in een proces-verbaal;
- de onderwerpen die de rechter voorstelt om ter zitting te bespreken (bijvoorbeeld het verloop van het herstelproces van eiser, de exacte toedracht van het ongeval, de mogelijkheden die er zijn om deze toedracht verder op te helderen, het eigen schuld verweer en schadepost X);
- uitleg over het beproeven van een schikking. Hierbij kan de rechter bijvoorbeeld uitleggen (1) dat schikken een vrije keuze van partijen is en dat zij altijd kunnen kiezen voor een vonnis van de rechter, (2) dat het vonnis niet anders zal zijn als één of beide partijen liever niet schikt, (3) dat de rol van de rechter in deze fase faciliterend is en hij partijen slechts helpt voor zover zij dat willen en (4) dat partijen een voorlopig oordeel kunnen krijgen;
- de waarschijnlijke duur van de zitting (dit is niet hetzelfde als standaardduur) en – voor zover mogelijk – een inschatting van de duur per onderdeel/agendapunt;
- het vervolg van de procedure. Hierbij kan de rechter bijvoorbeeld informatie geven over de vervolgstappen, de waarschijnlijke duur daarvan en wat daarbij van partijen wordt verwacht. Als de rechter na de zitting vonnis gaat wijzen, kan hij partijen uitleggen, dat zij daarvoor niet naar de rechtbank hoeven komen;
- het voorstellen van de rechter en de griffier en een korte toelichting op hun rol en – als de griffier tijdens de zitting vertrekt – een uitleg daarover.

Verder kan de rechter de procesdeelnemers voorafgaand aan de zitting vragen om – naast de onderwerpen die de rechter zelf aan de orde wil stellen – vast na

te denken over aanvullende onderwerpen die zij ter zitting zouden willen bespreken en die aan hem toe te sturen/mailen of aan het begin van de zitting aan hem kenbaar te maken. Ook kan de rechter partijen (en advocaten) voorafgaand aan de zitting een aantal – bij voorkeur: open en in neutrale bewoordingen geformuleerde – vragen geven om vast over na te denken. Deze vragen kunnen zowel betrekking hebben op ‘het verkrijgen van inlichtingen’ (Wie waren er precies bij die onderhandelingen aanwezig? Wat is er precies gezegd over de prijs?) als op ‘het beproeven van een schikking’ of wat breder: op de verschillende afdoeningswijzen (Is uw probleem opgelost met een vonnis? Zou u graag een oplossing met de andere partij willen vinden? Wat zouden voor u de voordelen van een schikking kunnen zijn? Wat zou voor u bij een schikking belangrijk zijn? Hoe zou een redelijke oplossing er volgens u uit kunnen zien? Ziet u oplossingen waarmee de belangen van beide partijen gediend zouden zijn? Zou u van de rechter willen horen wat zijn eerste indruk van de zaak is?).

Voor alle duidelijkheid: de zeer summiere informatie, die momenteel vaak in een comparatievonnis staat, volstaat niet. Het gaat erom, advocaten en (met name) partijen écht een idee te geven van hoe de zitting ongeveer zal verlopen, zodat de betrokkenen weten wat zij kunnen verwachten. De enkele mededeling dat de rechter geïnformeerd wil worden over de zaak en dat er een schikking beproefd gaat worden met vermelding van een standaardduur van zittingen in een comparatievonnis, werkt niet echt verhelderend.

Voor wat betreft *het moment* waarop de rechter deze informatie naar de procesdeelnemers communiceert, verwijs ik naar voorstel 1. Het is in ieder geval niet de bedoeling om al deze informatie pas aan het begin van de zitting over te brengen. Meer algemene informatie over de zitting, die op vrijwel iedere zitting van toepassing is, kan voorafgaand aan de zitting in de vorm van een folder, internetverwijzing, enzovoort (zie de eerste alinea van de concrete uitwerking bij voorstel 1) overgebracht worden. Informatie die meer zaakspecifiek is, waarbij ik met name denk aan een (van de algemene informatie) afwijkende gang van zaken op de zitting, de onderwerpen die de rechter tijdens de zitting wil bespreken en de vragen waarover de partijen vast kunnen nadenken, kan bijvoorbeeld in een afzonderlijke brief of mail (die tegelijk met de algemene informatie verstuurd wordt) medegedeeld worden.

Ten slotte nog een opmerking over de rol van de advocatuur in dit kader. Het lijkt niet onredelijk om te verwachten dat ook advocaten aan hun cliënt uitleggen wat er op de zitting gaat gebeuren. Dat blijkt echter soms moeilijk te zijn voor advocaten omdat zij ook niet altijd weten hoe de rechter precies te werk zal gaan. Uit mijn empirisch onderzoek (zie tabel 74) volgt dat advocaten graag informatie van de rechter willen over onder meer wie op welk moment zijn verhaal kan doen, welke stukken de rechter nog nodig heeft, over welke onderwerpen de rechter nog vragen heeft en hoe lang de zitting gaat duren. Advocaten lijken hun cliënt – mogelijk (mede) als gevolg hiervan – niet altijd even goed te informeren. Een (klein) aantal partijen van de onderzochte zittingen heeft namelijk opmerkingen

gemaakt waaruit blijkt dat zij niet alles op de zitting even goed begrepen had (zie box 6). Het zou ook om die reden niet van een zeer klantgerichte benadering getuigen om er als rechter vanuit te gaan dat de partijen al geïnformeerd zijn door hun advocaat en om die reden geen informatie meer te geven aan partijen en advocaten.

10.2 Verbetering communicatie en afstemming

Hoe gaan de aanwezigen samen de beschikbare tijd voor de zitting besteden?

Voorstel 3:

De rechter vraagt partijen aan het begin van de zitting wat hen het meest dwars zit, wat hun behoeften en zorgen zijn en wat hun wensen zijn voor een verdere behandeling en beslissing. Aan de hand van deze belangen van partijen stemt de rechter met de aanwezigen af hoe de voor de zitting beschikbare tijd het beste besteed kan worden. Tijdens de zitting grijpt de rechter regelmatig terug naar deze afspraken en maakt hij overgangen in de zitting (naar een andere fase of onderwerp) inzichtelijk voor alle aanwezigen.

Toelichting:

De ervaren procedurele rechtvaardigheid en het persoonlijk doelbereik van partijen is waarschijnlijk hoger als zij aan het begin van de zitting meteen mogen aangeven wat voor hen echt belangrijk is en zij (enige) invloed hebben op het verloop van de zitting (voice). Als de rechter tijdens de zitting teruggrijpt naar de aan het begin van de zitting gemaakte afspraken en bovendien de overgangen in de zitting inzichtelijk maakt, zal de ervaren informatieve rechtvaardigheid bovendien naar alle waarschijnlijkheid hoger zijn. Mensen begrijpen daardoor beter wat reeds aan de orde is geweest en wat nog gaat komen.

Ook het verkrijgen van inlichtingen verloopt mogelijk wat soepeler doordat de procesdeelnemers voorzien wanneer het de bedoeling is dat zij bepaalde informatie naar voren brengen (zij weten bijvoorbeeld dat de aanwezigen eerst samen zullen praten over het causaal verband en dat de schadeposten als zodanig pas daarna aan de orde zullen komen) en op welke momenten dat (nog) niet de bedoeling is. Bovendien zal het samen afstemmen hoe de beschikbare tijd ingedeeld gaat worden en hier tijdens de zitting regelmatig op terugkomen, er waarschijnlijk toe leiden dat de doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties waarmee de aanwezigen de rechtszaal verlaten, meer op één lijn komen te liggen.

Bron:

Het inventariseren van belangen van partijen en (op basis daarvan) samen met partijen (en advocaten) afstemmen hoe men te werk zal gaan op de zitting komt heel duidelijk naar voren in de pilot Conflictoplossing op maat. Ook Steenberghe (in: Verschoof e.a., 2008) heeft aandacht voor het samen afstemmen hoe de zittings-tijd het beste besteed kan worden. Het vragen naar belangen komt – afgezien van

de pilot Conflictoplossing op maat – aan de orde bij de voorstellen van Barendrecht & Van Beukering-Rosmuller (2000), de *Civil Litigation Manual*, geïntegreerde mediation, de Handleiding regie vanaf de conclusie van antwoord, Gottwald en Treuer (2005), Menkel-Meadow (1985), Pel (2008) en Tyler (2006a). Daarnaast benadrukt een aantal voorstellen dat het belangrijk is de verwachtingen van de aanwezigen ter sprake te brengen en/of daar rekening mee te houden (het Haags letselschadeproject; Steenberghe, in: Verschoof e.a., 2008; Pel, 2008). Ten slotte zijn er enkele voorstellen die wijzen op het belang van het inzichtelijk maken van overgangen in de zitting, met name de overgang van de inlichtingenfase naar de schikkingsfase (geïntegreerde mediation; Steenberghe, in: Verschoof e.a., 2008).

Concrete uitwerking:

Een mogelijke uitwerking van dit voorstel kan de volgende zijn. De rechter is de regisseur in de zitting. Hij vraagt allereerst aan beide partijen wat hen het meest dwarszit, wat hun behoeften en zorgen zijn en wat hun wensen zijn voor een verdere behandeling en beslissing. De rechter kan in dit kader vragen stellen zoals: Wat zit u het meest dwars in deze zaak? U eist een bedrag van € ..., gaat het u alleen om het geld of speelt er meer een rol? Waar gaat het u echt om? Stel dat u gelijk krijgt, zijn de problemen tussen u beiden dan opgelost? Wat hoopt u dat deze zitting u brengt? Hoe zou uw conflict volgens u het beste opgelost kunnen worden? Wat betekent een vonnis voor u? Ziet u ook nadelen als u mij laat beslissen in plaats van het samen op te lossen? Heeft u nog wensen voor de rest van deze procedure?

Aan de hand van de antwoorden op dit soort vragen stemt de rechter met partijen en advocaten af hoe de beschikbare tijd het beste besteed kan worden. Daarbij kan ook aan de orde komen welke volgorde (van verkrijgen van inlichtingen, het beproeven van een schikking, doorverwijzing naar mediation, verdere procedure-afspraken) het beste is. Willen partijen echt iemand die een vonnis wijst, dan kan de nadruk vooral liggen op het verkrijgen van inlichtingen en/of het maken van goede afspraken over het vervolg van de procedure. Willen partijen vooral iemand die op één punt een knoop doorhakt zodat zij de overige punten mogelijk samen kunnen oplossen, dan kan het verkrijgen van inlichtingen en een voorlopig oordeel op dat ene punt worden toegespitst, zodat daarna veel tijd overblijft voor partijen om samen te onderhandelen. Geven partijen aan dat er belangen spelen waaraan in rechte niet tegemoet gekomen kan worden (bijvoorbeeld excuses of herstel van de relatie) of dat zij snel van de zaak af willen, dan zouden de aanwezigen eerst samen een schikking kunnen beproeven of samen kunnen onderzoeken of doorverwijzing naar mediation een mogelijkheid voor partijen is. Als dat niet lukt, kan alsnog worden overgegaan tot het verkrijgen van inlichtingen.

Het is natuurlijk mogelijk dat iedere partij iets anders wil, bijvoorbeeld dat eiser met name wil praten over het causaal verband en dat de gedaagde de zaak vooral snel samen met de eiser wil oplossen. In dat geval kan de rechter proberen om aan de behoefte van beide partijen tegemoet te komen, bijvoorbeeld door eerst

samen over het causaal verband te praten, maar ook tijd te besteden aan het faciliteren van een schikking.

De rechter grijpt tijdens de zitting terug naar de gemaakte afspraken en maakt de overgangen inzichtelijk. Dit kan hij bijvoorbeeld doen door zoiets te zeggen als:

- ‘Ik heb van u gehoord... Nu zou ik het graag samen met u willen hebben over...’;
- ‘Wat ik nu weet is dat...Wat ik nu nog graag van u zou willen weten is...’;
- ‘We hebben nu samen besproken wat er tussen u beiden is voorgevallen, de advocaten hebben weergegeven hoe dat volgens hen juridisch gezien moet worden. Ik stel voor om het uitwisselen van informatie over de zaak daarmee af te sluiten en samen te kijken of er nog mogelijkheden zijn dat u samen de zaak oplost. Of zijn er nog punten die we volgens u over het hoofd hebben gezien?’
- ‘Het afgelopen uur hebben we samen gesproken over...Hoe gaan we nu verder?’

Hoe krijgen partijen en advocaten het gevoel dat hun verhaal gehoord is?

Voorstel 4:

De rechter geeft aan het begin van de zitting op basis van de eerder ingediende stukken een korte samenvatting van de belangrijkste gezichtspunten van beide partijen zoals hij die uit de stukken heeft opgemaakt, waarbij hij zowel benadrukt waarover beide partijen in dezelfde richting denken als waar hun percepties verschillen. Door een enkel detail te noemen laat hij merken de zaak goed te kennen.

Hij checkt bij partijen of deze samenvatting juist is. Vervolgens geeft hij partijen door het stellen van een aantal open vragen de mogelijkheid te vertellen wat hen het meest dwars zit, wat hun behoeften en zorgen zijn en wat hun wensen zijn voor een verdere behandeling en beslissing. Ook geeft de rechter beide partijen en advocaten in ieder geval aan het einde van de inlichtingenfase de mogelijkheid om nog het woord te voeren als zij dat willen. Dat kondigt hij aan het begin van de zitting overigens ook aan. De rechter laat de aanwezigen merken dat hij hen gehoord heeft, in ieder geval door hun verhalen regelmatig samen te vatten en steeds na te gaan of zijn samenvatting juist is.

Toelichting:

Het geven van een samenvatting van de zaak aan het begin van de zitting blijkt de ervaren informatieve rechtvaardigheid te verhogen (Van der Linden e.a., 2009). Bovendien geeft de rechter daarmee aan, dat hij het verhaal van partijen, voor zover dat in de eerdere schriftelijke stukken is opgenomen, gelezen heeft. Als partijen de mogelijkheid krijgen om aan het begin van de zitting te vertellen waar het volgens hen echt om gaat en alle procesdeelnemers aan het eind van de inlichtingenfase nog de mogelijkheid krijgen iets te zeggen en de rechter de aanwezigen bovendien via samenvattingen laat merken dat hij daadwerkelijk naar hen luistert,

zal de ervaren procedurele rechtvaardigheid (voice) van de procesdeelnemers waarschijnlijk hoger worden.

Verder is een mogelijk neveneffect dat er, zeker door dat ‘laatste woord’, informatie op tafel komt die anders niet aan het licht zou zijn gekomen, wat tot een hoger wettelijk doelbereik zou kunnen leiden.

Bron:

Er zijn behoorlijk wat voorstellen uit het vorige hoofdstuk die benadrukken dat partijen hun verhaal moeten kunnen doen en de rechter moet laten merken dat hij hen gehoord heeft (de ABA model gedragscode; de *Code of Conduct of United States Judges*; geïntegreerde mediation; Greacen, 2008; het Haags letselschade-project; de Handleiding Regie vanaf de conclusie van antwoord; de pilot Conflict-oplossing op maat; Tyler, 2006a; Van der Linden e.a., 2009; Wissler, 2002). Ook hebben de nodige voorstellen betrekking op het stellen van open vragen en/of samenvatten (Barendrecht & Van Beukering-Rosmuller, 2000; geïntegreerde mediation; Greacen, 2008; de Handleiding Regie vanaf de conclusie van antwoord; Pel, 2008; Van der Linden e.a., 2009).

Concrete uitwerking:

De rechter geeft aan het begin van de zitting een korte samenvatting van de zaak op basis van de eerder ingediende stukken en vraagt partijen of zijn samenvatting, los van alle nuances en details, juist is. Dit alles hoeft niet meer dan een minuut of drie in beslag te nemen.

Een aantal mogelijke vragen dat de rechter vervolgens aan partijen zou kunnen stellen om te achterhalen wat hen het meest dwarszit, wat hun behoeften en zorgen zijn en wat hun wensen zijn voor een verdere behandeling en beslissing, heb ik geformuleerd in de eerste alinea van de concrete uitwerking bij voorstel 3. Het is belangrijk om hierbij open vragen te stellen om te voorkomen dat de belangen van partijen worden toegeschreven of ingevuld. Ook dit hoeft niet erg veel tijd, zeg maximaal een kwartier, in beslag te nemen. Het is voor de duidelijkheid ook niet mijn bedoeling dat deze vragen de feitenvergaring over de zaak vervangen. Feitenvergaring zal (in de meeste zaken) nog steeds aan de orde moeten komen. De rechter moet immers vonnis (kunnen) wijzen als partijen er samen niet uitkomen.

De rechter kondigt aan het begin van de zitting direct aan dat partijen en advocaten ‘het laatste woord’ zullen krijgen en dan kunnen vertellen wat nog niet besproken is, maar wat volgens hen wel belangrijk is. Dit geeft rust voor de aanwezigen tijdens de zitting, omdat zij weten dat ze nog aan bod zullen komen. Bovendien kunnen partijen en advocaten tijdens de zitting dan vast nadenken over wat zij nog willen zeggen en worden zij niet op het eind opeens overvallen.

Als de aanwezigen de rechter iets vertellen – of dit nu als antwoord op zijn vraag is of aan het eind van de zitting uit zichzelf – laat de rechter hen merken dat hij gehoord en begrepen heeft wat zij hebben gezegd. De rechter kan dit doen

door gebruik te maken van luistervaardigheden, in het bijzonder door middel van samenvatten en doorvragen. Rechters die tijdens de zitting aantekeningen maken van hetgeen naar voren wordt gebracht – wat in veruit de meeste zittingen gebeurt – moeten er extra op letten, dat partijen en advocaten merken dat de rechter naar hen luistert. Aanwezigen kunnen namelijk de indruk krijgen dat de rechter niet echt luistert naar wat zij zeggen, doordat hij steeds druk aan het schrijven is, veel naar beneden kijkt en weinig oogcontact maakt. De rechter geeft niet alleen samenvattingen op inhoud, maar ook – als dat aan de orde is – op intentie en emotie. Zeker als één van de aanwezigen duidelijk geëmotioneerd is (boos, verdrietig), is het belangrijk ook deze emotie samen te vatten (benoemen, niet negeren).

Als een partij de indruk wekt nog niet voldoende aan het woord te zijn geweest, terwijl deze partij feitelijk al lang aan het woord is geweest, begrenst de rechter door middel van samenvattingen de ruimte van deze partij. Door deze samenvattingen kan de rechter het verhaal van de desbetreffende partij als het ware afsluiten en duidelijk laten merken dat het verhaal van die partij is aangekomen. Als dat niet werkt, kan de rechter meer explicieter zijn door zoiets te zeggen als: ‘Ik merk dat u sterk behoefte heeft om uw verhaal te vertellen en ik vind het ook belangrijk om te horen wat u te zeggen heeft, maar ik wil ook graag horen wat de andere partij te zeggen heeft. Kunnen we met elkaar afspreken dat ik nu eerst even met de andere partij ga praten en dat ik dadelijk weer bij u terugkom?’ of ‘Ik merk dat u sterk behoefte heeft om uw verhaal te vertellen. Ik merk ook op dat de zittingstijd beperkt is en dat we samen een aantal doelen hadden gesteld voor deze zitting. Deze doelen gaan we zo niet halen. Hoe ziet u dat?’. Het is belangrijk dat de rechter in een dergelijke situatie niet overgaat tot het steeds opnieuw onderbreken van een partij. Uit onderzoek van Van der Linden e.a. (2009) bleek immers dat de ervaren procedurele en interpersoonlijke rechtvaardigheid met iedere onderbreking afneemt.

In welke taal communiceren de aanwezigen met elkaar?

Voorstel 5:

De rechter zorgt ervoor dat de communicatie op de zitting te volgen is voor de aanwezige partijen en dat zij geen moeite hoeven doen om de taal van de rechter en advocaten te begrijpen. Ook als het om (moeilijke) juridische kwesties gaat, zorgt de rechter ervoor, dat dit zo goed mogelijk te volgen is voor partijen.

Toelichting:

Communicatie in een taal die de partijen begrijpen zal waarschijnlijk leiden tot een hogere ervaren informatieve rechtvaardigheid. Ook zal naar alle waarschijnlijkheid de ervaren interpersoonlijke rechtvaardigheid hoger zijn, omdat partijen zich met respect behandeld voelen als zij merken dat de rechter er waarde aan hecht dat zij begrijpen waarover gesproken wordt.

Bron:

Er zijn slechts weinig voorstellen die specifiek betrekking hebben op het communiceren in een voor partijen begrijpelijke taal. De *Civil Litigation Manual*, Gottwald en Treuer (2005) en Tyler (2006a) zeggen hier wel wat over. Waarschijnlijk is het communiceren in een heldere taal echter bij veel voorstellen uit het vorige hoofdstuk een (niet expliciet benoemde) basisassumptie. Zo zal het weinig zin hebben om partijen over allerlei onderwerpen goede informatie te geven en hen via een agenda een goede structuur voor de zitting aan te bieden als partijen niet begrijpen wat hierover tegen hen wordt gezegd.

Concrete uitwerking:

Veel begrippen die voor juristen vanzelfsprekend zijn, zijn voor partijen niet helder. Zo zal het voor veel partijen niet duidelijk zijn wat de rechter bedoelt met een comparitie van partijen, het verwijzen van de zaak naar de rol voor vonnis, repliek, het nemen van een akte of het executeren van een vonnis. Ook zullen veel partijen niet begrijpen wat de rechter (concreet) bedoelt als hij aan het begin van de zitting (of in het tussenvonnis) zegt dat hij inlichtingen over de zaak zal inwinnen en een schikking zal beproeven tijdens de zitting. Een goede benadering is daarom dergelijke begrippen zoveel mogelijk te vermijden en hiervoor woorden te gebruiken die ook voor niet-juristen duidelijk zijn. Het gaat erom, dat partijen geen moeite hoeven doen om de taal van de rechter en advocaten te begrijpen en dat zij zich vrij voelen om zich in hun eigen taal(gebruik) te uiten.

10.3 Verbetering beproeven van een schikking

Hoe kan een betere onderhandelingsomgeving gecreëerd worden?

Voorstel 6:

De rechtbank/rechter creëert in de rechtszaal een meer onderhandelingsvriendelijke setting. De rechtbank zorgt ervoor dat er voor partijen gezamenlijk een afzonderlijke ruimte beschikbaar is voor de schikkingsonderhandelingen zodat zij dit niet op de gang hoeven te doen. Er wordt, als beide partijen daar behoefte aan hebben, meer tijd ingeruimd voor onderhandelingen tussen partijen, bijvoorbeeld door de zitting op een ander moment voort te zetten.

Toelichting:

Een betere onderhandelingsomgeving, zowel binnen als buiten de rechtszaal, en wat minder tijdsdruk voor partijen kan ertoe leiden dat het wettelijk doel ‘het beproeven van een schikking’ in hogere mate wordt bereikt. Er wordt uitgehaald wat erin zit om een schikking te beproeven en dwangschikkingen worden zoveel mogelijk voorkomen.

Bron:

Bij een aantal voorstellen in het vorige hoofdstuk wordt gewezen op het creëren van een betere onderhandelingsomgeving bij de rechtbank (Denlow, 2008; geïntegreerde mediation; het *Göttinger Modell*; de pilot Conflictoplossing op maat; de pilot *Güterichter*).

Concrete uitwerking:

De wijze waarop het beproeven van een schikking op dit moment wordt vormgegeven is in feite een soort ‘quick-fix’ in een ruimte die niet erg onderhandelingsvriendelijk is en waarbij bovendien vaak grote tijdsdruk bestaat om samen tot een oplossing te komen. En dat terwijl uit onderzoek blijkt, dat een zekere tijdsdruk bij onderhandelingen wel werkt, maar een (te) hoge tijdsdruk niet (Carnevale e.a., 1993; De Dreu, 2003; Harinck & De Dreu, 2004). Partijen die al maanden of jaren samen een conflict hebben, krijgen tijdens een zitting niet of nauwelijks de tijd om ‘afscheid’ te nemen van hun geschil en als zij tijdens de zitting een regeling willen treffen, moeten zij dat snel doen. Als de rechterlijke macht het idee van dergelijke ‘quick-fix’ zou verlaten en meer zou streven naar een schikking die voor beide partijen echt acceptabel is, zou een mogelijke uitwerking van dit voorstel de volgende zijn.

De opstelling in de rechtszaal van de tafels is tijdens het beproeven van een schikking dusdanig dat partijen elkaar kunnen aankijken. In de huidige opstelling zouden de tafels een kwartslag gedraaid kunnen worden. De tafels kunnen gedurende de gehele zitting in die opstelling staan – dat is in Duitsland bijvoorbeeld het geval – maar de rechter zou partijen ook kunnen verzoeken de tafels te draaien op het moment dat wordt begonnen met het beproeven van een schikking. Dit heeft als voordeel dat het voor partijen letterlijk zichtbaar wordt dat een nieuwe fase begint: zij moeten het samen oplossen, de rechter zit (letterlijk) aan de zijlijn. Een andere mogelijkheid is om bij rechtbanken speciale ruimtes in te richten voor het beproeven van een schikking, die wat onderhandelingsvriendelijker zijn (denk aan: een wat minder formele setting, ronde tafel, wat te drinken, etc.).

Bij een prettige onderhandelingsomgeving hoort ook een ruimte waarin partijen (met advocaten) samen kunnen overleggen zodat dit niet op de gang – tussen vreemde mensen en met weinig privacy – hoeft te gebeuren. Bij sommige rechtbanken bestaan al afzonderlijke overleg ruimtes voor partijen. Bij rechtbanken waar dat niet het geval is, zou gebruik kunnen worden gemaakt van een zittingszaal die op dat moment niet gebruikt wordt of – als er geen vrije zittingszalen zijn – van de rechtszaal waarin de zitting plaatsvindt. De rechter en griffier zullen dan de rechtszaal moeten verlaten.

Verder zou de hoge tijdsdruk die nu bij veel zittingen aanwezig is, verminderd kunnen worden door partijen de mogelijkheid te bieden om – als zij daar allebei wat in zien – de zitting aan te houden, zodat zij op een later moment verder kunnen praten en wat meer tijd krijgen om samen, onder begeleiding van de rechter, tot een voor hen beiden acceptabele oplossing te komen.

Hoe gaan de aanwezigen te werk bij het beproeven van een schikking?*Voorstel 7:*

De rechter bespreekt met partijen de verschillende mogelijkheden om hun geschil af te doen. Hij informeert welke afdoeningswijze hun voorkeur heeft en bespreekt met hen de voor- en nadelen van deze en de overige afdoeningswijzen (zie ook voorstel 3). De rechter kan partijen wijzen op de gevolgen van doorprocederen voor wat betreft tijd, kosten, belasting en/of toekomstige relatie, maar hij hamert daar niet op door. De rechter draagt er zelf aan bij, dat de nadelen van doorprocederen zo klein mogelijk zijn, door met partijen in kaart te brengen hoe de verdere procedure tot het eindvonnis er waarschijnlijk uit zal zien en dit verdere verloop zo efficiënt mogelijk te plannen. De rechter geeft partijen goede informatie over hun vrijheid om te schikken en over zijn rol als facilitator (zie ook voorstel 2) en gedraagt zich daar ook naar. De rechter vraagt partijen hoe hij hen het beste kan faciliteren/helpen bij een schikking en informeert hen op welke punten een voorlopig oordeel mogelijk is. Hij geeft niet ongevraagd een voorlopig oordeel en is terughoudend met het noemen van (een bandbreedte van) concrete schikkingsbedragen.

Toelichting:

Door deze werkwijze wordt het wettelijk doel ‘het beproeven van een schikking’ in hogere mate gerealiseerd. Deze werkwijze zal er waarschijnlijk toe leiden dat eruit gehaald wordt wat erin zit om een schikking te bewerkstelligen. Ook zal deze werkwijze waarschijnlijk leiden tot minder dwangschikkingen.

Bron:

De ABA model gedragscode, Denlow (2000), Gottwald en Treuer (2005), Katz (2009) en Parness (2006) geven aan dat de wensen en behoeften van de aanwezige partijen bepalend zouden moeten zijn voor de vraag of de rechter een schikking beproeft en hoe ver hij daarin gaat. Veel (met name Amerikaanse) voorstellen uit het vorige hoofdstuk gaan over het voorkomen van dwangschikkingen (de ABA model gedragscode; de *Code of Conduct for United States Judges*; Denlow, 2006; Floyd, 1994; Gottwald & Treuer, 2005; de Handleiding regie vanaf de conclusie van antwoord; Parness, 2006; Resnik, 2004; rechtspraak over dwangschikkingen in de Verenigde Staten; Van der Linden e.a., 2009; Welsh, 2001; Wissler, 2002).

Een aantal voorstellen uit hoofdstuk 9 benadrukt specifiek dat goede uitleg over de keuzevrijheid van partijen bij een schikking van belang is (Denlow, 2006) of dat de rechter zijn rollen als beslisser en bemiddelaar duidelijk van elkaar moet scheiden (de *Civil Litigation Manual*; Floyd, 1994; geïntegreerde mediation; het *Göttinger Modell*; de pilot *Güterichter*; Parness, 2006; Steenberghe, in: Verschoof e.a., 2008; Resnik, 2004). Ten slotte komt uit de onderzoeken van Van der Linden e.a. (2009) en Wissler (2009) naar voren dat de kans op een (ervaren) dwangschikking groter wordt als de rechter schikkingsbedragen noemt die volgens hem redelijk zijn.

Concrete uitwerking:

Een mogelijke uitwerking van dit voorstel zou de volgende zijn. De rechter vraagt wat de behoeften en zorgen zijn van partijen en wat hun wensen zijn voor de verdere afdoening. Welke vragen de rechter in dit kader kan stellen, heb ik beschreven in de eerste alinea bij de concrete uitwerking van voorstel 3. De rechter bespreekt met partijen de voor- en nadelen van de verschillende afdoeningswijzen. Hij vult de voor- en nadelen niet voor hen in, maar vraagt hen hoe zij deze zien en helpt hen deze in kaart te brengen. De rechter kan partijen in dat kader waarschuwen voor de nadelige gevolgen van doorprocederen voor wat betreft tijd, kosten, belasting en/of toekomstige relatie. De rechter blijft echter niet doorhameren of steeds terugkomen op de nadelen van doorprocederen. Dat wekt de indruk dat de rechter zelf heel graag een schikking wil. Wat de rechter wel kan doen, is – als hij denkt dat partijen niet goed doordrongen zijn van de nadelen van doorprocederen – nog een keer controleren of deze boodschap bij partijen is aangekomen, door vragen te stellen als: Hoe ziet in uw ogen de verdere procedure eruit? Zullen we eens samen bekijken wat het zou betekenen als de procedure wordt voortgezet? Wat kunnen we dan verwachten? Daarnaast draagt de rechter zoveel mogelijk bij aan het verkleinen van de nadelen van doorprocederen door met partijen te bespreken hoe de weg tot het eindvonnis er waarschijnlijk uit ziet en deze weg zo efficiënt mogelijk te plannen. Zo zou de rechter bijvoorbeeld met de procesdeelnemers kunnen afstemmen of de gebruikelijke termijnen (voor bijvoorbeeld het nemen van een akte, repliek of het wijzen van een (tussen)vonnis) wat verkort kunnen worden.

De rechter geeft goede informatie over het beproeven van een schikking, onder andere over de vrijheid van partijen om al dan niet te schikken, zijn faciliterende rol in deze fase en de mogelijkheid van een voorlopig oordeel (zie ook ‘uitleg over het beproeven van een schikking’ onder de concrete uitwerking van voorstel 2). Ook maakt hij de overgang van de inlichtingenfase naar de schikkingsfase (of andersom) voor partijen inzichtelijk (zie voorstel 3).

De rechter stemt met partijen af op welke wijze hij hen het beste kan helpen met het beproeven van een schikking (soort plan van aanpak). Vinden zij het prettig om eerst zonder zijn hulp samen te praten? Wat kan de rechter (daarna) voor hen doen? Vinden zij het prettig om van de rechter iets te horen over hoe hij tegen de zaak aankijkt? Als partijen de visie van de rechter willen horen, stemt de rechter met hen af waarover hij iets kan zeggen: de vragen (of de kernvraag) die de rechter in het vonnis zal moeten beantwoorden (al dan niet met de voorlopige visie van de rechter op die vragen), hoe de rechter op dit moment aankijkt tegen het bewijs (Komt er een bewijsopdracht? Wie draagt de bewijslast?). Ook kan de rechter met partijen doornemen op welke punten beslist moet worden en kan hij hen per punt vragen een inschatting te maken (in procenten) van de eigen kansen zodat de rechter deze inschattingen van partijen vervolgens kan bijsturen.

Het is waarschijnlijk minder verstandig om een bandbreedte van bedragen of specifieke bedragen te noemen die volgens de rechter redelijk zijn voor een schik-

king, omdat dergelijke oordelen de kans op een dwangschikking blijken te vergroten. Het is echter ook mogelijk dat de ervaren dwang bij dergelijke oordelen meer zit in de manier waarop zo'n oordeel wordt gegeven. Als de rechter een (range van) bedrag(en) noemt en ruimte laat voor verder debat, zullen partijen waarschijnlijk eerder het gevoel van gehoord worden en participatie hebben, dan wanneer hij zo'n oordeel stellig poneert. Maar er is op dit punt nog verder onderzoek nodig.

De rechter geeft niet *ongevraagd* een voorlopig oordeel. Hij informeert dus altijd eerst of partijen daar behoefte aan hebben. Als beide partijen te kennen geven geen voorlopig oordeel te willen – wat in de praktijk waarschijnlijk niet vaak zal voorkomen – doet de rechter dit ook niet. Als één van de partijen aangeeft een voorlopig oordeel te willen horen en de andere niet, geeft de rechter wel een voorlopig oordeel. Daarbij is het denkbaar dat de rechter – om wat tegemoet te komen aan de partij die geen voorlopig oordeel wil – dit voorlopig oordeel pas na een eerste schorsing (waarin partijen kunnen onderhandelen) geeft.

De rechter geeft, ondanks de bezwaren van één van de partijen, een voorlopig oordeel omdat partijen hierdoor een realistisch beeld van hun eigen positie krijgen, de rechter een eventuele machtsonbalans tussen partijen kan wegnemen en hij partijen die te zeer de hakken in het zand hebben gezet, weer met beide benen op de grond kan zetten. Het voorlopig oordeel van de rechter kan partijen niet alleen helpen in hun schikkingsonderhandelingen, maar het geeft partijen ook vast een idee van het definitieve oordeel van de rechter.

De rechter geeft partijen (kort) de gelegenheid om op zijn voorlopig oordeel te reageren als zij daar behoefte aan hebben. Daarbij geeft hij er – juist op dit cruciale moment – blijk van open te staan voor wat partijen inbrengen, zonder in de verdediging te schieten. Communicatieve vaardigheden luisteren hier nauw.

De rechter stopt met het beproeven van een schikking als één of beide partijen duidelijk te kennen geven niet verder te willen praten over een oplossing.

Concluderende opmerkingen

De zitting is langzamerhand binnen en buiten Nederland een centrale stap in procedures bij rechtbanken geworden. Dit geldt niet alleen voor civiele procedures, maar deze trend is ook zichtbaar in andere procedures. Er is inmiddels veel onderzoek gedaan naar de vraag wat burgers belangrijk vinden in een procedure, de door hen ervaren rechtvaardigheid. Daaruit blijkt dat burgers hun eigen verhaal willen vertellen, respectvol behandeld willen worden en goede informatie willen krijgen over de procedure. Het is belangrijk dat rechters deze aspecten systematisch waarborgen in hun zittingen, omdat dit van invloed is op onder andere de acceptatie van de uitkomst, het vertrouwen in het rechtssysteem en de mate waarin burgers zich aan de wet houden.

Uit mijn onderzoek komt naar voren dat partijen en advocaten in het algemeen te spreken zijn over de ervaren rechtvaardigheid tijdens de zitting (de comparitie na antwoord). Zij blijken minder enthousiast te zijn over de informatie die zij krijgen over de zitting. Partijen en advocaten geven aan, dat zij in ieder geval graag informatie van de rechter zouden willen krijgen over de doelen/bedoeling van de zitting, het moment waarop zij de kans krijgen hun verhaal te doen en de onderwerpen waarover gesproken gaat worden.

Om een goed beeld te krijgen van de huidige zittingspraktijk is in dit onderzoek niet alleen gekeken naar de ervaren rechtvaardigheid, maar ook naar het bereik van enerzijds de doelen die de wetgever voor de zitting heeft geformuleerd en anderzijds de persoonlijke doelen van de verschillende aanwezigen. Daaruit komt naar voren, dat het een stuk beter kan.

Het aantal (door het gedrag van de rechter) ervaren dwangschikkingen is fors. De tevredenheid van partijen met de overeengekomen schikkingen is niet bepaald hoog te noemen. Sommige partijen vinden dat de rechter niet genoeg helpt bij het verkennen van de schikkingsmogelijkheden. Anderen vinden juist dat de rechter te lang doorhamert op een schikking. De boodschap van partijen en advocaten aan rechters is, kortom, goed na te denken over de wijze waarop rechters een schikking faciliteren.

Verder blijkt de effectiviteit van de zitting voor partijen aan de lage kant als we kijken naar de mate waarin de persoonlijke doelen van partijen tijdens de zitting worden bereikt. Dit geldt in het bijzonder voor het doel 'gelijk krijgen', wat door 42% van de partijen wordt genoemd. Partijen formuleren, in tegenstelling tot rechters, ook nauwelijks persoonlijke doelen die aansluiten bij de wettelijke doelen. Het is in dit onderzoek niet helder geworden wat partijen precies bedoelen met

‘gelijk krijgen’: denken zij dat de rechter ter zitting mondeling vonnis zal wijzen? Of zijn zij op zoek naar verbale en non-verbale signalen van de rechter die hun visie bevestigen? Dit zou kunnen worden meegenomen in toekomstig onderzoek.

Er is nog een aantal elementen dat niet is meegenomen in dit onderzoek en dat het beeld van de zitting nog zou kunnen aanvullen. Hierbij denk ik bijvoorbeeld aan de tevredenheid van partijen over de uitkomst van de procedure: Hoe rechtvaardig vinden partijen het vonnis dat zij krijgen (distributieve rechtvaardigheid)? Is de tevredenheid van partijen met een schikking wel zo laag als die tevredenheid vergeleken wordt met de tevredenheid van partijen met een vonnis? Is de ervaren rechtvaardigheid een aantal weken of maanden na de zitting – nadat het vonnis van de rechter bij partijen bekend is – anders dan direct na de zitting? Dit zijn interessante vragen voor vervolgonderzoek.

Ten tweede is het kostenperspectief niet meegenomen in dit onderzoek. Veranderingen kosten tijd en geld, zo ook de voorstellen tot verbetering in dit onderzoek. Bijvoorbeeld, mijn voorstel om partijen voorafgaand aan de zitting zaakspecifieke instructies te geven, betekent waarschijnlijk een verzwaarde voorbereidingslast voor rechters. Daar komt bij dat de rechter het risico loopt dat hij voor niets geïnstrueerd heeft, omdat zittingen regelmatig op het laatste moment niet doorgaan. Aan de andere kant zou deze aanpak ook de nodige tijdsbesparing kunnen opleveren. Partijen en advocaten zijn in staat om beter voorbereid ter zitting te verschijnen en kunnen – in het kader van wat er besproken gaat worden – relevante stukken van tevoren indienen bij de rechtbank. Een extra conclusiewisseling of akteronde zal in een aantal zaken achterwege kunnen blijven. Bovendien kan dit voorstel een besparing van tijd en kosten voor partijen en advocaten opleveren, doordat hun voorbereiding veel gerichter kan zijn.

De voor- en nadelen van de verschillende voorstellen – voor wat betreft de ervaren rechtvaardigheid, doelbereik, uitkomsten, tijd en geld – zouden in nader onderzoek in kaart kunnen worden gebracht, op grond waarvan gefundeerde keuzes gemaakt kunnen worden.

Ten slotte dient de vraag zich aan hoe de resultaten eruit zouden zien als de procesdeelnemers niet alleen de zitting zouden beoordelen, zoals in dit onderzoek, maar als er gevraagd zou worden naar hun ervaringen met de totale civiele procedure (van dagvaarding tot eindvonnis). Zou dat plaatje er negatiever uitzien? De zitting is uiteindelijk het meest interactieve deel van de procedure en vaak het enige moment waarop partijen direct in contact komen met de rechter. Het meten van hun ervaringen met de totale procedure zou een mooi onderwerp voor vervolgonderzoek zijn.

Samenvatting

Hoofdstuk 1: Inleiding

In dit onderzoek staat de civiele zitting (de comparitie na antwoord) centraal. De betekenis van deze zitting is de laatste jaren flink toegenomen. In verreweg de meeste zaken vindt tegenwoordig een zitting plaats. Er is tot op heden weinig bekend over de zittingsaanpak van rechters en de ervaringen van advocaten en (met name) partijen met de zitting. Dit onderzoek beoogt daar verandering in te brengen. De centrale onderzoeksvraag van dit onderzoek is de volgende:

Hoe ziet de huidige zittingspraktijk (comparitie na antwoord) eruit in termen van doelbereik en rechtvaardigheid, waar liggen aandachtspunten voor verbetering en wat is een goede zittingsaanpak?

Doelbereik valt in dit onderzoek uiteen in twee elementen. Op de eerste plaats heeft dat betrekking op de mate waarin de wettelijke doelen van de zitting (het verkrijgen van inlichtingen, het beproeven van een schikking en overleg over het vervolg van de procedure) worden gerealiseerd. Ten tweede gaat het over de persoonlijke doelen die partijen, advocaten en de rechter voor de zitting formuleren en de mate waarin die doelen worden gerealiseerd. Rechtvaardigheid heeft betrekking op de mate waarin de procesdeelnemers te spreken zijn over de inrichting van de zitting (o.a. verhaal kunnen doen, een onbevooroordeelde rechter), de behandeling door de rechter en de informatie over de zitting. De ervaren rechtvaardigheid van de uitkomst (distributieve rechtvaardigheid) is in dit onderzoek niet gemeten, omdat de uitkomst direct na de zitting – toen de ervaringen van partijen en advocaten zijn gemeten – nog niet in alle zaken bekend was.

Om de huidige zittingspraktijk in kaart te brengen zijn bij de afdeling Handelszaken van twee rechtbanken in totaal 150 comparities na antwoord onderzocht. Er is daarbij gebruikt gemaakt van vragenlijsten, interviews en observatieschema's.

Het eerste deel van dit boek heeft betrekking op de resultaten van dit empirisch onderzoek (hoofdstukken 3 tot en met 7) en de aandachtspunten voor verbetering die daaruit voortvloeien (hoofdstuk 8). Het tweede deel van het boek is anders van aard. Hierin formuleer ik een goede zittingsaanpak voor comparitierechters vanuit het perspectief van doelbereik en rechtvaardigheid (hoofdstuk 10). Bij deze zittingsaanpak heb ik mij laten inspireren door de verbetervoorstellen die in Nederland voor de comparitie na antwoord en die in Duitsland en de Verenigde Staten

voor vergelijkbare zittingen zijn gedaan (hoofdstuk 9). Het boek eindigt met een aantal concluderende opmerkingen.

Hoofdstuk 2: Onderzoek naar rechtvaardigheid

In dit hoofdstuk zijn de hoofdlijnen weergegeven van het onderzoek dat de afgelopen 30 jaar naar rechtvaardigheid is gedaan. Dit onderzoek richt zich op de vraag wat ervoor zorgt dat individuen, als zij op enig moment een ervaring hebben met een (besluitvormings)procedure, deze ervaring als positief evalueren.

Tot 1975 werd het antwoord op deze vraag vooral gezocht in een rechtvaardige uitkomst (distributieve rechtvaardigheid). Later onderzoek liet zien dat mensen invloed op de procedure op zichzelf waarderen (procedurele rechtvaardigheid). Verder kwam naar voren, dat individuen – naast invloed op de procedure – aspecten zoals consistentie, onbevooroordeeldheid, kwaliteit en nauwkeurigheid van beslissingen, correctiemogelijkheid en ethiek belangrijk vinden. Vervolgens werd het belang van rechtvaardigheid in de interactie met de geschiloplosser duidelijk. Deze zogenoemde interactieve rechtvaardigheid werd later onderscheiden in interpersoonlijke rechtvaardigheid (een nette, respectvolle behandeling door de geschiloplosser) en informatieve rechtvaardigheid (goede uitleg over de procedure en uitkomst). Door het bovenstaande onderzoek ontstonden vier typen rechtvaardigheid: distributieve, procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid.

Daarbij moet echter opgemerkt worden dat er binnen de wetenschap de nodige discussie bestaat over de vraag of rechtvaardigheid het beste gemeten kan worden door middel van twee (distributieve en procedurele rechtvaardigheid), drie (distributieve, procedurele en interactieve rechtvaardigheid) of vier concepten (distributieve, procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid).

Voor dit onderzoek is de gevalideerde vragenlijst van Colquitt (2001) gebruikt. Deze vragenlijst is gebaseerd op de belangrijkste rechtvaardigheidsstudies in de afgelopen 30 jaar.

Ten slotte komt in dit hoofdstuk naar voren waarom het belangrijk is dat procesdeelnemers positief zijn over de ervaren (procedurele) rechtvaardigheid. Dit is namelijk van invloed op de ervaren rechtvaardigheid van de uitkomst, op de acceptatie van de uitkomst, op de tevredenheid met de geschiloplosser, op het vertrouwen in het rechtssysteem en in juridische autoriteiten en op de mate waarin burgers zich aan de wet houden.

Hoofdstuk 3: De zitting in chronologische volgorde

De zelfgerapporteerde oplossingsbereidheid van partijen en (vooral) advocaten was voorafgaand aan de zitting gematigd positief. Snelheid was voor beide groepen de belangrijkste reden om een oplossing te willen vinden. Partijen die niet graag een oplossing wilden, gaven als belangrijkste redenen aan, dat ze niet wisten of de andere partij wel zou willen meewerken en dat ze geen mogelijkheid tot onder-

handelen zagen (vaak vanwege eigen gelijk). Partijen en advocaten schatten de oplossingsbereidheid van de andere partij ten onrechte gematigd negatief in. Ook rechters onderschatten de oplossingsbereidheid van beide partijen en advocaten.

De rechter/rechtbank gaf voorafgaand aan de zitting weinig tot geen zaakspecifieke instructies over de nog in te dienen stukken of de te bespreken onderwerpen tijdens de zitting. Aan het begin van de zitting legde de rechter vaak wat uit over de doelen van de zitting en noemde hij stukken die in zijn bezit waren, maar afgezien daarvan betrof het vaak een standaardpraatje met weinig echte uitleg. Partijen stelden soms vragen aan de observanten, waaruit bleek dat ze niet alles begrepen hadden, zoals de vraag ‘Weet u misschien wie die persoon naast de rechter was? Was dat nou nog een rechter of de officier van justitie?’.

De rechter was tijdens de inlichtingenfase relatief veel aan het woord: 22 minuten (inclusief stiltes) tegenover 7 à 8 minuten spreektijd per persoon voor de overige vier aanwezigen. De rechter onderbrak de procesdeelnemers maar weinig in hun verhaal.

Bij het beproeven van een schikking werden in bijna de helft van de comparities de voordelen van een schikking niet besproken met partijen. In 35% van de zittingen vulde de rechter de voordelen voor partijen in zonder aan hen te vragen of die invulling juist was. Verder gaven rechters in bijna 70% van de zittingen een voorlopig oordeel. Dit voorlopig oordeel had vooral betrekking op de juridische stellingen/weren of de bewijslastverdeling. In 56% van comparities gaf de rechter een voorlopig oordeel zonder dat duidelijk was of daar behoefte aan was. Verder waarschuwde de meerderheid van de rechters voor de gevolgen van verder procederen wat betreft de tijd, belasting, kosten en/of de toekomstige verhouding. Rechters gaven zelf aan, dat zij zich vooral actiever opstelden bij het beproeven van een schikking als partijen zich ter zitting coöperatief opstelden, de standpunten minder ver van elkaar verwijderd waren, partijen een persoonlijke relatie hadden/ emoties een rol speelden, de vordering lager was en/of de waarschijnlijke duur van de procedure langer was. Eenendertig procent van de partijen en 35% van de advocaten dacht dat de rechter een eigen motief had bij een schikking. Daarbij is het meest opvallend, dat van die groep advocaten 43% aangaf, dat het motief van de rechter was, dat hij dan van de zaak af was/geen vonnis meer hoefde te schrijven. Bijna 60% van de zaken die niet eindigde in een schikking, werd naar de rol verwezen voor vonnis.

Hoofdstuk 4: Het bereik van wettelijke doelen

In 32% van de onderzochte zaken zijn partijen een schikking overeengekomen tijdens de zitting. Bij die zittingen is alleen het wettelijk doel ‘het beproeven van een schikking’ gemeten. Daarbij is allereerst gekeken in welke mate de rechter ‘eruit gehaald had wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen’. Partijen, advocaten en rechters waren hier gemiddeld gezien positief over. Verder is alle respondenten gevraagd of zij de schikking als een door het gedrag van de

rechter gedwongen schikking (dwangschikking) hadden ervaren. Dit vonden partijen in hogere mate dan rechters. In 29% van de geschikte zaken in Utrecht vond één partij of één advocaat dat er sprake was van een dwangschikking. Bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch vonden in 48% van de geschikte zaken één of twee aanwezigen de schikking een dwangschikking. Partijen en advocaten lijken de schikking met name als een dwangschikking te ervaren als de rechter de voor- en nadelen van een schikking en/of een voorlopig oordeel vrij stellig presenteert of als de rechter te lang doorhamert op een schikking. Ten slotte was de tevredenheid van advocaten en (met name) partijen over de overeengekomen schikking niet erg hoog.

In 68% van de onderzochte zittingen kwam geen schikking tot stand. Bij die zittingen zijn alle drie de wettelijke doelen gemeten. Partijen, advocaten en rechters waren bij het beproeven van een schikking gematigd positief over de mate waarin de rechter 'eruit gehaald had wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen'. Bij de andere twee wettelijke doelen waren zij het minder eens met elkaar. Zo was de rechter significant positiever dan partijen en advocaten over de vraag of alle informatie die van belang was voor de zaak op tafel was gekomen. De belangrijkste reden waarom een aantal partijen en advocaten dat niet vonden is dat de rechter bepaalde onderwerpen niet/nauwelijks behandelde of zij niet de kans kregen hierover iets te zeggen. Ook wat betreft het overleg over het vervolg van de procedure was de rechter positiever dan advocaten en partijen over de vraag of tijdens de zitting al het mogelijke was gedaan om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen. Advocaten waren hierover weer positiever dan partijen.

Wat ten slotte opvalt, is dat partijen, advocaten en de rechter die bij dezelfde zitting aanwezig waren geweest, de rechtszaal met behoorlijk uiteenlopende opvattingen over het wettelijk doelbereik verlieten.

Hoofdstuk 5: Het bereik van persoonlijke doelen

Rechters formuleerden hoofdzakelijk persoonlijke doelen die zij volgens de wet moeten dienen met weinig persoonlijke aanvulling en invulling. Hun gemiddelde doelbereikscore was gematigd positief. Advocaten noemden meer persoonlijke doelen die afweken van de wettelijke doelen, zoals gelijk krijgen, het overtuigen van de rechter van hun gelijk en een tevreden cliënt. De mate waarin advocaten hun persoonlijke doelen bereikten was significant lager dan het doelbereik van rechters. Partijen noemden ten slotte vooral persoonlijke doelen die niet of nauwelijks aansloten bij de wettelijke doelen, zoals gelijk krijgen, een snelle beëindiging van de procedure, gerechtigheid, een rechtvaardig resultaat en de andere partij diens ongelijk laten inzien. Het doelbereik van partijen was gematigd negatief en weer significant lager dan het doelbereik van advocaten. Dit verschil in doelbereik tussen partijen, advocaten en rechters kan waarschijnlijk verklaard worden door de verwachtingen die deze drie groepen van de zitting hadden. Advocaten en (met name)

rechters hadden waarschijnlijk veel beter dan partijen voor ogen wat er op de zitting ging gebeuren.

Wat bij partijen verder opvalt, is dat het doel ‘gelijk krijgen’ door 42% van de partijen werd genoemd, maar dat dit doel in behoorlijk lage mate werd bereikt. Het is in dit onderzoek niet helder geworden wat partijen precies bedoelden met ‘gelijk krijgen’: Dachten ze dat de rechter ter zitting mondeling vonnis zou wijzen? Of waren zij op zoek naar verbale en non-verbale signalen van de rechter die hun visie bevestigden?

De persoonlijke doelen van partijen, advocaten en rechters werden in significant hogere mate bereikt in de zittingen waarin een schikking tot stand was gekomen. Dit lijkt met name te komen door een hoger bereik van doelen zoals het beproeven/ bereiken van een schikking, een snelle afhandeling/beëindiging van de procedure, een rechtvaardig resultaat, een oplossing voor het probleem, duidelijkheid krijgen, rust krijgen en een tevreden cliënt in deze zittingen.

Ten slotte bleek er niet erg veel samenhang te bestaan tussen het persoonlijk doelbereik van de verschillende aanwezigen op één zitting.

Hoofdstuk 6: Rechtvaardigheid

Partijen en advocaten waren behoorlijk positief over de ervaren rechtvaardigheid. Zij waren het meest positief over de manier waarop de rechter hen behandelde (interpersoonlijke rechtvaardigheid) en over aspecten als verhaal doen, een onbevooroordeelde rechter, een gelijke behandeling en een goede voorbereiding van de rechter (procedurele rechtvaardigheid). Zij waren het minst te spreken over de uitleg en informatie die zij van de rechter over de zitting kregen (informatieve rechtvaardigheid). De ervaren procedurele en informatieve rechtvaardigheid was bij advocaten hoger dan bij partijen. Mogelijk hebben advocaten om die reden geen scherp beeld van hoe hun cliënt de zitting beleeft.

Partijen en advocaten van dezelfde zitting verlieten de rechtszaal met behoorlijk uiteenlopende rechtvaardigheidspercepties. Rechters bleken de door partijen ervaren interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid te onderschatten.

In dit onderzoek zijn naast de rechtvaardigheidspercepties van partijen en advocaten ook hun aanvaardbaarheidspercepties gemeten. Rechtvaardigheid en aanvaardbaarheid zijn niet dezelfde concepten. Wel zijn de stellingen van aanvaardbaarheid zo geformuleerd dat ze sterk aansluiten bij de drie typen rechtvaardigheid. Zo is er gevraagd naar de aanvaardbaarheid van de manier van behandeling door de rechter (interpersoonlijke rechtvaardigheid), van de informatie en uitleg die de rechter gaf (informatieve rechtvaardigheid) en van de totale procedure tijdens de zitting (procedurele rechtvaardigheid). Partijen en advocaten waren hier in het algemeen behoorlijk positief over.

In de interviews is hen gevraagd een toelichting te geven. De procesdeelnemers gaven ten aanzien van de behandeling door de rechter aan, dat zij daarbij de volgende aspecten belangrijk vonden: een respectvolle behandeling (geen ongepaste

opmerkingen of een geïrriteerde rechter), de mogelijkheid om het eigen verhaal te kunnen vertellen, een rechter die luistert, zich inleeft en betrokkenheid toont (veel belangrijker voor partijen) en een onpartijdige rechter (iets belangrijker voor advocaten). Als procesdeelnemers de rechter niet onpartijdig vonden, hing dat vaak samen met het beproeven van een schikking: de rechter benadrukte een schikking te sterk of gaf vanaf het begin van de zitting zijn eigen visie en leek niet meer naar de argumenten van partijen te luisteren.

Bij de aanvaardbaarheid van de informatie en uitleg die de rechter gaf, vonden partijen en advocaten het belangrijk dat de rechter de bedoeling van de zitting uitlegde, iets over de doelen van de zitting vertelde of vertelde wie er aan het woord zouden komen. Met name advocaten gaven aan, dat zij graag vooraf van de rechter zouden willen horen over welke aspecten van de zaak hij tijdens de zitting vragen ging stellen. Een klein aantal partijen en advocaten waren minder enthousiast over de uitleg en informatie, omdat de rechter weinig, geen of onjuiste informatie gaf.

Ten slotte kwam de toelichting die partijen en advocaten gaven bij de aanvaardbaarheid van de totale procedure tijdens de zitting sterk overeen met de aspecten die zij ook al noemden bij de aanvaardbaarheid van de behandeling door de rechter. Daarnaast noemden zij ook een goede leiding van de rechter, een behulpzame rechter bij het vinden van een oplossing en een rechter die geen dwang uitoefende. Bij de negatieve en twijfelachtige antwoorden was vooral veel kritiek op de manier waarop de rechter een schikking had beproefd: soms hielp de rechter niet genoeg, de andere keer vond men de rechter weer te actief.

Hoofdstuk 7: Doelbereik en rechtvaardigheid

In de huidige zittingspraktijk bestaat er een positief verband tussen de ervaren rechtvaardigheid, het bereik van de wettelijke doelen en het bereik van de persoonlijke doelen van de procesdeelnemers (partijen en advocaten). Dit betekent dat het mogelijk is voor de rechter om tijdens de zitting de wettelijke doelen en de persoonlijke doelen van partijen en advocaten in positieve zin te realiseren en daarnaast ook nog eens tevreden procesdeelnemers te hebben voor wat betreft de ervaren rechtvaardigheid.

Hoofdstuk 8: Aandachtspunten

In dit hoofdstuk formuleer ik drie aandachtspunten voor verbetering van de huidige zittingspraktijk. Deze zijn gebaseerd op de resultaten van het empirisch onderzoek, alsmede op de ideeën voor aandachtspunten die tijdens een expertmeeting in juli 2008 naar voren zijn gebracht.

1. Er lijkt een behoorlijke verbeteringslag mogelijk in de informatievoorziening rondom de zitting. Uit dit onderzoek komt naar voren welke informatie en uitleg partijen en advocaten graag *van de rechter* willen hebben. Het gaat daarbij om (globale dan wel specifieke) informatie over de doelen van de zitting, over

wie wanneer het woord kan voeren, over de stellingen en verdere aspecten die de rechter nog toegelicht wil zien en over de gebruiken tijdens de zitting. Advocaten weten vaak ook niet hoe het verloop van de zitting er precies uit zal zien.

2. Het is aan te raden meer aandacht te besteden aan specifieke zittingsvaardigheden bij de opleiding van rechters of bij gerichte trainingen later in de loopbaan. Ten eerste kunnen de rechtvaardigheids- en (wettelijke) doelbereikpercepties van de aanwezigen van dezelfde zitting meer op één lijn komen te liggen door een betere afstemming en communicatie ter zitting. Bovendien kunnen de daadwerkelijke belangen van partijen meer aan bod komen en kan het ten onrechte toeschrijven van belangen aan elkaar voorkomen worden door meer aandacht te besteden aan zittingsvaardigheden zoals het stellen van open vragen, samenvatten en nagaan of die samenvatting klopt.
3. Het is wenselijk meer aandacht te laten uitgaan naar de vraag wat goede manieren zijn voor rechters om een schikking ter zitting te faciliteren. Dat lijkt op dit moment een weinig doordacht proces.

Ten slotte wordt opgemerkt dat de rechterlijke macht wat meer procesmatig te werk kan gaan, meer alternatieven kan ontwikkelen en keuzes beter kan toetsen bijvoorbeeld aan de hand van relevante wetenschappelijke kennis, praktijkinzichten en literatuur over communicatieprocessen meer in het algemeen. Deze (en andere) kennis kan als input gebruikt worden voor de ontwikkeling van een werkwijze voor een goede zitting. Het resultaat van een dergelijk inventarisatieproces zou geen strak protocol hoeven zijn waar iedere rechter zich aan zou moeten houden, maar het zou rechters eerder een helder overzicht moeten bieden van de verschillende manieren van compareren en de consequenties daarvan, zodat rechters een bewuste keuze kunnen maken. Het is aan te raden om daar niet alleen de rechterlijke macht (en nauwe omgeving zoals de advocatuur) bij te betrekken, maar een wat bredere kring van personen/instanties.

Hoofdstuk 9: Voorstellen in Nederland, Duitsland en de Verenigde Staten

In dit hoofdstuk beschrijf ik verbetervoorstellen die binnen Nederland voor de comparitie na antwoord en in Duitsland en de Verenigde Staten voor vergelijkbare zittingen zijn gedaan. Daarbij komen alleen voorstellen aan de orde die aansluiten bij (een hogere mate van) doelbereik en rechtvaardigheid.

Een behoorlijk aantal voorstellen dat in Nederland voor de comparitie na antwoord is gedaan heeft betrekking op de informatie/instructie die de rechter aan partijen geeft en mogelijkheden die partijen tijdens de zitting moeten krijgen om hun eigen verhaal te doen. Ook is er de nodige aandacht voor gespreksvaardigheden van rechters, zoals samenvatten en het stellen van open vragen, en voor de wijze waarop de rechter een schikking kan faciliteren.

Ook in Duitsland is voor deze aspecten (informatie, verhaal doen, vaardigheden, schikken) aandacht. Wat opvalt in Duitsland is de mogelijkheid die rechters hebben

om partijen zelf een schriftelijk schikkingsvoorstel te doen, zelfs al voorafgaand aan de zitting. Op deze manier worden in Duitsland schikkingen zo vroeg mogelijk in de procedure bevorderd. Verder zijn in Duitsland de laatste jaren verschillende pilots geïnitieerd, waarbij rechters de mogelijkheid hebben om een zaak te verwijzen naar een aparte schikkingsrechter. Deze aparte rechter bekijkt met partijen de schikkingsmogelijkheden in speciaal daarvoor ingerichte, minder formele zaaltjes.

In de Verenigde Staten zijn de verbetervoorstellen hoofdzakelijk gericht op het beproeven van een schikking, in het bijzonder op het voorkomen van dwangschikkingen. Er bestaat inmiddels de nodige rechtspraak over de vraag wanneer er al dan niet sprake is van een dwangschikking en de *Code of Conduct of United States Judges* verbiedt dwangschikkingen expliciet. Verder zijn er in de literatuur veel voorstellen die betrekking hebben op het voorkomen van dwangschikkingen. Ten slotte wordt in de Amerikaanse literatuur ook aandacht besteed aan het geven van goede informatie aan partijen over de zitting en over de communicatie op de zitting (prettige ruimte, verhaal doen, vaardigheden).

Hoofdstuk 10: Een goede zittingsaanpak

In dit hoofdstuk breng ik in kaart wat een goede zittingsaanpak zou kunnen zijn door in totaal zeven (elkaar aanvullende) voorstellen te doen voor de werkwijze van comparitierechters. Ik kwalificeer daarbij een werkwijze als ‘goed’ als die werkwijze waarschijnlijk leidt tot een hogere ervaren (procedurele, interpersoonlijke en/of informatieve) rechtvaardigheid, tot een hoger bereik van wettelijke doelen en/of tot het formuleren van doelen (verwachtingen) door partijen en advocaten die aansluiten bij wat er gaat gebeuren op de zitting, waardoor deze persoonlijke doelen (verwachtingen) waarschijnlijk in hogere mate bereikt worden. Ik toets niet aan andere criteria die relevant zouden kunnen zijn bij het ontwikkelen van een goede zittingsaanpak, zoals snelheid en kosten.

Bij de voorstellen in dit hoofdstuk heb ik mij laten inspireren door de verbetervoorstellen uit hoofdstuk 9. Ik vermeld bij ieder voorstel welke verbetervoorstellen uit het voorgaande hoofdstuk dat betreft. Ook geef ik bij ieder voorstel in dit hoofdstuk aan, hoe het mogelijk concreet kan worden uitgewerkt in de praktijk.

Ik doe voor ieder aandachtspunt uit hoofdstuk 8 enkele voorstellen, die samen invulling geven aan een goede zittingsaanpak. Ik ga dan ook achtereenvolgens in op voorstellen die betrekking hebben op een betere informatievoorziening rondom de zitting (voorstellen 1 en 2), op een betere communicatie en afstemming ter zitting (voorstellen 3, 4 en 5) en op het verbeteren van het beproeven van een schikking (voorstellen 6 en 7). De voorstellen voor een goede zittingsaanpak vloeien, voor alle duidelijkheid, niet één op één voort uit het empirisch onderzoek, want de daarbij verzamelde data – die waren toegespitst op de huidige zittingspraktijk – zijn daar op zichzelf niet toereikend voor.

Concluderende opmerkingen

De zitting is langzamerhand binnen en buiten Nederland een centrale stap in de civiele en andere procedures bij rechtbanken geworden. Er is inmiddels veel onderzoek gedaan naar de vraag wat burgers belangrijk vinden in een procedure, naar de door hen ervaren rechtvaardigheid (verhaal doen, respectvolle behandeling, goede informatie). Uit mijn onderzoek komt naar voren dat partijen en advocaten in het algemeen te spreken zijn over de ervaren rechtvaardigheid tijdens de zitting, maar dat het (ook op het vlak van doelbereik) een stuk beter kan.

Er is nog een aantal elementen dat niet is meegenomen in dit onderzoek en dat het beeld van de zitting nog zou kunnen aanvullen. Hierbij denk ik bijvoorbeeld aan de tevredenheid van partijen over de uitkomst van de procedure en de kosten en tijd die met mijn voorstellen gemoeid zijn.

Ten slotte dient de vraag zich aan hoe de resultaten eruit zouden zien als de procesdeelnemers niet alleen de zitting zouden beoordelen, zoals in dit onderzoek, maar als er gevraagd zou worden naar hun ervaringen met de totale procedure (van dagvaarding tot eindvonnis). Zou dat plaatje er negatiever uitzien? De zitting is uiteindelijk het meest interactieve deel van de procedure en vaak het enige moment waarop partijen direct in contact komen met de rechter.

Summary

A Central Role for Dutch Civil Hearings: Informing, Rapport, and Settling

Chapter 1: Introduction

This study focuses on the Dutch civil hearing (the *comparitie na antwoord*), which gained significantly in importance over the last few years. By far the most cases nowadays involve a *comparitie*. So far, little insight has been gained into the way judges manage these hearings and how lawyers and (primarily) parties experience them. This study aims to rectify that. The central research question this study attempts to answer is as follows:

*What are the present hearing practices (for the *comparitie na antwoord*), in terms of effectiveness and justice, what are the opportunities for improvement, and what are best practices for the *comparitie*?*

For the purposes of this study, effectiveness can be divided into two elements. The first concerns the extent to which the legal aims of the hearing (obtaining information from parties, exploring the scope for settlement, and discussing the subsequent steps of the procedure with parties) are fulfilled. The second concerns the personal aims which parties, lawyers, and judges formulate for the *comparitie*, and the extent to which these are fulfilled. Justice concerns the reactions of participants to structural aspects of the hearing (for example being able to tell their story, an impartial judge), the interpersonal treatment they receive from the judge, and the information they receive about the hearing. Whether participants felt the outcome was fair (distributive justice) was not investigated in this study, because the outcome was not always known immediately at the end of the hearing, when the experiences of parties and lawyers were measured.

A total of 150 *comparities* were investigated at two district courts to chart present hearing practices, through questionnaires, interviews, and observation schemes.

The first part of this book concerns the results of this empirical study (chapters 3 through 7) and the opportunities for improvement that it brought to light (chapter 8). The second part of the book is of a different nature. There, I will formulate best practices for judges presiding over *comparities*, based on effectiveness and justice (chapter 10). I drew inspiration from proposals for improvement (chapter 9) which were put forward in the Netherlands for the *comparitie*, and in

Germany and the United States for comparable hearings. At the end of the book, I will provide a number of concluding remarks.

Chapter 2: Justice Literature

This chapter presents the main trends in justice studies that were conducted over the last 30 years. The aim of these studies was to determine what factors influence whether individuals who become involved in a (decision-making) procedure evaluate this experience as positive.

Until 1975, it was generally assumed that the evaluation of decision events was determined by the fairness of the outcome (distributive justice). Later research revealed those involved also appreciate being able to influence the procedure itself (procedural justice). Other aspects that were found to be important to participants were – apart from influencing the procedure – consistency, ability to suppress bias, decision quality or accuracy, correctability, and ethicality. Later, the importance of the quality of interpersonal treatment in allocative procedures came to light. This interactive justice was later subdivided into interpersonal justice (a polite and respectful treatment by the third party involved in the procedure), and informational justice (a clear explanation of the procedure and the outcomes). These seminal studies resulted in four different constructs of justice: distributive, procedural, interpersonal, and informational.

It is worth mentioning that there is still an ongoing debate in literature on whether justice is best measured according to two (distributive and procedural justice), three (distributive, procedural, and interactive justice), or four constructs (distributive, procedural, interpersonal, and informational justice).

This study used the validated questionnaire of Colquitt (2001), which is based on the most important justice studies of the last 30 years.

Finally, this chapter addresses why we should be bothered by the procedural justice evaluations of participants. Research has indicated that individuals' fairness concerns influence the evaluations of specific outcomes (distributive justice perceptions), people's willingness to accept decisions of authorities, the satisfaction with the decision maker with whom an individual had a personal experience, their trust in the legal system and legal authorities, and the extent to which people comply with the law.

Chapter 3: A Chronological Overview of the Hearing

Before the hearing, parties and especially lawyers reported a moderately positive inclination to reach a solution, with speed being the most important reason to find a solution for both groups. Parties who expressed an unwillingness to reach a solution, indicated as their most important motivation that they did not know whether the other party would be willing to cooperate, and that they did not see any room for negotiation (often because they felt they were completely in the right).

Parties and lawyers were, erroneously, mildly negative about the other party's willingness to reach a solution. Judges also underestimated the willingness to reach a solution of both parties and lawyers.

The judge/court gave little or no case-specific instructions before the hearing concerning documents that still needed to be submitted, or subjects that would be discussed during the hearing. At the start of the hearing, the judge often gave a short explanation about its purposes, and named the documents they had received from parties prior to the hearing, but apart from that, their talk was often standard and explained little. Parties sometimes asked the observers questions which showed that they did not have a full understanding of the hearing, for example questions such as: 'Do you know who that was sitting next to the judge? Was that another judge, or the prosecutor?'

The judge did a comparatively large part of the talking during the informational phase: 22 minutes (including silences), against 7 to 8 minutes each for the other four people present. The judge rarely interrupted the participants in the hearing while they were talking.

When exploring the scope for settlement, the advantages of settling were not discussed in almost half of all *comparities*. In 35% of the hearings, the judge outlined the advantages of settling for both parties without asking them whether they agreed. Judges offered a preliminary judgement in almost 70% of the hearings, which usually concerned the legal positions/defences or the burden of proof. In 56% of all *comparities*, the judge offered a preliminary judgement without first clarifying whether the parties required one. A majority of judges warned parties about the consequences of further litigation regarding time, effort, costs, and/or their future relationship. Judges themselves indicated that they took an active role in exploring the scope for settlement primarily when parties were cooperative during the hearing, when the discrepancy between positions was relatively small, when parties had a personal relationship or were emotionally involved, when the claim was smaller, and/or when the further procedure would probably last longer. 31% of parties and 35% of lawyers felt that the judge had a personal motive for facilitating a settlement. What stood out, was that 43% of those lawyers felt that the motive of the judge was to be rid of the case and eliminate the need to write a verdict. Almost 60% of cases that did not end in settlement, were referred to the docket for sentencing.

Chapter 4: Legal Objectives

In 32% of investigated cases, parties reached a settlement during the hearing. Only the legal objective 'exploring the scope for a settlement' was measured for those hearings. The first thing that was investigated, was whether the judge 'tried everything to get parties to settle'. Parties, lawyers, and judges generally answered that question positively. Furthermore, all respondents were asked whether they felt a settlement was coerced by the judge. Parties more often than judges felt a settlement

was coerced. In 29% of settled cases in Utrecht, one party or one lawyer felt that a settlement was coerced by the judge. At the 's Hertogenbosch court, one or two of those present felt that a settlement was coerced by the judge in 48% of cases. It seems that parties and lawyers particularly felt a settlement was coerced when the judge was definite in stating the advantages and disadvantages of settling and/or in stating a preliminary verdict, or when the judge kept belabouring a settlement. Finally, lawyers and especially parties were generally not very satisfied with the final settlement.

No settlement was reached in 68% of all hearings. At those, all three legal objectives were assessed. Parties, lawyers, and judges were fairly positive on whether the judge 'tried everything to get parties to settle'. There was less agreement concerning the other two legal objectives. For example, judges were significantly more positive than parties and lawyers on whether all required information regarding the case had been discussed. The most important reason why a number of parties and lawyers disagreed, was that the judge discussed certain subjects hardly or not at all, or that they did not get the chance to address them. Regarding discussion of the subsequent steps of the procedure, judges were also more positive than parties and lawyers on whether enough effort had been made during the hearing to plan the subsequent steps in the procedure, up to and including the final verdict. Lawyers were more positive than parties with respect to this issue.

A final salient point is that parties, lawyers, and judges who were present at the same hearing, left the courtroom with significantly different opinions on whether the legal objectives were achieved.

Chapter 5: Personal Objectives

Judges primarily put forward personal objectives that they had a legal obligation to achieve, without much personal input or interpretation. Their average score regarding achievement of personal objectives was fairly positive. Lawyers mentioned more personal objectives that diverged from legal objectives, such as being found right, convincing the judge they were right, and a satisfied client. Lawyers were significantly less successful than judges in achieving their personal objectives. Parties mostly mentioned personal objectives that were different from legal objectives, such as being found right, a quick resolution of the dispute, justice, a just outcome, and convincing the other party they were wrong. Achievement of these objectives was fairly negative, and parties scored even lower than lawyers. This divergence in the achievement of objectives between parties, lawyers, and judges can probably be explained by the expectations each of these groups had concerning the hearing. Lawyers and (particularly) judges probably had a much more realistic image than parties of what they could expect of the hearing.

Another noteworthy aspect regarding parties, was that 42% mentioned 'being found right' as an objective, but that this was quite rarely achieved. This study did not reveal what parties meant exactly with 'being found right': did they expect

that the judge would hand down a verbal sentence during the hearing? Or where they looking for verbal and non-verbal cues from the judge confirming their views?

Achieving personal objectives of parties, lawyers, and judges scored significantly higher in those hearings where a settlement was reached, apparently primarily because the achievement of objectives such as exploring the scope of/reaching a settlement, a quick resolution/ending of the procedure, a fair outcome, a solution to the problem, removing doubt, achieving peace, and a satisfied client scored higher in these hearings.

There was little correlation in the achievement of personal objectives between different attendees to the same hearing.

Chapter 6: Justice

Parties and lawyers were quite positive regarding perceived justice. They were most positive on the treatment they received from the judge (interpersonal justice), and on aspects such as being able to relate their story, an impartial judge, an equal treatment, and a properly prepared judge (procedural justice). They were least positive regarding explanation and information from the judge about the hearing (informational justice). Lawyers perceived a higher level of procedural and informational justice than parties, which might cause lawyers to have a less clear image of the way their clients perceive the hearing.

Parties and lawyers attending the same hearing left courtrooms with quite different perceptions of justice. Judges underestimated the perceived interpersonal and informational justice of parties.

For parties and lawyers, this study measured both their perceived justice and their perceived acceptableness. Justice and acceptableness are different concepts. However, the items for acceptableness are formulated to closely match the three forms of justice. For example, questions were asked regarding the acceptableness of treatment by the judge (interpersonal justice), the information and explanation offered by the judge (informational justice), and the entire procedure during the hearing (procedural justice). Parties and lawyers were generally fairly positive on these points.

They were asked for comments during the interviews. Participants in the hearings noted, regarding their treatment by the judge, that they valued the following aspects: being treated with respect (no inappropriate remarks or irritation from the judge), the opportunity to relate their story, a judge who listens, empathises, and shows involvement (much more important to parties), and an impartial judge (somewhat more important to lawyers). A perceived lack of impartiality from the judge was often connected to facilitating a settlement: a judge placed too much emphasis on the settlement, or gave their own opinion from the start of the hearing and seemed to be unresponsive to arguments from parties.

Concerning the acceptableness of information and explanation offered by the judge, parties and lawyers valued an explanation of the purpose of the hearing,

the objectives of the hearing, or mentioning who would get an opportunity to speak. Primarily lawyers mentioned that they would like to receive information prior to the hearing on what aspects of the case the judge would ask questions about. A small number of parties and lawyers was less satisfied with explanation and information, because the judge gave little, no, or incorrect information.

The comments from parties and lawyers regarding the acceptableness of the procedure as a whole during the hearing was very similar to what was mentioned regarding the acceptableness of the treatment by the judge. Furthermore, they mentioned good management by the judge during the hearing, a judge that was helpful in finding a solution, and a non-coercive judge. Negative and equivocal answers primarily concerned criticisms of the way a judge had explored the scope for settlement: sometimes the judge was not helpful enough, in other cases too helpful.

Chapter 7: Objectives and Justice

In present hearing practices, there is a positive correlation between perceived justice, the achievement of legal objectives, and the achievement of personal objectives by the participants (parties and lawyers). This means that judges have the opportunity to realize both the legal objectives and the personal objectives of parties and lawyers, and also satisfy the participants in a hearing regarding the perceived justice.

Chapter 8: Opportunities for Improvement

In this chapter, I will identify a number of opportunities to improve present hearing practices. These are based on the results of my empirical study and on ideas for improvement forwarded during an expert meeting in July 2008.

1. It seems there is significant room for improvement regarding information about a hearing. This study shows what information and explanation parties and lawyers would like to receive *from judges*; for example (general and specific) information on the objectives for the hearing, on who will be allowed to speak and when, on which positions and aspects the judge would like further explanation, and on customary behaviour that is expected during the hearing. Lawyers are also often unsure what a hearing will look like.
2. It is advisable to devote more attention to specific skills judges need to properly manage hearings, either during their education or later in their careers. Firstly, perceptions of justice and the achievement of legal objectives in participants could be better aligned by improved rapport and communication during the hearing. Furthermore, the actual interests of parties could receive more attention, and incorrect assumptions regarding the interests of those present be avoided, by improving specific skills such as asking open questions, summarising, and checking whether summaries are correct.

3. It would be advisable to placing more emphasis on best practices for judges to facilitate settlements during a hearing. At present, this process seems rather slapdash.

It also deserves mentioning that there is room for improvement for the judiciary for a more process-oriented approach, developing alternatives, and reviewing their choices, for example based on more general scholarly knowledge, practical insight, and literature on communication processes. This (and other) knowledge could be used as input when developing best practices for hearings. Such stock-taking would not necessarily result in a strict protocol for judges to follow, but could also provide insight for judges in the consequences of various ways to conduct their *comparities*, which would enable them to make a more informed choice. It would be advisable to involve not only the judiciary (and its close neighbour, the Bar), but a more extensive circle of people and institutes.

Chapter 9: Proposals in the Netherlands, Germany, and the United States

In this chapter, I describe the proposals for improvement that were made for the *comparitie* in the Netherlands, and for comparable hearings in Germany and the United States. I will only discuss proposals which would result in a (substantial) increase in effectiveness and justice.

A significant number of proposals forwarded in the Netherlands with regard to the *comparitie* concern the information/instructions provided to both parties by the judge, and the opportunities parties should receive during the hearing to tell their own stories. Other areas of attention are the conversational skills of judges, such as summarising and asking open questions, and for the ways in which a judge can facilitate settlements.

These aspects (information, relating stories, conversational skills, facilitating settlements) receive attention in Germany as well. A distinguishing characteristic of the German legal system is that judges have the option of issuing a written settlement proposal to parties, even before the hearing. This encourages settlements as early in the procedure as possible in Germany. Furthermore, a number of pilots were initiated in Germany in recent years, where judges have the option of referring a case to a separate settlement judge. This separate judge reviews the possibilities for settling the case with parties, in less formal rooms dedicated to that purpose.

In the United States, the proposals for improvement are aimed primarily at exploring the scope for settlement, especially avoiding coerced settlements. A significant amount of jurisprudence has been developed on when a settlement is or is not coerced, and the *Code of Conduct of United States Judges* explicitly prohibits coerced settlements. Many proposals have also been put forward in literature with regards to the prevention of coerced settlements. Finally, American legal literature devotes a lot of attention to providing good information to parties regarding the hearing, and communication during the hearing (such as a comfortable atmosphere, opportunity to relate the story, and skills).

Chapter 10: Best Practices for the *Comparitie*

In this chapter, I will outline best practices for judges presiding over *comparities*, using seven (complementary) proposals. Best practices means that they would probably lead to a higher level of experienced justice (be it procedural, interpersonal, and/or informational), to a higher level of achieved legal objectives and/or the formulating of objectives (expectations) by parties and lawyers that are in line with what can be expected from the hearing, probably resulting in more fulfilled personal objectives (expectations). My proposals will not be compared to other criteria that might be relevant for developing best practices for *comparities*, such as speed and costs.

I drew inspiration for the proposals in this chapter from the proposals for improvement in chapter 9, and I will mention on which of them my proposals in this chapter are based. For each proposal in this chapter, I will also explain how it could be implemented in practice.

I will offer a number of proposals (best practices) for each of the opportunities for improvement from chapter 8. The proposals will have bearing on, respectively: providing better information concerning the hearing (proposals 1 and 2), better communication and rapport during the hearing (proposals 3, 4, and 5), and improvements for exploring the scope for settlement (proposals 6 and 7). To be clear, the best practices are not all derived from the empirical study I conducted, because the data that were gathered there – coloured as it was by present hearing practices – was not enough basis.

Concluding Remarks

Of late, hearings have developed into a central part of civil and other procedures at courts in the Netherlands and abroad. Much research has been done regarding the question of what is important in a procedure to members of the public, and into their experienced justice (relating their story, respectful treatment, good information). My study shows that parties and lawyers are generally satisfied with the level of justice they experienced during the hearing, but there is still a lot of room for improvement (as there is regarding the achievement of objectives).

A number of elements that were not included in this book could provide a clearer image of the hearing. Examples include the level of satisfaction in parties regarding the outcome, and the investments in cost and time that would result from my proposals.

The final question that presents itself is what the results would look like if the participants not only evaluate the hearing itself, as they did in this study, but also the way they experienced the procedure as a whole (from summons to final sentence). Would that yield a more negative picture? After all, the hearing is the most interactive part of the procedure and, more often than not, the only occasion for both parties to interact directly with the judge.

Literatuurlijst

- Adams, J.S. (1964). Inequity in social exchange. In L. Berkowitz & M.P. Zanna (Eds.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 2). New York: Academic Press.
- Ambrose, M.L., & Arnaud, A. (2005). Are procedural justice and distributive justice conceptually distinct? In J. Greenberg, & J.A. Colquitt (Eds.), *Handbook of organizational justice* (pp. 59-84). Mahwah, New Jersey: Earlbaum.
- Ambrose, M.L., Seabright, M.A., & Schminke, M. (2002). Sabotage in the workplace: The role of organizational injustice. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 89(1), 947-965.
- Aryee, S., Budhwar, P.S., & Chen, Z.X. (2002). Trust as a mediator of the relationship between organizational justice and work outcomes: Test of a social exchange model. *Journal of Organizational Behavior*, 23(3), 267-286.
- Asser, W.D.H., & Vranken, J.B.M. (1999). *Verantwoordelijk procederen, gedachten over een fundamentele vernieuwing van het burgerlijk procesrecht*. Den Haag: Boom juridische uitgevers.
- Barendrecht, J.M., & Van Beukering-Rosmuller, E.J.M. (2000). *Recht rond onderhandeling, naar verbintenissenrecht, procesrecht en rechtspraak die sporen met moderne geschiloplossingsmethoden*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Baumbach, A., Lauterbach, W., Albers, J., & Hartmann, P. (2008). *Zivilprozessordnung*. München: Verlag C.H. Beck.
- Bies, R. J. (1985). *Individual reactions to corporate recruiting encounters: The importance of fairness*. Unpublished Manuscript (cited in Bies & Moag, 1986).
- Bies, R.J. (2001). Interactional (in)justice: The sacred and the profane. In J. Greenberg, & R. Cropanzano (Eds.), *Advances in organizational justice* (pp. 89-118). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bies, R.J., & Moag, J.S. (1986). Interactional Justice: Communication criteria of fairness. In R.J. Lewicki, B.H. Shappard & M.H. Bazerman (Eds.), *Research on negotiations in organizations* (Vol. 1, pp. 43-55). Greenwich, CT: JAI Press.
- Bies, R.J., & Tripp, T.M., (1996). Beyond distrust: 'getting even' and the need for revenge. In R.M. Kramer & T.R. Tyler (Eds.), *Trust in organizations: frontiers of theory and research* (pp. 246-260). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Blau, P. (1964). *Exchange and power in social life*. New York: Wiley.

- Brazil, W.D. (1980). Civil discovery: Lawyers' views of Its effectiveness, its principle problems and abuses. *American Bar Foundation Research Journal*, 787-902.
- Brazil, W.D. (2007). Early neutral evaluation or mediation? When might ENE deliver more value? *Dispute Resolution Magazine*, 14, 10-15.
- Brockner, J., Siegel, P.A., Daly, J.P., & Martin, C. (1997). When trust matters: The moderating effect of outcome favorability. *Administrative Science Quarterly*, 42, 558-583.
- Brockner, J., Wiesenfeld, B.M., & Martin, C.L. (1995). Decision frame, procedural justice, and survivors' reactions to job layoffs. *Organizational Behavior and Management Decision Processes*, 63, 59-68.
- Bruinsma, F. (1995). *Korte gedingen*. Zwolle: Tjeenk Willink.
- Carnevale, P.J., O'Connor, K.M., & McCusker, C. (1993). Time pressure in negotiation and mediation. In O. Svenson & A.J. Maule (Eds.), *Time pressure and stress in human judgment and decision making*. New York: Plenum Press.
- Clemmer, E.C. (1993). An investigation into the relationship of fairness and customer satisfaction with services. In R. Cropanzano (Ed.), *Justice in the workplace* (pp. 193-207). Mahwah, New Jersey: Earlbaum.
- Cohen-Charash, Y., & Spector, P.E. (2001). The role of justice in organizations: A meta-Analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 86(2), 278-321.
- Colquitt, J.A. (2001). On the dimensionality of organizational justice: A construct validation of a measure. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 386-399.
- Colquitt, J.A., Conlon, D.E., Wesson, M.J., Porter, C.O.L.H., & Ng, K.Y. (2001). Justice at the millennium: A meta-analytic review of 25 years of organizational justice research. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 425-445.
- Colquitt, J.A., & Shaw, J.C. (2005). How should organizational justice be measured? In J. Greenberg & J.A. Colquitt (Eds.), *Handbook of organizational justice*. Mahwah, New Jersey: Earlbaum.
- Crombrink, L., Klijn, A., Pel, M., & Verberk, S. (2009). Op maat beslecht. Mediation naast rechtspraak 1999-2009. (Research Memoranda nr. 2) Den Haag: Raad voor de Rechtspraak.
- Cropanzano, R., Prehar, C.A., & Chen, P.Y. (2002). Using social exchange theory to distinguish procedural from interactional justice. *Group & Organization Management*, 27(3), 324-351.
- De Dreu, C.K.W. (2003). Time pressure and closing of the mind in negotiation. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 2, 280-295.
- De Dreu, C.K.W., & Carnavale, P.J. (2003). Motivational bases of information processing and strategy in conflict and negotiation. *Advances in Experimental Social Psychology* 35, 235-291.

- De Dreu, C.K.W., Yzerbyt, V., & Leyens, J. (1995). Dilution of stereotype-based cooperation in mixed-motive interdependence. *Journal of Experimental Social Psychology*, 21, 575-593.
- De Hoon, M.W. & Verberk, S. (2009). *Zutphen.COM. een onderzoek naar de pilot 'Conflictoplossing Op Maat' bij de sector civiel van de rechtbank Zutphen*.
- Denlow, M. (2000). Breaking impasses in settlement conferences: Five techniques for resolution. *Judges Journal*, 39, 4-10.
- Denlow, M. (2006). Settlement conference techniques: A judge's opening statement. *Judges Journal*, 45, 22-27.
- Dozy, R.A. & Willink, J.M. (2007). Lessen uit 'letsels' – een kijkje in de keuken van de rechter. *Tijdschrift voor Vergoeding Personenschade*, 4, 125-129.
- Eshuis, R.J.J. (2007). *Het recht in betere tijden*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Eshuis, R.J.J. (2009). *De daad bij het woord: Het naleven van rechterlijke uitspraken en schikkingsafspraken*. (Research Memoranda nr. 1) Den Haag: Raad voor de Rechtspraak.
- Fisher, R. & Ury, W. (1981). *Getting to yes: Negotiating agreement without giving in*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company.
- Fiss, O.M. (1984). Against settlement. *Yale Law Review*, 93, 1073-1090.
- Floyd, D.H. (1994). Can the judge do that? The need for a clearer judicial role in settlement. *Arizona Law Journal*, 26, 45-90.
- Foerste, U. (2001). Die Güteverhandlung im künftigen Zivilprozess. *Neue Juristische Wochenschrift*, 42, 3103-3105.
- Folger, R. (1987). Distributive and procedural justice in the workplace. *Social Justice Research*, 1(2), 143-159.
- Folger, R., & Konovsky, M.A. (1989). Effects of procedural and distributive justice on reactions to pay raise decisions. *Academy of Management Journal*, 32, 115-130.
- Fuller Jr. J.B., & Hester, K. (2001). A closer look at the relationship between justice perceptions and union participation. *Journal of Applied Psychology*, 86(6), 1096-1105.
- Gallagher, E.C. (2005). The ABA revisits the Model Code of Judicial Conduct. *Judges Journal*, 44, 7-12.
- Galanter, M. (2004). The vanishing trial: An examination of trials and related matters in federal and state Courts. *Journal of Empirical Legal Studies*, 1(3), 459-570.
- Geimer, R., Greger, R., Herget, K. Hessler, H., Lückemann, C. Philippi, P. Stöber, K., & Vollkommer, M. (2009). *Zöller ZPO Zivilprozessordnung*. Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt.

- Gottwald, W. & Treuer, W. (2005). *Verhandeln und Vergleichen im Zivilprozess. Taktik und Strategien für Rechtsanwälte und Richter*. Stuttgart: Richard Boorberg Verlag.
- Götz von Olenhusen, P. (2003). Mediation durch Richter – ein Projekt mit Zukunft. *Deutsche Richterzeitung*, 396-397.
- Gramatikov, M., & Klaming, L. (2009). Justice as experienced by the user: a study of the costs and quality of a path to justice in the Netherlands. *Tilburg University Legal Studies Working Paper No. 004/2009*. SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1118311>.
- Greacen, J.M. (2008). Social science research on 'procedural justice': What are the implications for judges and courts? *Judges Journal*, 47, 41-43.
- Greenberg, J. (1986). Determinants of perceived fairness of performance evaluations. *Journal of Applied Psychology*, 71(2), 340-342.
- Greenberg, J. (1990). Organizational justice: Yesterday, today, and tomorrow. *Journal of Management*, 16(2), 399-432.
- Greenberg, J. (1993a). The intellectual adolescence of organizational justice: You've come a long way, maybe. *Social Justice Research*, 6, 135-148.
- Greenberg, J. (1993b). The social side of fairness: Interpersonal and informational classes of organizational justice. In R. Cropanzano (Ed.), *Justice in the workplace* (pp. 79-103). Mahwah, New Jersey : Earlbaum.
- Greenberg, J. (1993c). Stealing in the name of justice: Informational and interpersonal moderators of theft reactions to underpayment inequity. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 54, 81-103.
- Greenberg, J. (1994). Using socially fair treatment to promote acceptance of a work site smoking ban. *Journal of Applied Psychology*, 79, 288-297.
- Greger, R. (2004). Die ZPO-Reform – 1000 Tage danach. *Juristenzeitung*, 17, 805-872.
- Greger, R. (2006). Güterichter – ein Erfolgsmodell. *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 7, 229-230.
- Groeneveld, J.P., & Klijn, A. (2002). *Nieuwe burgerlijke rechtsvordering. Een onderzoek naar de werking van de nieuwe burgerlijke rechtsvordering*. Amsterdam: NIPO.
- Hadfield, G.K. (2004). Where have all the trials gone? Settlements, non-trial adjudications and statistical artefacts in the changing disposition of federal civil cases. *Journal of Empirical Legal Studies*, 1, 705-734.
- Harinck, F. & De Dreu, C.K.W. (2004). Negotiating interests or values and reaching integrative agreements: the importance of time pressure and temporary impasses. *European Journal of Social Psychology*, 34, 595-611.
- Hess, B. (2008). *Mediation und weitere Verfahren konsensualer Streitbeilegung – Regelungsbedarf im Verfahrens- und Berufsrecht?* München: Verlag C.H. Beck.

- Homans, G.C. (1961). *Social behavior : its elementary forms*. New York: Harcourt, Brace, Jovanovich.
- Hommerich, C., Prütting, H., Ebers, T., Lang, S., & Traut, L. (2006). *Rechtsstatsächliche Untersuchung zu den Auswirkungen der Reform des Zivilprozessrechts auf die gerichtliche Praxis. Evaluation ZPO-Reform*. Köln: Bundesanzeiger Verlagsges mbH.
- Hovens, F.J.H. (2005). *Het civiele hoger beroep. Een rechtsvergelijkend onderzoek naar de functies van het hoger beroep in burgerlijke zaken*. Deventer: Kluwer.
- Ippel, P., & Heeger-Hertter, S. (2006). *Sprekend de rechtbank. Alledaagse communicatie in de Utrechtse zittingszaal*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Joy, V.L., & Witt, L.A. (1992). Delay of gratification as a moderator of the procedural justice-distributive justice relationship. *Group and Organization Management*, 17, 297-308.
- Katz, D.A. (2009). Mediation – A judge’s views on judicially monitored settlement conferences. *Litigation*, 35 (4), 3-4 and 59-60.
- Kernan, M.C., & Hanges, P.J. (2002). Survivor reactions to reorganization: Antecedents and consequences of procedural, interpersonal, and informational justice. *Journal of Applied Psychology*, 87(5), 916-927.
- Kerstetter, W.A. (1995). A procedural justice perspective on citizen and police satisfaction with investigations of police use of force: Finding a common ground of fairness. In W.A. Geller & H. Toch (Eds.), *And justice for all: A national agenda for understanding and controlling police abuse by force*. Washington, D.C.: Police Executive Research Forum.
- Klaming, L., & Giesen, I. (2008). Access to justice: The quality of the procedure. *TISCO Working Paper Series on Civil Law and Conflict Resolution Systems No. 002/2008*. SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1091105>
- Konovsky, M.A., & Folger, R. (1991). The effects of procedures, social accounts, and benefits level on victims’ layoff reactions. *Journal of Applied Social Psychology*, 21, 630-650.
- Konow, J. (2003). Which is the fairest one of all? A positive analysis of justice theories. *Journal of Economic Literature*, XLI, 1188-1239.
- Lee III, E.G., & Willging, T.E. (2009). *Federal Judicial Center national, case-based Civil Rules survey: Preliminary report to the Judicial Conference Advisory Committee on Civil Rules*. Federal Judicial Center: [http://www.fjc.gov/public/pdf.nsf/lookup/dissurv1.pdf/\\$file/dissurv1.pdf](http://www.fjc.gov/public/pdf.nsf/lookup/dissurv1.pdf/$file/dissurv1.pdf)
- Leventhal, G.S. (1976). The distribution of rewards and resources in groups and organizations. In L. Berkowitz & W. Walster (Eds.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 9, pp. 91-131). New York: Academic Press.

- Leventhal, G.S. (1980). What should be done with equity theory? New approaches to the study of fairness in social relationships. In K.J. Gergen, M. S. Greenberg & R.H. Willis (Eds.), *Social exchange: advances in theory and research* (pp. 27-55). New York London: Plenum Press.
- Lind, E.A., Maccoun, R.J., Ebener, P.A., Felstiner, W.L.F., Hensler, D.R., Resnik, J., & Tyler, T.R. (1990a). In the eye of the beholder: tort litigants' evaluations of their experiences in the civil justice system. *Law and Society Review*, 24(4), 953-996.
- Lind, E.A., Ambrose, M., de Vera Park, M.V., & Kulik, C.T. (1990b). Perspective and procedural Justice: Attorney and litigant evaluations of court procedures. *Social Justice Research*, 4(4), 325-336.
- Lind, E.A., Kulik, C.T., Ambrose, M., & de Vera Park, M.V. (1993). Individual and corporate dispute resolution: Using procedural fairness as a decision heuristic. *Administrative Science Quarterly*, 38(2), 224-261.
- Lind, E.A., & Tyler, T.R. (1988). *The social psychology of procedural justice*. New York: Plenum Press.
- Lüke, W. (2003). *Zivilprozessrecht*. München: Verlag C.H. Beck.
- Mansour-Cole, D.M., & Scott, S.G. (1998). Hearing it through the grapevine: The influence of source, leader-relations, and legitimacy on survivors' fairness perceptions. *Personnel Psychology*, 51, 25-54.
- McAdoo, B., Welsh, N.A., & Wissler, R.L. (2003). Institutionalization: What do empirical studies tell us about court mediation? *Dispute Resolution Magazine* 9, 8-10.
- McEwen, C.A. & Maiman, R.J. (1981). Small claims mediation in Maine: An empirical assessment. *Maine Law Review*, 33, 237-268.
- McEwen, C.A., & Maiman, R.J. (1984). Mediation in small claims court: Achieving compliance through consent *Law & Society Review*, 18(1), 11-49.
- Mein, A.G., Verberk, S., & Vos, J.W. (2008). *Communiceren met justitiabelen: een onderzoek naar de informatiebehoefte, waardering en verwachtingen van justitiabelen*. Den Haag: B&A Groep.
- Menkel-Meadow, C. (1985). For and against settlement: Uses and abuses of the mandatory settlement conference. *UCLA Law Review*, 33, 485-514.
- Messick, D.M., Bloom, S., Boldizar, J.P., & Samuelson, C.D. (1985). Why we are fairer than others. *Journal of Experimental Social Psychology*, 21(5), 480-500.
- Mikula, G. (1986). The experience of injustice: Toward a better understanding of its phenomenology. In H.W. Bierhoff, R.L. Cohen, & J. Greenberg (Eds.), *Justice in social relations* (pp. 103-123). New York: Plenum Press.
- Mikula, G., Petri, B., & Tanzer, N. (1990). What people regard as unjust: Types and structures of everyday experiences of injustice. *European Journal of Social Psychology*, 20, 133-149.

- Miller, G.A. (1956). The magical number seven – plus or minus two: some limitations on our capacity for processing information. *Psychological Review*, 84-97.
- Minekus, W. (2002). Over verliezers en zondebokken: procesbeleving en attributietheorie in het civiele recht. In M. Malsch (Ed.), *De burger in de rechtspraak. Ervaringen en percepties van niet-professionele procesdeelnemers* (special Recht der Werkelijkheid). Den Haag: Elsevier Juridisch.
- Molot, J.T. (2003). An old judicial role for a new litigation era. *The Yale Law Journal*, 30, 27-118.
- Mullenix, L.S. (2007). *Civil Procedure*. Thomson West.
- Musielak, H. (2008). *Kommentar zur Zivilprozessordnung*. München: Vahlen.
- Pallant, J. (2005). *SPSS survival manual : a step by step guide to data analysis using SPSS for Windows (version 12)*. Maidenhead: Open University Press.
- Parness, J.A. (2006). Improving judicial settlement conferences. *University of California Davis Law Review*, 39, 1891-1909.
- Paternoster, R., Brame, R., Bachman, R., & Sherman, L.W. (1997). Do fair procedures matter? The effect of procedural justice on spouse assault. *Law & Society Review*, 31(1), 163-204.
- Pel, M. (2008). *Verwijzen naar mediation. Praktijkgids voor een effectief mediation-voorstel*. Den Haag: Sdu Uitgevers
- Pel, M. & Verberk, S. (2009). *De pilots 'Coflictoplossing op maat'. Reflectie op resultaten en ideeën voor de toekomst*.
- Rauscher, T., Wax, P., & Wenzel, J. (2008). *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung*. München: Verlag C.H. Beck.
- Resnik, J. (2002). Mediating preferences: Litigant preferences for process and judicial preferences for settlement. *Journal of Dispute Resolution*, 1, 155-169.
- Resnik, J. (2004). Procedure as contract. *Notre Dame Law Review*, 80, 593-668.
- Rosenberg, M. (1988). Federal rules of civil procedure in action: Assessing their impact. *University of Pennsylvania Law Review*, 137, 2197-2214.
- Rosenberg, M. & King, W.A. (1981). Curbing discovery abuse in civil litigation: Enough is enough. *Brigham Young Law Review*, 579-596.
- Rude, D.E. & Wall, J.A. (1988). Judicial involvement in settlement: How judges and lawyers view it. *Judicature*, 72, 175-178.
- Ryan, J.P., Ashman, A., Sales, B.D., & Shane-DuBow, S. (1980). *American trial judges: Their work styles and performance*. New York: The Free Press/Macmillan.
- Sabbagh, C. (2001). A taxonomy of normative and empirically oriented theories of distributive justice. *Social Justice Research*, 14, 237-263.
- Schuyt, C.J.M., Jettinghoff, A., Lambregts, E., & Zwart, F. (1978). *Een beroep op de rechter. Een verkennend onderzoek naar de ervaringen van burgers met rechtspraak in het sociale-verzekeringsrecht, met name in zake de Ziektewet*,

- de Werkeloosheidswet en de Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering*. Deventer: Kluwer.
- Schwarzer, W.W. (1989). The federal rules, the adversary process, and discovery reform. *University of Pittsburgh Law Review*, 50, 703-724.
- Schwarzer, W.W. (1991). Slaying the monsters of cost and delay: Would disclosure be more effective than discovery? *Judicature*, 74, 178-183.
- Shapiro, D.L., Holly Buttner, E., & Barry, B. (1994). Explanations: What factors enhance their perceived adequacy? *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 58(3), 346-368.
- Sheppard, B.H., & Lewicki, R.J. (1987). Toward general principles of managerial fairness. *Social Justice Research*, 1(2), 161-176.
- Skarlicki, D.P., & Latham, G.P. (1997). Leadership training in organizational justice to increase citizenship behavior within a labor union: A replication. *Personnel Psychology*, 50, 617-633.
- Snijders, H.J., Klaassen, C.J.M., & Meijer, G.J. (2007). *Nederlands burgerlijk procesrecht*. Deventer: Kluwer.
- Sorenson, C.W. (1995). Disclosure under federal rule of civil procedure 26(a): Much ado about nothing? *Hastings Law Journal*, 46, 679-691.
- Spindler, G. (2006). *Gerichtsnabe Mediation in Niedersachsen. Eine juristisch-rechtsökonomische Analyse*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Sportel, I. & Terlouw, A. (2009). *Rechters in gesprek met burgers en bestuur. Een onderzoek naar de pilot 'Conflictoplossing Op Maat' bij de sector bestuur van de rechtbank*.
- Ständigen Deputation des Deutschen Juristentages (2004a). *Die Reform der ZPO – eine Wirkungskontrolle. Verhandlungen des Fünfundsechzigsten Deutschen Juristentages. Band II/2 Diskussion und Beschlussfassung Teil M. Juristentag 2004 Diskussion und Beschlussfassung*. München: Verlag C.H. Beck
- Ständigen deputation des deutschen juristentages (2004b). *Die Reform der ZPO – eine Wirkungskontrolle. Verhandlungen des Fünfundsechzigsten Deutschen Juristentages. Band II/1 Sitzungsberichte – Referate und Beschlüsse Teil M. Juristentag 2004 Diskussion und Beschlussfassung*. München: Verlag C.H. Beck
- Stein, P.A. & Rueb, A.S. (2009). *Compendium burgerlijk procesrecht*. Deventer: Kluwer.
- Stempel, J.W. (2001). Ulysses tied to the generic whipping post: The continuing odyssey of discovery 'reform'. *Law and Contemporary Problems*, 64, 197-252.
- Stouffer, S.A., Suchman, E.A., De Vinney, E.A., Starr, S.A., & Williams, R.M. (1949). *The American soldier: adjustment during army life. Vol 1*. Princeton, New York: Princeton University Press.
- Sweeney, P.D., & McFarlin, D.B. (1993). Workers' evaluations of the 'ends' and the 'means': An examination of four models of distributive and procedural justice. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 55(1), 23-40.
- Sweeney, P.D., & McFarlin, D.B. (1997). Process and outcome: Gender differences in the assessment of justice. *Journal of Organizational Behavior*, 18, 83-98.

- Thibaut, J., & Walker, L. (1975). *Procedural justice : a psychological analysis*. Hillsdale, New Jersey: Earlbaum.
- Thibaut, J., & Walker, L. (1978). A theory of procedure. *California law review*, 66, 541-566.
- Trossen, A. (2005a). Lit-Med. *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 2, 1-4.
- Trossen, A. (2005b). *Studie über das Justizprojekt Integrierte Mediation in Familiensachen im Bezirk des Oberlandesgerichts Koblenz*. Altenkirchen: Win-Management GmbH.
- Trossen, A. (2009). *Wege zur Kooperation. Über die moderne Führung von Vergleichsverhandlungen im streitigen, zivilgerichtlichen Verfahren*. Altenkirchen: Win-Management GmbH.
- Trossen, A. & Kämpfele, R. (2006). Gerichts-Integrierte Mediation. *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 3, 97-98.
- Tyler, T.R. (1988). What is procedural justice? Criteria used by citizens to assess the fairness of legal procedures. *Law & society review*, 22(1), 103-135.
- Tyler, T.R. (2006a). What do they expect? New findings confirm the precepts of procedural fairness. *California Courts Review*, 22-24.
- Tyler, T.R. (2006b). *Why people obey the law*. Princeton: Princeton University Press.
- Tyler, T.R., & Huo, Y.J. (2002). *Trust in the law*. New York: Russell Sage Foundation.
- Tyler, T.R., & Lind, E.A. (1992). A relational model of authority in groups. In M. P. Zanna & L. Berkowitz (Eds.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 25, pp. 115-191). New York: Academic Press.
- Van der Linden, J. (2008). *Zitten, luisteren en schikken. Rechtvaardigheid en Doelbereik bij de comparitie na antwoord*. (Research Memoranda nr. 5) Den Haag: Raad voor de Rechtspraak.
- Van der Linden, J., Klijn, A., & Van Tulder, F. (2009). *Meesterlijk gedrag: Leren van compareren*. (Rechtstreeks nr. 3) Den Haag: Raad voor de Rechtspraak.
- Van Mierlo, A.I.M. (2002). *Parlementaire geschiedenis herziening burgerlijk procesrecht*. Deventer: Kluwer.
- Van Nispen, C.J.J.C., Van Mierlo, A.I.M., & Polak, M.V. (2005). *Burgerlijke rechtsvordering: de tekst van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering voorzien van commentaar*. Deventer: Kluwer.
- Verschoof, R.J. (2004). De praktijk van de comparitie na antwoord. *Trema*, 8, 339-345.
- Verschoof, R.J., Steenberghe, H.M.M., & Schuurmans, Y.E. (2008). *De regiefunctie van de rechter*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Vlaardingerbroek, P., De Hoon, M.W., & Van Doorn, K. (2009). *De regierechter in echtscheidingszaken. Een onderzoek naar de pilot 'Conflictoplossing op maat' van de sector familie van de rechtbank Den Haag*.

- Wall, J.A., Rude, D.E., & Schiller, L.F. (1984). Judicial participation in settlement. *Journal of Dispute Resolution*, 25-44.
- Welbourne, T.M., Balkin, D.B., & Gomez-Mejia, L.R. (1995). Gainsharing and mutual monitoring: A combined agency-organizational justice interpretation. *Academy of Management Journal*, 38, 881-899.
- Welsh, N.A. (2001). The thinning vision of self-determination in court-connected mediation: The inevitable price of institutionalization? *Harvard Law Review*, 6, 1-96.
- Wickelgren, I. (2001). Neurobiology: Working memory helps the mind focus. *Science*, 291, 1684-1685.
- Wissler, R.L. (1995). Mediation and adjudication in small claims court: The effects of process and case characteristics. *Law & Society Review*, 29(2), 323-358.
- Wissler, R.L. (2002). Court-connected mediation in general civil cases: What we know from empirical research. *Ohio State Journal on Dispute Resolution* 17, 641-704.
- Wensveen, C. (2009). *Maatwerk door samenspel in de rechtszaal. Een onderzoek naar de pilot 'Conflictoplossing Op Maat' bij de sector kanton van de rechtbank Amsterdam*.
- Yeazell, S.C. (1994). The misunderstood consequences of modern civil process. *Wisconsin Law Review*, 631-678.
- Zuckerman, A.A.S. (1999). Justice in crisis: Comparative dimensions of civil procedure. In A.A.S. Zuckerman, S. Chiarloni & P. Gottwald (Eds.), *Civil justice in crisis: Comparative perspectives of civil procedure* (pp. 3-52). Oxford: Oxford University Press.

Bijlage 1

De begeleidingscommissie en de deskundigen van de expertmeeting

De begeleidingscommissie

Voorzitter:

- mr. dr. R.J. Verschoof, president rechtbank Dordrecht

Leden:

- mr. W.M. Callemeyn, sectorvoorzitter civiel rechtbank 's-Hertogenbosch
- dr. R.J.J. Eshuis, onderzoeker Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum Den Haag
- dr. A. Klijn, adviseur wetenschappelijk onderzoek Raad voor de Rechtspraak
- mr. drs. Th. J. van der Laar, senior beleidsadviseur Ministerie van Justitie/DSR
- mr. dr. E.A. Messer, vice-president rechtbank Utrecht
- mr. R.A. Overbosch, vice-president rechtbank Amsterdam
- mr. M. Pel, vice-president gerechtshof Arnhem, directeur Landelijk bureau mediation naast rechtspraak
- mr. J.D.A. den Tonkelaar, vice-president rechtbank Arnhem, bijzonder hoogleraar rechtspraak Radboud Universiteit Nijmegen
- dr. B.C.J. van Velthoven, universitair hoofddocent Universiteit Leiden

Van deze commissie hadden met name dr. R.J.J. Eshuis, dr. A. Klijn en dr. B.C.J. van Velthoven veel expertise op empirisch vlak.

Expertmeeting juli 2008

Deskundigen (afgezien van de begeleidingscommissie):

- mr. W. Duitemeijer, raadsheer gerechtshof Arnhem
- mr. J. Ekelmans, Ekelmans & Meijer Advocaten
- mr. H.D. Gelderloos, Advocatenkantoor Torenstraat
- mr. S.E. Heeger-Hertter, onderzoeker Universiteit Utrecht
- mr. J.M. Willink, vice-president rechtbank 's-Gravenhage

Bijlage 2

De gebruikte observatieschema's, vragenlijsten en interviewvragen

Observatieschema 1

Eiser
advocaat eiser

verschenen/niet verschenen
verschenen/niet verschenen

Gedaagde
advocaat gedaagde

verschenen/niet verschenen
verschenen/niet verschenen

1. Begintijd zitting _____ uur

2. Informatieverzameling van partijen en advocaten
(tijd stilzetten als de rechter praat en vragen stelt)
Begintijd informatieverzameling: _____ uur

Totale (zuivere) spreektijd in minuten van:

Gedaagde:	_____ min
Adv. gedaagde:	_____ min

Eiser:	_____ min
Adv. Eiser:	_____ min

Eindtijd informatieverzamelin: _____ uur

3. Bespreken regeling (= schikken of doorverwijzing naar mediation)

Begintijd _____ uur

Algemeen (zolang niet duidelijk is of de rechter aanstuurt op
doorverwijzing naar mediation of het beproeven van een schikking)
Totale duur _____ minuten

Doorverwijzing naar mediation
Totale duur: _____ minuten

Beproeven van schikking
Totale duur in de rechtszaal met rechter _____ minuten

Totale duur op de gang _____ minuten

Eindtijd bespreken regeling _____ uur

Bespreken van een regeling stopt op het moment dat duidelijk is dat:

- *er geen regeling (doorverw. mediation of schikking) tot stand gaat komen en de rechter ook verder geen pogingen tot beproeving daarvan gaat ondernemen of*
- *er een schikking tussen partijen tot stand is gekomen of*
- *partijen worden doorverwezen naar mediation*

Indien tijdens het bespreken van een regeling, toch nog informatieverzameling plaatsvindt, hieronder invullen:

Totale (zuivere) spreektijd in minuten van:

Gedaagde:	_____ min
Adv. gedaagde:	_____ min

Eiser:	_____ min
Adv. Eiser:	_____ min

4a. *Indien geen schikking:* Hoe lang duurt het opstellen, voorlezen en ondertekenen van het inhoudelijk proces-verbaal _____ min

4b. *Indien wel schikking:* Hoe lang duurt het opstellen, voorlezen en ondertekenen van de schikkingsovereenkomst: _____ min

5. Eindtijd zitting _____ uur

Observatieschema 2

A) Instructies van de rechter in de startfase van de CnA

1. Geeft de rechter in de startfase mondeling instructies over de CnA?

- a. ☐ nee -----> naar vraag 6
- b. ☐ ja -----> naar vraag 2

2. Op welke onderwerpen hadden de instructies betrekking?

(meerdere antwoorden mogelijk)

- a. ☐ tijdsduur van de CnA
- b. ☐ rechter stelt zichzelf (en eventueel griffier) voor
- c. ☐ soort zittingsagenda (welke onderwerpen zullen besproken worden)
- d. ☐ plaats van de CnA binnen de totale (civiele) procedure
- e. ☐ de doelen van de CnA
- f. ☐ mogelijkheid voor partijen om iets te zeggen/hun verhaal te doen
- g. ☐ mogelijkheid voor juridische argumentatie in de vorm van een pleidooi
- h. ☐ mogelijkheid voor juridische argumentatie niet (noodzakelijk) in de vorm van een pleidooi
- i. ☐ de rol van de rechter tijdens de CnA
- j. ☐ opnoemen van de stukken die de rechter in zijn bezit heeft
- k. ☐ welke informatie de rechter tijdens de CnA van partijen/advocaten wil krijgen
- l. ☐ andere instructies/informatie, namelijk: _____

Indien 2e aangekruist -----> vraag 3 (ook) invullen

Indien 2g of 2h aangekruist ---> vraag 4 (ook) invullen

Anders -----> vraag 6 invullen

3. Welke doelen van de CnA noemt de rechter? (meerdere antwoorden mogelijk)

- a. ☐ informatieverzameling
- b. ☐ beproeven schikking
- c. ☐ doorverwijzen naar mediation
- d. ☐ overleg over vervolg van de procedure
- e. ☐ anders, namelijk: _____

4. Over welke aspecten geeft de rechter ten aanzien van de juridische argumentatie nadere instructies? (meerdere antwoorden mogelijk)

- a. ☐ geen enkel aspect
- b. ☐ moment van juridische argumentatie tijdens de CnA
- c. ☐ maximale tijdsduur voor juridische argumentatie
- d. ☐ over welke aspecten van de zaak geargumenteed mag worden (beperking v aspecten)
- e. ☐ anders, namelijk: _____

Indien 4b aangekruist -----> vraag 5 invullen

Anders -----> vraag 6 invullen

5. Op welk moment zegt de rechter dat juridische argumentatie mogelijk is?

- a. ☐ meteen aan het begin van de CnA (na de startfase)
- b. ☐ na de informatieverzameling en schikkingspoging
- c. ☐ na de informatieverzameling (schikken komt na jur.arg.)
- d. ☐ na de schikkingspoging (informatieverzameling komt na jur.arg.)
- e. ☐ anders, namelijk:

_____

B) Stukken voor het eerst getoond ter CnA

6. Worden er op de CnA voor het eerst bepaalde stukken getoond (door één of beide partijen)?

- a. ☐ nee -----> naar vraag 12
- b. ☐ ja -----> naar vraag 7

7. Hoe gaat de rechter met deze stukken om? De rechter...

- a. ☐ weigert de stukken
- b. ☐ laat een deel van de stukken toe
- c. ☐ laat de stukken toe
- d. ☐ anders, namelijk:

_____

Indien 7a of 7b aangekruist -----> vraag 8 invullen

Anders -----> vraag 9 invullen

8. Hoe gaat de rechter om met de geweigerde stukken? De rechter....

- a. ☐ laat ze verder buiten beschouwing
- b. ☐ staat een extra conclusieronde (re- en dupliek) toe
- c. ☐ laat ze alsnog bij akte in het geding brengen
- d. ☐ bepaalt een nieuwe datum waarop de CnA (mét die stukken) wordt voortgezet
- e. ☐ anders, namelijk:

_____

9. Op grond van welke criteria laat de rechter een stuk al dan niet toe?

(meerdere antwoorden mogelijk!)

- a. ☐ dat wordt niet duidelijk tijdens de CnA
- b. ☐ kan de rechter zelf nog kennis van het stuk nemen?
- c. ☐ kan de wederpartij nog kennis van het stuk nemen en daarop adequaat reageren?
- d. ☐ maakt de wederpartij al dan niet bezwaar tegen toelating?
- e. ☐ omvang van het stuk
- f. ☐ relevantie van het stuk
- g. ☐ anders, namelijk:

_____

10. Stelt de rechter (afgezien van het eventueel verder buiten beschouwing laten van stukken) een sanctie op het te laat indienen van stukken?

- a. ☐ nee -----> vraag 12 invullen
- b. ☐ ja -----> vraag 11 invullen

11. Wat is die sanctie?

- a. ☐ kostenveroordeling van de extra procedurehandeling
- b. ☐ kostenveroordeling van de voortzetting CnA op andere datum
- c. ☐ anders, namelijk:

_____

C) Te laat toegestuurde stukken aan de rechtbank

12. Zijn er voorafgaand aan de CnA nog stukken te laat naar de rechtbank gestuurd (door één of beide partijen)?

- a. ☐ nee -----> *naar vraag 18*
- b. ☐ ja -----> *naar vraag 13*

13. Hoe gaat de rechter met deze stukken om? De rechter...

- a. ☐ weigert de stukken
- b. ☐ laat een deel van de stukken toe
- c. ☐ laat de stukken toe
- d. ☐ anders, namelijk:

_____

Indien 13a of 13b aangekruist -----> vraag 14 invullen

Anders -----> vraag 15 invullen

14. Hoe gaat de rechter om met de geweigerde stukken? De rechter....

- a. ☐ laat ze verder buiten beschouwing
- b. ☐ staat een extra conclusieronde (re- en dupliek) toe
- c. ☐ laat ze alsnog bij akte in het geding brengen
- d. ☐ bepaalt een nieuwe datum waarop de CnA (mét die stukken) wordt voortgezet
- e. ☐ anders, namelijk:

_____

15. Op grond van welke criteria laat de rechter een stuk al dan niet toe?

(meerdere antwoorden mogelijk!)

- a. ☐ dat wordt niet duidelijk tijdens de CNA
- b. ☐ heeft de rechter nog kennis van het stuk kunnen nemen?
- c. ☐ heeft de wederpartij nog kennis van het stuk kunnen nemen (of kan dat nu nog) en kan zij daarop adequaat reageren
- d. ☐ maakt de wederpartij al dan niet bezwaar tegen toelating?
- e. ☐ omvang van het stuk
- f. ☐ relevantie van het stuk
- g. ☐ anders, namelijk:

_____

16. Stelt de rechter (afgezien van het eventueel verder buiten beschouwing laten van stukken) een sanctie op het te laat indienen van stukken?

- a. ☐ nee -----> *vraag 18 invullen*
- b. ☐ ja -----> *vraag 17 invullen*

17. Wat is die sanctie?

- a. ☐ kostenveroordeling van de extra procedurehandeling
- b. ☐ kostenveroordeling van de voortzetting CnA op andere datum
- c. ☐ anders, namelijk:

_____

D) Informatieverzameling

18. Hoe vaak onderbreekt de rechter partijen en advocaten gedurende de informatieverzameling?

Er is sprake van onderbreken indien:

- de rechter zegt dat hij/zij de spreker onderbreekt;
- uit de reactie van spreker (= niet rechter!) blijkt dat de spreker zich onderbroken voelt in zijn/haar betoog;
- het is voor eenieder duidelijk dat de spreker wordt onderbroken in zijn betoog doordat de rechter de spreker een zin niet laat afmaken (en het betreft geen verhelderende vraag).

Aantal onderbrekingen gedaagde: _____ keer	Aantal onderbrekingen eiser: _____ keer
Aantal onderbrekingen advocaat gedaagde: _____ keer	Aantal onderbrekingen advocaat eiser: _____ keer

19. Samenvatten door de rechter

Turf het aantal keren dat de rechter samenvat op respectievelijk inhoud en intentie.

Aantal keren samenvatten op <u>inhoud</u> : _____ keer
Aantal keren samenvatten op <u>intentie</u> : _____ keer

E) Juridische argumentatie

20. Heeft één van de advocaten (of beiden) vóór of tijdens de CnA verzocht om gelegenheid voor juridische argumentatie?

- a. ☐ nee -----> naar vraag 23
- b. ☐ ja -----> naar vraag 21

21. Is dit verzoek om juridische argumentatie door de rechter gehonoreerd?

- a. ☐ nee -----> naar vraag 22
- b. ☐ ja -----> naar vraag 23

22. Waarom is dit verzoek niet door de rechter gehonoreerd?

23. Hoe is de juridische argumentatie door advocaten tijdens de CnA het beste te karakteriseren?

- a. ☐ een pleidooi (= mondeling betoog aan de hand van pleitnotities)
- b. ☐ een pleidooi, maar de rechter geeft concreet de aspecten aan/beperkt de aspecten waarover gepleit mag worden
- c. ☐ mondelinge juridische argumentatie zonder pleitnotities (*niet noodzakelijk geconcentreerd op 1 moment*)
- d. ☐ mondelinge juridische argumentatie zonder pleitnotities, maar de rechter geeft concreet de aspecten aan/beperkt de aspecten waarover geargumenteed mag worden (*niet noodzakelijk geconcentreerd op 1 moment*)
- e. ☐ de schriftelijke aantekeningen van advocaten worden, na het inlassen van een leespauze, als mondeling voorgedragen beschouwd (géén mondelinge voordracht!)
- f. ☐ er vindt geen juridische argumentatie plaats -----> naar vraag 28
- g. ☐ anders, namelijk: _____

24. Op welk moment vond de juridische argumentatie plaats?

- a. ☐ meteen aan het begin van de CNA (na de startfase)
- b. ☐ na de informatieverzameling en schikkingspoging
- c. ☐ na de informatieverzameling (schikken daarna nog)
- d. ☐ na de schikkingspoging (informatieverzameling komt daarna nog)
- e. ☐ tijdens de informatievergaring kan (steeds) juridische argumentatie gegeven worden ten aanzien van een punt dat op dat moment aan de orde is (jur.arg. zit ingeweven in feitenvergaring)
- f. ☐ anders, namelijk: _____

25. Stelt de rechter beperkingen in tijd aan de juridische argumentatie?

- a. ☐ nee ----> naar vraag 27
- b. ☐ ja -----> naar vraag 26

26. Hoeveel minuten krijgt iedere partij voor juridische argumentatie?

_____ minuten per partij

27. Hoe gaat de rechter om met de pleitnotities/schriftelijke aantekeningen?

- a. ☐ er zijn geen pleitnotities/schriftelijke aantekeningen
- b. ☐ deze worden niet overgelegd
- c. ☐ deze worden overgelegd en aan het proces-verbaal gehecht
- d. ☐ anders, namelijk:

_____

F) Een regeling (schikken op CnA of doorverwijzing naar mediation)

28. Hoe begint de rechter te bekijken of een regeling mogelijk zou zijn?

De rechter...

- a. ☐ vraagt partijen welke voordelen een regeling voor hen zou kunnen hebben
- b. ☐ noemt zelf de (mogelijke) voordelen van een regeling op en checkt bij partijen of zij deze voordelen ook zo zien
- c. ☐ noemt de (mogelijke) voordelen van een regeling op maar checkt niet bij partijen of zij deze voordelen ook zo zien.
- d. ☐ zegt niets over de (mogelijke) voordelen van een regeling

29. Wijst de rechter partijen op de mogelijkheid van (doorverwijzing naar) mediation?

- a. ☐ nee
- b. ☐ ja

30. Verzoeken partijen/advocaten de rechter *op enig moment* een voorlopig oordeel te geven?

- a. ☐ nee
- b. ☐ ja

31. Informeert de rechter of partijen/advocaten behoefte aan een voorlopig oordeel hebben?

- a. ☐ nee
- b. ☐ ja

32. Wie geeft (al dan niet nav de vraag van de rechter) aan een voorlopig oordeel te willen?

- a. ☐ beide partijen
- b. ☐ één van de partijen, de ander geeft aan dit niet te willen
- c. ☐ één van de partijen, of de ander dit ook wil, is niet duidelijk
- d. ☐ beide partijen geven aan dat niet te willen
- e. ☐ bij geen van beide partijen is duidelijk of zij dit willen

33. Op welk moment geeft de rechter een voorlopig oordeel en waarop heeft dat voorlopig oordeel betrekking?

Let op: de kolommen '0, 1^e, 2^e, 3^e en 4^e' hebben betrekking op het aantal keren dat partijen al op de gang onderhandeld hebben.

0	1 ^e	2 ^e	3 ^e	4 ^e	Het voorlopig oordeel heeft betrekking op:
					a. de bewijslastverdeling
					b. de uitkomst of kans van slagen vd bewijslevering
					c. juridische stellingen en weren
					d. een range van bedragen die redelijk zou zijn voor een schikking
					e. een concreet bedrag dat redelijk zou zijn voor een schikking
					f. het <u>gedeeltelijk</u> toe- of afwijzen van de vordering(en)
					g. het toe- of afwijzen van 1 of meer vorderingen in totaliteit

Indien 33d en/of 33e is aangekruist -----> vraag 34 invullen

Anders -----> vraag 35 invullen

34. Hebben partijen/advocaten de rechter verteld hoe ver de schikkingsvoorstellen van beide partijen uit elkaar lagen, voordat de rechter bedragen noemde?

- a. ☐ nee
- b. ☐ ja, ze hebben het verschil tussen beide voorstellen aangegeven
- c. ☐ ja, ze hebben de concrete bedragen die ieder van hen voorgesteld heeft, genoemd

35. Wat heeft de rechter verder gedaan om partijen tot een schikking te bewegen?

Let op: de kolommen '0, 1^e, 2^e, 3^e en 4^e' hebben betrekking op het aantal keren dat partijen al op de gang onderhandeld hebben.

0	1 ^e	2 ^e	3 ^e	4 ^e	
					a. wijst op gevolgen van verder procederen voor <u>tijd, belasting en/of kosten</u> .
					b. wijst op de gevolgen van verder procederen voor toekomstige <u>verhouding</u> .
					c. verheldert voor (een) partij(en) de <u>sterke en/of zwakke punten</u> van (zijn) hun zaak.
					d. informeert partijen/advocaten hoe <u>vergelijkbare zaken</u> zijn geschikt.
					e. stelt een vraag aan partijen die erop neerkomt of partijen bereid zijn iets te vertellen over de uitkomst van de schikkingsonderhandelingen.
					f. vraagt aan partijen naar de redenen waarom het schikkingsvoorstel niet is geaccepteerd.
					g. vraagt aan partijen of ze nog willen dooronderhandelen.
					h. doet zelf een schikkingsvoorstel.
					i. geeft advies aan 1 van de partijen om het <u>bod</u> van de ander te <u>accepteren</u> .
					j. zegt (één) partij(en) dat het doen van <u>concessies verstandig</u> zou zijn.
					k. adviseert partijen het <u>verschil</u> te <u>delen</u> (tussen beide schikkingsvoorstellen).

36. Is er een schikking bereikt?

- a. ☐ nee -----> naar vraag 37
b. ☐ ja -----> einde vragenlijst

G) Verklaringen van partijen in het proces-verbaal (pv)

(bij schikking niet invullen!)

37. Hoe gaat de rechter om met verklaringen die door partijen zijn afgelegd ter CnA?

- a. ☐ de rechter vermeldt slechts in het pv dat partijen geen schikking hebben getroffen, maar vermeldt niets over de inhoudelijke discussie (minimalistische variant)
----> naar vraag 38
- b. ☐ de partijverklaringen worden ter CnA opgenomen ----> naar vraag 39
- c. ☐ de rechter maakt ná de CnA het pv op ----> naar vraag 41

38. Waarom worden geen partijverklaringen opgenomen in het pv?

- a. ☐ geen nieuwe informatie
- b. ☐ (te veel informatie:) er volgt een tweede schriftelijke ronde
- c. ☐ tijdgebrek
- d. ☐ anders, namelijk: _____

naar vraag 46

39. Zijn partijen/advocaten aanwezig bij het opnemen van de partijverklaringen in het pv?

- a. ☐ aanwezig
- b. ☐ afwezig
- c. ☐ deels afwezig, deels aanwezig

40. Is er gelegenheid voor partijen/advocaten om wijzigingen en aanvullingen voor te stellen in het pv?

- a. ☐ nee
- b. ☐ ja

naar vraag 46

41. Hebben partijen/advocaten ermee ingestemd dat de rechter na de CnA het pv opmaakt?

- a. ☐ nee, het is hen wel gevraagd maar ze waren het er niet mee eens
- b. ☐ nee, hun instemming is niet gevraagd, het is slechts medegedeeld
- c. ☐ ja

42. Geeft de rechter aan óf hij de partijverklaringen in het pv zal zetten?

- a. ☐ nee, daarover zegt hij niets ----> naar vraag 45
- b. ☐ ja, hij geeft aan de partijverklaringen niet in het pv te zullen zetten
---> naar vraag 45
- c. ☐ ja, geeft aan de partijverklaringen wel in het pv te zullen zetten
---> naar vraag 43

43. Geeft de rechter (kort) aan wát hij van de partijverklaringen in het pv zal vermelden?

- a. ☐ nee -----> *naar vraag 45*
- b. ☐ ja -----> *naar vraag 44*

44. Krijgen partijen op de CnA de mogelijkheid aan die inhoud iets toe te voegen/ te veranderen?

- a. ☐ nee
- b. ☐ ja

45. Mogen partijen/advocaten achteraf nog schriftelijk reageren op het pv?

- a. ☐ dit wordt niet besproken
- b. ☐ nee
- c. ☐ ja, de rechter zal het pv nav deze reacties (mogelijk) aanpassen
- d. ☐ ja, de reacties van partijen zullen aan het pv gehecht worden
- e. ☐ anders, namelijk:
_____

H) Verklaringen van advocaten in het proces-verbaal (pv)

(bij schikking niet invullen!)

46. Hoe gaat de rechter om met verklaringen/toelichtingen die door advocaten zijn afgelegd ter CnA?

- a. ☐ deze worden niet opgenomen in het pv dat ter CnA wordt opgemaakt
---> naar vraag 51
- b. ☐ deze worden wél opgenomen in het pv dat ter CnA wordt opgemaakt
---> naar vraag 47
- c. ☐ de rechter maakt ná de CnA het pv op ----> naar vraag 48
- d. ☐ anders, namelijk:
_____

naar vraag 51

47. Hoe worden de verklaringen van de advocaten opgenomen in het pv?

- a. ☐ als eigen verklaring: 'mr. Vink verklaart.....'
- b. ☐ in de partijverklaring: 'ik hoor mijn advocaat zeggen dat.....'
- c. ☐ in de partijverklaring zonder dat duidelijk is dat het de advocaat was die dat zei
- d. ☐ anders, namelijk:
_____

naar vraag 51

48. Geeft de rechter aan óf hij de verklaringen van de advocaten in het pv zal zetten?

- a. ☐ nee, daarover zegt hij niets -----> naar vraag 51
- b. ☐ ja, hij geeft aan de advocaatverklaringen niet in het pv te zullen zetten
---> naar vraag 51
- c. ☐ ja, hij geeft aan de advocaatverklaringen wel in het pv te zullen zetten
---> naar vraag 49

49. Geeft de rechter (kort) aan wát hij van de advocaatverklaringen in het pv zal vermelden?

- a. ☐ nee -----> naar vraag 51
- b. ☐ ja -----> naar vraag 50

50. Krijgen de advocaten tijdens de CnA de mogelijkheid om aan de inhoud van de advocaatverklaringen iets toe te voegen/te veranderen?

- a. ☐ nee
- b. ☐ ja

51. Wordt het proces-verbaal door de rechter of griffier voorgelezen?

- a. ☐ nee -----> naar vraag 52
- b. ☐ ja -----> naar vraag 53

52. Waarom wordt het pv niet voorgelezen?

- a. ☐ er wordt geen reden genoemd
- b. ☐ er is geen inhoudelijk pv opgemaakt/pv wordt ná de CnA opgemaakt
- c. ☐ het pv wordt ter CNA uitgeprint en partijen/advocaten krijgen de tijd het door te lezen
- d. ☐ partijen/advocaten stemmen in met niet-voorlezing (terwijl ook een print niet gelezen is)
- e. ☐ anders, namelijk: _____

53. Wordt het proces-verbaal ter CnA door partijen of advocaten ondertekend?

- a. ☐ nee -----> naar vraag 54
- b. ☐ ja -----> naar vraag 55

54. Waarom wordt het pv niet ondertekend?

- a. ☐ er wordt geen reden genoemd
- b. ☐ er is geen inhoudelijk pv opgemaakt/pv wordt na de CNA opgemaakt
- c. ☐ partijen/advocaten stemmen in met niet-ondertekening
- d. ☐ anders, namelijk: _____

naar vraag 56

55. Door wie wordt het pv ondertekend?

- a. ☐ door beide partijen
- b. ☐ door beide advocaten
- c. ☐ door beide partijen en advocaten
- d. ☐ door 1 partij en wegens afwezigheid van de wederpartij door de advocaat van de wederpartij
- e. ☐ anders, namelijk: _____

Vragenlijst voorafgaand aan de zitting door partijen ingevuld**Vraag 1**

Wat hoopt u te bereiken met deze zitting? Oftewel: wat is uw persoonlijke doel(en) voor deze zitting? Vul hieronder uw doel(en) in (maximaal 3).

1.
2.
3.

Vraag 2

Graag willen we van u weten wat uw verwachtingen van de zitting zijn. Hieronder staan 5 stellingen. Per stelling kunt u aangeven of u het met de stelling zeer oneens, oneens, beetje oneens/beetje eens, eens of zeer eens bent. U kunt dit doen door achter iedere stelling 1 kruisje te zetten.

<i>In welke mate bent u het eens met de stellingen hieronder?</i>	zeer oneens	oneens	beetje oneens/ beetje eens	eens	zeer eens
a. Ik zou graag samen met de andere partij een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting.					
b. Ik verwacht dat de andere partij graag samen met mij een oplossing wil vinden voor de zaak tijdens de zitting.					
c. Ik verwacht dat de andere partij en ik tijdens de zitting een schikking overeen zullen komen.					
d. Mijn eigen opstelling tijdens schikkingsonderhandelingen op de zitting hangt af van de opstelling van de andere partij.					
e. De andere partij en ik streven verenigbare belangen na.					

Indien bij stelling a 'zeer oneens' of 'oneens' aangekruist ----> naar vraag 5

Indien bij stelling a 'beetje oneens/beetje eens' aangekruist ----> naar vraag 4

Indien bij stelling a 'eens' of 'zeer eens' aangekruist ----> naar vraag 3

Vraag 3

Waarom zou u graag met de andere partij een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting? U mag meerdere antwoorden aankruisen.

- a. ☐ Ik zie wel mogelijkheden voor een redelijke oplossing.
- b. ☐ Ik heb belang bij een snelle oplossing.
- c. ☐ Ik heb nog vaker met de andere partij te maken.
- d. ☐ Ik wil graag een oplossing op maat waar ik zelf invloed op heb.
- e. ☐ Het gaat mede om communicatiestoringen.
- f. ☐ Ik denk dat dan ook andere conflicten die ik met de andere partij heb, kunnen worden opgelost.
- g. ☐ Het kan wellicht aanzienlijke (proces)kosten besparen.
- h. ☐ anders, namelijk:
_____

Einde van de vragenlijst. Hartelijk dank voor het invullen!

Vraag 4

Waarom twijfelt u of u graag met de andere partij een oplossing voor de zaak wilt vinden tijdens de zitting? U mag meerdere antwoorden aankruisen.

- a. ☐ Ik weet niet hoeveel ruimte er is om te onderhandelen.
- b. ☐ Ik vind het moeilijk om met de andere partij te onderhandelen.
- c. ☐ Ik weet niet of de andere partij wel wil meewerken.
- d. ☐ Ik zie weinig mogelijkheden.
- e. ☐ anders, namelijk:
_____

Einde van de vragenlijst. Hartelijk dank voor het invullen!

Vraag 5

Waarom wilt u tijdens de zitting niet graag een oplossing voor de zaak vinden met de andere partij? U mag meerdere antwoorden aankruisen.

- a. ☐ Ik vind het erg belangrijk dat de rechter zich over deze zaak uitspreekt.
- b. ☐ Eerdere onderhandelingen zijn mislukt en ik wil het niet nog eens proberen.
- c. ☐ Ik zie geen enkele mogelijkheid tot onderhandelen omdat:
_____
- d. ☐ anders, namelijk:
_____

Einde van de vragenlijst. Hartelijk dank voor het invullen!

Vragenlijst voorafgaand aan de zitting door advocaten ingevuld**Vraag 1**

Wat hoopt u te bereiken met deze zitting? Oftewel: wat is uw persoonlijke doel(en) voor deze zitting? Vul hieronder uw doel(en) in (maximaal 3).

1.

2.

3.

Vraag 2

Graag willen we van u weten wat uw verwachtingen (en dus niet die van uw cliënt) van de zitting zijn. Hieronder staan 5 stellingen. Per stelling kunt u aangeven of u het met de stelling zeer oneens, oneens, beetje oneens/beetje eens, eens of zeer eens bent. U kunt dit doen door achter iedere stelling 1 kruisje te zetten.

<i>In hoeverre bent u het eens met de stellingen hieronder?</i>	zeer oneens	oneens	beetje oneens/ beetje eens	eens	zeer eens
a. Ik zou graag samen met mijn cliënt en de andere partij een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting.					
b. Ik verwacht dat de andere partij graag samen met mijn cliënt een oplossing wil vinden voor de zaak tijdens de zitting.					
c. Ik verwacht dat de andere partij en mijn cliënt tijdens de zitting een schikking overeen zullen komen.					
d. Mijn eigen opstelling tijdens schikkingsonderhandelingen op de zitting hangt af van de opstelling van de andere partij.					
e. De advocaat van de andere partij en ik streven verenigbare belangen na.					

Indien bij stelling a 'zeer oneens' of 'oneens' aangekruist ---> naar vraag 5
Indien bij stelling a 'beetje oneens/beetje eens' aangekruist ---> naar vraag 4
Indien bij stelling a 'eens' of 'zeer eens' aangekruist ---> naar vraag 3

Vraag 3

Waarom zou u graag samen met uw cliënt en de andere partij een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting? U mag meerdere antwoorden aankruisen.

- a. ☐ Ik zie wel mogelijkheden voor een redelijke oplossing.
- b. ☐ Mijn cliënt heeft belang bij een snelle oplossing.
- c. ☐ Mijn cliënt heeft nog vaker met de andere partij te maken.
- d. ☐ Ik wil graag een oplossing op maat waar ik (samen met mijn cliënt) zelf invloed op heb.
- e. ☐ Het gaat mede om communicatiestoringen.
- f. ☐ Ik denk dat dan ook andere conflicten die mijn cliënt met de andere partij heeft, kunnen worden opgelost.
- g. ☐ Het kan wellicht aanzienlijke (proces)kosten besparen voor mijn cliënt.
- h. ☐ anders, namelijk: _____

Einde van de vragenlijst. Hartelijk dank voor het invullen!

Vraag 4

Waarom twijfelt u of u met uw cliënt en de andere partij een oplossing van de zaak wilt vinden tijdens de zitting? U mag meerdere antwoorden aankruisen.

- a. ☐ Ik weet niet hoeveel ruimte er is om te onderhandelen.
- b. ☐ Ik weet niet of de andere partij wel wil meewerken.
- c. ☐ Ik zie weinig mogelijkheden.
- d. ☐ anders, namelijk: _____

Einde van de vragenlijst. Hartelijk dank voor het invullen!

Vraag 5

Waarom wilt u met uw cliënt en de andere partij tijdens de zitting niet graag een oplossing voor de zaak vinden? U mag meerdere antwoorden aankruisen.

- a. ☐ Ik vind het erg belangrijk dat de rechter zich over deze zaak uitspreekt.
- b. ☐ Eerdere onderhandelingen zijn mislukt en ik wil het niet nog eens proberen.
- c. ☐ Ik zie geen enkele mogelijkheid tot onderhandelen omdat: _____
- d. ☐ Deze zaak is voor mij persoonlijk interessant om voort te zetten.
- e. ☐ anders, namelijk: _____

Einde van de vragenlijst. Hartelijk dank voor het invullen!

Vragenlijst voorafgaand aan de zitting door rechters ingevuld**Vraag 1**

Graag willen we van u weten wat uw verwachtingen van de zitting zijn. Hieronder staan 7 stellingen. Per stelling kunt u aangeven of u het met de stelling zeer oneens, oneens, beetje oneens/beetje eens, eens of zeer eens bent. U kunt dit doen door achter iedere stelling 1 kruisje te zetten.

<i>In welke mate bent u het eens met de stellingen hieronder?</i>	zeer oneens	oneens	beetje oneens/ beetje eens	eens	zeer eens
a. Ik verwacht dat de eiser graag samen met de gedaagde een oplossing wil vinden voor de zaak tijdens de zitting.					
b. Ik verwacht dat de <u>advocaat</u> van eiser graag een oplossing wil vinden voor de zaak tijdens de zitting.					
c. Ik verwacht dat de gedaagde graag samen met de eiser een oplossing wil vinden voor de zaak tijdens de zitting.					
d. Ik verwacht dat de <u>advocaat</u> van gedaagde graag een oplossing wil vinden voor de zaak tijdens de zitting.					
e. Ik verwacht dat partijen tijdens de zitting een schikking overeen zullen komen.					
f. Ik verwacht dat het voor mij gemakkelijk zal zijn een beslissing in de zaak te nemen.					
g. De 2 partijen in deze zaak streven verenigbare belangen na.					

Vraag 2

Wat hoopt u te bereiken met deze zitting? Oftewel: wat is uw persoonlijke doel(en) voor deze zitting? Vul hieronder uw doel(en) in (maximaal 3).

1.

2.

3.

Vragenlijst na afloop van de zitting door partijen ingevuld

Vraag 1

Voorafgaand aan de zitting heeft u een korte vragenlijst ingevuld. Hierin werd onder andere gevraagd naar uw persoonlijke doelen voor de zitting: wat hoopte u met deze zitting te bereiken? In de tabel hieronder staan aan de linkerkant de persoonlijke doelen die u opgegeven heeft.¹ Kunt u voor ieder doel aangeven in welke mate dit doel volgens u bereikt is? U kunt dit doen door achter ieder doel 1 kruisje te zetten.

<i>In welke mate zijn uw persoonlijke doelen bereikt?</i>	In heel lage mate	In lage mate	In gemiddelde mate	In hoge mate	In heel hoge mate
a.					
b.					
c.					

Vraag 2

Keek de rechter uitsluitend naar de belangen van partijen toen hij/zij keek of een regeling* tussen partijen mogelijk was of had de rechter ook zelf een motief bij een regeling tussen partijen?

- a. ☐ de rechter had ook een eigen motief ----> naar vraag 3
 b. ☐ de rechter keek uitsluitend naar belangen van partijen ----> naar vraag 4

* met een regeling wordt bedoeld een schikking of doorverwijzing naar mediation

Vraag 3

Kunt u aangeven welk eigen motief de rechter volgens u had?

¹ De persoonlijke doelen die de respondent voorafgaand aan de zitting had opgeschreven zijn steeds door de aanwezige onderzoekers overgeschreven in de linkerkant van de tabel.

Vraag 4

Wij zijn erg benieuwd wat uw ervaringen met deze zitting en deze rechter zijn. Hieronder staan een aantal stellingen. U kunt per stelling aangeven of u het daarmee zeer oneens, oneens, beetje oneens/beetje eens, eens of zeer eens bent. U kunt dit aangeven door achter iedere stelling 1 kruisje te zetten.

In welke mate bent u het eens met de stellingen hieronder?

	zeer oneens	oneens	beetje oneens/ beetje eens	eens	zeer eens
a. De rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen.	☐	☐	☐	☐	☐
b. Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen. ²	☐	☐	☐	☐	☐
c. Alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan. ³	☐	☐	☐	☐	☐
d. Ik voelde mij door het gedrag van de rechter gedwongen te schikken met de andere partij. ⁴	☐	☐	☐	☐	☐
e. Ik heb mijn zienswijze tijdens de zitting kunnen uiten.	☐	☐	☐	☐	☐
f. De rechter heeft tijdens de zitting eenzelfde procedure gehanteerd voor mij en de andere partij.	☐	☐	☐	☐	☐
g. De rechter was vrij van vooroordelen.	☐	☐	☐	☐	☐
h. De rechter heeft mijn zaak goed bestudeerd voorafgaand aan de zitting.	☐	☐	☐	☐	☐

2 Deze stelling is alleen aan respondenten voorgelegd bij wie tijdens de zitting geen schikking tot stand is gekomen.

3 Deze stelling is alleen aan respondenten voorgelegd bij wie tijdens de zitting geen schikking tot stand is gekomen.

4 Deze stelling is alleen aan respondenten voorgelegd bij wie tijdens de zitting een schikking tot stand is gekomen.

	zeer oneens	oneens	beetje oneens/ beetje eens	eens	zeer eens
i. Op de zitting werden ethische en morele normen geschonden.	☐	☐	☐	☐	☐
j. De rechter had respect voor mijn persoon en visie.	☐	☐	☐	☐	☐
k. De rechter benaderde mij op een beleefde manier.	☐	☐	☐	☐	☐
l. De rechter heeft ongepaste opmerkingen gemaakt.	☐	☐	☐	☐	☐
m. De rechter heeft op een open manier met mij gecommuniceerd.	☐	☐	☐	☐	☐
n. In het tussenvonnis van de rechtbank is vóór de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.	☐	☐	☐	☐	☐
o. De rechter heeft aan het begin van de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.	☐	☐	☐	☐	☐
p. De informatie die in totaal (dus zowel voorafgaand als tijdens de zitting) gegeven is over het verloop van de zitting klopte met de werkelijke gang van zaken.	☐	☐	☐	☐	☐
q. De rechter heeft details over de gang van zaken op een geschikte/gepaste manier gecommuniceerd.	☐	☐	☐	☐	☐
r. De rechter leek zijn/haar mededelingen af te stemmen op de behoeften van partijen en advocaten.	☐	☐	☐	☐	☐
s. De juridische deskundigheid van de rechter was goed.	☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 5

In dit gedeelte van de vragenlijst wordt onderzocht of u de gang van zaken tijdens de zitting vandaag acceptabel/aanvaardbaar vond of niet. Hieronder staan 3 stellingen. U kunt per stelling aangeven of u het met de stelling zeer oneens, oneens, beetje oneens/beetje eens, eens of zeer eens bent door 1 kruisje te zetten.

In welke mate bent u het eens met de stellingen hieronder?

	zeer oneens	oneens	beetje oneens/ beetje eens	eens	zeer eens
a. Ik vind de manier waarop ik door de rechter behandeld werd aanvaardbaar.	☐	☐	☐	☐	☐
b. Ik vind de informatie en uitleg die de rechter mij over de zitting gaf aanvaardbaar.	☐	☐	☐	☐	☐
c. Ik vind de totale procedure (= gang van zaken) tijdens de zitting vandaag aanvaardbaar.	☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 6

Hoe tevreden bent u met de schikking die u vandaag getroffen hebt met de andere partij? Geef aan door middel van 1 kruisje.⁵

- a. ☐ zeer ontevreden
- b. ☐ ontevreden
- c. ☐ beetje ontevreden/beetje tevreden
- d. ☐ tevreden
- e. ☐ zeer tevreden

5 Deze stelling is alleen aan respondenten voorgelegd bij wie tijdens de zitting een schikking tot stand is gekomen.

Vragenlijst na afloop van de zitting door advocaten ingevuld**Vraag 1**

Voorafgaand aan de zitting heeft u een korte vragenlijst ingevuld. Hierin werd onder andere gevraagd naar uw persoonlijke doelen voor de zitting: wat hoopte u met deze zitting te bereiken? In de tabel hieronder staan aan de linkerkant de persoonlijke doelen die u opgegeven heeft.⁶ Kunt u voor ieder doel aangeven in welke mate dit doel volgens u bereikt is? U kunt dit doen door achter ieder doel 1 kruisje te zetten.

<i>In welke mate zijn uw persoonlijke doelen bereikt?</i>	in heel lage mate	in lage mate	in gemiddelde mate	in hoge mate	in heel hoge mate
a.					
b.					
c.					

Vraag 2

Keek de rechter uitsluitend naar de belangen van partijen toen hij/zij keek of een regeling* tussen partijen mogelijk was of had de rechter ook zelf een motief bij een regeling tussen partijen?

- a. ☐ de rechter had ook een eigen motief -----> *naar vraag 3*
 b. ☐ de rechter keek uitsluitend naar belangen van partijen ----> *naar vraag 4*

* met een regeling wordt bedoeld een schikking of doorverwijzing naar mediation

Vraag 3

Kunt u aangeven welk eigen motief de rechter volgens u had?

⁶ De persoonlijke doelen die de respondent voorafgaand aan de zitting had opgeschreven zijn steeds door de aanwezige onderzoekers overgeschreven in de linkerkant van de tabel.

Vraag 4

Wij zijn erg benieuwd wat uw ervaringen (en dus niet die van uw cliënt) met deze zitting en deze rechter zijn. Hieronder staan een aantal stellingen. U kunt per stelling aangeven of u het daarmee zeer oneens, oneens, beetje oneens/beetje eens, eens of zeer eens bent. U kunt dit aangeven door achter iedere stelling 1 kruisje te zetten.

In welke mate bent u het eens met de stellingen hieronder?

	zeer oneens	oneens	beetje oneens/ beetje eens	eens	zeer eens
a. De rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen.	☐	☐	☐	☐	☐
b. Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen. ⁷	☐	☐	☐	☐	☐
c. Alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan. ⁸	☐	☐	☐	☐	☐
d. Er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking. ⁹	☐	☐	☐	☐	☐
e. Ik heb de zienswijze van mijn cliënt tijdens de zitting kunnen uiten.	☐	☐	☐	☐	☐
f. De rechter heeft tijdens de zitting eenzelfde procedure gehanteerd voor mij + mijn cliënt en de andere partij + advocaat.	☐	☐	☐	☐	☐
g. De rechter was vrij van vooroordelen.	☐	☐	☐	☐	☐
h. De rechter heeft deze zaak goed bestudeerd voorafgaande aan de zitting.	☐	☐	☐	☐	☐

7 Deze stelling is alleen aan respondenten voorgelegd bij wie tijdens de zitting geen schikking tot stand is gekomen.

8 Deze stelling is alleen aan respondenten voorgelegd bij wie tijdens de zitting geen schikking tot stand is gekomen.

9 Deze stelling is alleen aan respondenten voorgelegd bij wie tijdens de zitting een schikking tot stand is gekomen.

	zeer oneens	oneens	beetje oneens/ beetje eens	eens	zeer eens
i. Op de zitting werden ethische en morele normen geschonden.	☐	☐	☐	☐	☐
j. De rechter had respect voor mijn persoon en visie.	☐	☐	☐	☐	☐
k. De rechter benaderde mij op een beleefde manier.	☐	☐	☐	☐	☐
l. De rechter heeft ongepaste opmerkingen gemaakt.	☐	☐	☐	☐	☐
m. De rechter heeft op een open manier met mij gecommuniceerd.	☐	☐	☐	☐	☐
n. In het tussenvonnis van de rechtbank is vóór de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.	☐	☐	☐	☐	☐
o. De rechter heeft aan het begin van de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.	☐	☐	☐	☐	☐
p. De informatie die in totaal (dus zowel vooraf als tijdens de zitting) gegeven is over het verloop van de zitting klopte met de werkelijke gang van zaken.	☐	☐	☐	☐	☐
q. De rechter heeft details over de gang van zaken op een geschikte/gepaste manier gecommuniceerd.	☐	☐	☐	☐	☐
r. De rechter leek zijn/haar mededelingen af te stemmen op de behoeften van partijen.	☐	☐	☐	☐	☐
s. De juridische deskundigheid van de rechter was goed.	☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 5

In dit gedeelte van de vragenlijst wordt onderzocht of u (gaat dus niet over uw cliënt!) de gang van zaken tijdens de zitting vandaag acceptabel/aanvaardbaar vond of niet. Hieronder staan 3 stellingen. U kunt per stelling aangeven of u het met de stelling zeer oneens, oneens, beetje oneens/beetje eens, eens of zeer eens bent door 1 kruisje te zetten.

In welke mate bent u het eens met de stellingen hieronder?

	zeer oneens	oneens	beetje oneens/ beetje eens	eens	zeer eens
a. Ik vind de manier waarop ik door de rechter behandeld werd aanvaardbaar.	☐	☐	☐	☐	☐
b. Ik vind de informatie en uitleg die de rechter mij over de zitting gaf aanvaardbaar.	☐	☐	☐	☐	☐
c. Ik vind de totale procedure (gang van zaken) tijdens de zitting vandaag aanvaardbaar.	☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 7

Hoe tevreden bent u (onafhankelijk van uw cliënt) met de schikking die uw cliënt vandaag getroffen heeft met de andere partij? Geef aan door middel van 1 kruisje.¹⁰

- a. ☐ zeer ontevreden
- b. ☐ ontevreden
- c. ☐ beetje ontevreden/beetje tevreden
- d. ☐ tevreden
- e. ☐ zeer tevreden

10 Deze stelling is alleen aan respondenten voorgelegd bij wie tijdens de zitting een schikking tot stand is gekomen.

Vragenlijst na afloop van de zitting door rechters ingevuld**Vraag 1¹¹**

Hoeveel comparities heeft u als rechter in heel uw leven bij benadering gedaan (zo nauwkeurig mogelijk schatten)?

_____ comparities

Vraag 2

Voorafgaande aan de zitting heeft u een korte vragenlijst ingevuld. Hierin werd onder andere gevraagd naar uw persoonlijke doelen voor de zitting: wat hoopte u met deze zitting te bereiken? In de tabel hieronder staan aan de linkerkant de persoonlijke doelen die u opgegeven heeft.¹² Kunt u voor ieder doel aangeven in welke mate dit doel volgens u bereikt is? U kunt dit doen door achter ieder doel 1 kruisje te zetten.

<i>In welke mate zijn uw persoonlijke doelen bereikt?</i>	in heel lage mate	in lage mate	in gemiddelde mate	in hoge mate	in heel hoge mate
a.					
b.					
c.					

11 Deze vraag hoefden de rechters alleen in te vullen bij de eerste comparitie van hen die werd onderzocht.

12 De persoonlijke doelen die de respondent voorafgaand aan de zitting had opgeschreven zijn steeds door de aanwezige onderzoekers overgeschreven in de linkerkant van de tabel.

Vraag 3

Hieronder staan 3 stellingen. Graag willen wij van u weten in welke mate u het eens bent met deze stellingen. U kunt per stelling aangeven of u het daarmee zeer oneens, oneens, beetje oneens/beetje eens, eens of zeer eens bent. U kunt dit aangeven door achter iedere stelling 1 kruisje te zetten.

In welke mate bent u het eens met de stellingen hieronder?

	zeer oneens	oneens	beetje oneens/ beetje eens	eens	zeer eens
a. Ik heb eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen.	☐	☐	☐	☐	☐
b. Alle informatie die van belang is voor het nemen van een goede beslissing is op tafel gekomen. ¹³	☐	☐	☐	☐	☐
c. Alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan. ¹⁴	☐	☐	☐	☐	☐
d. Er is door mijn gedrag tijdens de zitting sprake van een dwangschikking. ¹⁵	☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 4

In dit onderzoek worden de ervaringen van partijen (gaat dus niet over advocaten) met de comparitie onderzocht. Hieronder staan een aantal stellingen. Het is de bedoeling dat u zich bij iedere stelling verplaatst in de partij(en) die tijdens de comparitie aanwezig waren. U kunt bij iedere stelling door middel van 1 kruisje aangeven of u denkt dat de partijen het met die stelling zeer oneens, oneens, beetje oneens/beetje eens, eens of zeer eens zullen zijn.

13 Deze stelling is alleen aan respondenten voorgelegd bij wie tijdens de zitting geen schikking tot stand is gekomen.

14 Deze stelling is alleen aan respondenten voorgelegd bij wie tijdens de zitting geen schikking tot stand is gekomen.

15 Deze stelling is alleen aan respondenten voorgelegd bij wie tijdens de zitting een schikking tot stand is gekomen.

In welke mate denkt u dat partijen het eens zijn met de stellingen hieronder?*'ik' verwijst naar de partijen die aanwezig waren tijdens de comparitie*

	zeer oneens	oneens	beetje oneens/ beetje eens	eens	zeer eens
a. Ik heb mijn zienswijze tijdens de zitting kunnen uiten.	☐	☐	☐	☐	☐
b. De rechter heeft tijdens de zitting eenzelfde procedure gehanteerd voor mij en de andere partij.	☐	☐	☐	☐	☐
c. De rechter was vrij van vooroordelen.	☐	☐	☐	☐	☐
d. De rechter heeft mijn zaak goed bestudeerd voorafgaande aan de zitting.	☐	☐	☐	☐	☐
e. Op de zitting werden ethische en morele normen geschonden.	☐	☐	☐	☐	☐
f. De rechter had respect voor mijn persoon en visie.	☐	☐	☐	☐	☐
g. De rechter benaderde mij op een beleefde manier.	☐	☐	☐	☐	☐
h. De rechter heeft ongepaste opmerkingen gemaakt.	☐	☐	☐	☐	☐
i. De rechter heeft op een open manier met mij gecommuniceerd.	☐	☐	☐	☐	☐
j. In het tussenvonnissen van de rechtbank is vóór de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.	☐	☐	☐	☐	☐
k. De rechter heeft aan het begin van de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.	☐	☐	☐	☐	☐
l. De informatie die in totaal (dus zowel voorafgaand als tijdens de zitting) gegeven is over het verloop van de zitting klopte met de werkelijke gang van zaken.	☐	☐	☐	☐	☐
m. De rechter heeft details over de gang van zaken op een geschikte/gepaste manier gecommuniceerd.	☐	☐	☐	☐	☐

	zeer oneens	oneens	beetje oneens/ beetje eens	eens	zeer eens
n. De rechter leek zijn/haar mededelingen af te stemmen op de behoeften van partijen en advocaten.	☐	☐	☐	☐	☐
o. De juridische deskundigheid van de rechter was goed.	☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 5

Hoe goed vindt u uw onderhandelingsvaardigheden in het algemeen?¹⁶

Heel slecht							Heel goed
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6	7	

Vraag 6

Hoeveel tijd en energie moet een rechter volgens u steken in het beproeven van een schikking tijdens een comparitie na antwoord?¹⁷

Heel weinig							Heel veel
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6	7	

Vraag 7

Hoeveel tijd en energie heeft u gestoken in het beproeven van een schikking tijdens deze comparitie na antwoord?

Heel weinig							Heel veel
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6	7	

¹⁶ Deze vraag hoefden de rechters alleen in te vullen bij de eerste comparitie van hen die werd onderzocht.

¹⁷ Deze vraag hoefden de rechters alleen in te vullen bij de eerste comparitie van hen die werd onderzocht.

Vraag 8

U heeft bij vraag 7 aangegeven hoeveel tijd en energie u gestoken heeft in het beproeven van een schikking tijdens deze comparitie na antwoord. Graag willen wij van u weten welke van de factoren hieronder een rol hebben gespeeld bij uw beslissing om deze mate van tijd en energie te steken in het beproeven van een schikking. Onderaan heeft u de mogelijkheid om zelf nog andere factoren te noemen.

Welke factoren hebben een rol gespeeld bij uw beslissing om deze mate van tijd en energie in het beproeven van een schikking te steken? (meerdere antwoorden mogelijk)

- a. ☐ hoogte van de vordering
- b. ☐ complexiteit van de zaak
- c. ☐ soort zaak (bijv. intellectueel eigendomsrecht, letselschadezaak, onteigening etc.)
- d. ☐ de tijd die ik had om de zaak voor te bereiden
- e. ☐ de waarschijnlijke duur van de procedure van deze zaak na deze CnA
- f. ☐ de tijd die ik verwacht nodig te hebben voor het schrijven van een vonnis in deze zaak
- g. ☐ de stapel andere zaken/ander werk dat nog ligt te wachten op mij
- h. ☐ mijn eigen kennis/expertise in dit soort zaken
- i. ☐ de ervaring van de advocaten in dit soort zaken
- j. ☐ de onderhandelingsvaardigheden van de advocaten
- k. ☐ de mate waarin advocaten zich redelijk en coöperatief opstellen
- l. ☐ verschil in competentie tussen de twee advocaten
- m. ☐ de mate waarin partijen zich redelijk en coöperatief opstellen
- n. ☐ de mate waarin er een verschil van macht tussen partijen bestaat
- o. ☐ het aantal partijen dat mij vraagt om hen te helpen met het bereiken van een schikking
- p. ☐ de mate waarin de standpunten van partijen van elkaar verwijderd zijn
- q. ☐ mijn idee/gevoel dat een beslissing geen echte oplossing van het probleem tussen partijen is

- r. ☐ mijn verwachting voor aanvang van de comparitie dat een schikking mogelijk zou moeten zijn
- s. ☐ anders, namelijk: _____

Interviewvragen na afloop van de zitting aan partijen gesteld

Vraag 1

Zie: antwoord op vraag 4 stelling b van de vragenlijst die partijen na afloop van de comparitie is voorgelegd ('Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen'). Indien de partij 'zeer oneens' of 'oneens' heeft ingevuld, dan vragen:

- Kunt u toelichten hoe het komt dat niet alle relevante informatie op tafel is gekomen?

Vraag 2

Zie: antwoord op vraag 4 stelling d van de vragenlijst die partijen na afloop van de comparitie is voorgelegd ('Ik voelde mij door het gedrag van de rechter gedwongen te schikken met de andere partij'). Indien de partij 'eens' of 'zeer eens' heeft ingevuld, dan vragen:

- Kunt u aangeven wat het in het gedrag van de rechter was waardoor u zich gedwongen voelde te schikken?

Vraag 3

Zie: antwoord op vraag 5 stelling a van de vragenlijst die partijen na afloop van de comparitie is voorgelegd ('Ik vind de manier waarop ik door de rechter behandeld werd aanvaardbaar').

Vragen:

- Kunt u uw antwoord toelichten?

Vraag 4

Zie: antwoord op vraag 5 stelling b van de vragenlijst die partijen na afloop van de comparitie is voorgelegd ('Ik vind de informatie en uitleg die rechter mij over de zitting gaf aanvaardbaar').

Vragen:

- Kunt u uw antwoord toelichten?
- Als u nog eens een dergelijke zitting zou hebben, welke informatie zou u dan graag over de zitting krijgen?

Vraag 5

Zie: antwoord op vraag 5 stelling c van de vragenlijst die partijen na afloop van de comparitie is voorgelegd ('Ik vind de totale procedure (= gang van zaken) tijdens de zitting van vandaag aanvaardbaar').

Vragen:

- Kunt u uw antwoord toelichten?

Interviewvragen na afloop van de zitting aan advocaten gesteld

Vraag 1

Zie: antwoord op vraag 4 stelling b van de vragenlijst die advocaten na afloop van de comparitie is voorgelegd ('Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen'). Indien de advocaat 'zeer oneens' of 'oneens' heeft ingevuld, dan vragen:

- Kunt u toelichten hoe het komt dat niet alle relevante informatie op tafel is gekomen?

Vraag 2

Zie: antwoord op vraag 4 stelling d van de vragenlijst die advocaten na afloop van de comparitie is voorgelegd ('Er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking'). Indien de advocaat 'eens' of 'zeer eens' heeft ingevuld, dan vragen:

- Kunt u aangeven wat het in het gedrag van de rechter was waardoor u deze schikking als een dwangschikking kwalificeert?

Vraag 3

Zie: antwoord op vraag 5 stelling a van de vragenlijst die advocaten na afloop van de comparitie is voorgelegd ('Ik vind de manier waarop ik door de rechter behandeld werd aanvaardbaar').

Vragen:

- Kunt u uw antwoord toelichten?

Vraag 4

Zie: antwoord op vraag 5 stelling b van de vragenlijst die advocaten na afloop van de comparitie is voorgelegd ('Ik vind de informatie en uitleg die rechter mij over de zitting gaf aanvaardbaar').

Vragen:

- Kunt u uw antwoord toelichten?
- Welke informatie zou u graag krijgen als u weer een comparitie heeft?

Vraag 5

Zie: antwoord op vraag 5 stelling c van de vragenlijst die advocaten na afloop van de comparitie is voorgelegd ('Ik vind de totale procedure (= gang van zaken) tijdens de zitting van vandaag aanvaardbaar').

Vragen:

- Kunt u uw antwoord toelichten?

Interviewvragen na afloop van de zitting aan rechters gesteld

Vraag 1

Zie: antwoord op vraag 3 stelling a van de vragenlijst die de rechter na afloop van de comparitie is voorgelegd ('Ik heb eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen'). Indien de rechter 'zeer oneens' of 'oneens' heeft ingevuld, dan vragen:

- Kunt u uw antwoord toelichten?

Vraag 2

Zie: antwoord op vraag 3 stelling b van de vragenlijst die de rechter na afloop van de comparitie is voorgelegd ('Alle informatie die van belang is voor het nemen van een goede beslissing is op tafel gekomen'). Indien de rechter 'zeer oneens' of 'oneens' heeft ingevuld, dan vragen:

- Kunt u uw antwoord toelichten?

Vraag 3

Zie: antwoord op vraag 3 stelling c van de vragenlijst die de rechter na afloop van de comparitie is voorgelegd ('Alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan'). Indien de rechter 'zeer oneens' of 'oneens' heeft ingevuld, dan vragen:

- Kunt u uw antwoord toelichten?

Vraag 4

Zie: antwoord(en) op vraag 8 van de vragenlijst die de rechter na afloop van de comparitie is voorgelegd. Voor iedere aangekruiste factor vragen:

- Heeft deze factor ertoe geleid dat u juist meer of minder tijd en energie hebt gestoken in het beproeven van een schikking tijdens deze comparitie?

Bijlage 3

PCA en betrouwbaarheidsanalyse

In tabel 79 is (nogmaals) weergegeven door middel van welke stellingen procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid in dit onderzoek zijn gemeten.

Tabel 79: De vragenlijst waarmee procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid zijn gemeten in dit onderzoek

<i>Procedurele rechtvaardigheid</i>
1. Ik heb mijn zienswijze [de zienswijzen van mijn cliënt] tijdens de zitting kunnen uiten.
2. De rechter heeft tijdens de zitting eenzelfde procedure gehanteerd voor mij [+ mijn cliënt] en de andere partij [+ advocaat].
3. De rechter was vrij van vooroordelen.
4. De rechter heeft mijn [deze] zaak goed bestudeerd voorafgaand aan de zitting.
5. Op de zitting werden ethische en morele normen geschonden
<i>Interpersoonlijke rechtvaardigheid</i>
6. De rechter benaderde mij op een beleefde manier.
7. De rechter had respect voor mijn persoon en visie.
8. De rechter heeft ongepaste opmerkingen gemaakt.
<i>Informatieve rechtvaardigheid</i>
9. De rechter heeft op een open manier met mij gecommuniceerd.
10. In het tussenvonnis van de rechtbank is vóór de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.
11. De rechter heeft aan het begin van de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.
12. De informatie die in totaal (dus zowel voorafgaand als tijdens de zitting) gegeven is over het verloop van de zitting klopte met de werkelijke gang van zaken.
13. De rechter heeft details over de gang van zaken op een geschikte/gepaste manier gecommuniceerd.
14. De rechter leek zijn/haar mededelingen af te stemmen op de behoeften van partijen en advocaten.

De stellingen zijn *afzonderlijk voor iedere subschaal*, oftewel voor ieder type rechtvaardigheid, ingevoerd in een principale component analyse (PCA) en een betrouwbaarheidsana-

lyse.¹⁸ Met behulp van PCA kunnen de oorspronkelijke variabelen (stellingen) worden omgezet in een kleiner aantal componenten (het type rechtvaardigheid). PCA zoekt naar patronen van correlatie tussen variabelen en voegt variabelen samen die in hoge mate correleren. De verwachting was dat er voor iedere subschaal één component naar boven zou komen omdat de verschillende stellingen steeds één type rechtvaardigheid beogen te meten. De betrouwbaarheid geeft de mate aan, waarin herhaalde metingen in onveranderde omstandigheden leiden tot dezelfde resultaten. De betrouwbaarheid is gemeten door middel van Cronbach's alpha, een maat voor interne consistentie die waarden kan aannemen tussen de 0 en 1. Hoge alpha-waarden geven een hogere interne consistentie (correlatie) aan tussen de stellingen van één subschaal. De resultaten van de PCA en betrouwbaarheidsanalyses zijn weergegeven in respectievelijk tabel 80 en 81.

Tabel 80: Resultaten van de principale component analyse

<i>Subschaal</i>	<i>Aantal componenten</i>	<i>Aantal items</i>	<i>% verklaarde variantie</i>
Procedurele rechtvaardigheid	1	5	49.37
Interpersoonlijke rechtvaardigheid	1	3	63.17
Informatieve rechtvaardigheid	1	6	42.38

Tabel 81: Resultaten van de betrouwbaarheidsanalyse

<i>Subschaal</i>	<i>Aantal respondenten</i>	<i>Aantal items</i>	<i>Gecorrigeerde item totaal correlatie: Laagste waarde</i>	<i>Gecorrigeerde item totaal correlatie: Hoogste waarde</i>	α
Procedurele rechtvaardigheid	637	5	.32	.60	.73
Interpersoonlijke rechtvaardigheid	652	3	.43	.51	.69
Informatieve rechtvaardigheid	618	6	.34	.54	.71

Aan iedere subschaal ligt slechts één component (één type rechtvaardigheid) ten grondslag (tabel 80). Het percentage verklaarde variantie is behoorlijk goed voor alle drie de subschalen. Een verklaarde variantie van 49.37% voor procedurele rechtvaardigheid betekent, dat 49.37% van de som van de varianties van de vijf stellingen wordt verklaard door de component (procedurele rechtvaardigheid). Als die verklaarde variantie 100% zou zijn geweest, zou dat betekenen dat de som van de varianties van de vijf stellingen volledig (voor 100%) verklaard wordt door de component.

Tabel 81 laat zien, dat de alpha (α) van alle drie de subschalen rond de .7 ligt. Een alpha van hoger dan .7 wordt vaak als ideaal beschouwd (Pallant, 2005). De schalen zijn

18 De stellingen 5 en 8 zijn hiervoor eerst omgepooled.

vervolgens geconstrueerd door voor iedere subschaal de antwoorden op de stellingen op te tellen en te delen door het aantal stellingen.

De correlaties tussen de drie typen rechtvaardigheid zijn voor partijen en advocaten samen weergegeven in tabel 82. Hoge correlaties tussen verschillende typen rechtvaardigheid kunnen erop wijzen dat in feite hetzelfde onderliggende construct gemeten wordt en er dus onterecht een onderscheid wordt gemaakt tussen meerdere typen rechtvaardigheid. Binnen het onderzoeksveld van rechtvaardigheid is men het erover eens dat correlaties tot .60 niet problematisch zijn en correlaties boven de .70 wel (Colquitt & Shaw, 2005). In dat laatste geval is er aanleiding om de twee typen rechtvaardigheid die zo hoog correleren, samen te voegen tot één construct. De meningen zijn verdeeld over de vraag wat te doen als er een correlatie tussen de .60 en .70 wordt gevonden, zoals in dit geval voor de correlatie tussen procedurele rechtvaardigheid en informatieve rechtvaardigheid (Colquitt & Shaw, 2005). Hierbij moet opgemerkt worden dat een correlatie van .70 tussen twee constructen op zichzelf niet problematisch hoeft te zijn, als er tenminste conceptueel een duidelijk onderscheid tussen de twee gemaakt kan worden.

Tabel 82: Correlaties (Pearson) tussen de ervaren procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid van partijen en advocaten (0 = geen samenhang, -1 of 1 = volledige samenhang)

	<i>Interpersoonlijke rechtvaardigheid</i>	<i>Informatieve rechtvaardigheid</i>
Procedurele rechtvaardigheid	.492*	.655*
Interpersoonlijke rechtvaardigheid	–	.554*

*deze correlatie is significant: $p < .05$ (2-tailed)

Er is opnieuw een PCA uitgevoerd om te achterhalen of de drie subschalen in empirische zin echt onderscheidend zijn. Alle stellingen uit tabel 79 zijn ingevoerd in de analyse. De verwachting was dat er in totaal drie componenten naar voren zouden komen, te weten: procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid.

Een eerste PCA laat de aanwezigheid van drie componenten zien met eigenwaarden boven de 1, die respectievelijk 36.0%, 10.6% en 7.2% van de variantie verklaren. Het screeplot laat een buigpunt zien na het eerste en tweede component. Een parallel analyse toont twee componenten die hogere eigenwaarden hebben dan de overeenkomstige criterium waarden voor een random gegenereerde data matrix van dezelfde omvang (14 x 660). Deze resultaten lijken in de richting van twee componenten te wijzen, maar om daar zeker van te zijn is er een oblimin rotatie en varimax factor rotatie (met drie componenten) uitgevoerd. Beide rotaties laten zien, dat slechts de omgepoolde stellingen 5 en 8 een hoge lading hebben op het derde component. Deze derde factor lijkt daarom het gevolg te zijn van de (negatieve) manier waarop deze twee stellingen zijn geformuleerd. Deze twee stellingen zijn daarom uit de verdere analyses verwijderd.

Bij een tweede PCA zonder deze twee stellingen komt naar voren (bij 'communalities') dat slechts 22.9% van de variantie in stelling 14 verklaard wordt door de twee componenten. Deze stelling heeft ook de laagste lading op component 1 (in de patroon matrix), namelijk .374. Daarom is ook stelling 14 verwijderd.

Vervolgens is een derde (en laatste) PCA uitgevoerd, zonder de stellingen 5, 8 en 14. Daarbij komen twee componenten naar boven met een eigenwaarde boven de 1 die samen 53.2% van de variantie verklaren: de eerste component verklaart 41.1% en de tweede component 12.2%. De screeplot laat wederom twee buigpunten zien. De component correlatie matrix laat een samenhang zien van .39 tussen de twee componenten. Als de twee componenten sterker samenhangen (boven de .30) kunnen er verschillen naar voren komen in de resultaten van de Oblimin en Varimax rotaties en moet uitgegaan worden van de resultaten van de Oblimin rotatie (Pallant, 2005). Die rotatie laat een zogenoemde ‘simpele structuur’ zien. Oftewel: een structuur waarbij beide componenten een aantal sterke ladingen vertonen en alle variabelen slechts substantieel op één component laden (tabel 83).

Tabel 83: Patroonmatrix: de factorladingen van de variabelen op de componenten

Stelling:	Component	
	1	2
7. De rechter had respect voor mijn persoon en visie.	.773	
3. De rechter was vrij van vooroordelen.	.772	
6. De rechter benaderde mij op een beleefde manier.	.761	
2. De rechter heeft tijdens de zitting eenzelfde procedure gehanteerd voor mij [+ mijn cliënt] en de andere partij [+ advocaat].	.757	
9. De rechter heeft op een open manier met mij gecommuniceerd.	.650	
1. Ik heb mijn zienswijze [de zienswijzen van mijn cliënt] tijdens de zitting kunnen uiten.	.643	
4. De rechter heeft mijn [deze] zaak goed bestudeerd voorafgaand aan de zitting.	.610	
13. De rechter heeft details over de gang van zaken op een geschikte/ gepaste manier gecommuniceerd.	.543	
11. De rechter heeft aan het begin van de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.		.821
12. De informatie die in totaal (dus zowel voorafgaand als tijdens de zitting) gegeven is over het verloop van de zitting klopte met de werkelijke gang van zaken.		.741
10. In het tussenvonnis van de rechtbank is vóór de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.		.706

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.

a Rotation converged in 4 iterations.

De stellingen 10, 11 en 12 laden met name op component 2. Dit zijn allemaal (informatieve rechtvaardigheid-) stellingen die betrekking hebben op de uitleg die de rechter geeft over de zitting en op de vraag of die informatie ook klopt met het feitelijk verloop. Alle overige

stellingen laden met name op component 1. Hieronder vallen dus de stellingen die betrekking hebben op (1) procedurele rechtvaardigheid, (2) interpersoonlijke rechtvaardigheid en (3) informatieve rechtvaardigheid voor zover die stellingen betrekking hebben op *de manier waarop* de rechter uitleg en informatie geeft (niet de inhoud).

Deze factorstructuur wijkt af van de verwachte factorstructuur van tabel 79. Dit zou kunnen komen doordat de vragenlijst van Colquitt (2001) toch minder goed onderscheidend is voor juridische procedures, in tegenstelling tot procedures binnen bedrijven waar de vragenlijst eerder voor is gebruikt. Een andere mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat in dit onderzoek gebruikte vragenlijst op een aantal punten verschilt van de oorspronkelijke vragenlijst van Colquitt (2001). Zo is de vragenlijst vertaald, zijn een aantal stellingen weggelaten en zijn enkele stellingen net iets anders geformuleerd zodat zij goed aansloten bij de juridische setting waarbinnen het onderzoek heeft plaatsgevonden.

Het feit dat de gevonden factorstructuur afwijkt van de verwachte factorstructuur neemt niet weg dat de vragenlijst in dit onderzoek bruikbaar is om de drie typen rechtvaardigheid te meten. Het betreft immers een – binnen eerdere onderzoeken – gevalideerde vragenlijst.

Trefwoordenregister

- Aandachtspunten
  - beproeven van een schikking 148
  - informatievoorziening 145-146
  - specifieke zittingsvaardigheden 146-148
- Aanvaardbaarheid 115-140
  - behandeling 115-117, 118-125
  - informatie en uitleg 115-117, 125-130
  - totale zitting 115-117, 133-139
- ABA model gedragscode 181-182
- Afstemming: zie communicatie en afstemming
- Amtsgerichte 166
- Begeleidingscommissie 14-15, 77, 243
- Beproeven van een schikking
  - aandachtspunt voor verbetering: zie aandachtspunten
  - dwangschikkingen 81-87, 154, 156-158, 160, 182-185, 193-194, 210-212
  - eigen motief van de rechter 69-71
  - goede zittingsaanpak: zie goede zittingsaanpak
  - huidige zittingspraktijk 79-89, 95-96
  - kans op een schikking 156-157, 160
  - schikkingspercentage 79-80
  - schikkingstechnieken VS 190-192
  - taakopvatting van de rechter 68-69
  - tevredenheid met schikking 79
  - voordelen van een schikking 57-58
  - voorlopig oordeel 58-60, 153-158, 163, 167, 176-177, 184, 190-192, 194, 210-212
- Betrouwbaarheidsanalyse 285-286
- Bundesgerichtshof 166
- Circuit Courts 177
- Civiele procedure
  - Duitsland 166-168
  - Nederland 3
  - Verenigde Staten 177-181
- Civil Litigation Manual 183-184
- Code of Conduct for United States Judges 183
- Communicatie en afstemming
  - aandachtspunt voor verbetering: zie aandachtspunten (specifieke zittingsvaardigheden)
  - goede zittingsaanpak: zie goede zittingsaanpak
- Comparitie na antwoord 3
- Conflictoplossing op maat: zie pilot
- Conflictoplossing op maat
- Correlatie 36-37
- Dataverzameling 11-13
- Discovery 178, 181
- Distributieve rechtvaardigheid: zie rechtvaardigheid
- District Courts 177
- Doelbereik 5
  - goede zittingsaanpak: zie goede zittingsaanpak
  - persoonlijke doelen: zie persoonlijke doelen
  - samenhang met rechtvaardigheid 141-143
  - wettelijke doelen: zie wettelijke doelen
- Duitsland:
  - civiele procedure: zie civiele procedure
  - verbetervoorstellen: zie verbetervoorstellen

- Dwangschikking: zie beproeven van een schikking
- Early neutral evaluation 179-180
- Equity Theory 19-20
- Expertmeeting 146, 243
- Fair process effect 21
- Federal Rules of Civil Procedure 177, 181
- Geïntegreerde mediation 174-175
- Gerichtsnahen Mediation: zie Göttinger Modell
- Goede zittingsaanpak 197-212
- beproeven van een schikking 208-212
  - communicatie en afstemming 203-208
  - informatievoorziening 198-203
- Göttinger Modell 172-173
- Güteverhandlung 167-168
- Haagse letselschadeproject 163-164
- Handleiding regie vanaf de conclusie van antwoord 152-155
- Haupttermin 166-170
- Huidige zittingspraktijk 4-8, 33-144
- Informatie
- verkrijgen van inlichtingen van partijen: zie verkrijgen van inlichtingen van partijen
  - geven van informatie aan partijen/advocaten: zie instructies
- Informatieve rechtvaardigheid: zie rechtvaardigheid
- Interactieve rechtvaardigheid: zie rechtvaardigheid
- Interpersoonlijke rechtvaardigheid: zie rechtvaardigheid
- Interviews 11
- Interviewvragen 282-284
- Instructies
- aandachtspunt voor verbetering: zie aandachtspunten (informatievoorziening)
  - goede zittingsaanpak: zie goede zittingsaanpak
  - huidige zittingspraktijk 8-9, 33-34, 47-49
  - wenselijke instructies volgens partijen/advocaten 130-133
- Juridische argumentatie 54-56
- Landgerichte 166
- Magistrate judges 179
- Model Code of Judicial Conduct: zie ABA model gedragscode
- Mündliche Verhandlung 167-168
- Oberlandesgerichte 166
- Observanten 12
- Observaties 11
- Observatieschema's 245-261
- Onderbrekingen 53-54, 158-159
- Onderhandelingsomgeving 208-209
- Onderzoekers: zie observanten
- Onderzoeksvragen 4
- Oplossingsbereidheid
- inschatting door de andere partij/advocaat 41-43
  - inschatting door de rechter 43-44
  - zelfgerapporteerde score 34-41
- Overleg over het vervolg van de procedure: zie vervolg van de procedure
- Participatie: zie respons
- Principale component analyse (PCA) 285-289
- Persoonlijke doelen 5, 97-101
- doelbereik 101-107
- Pilot Conflictoplossing op maat 161
- Pilot Güterichter 173-174
- Pilot rechtbank Dordrecht 12
- Pleadings 177
- Pretrial conference 178-179
- Pretrial fase 177-180
- Probleemstelling: zie onderzoeksvragen
- Procedurale rechtvaardigheid: zie rechtvaardigheid
- Proces-verbaal 71-73

- Rechtspraak over dwangschikkingen (in de VS) 184-185
Respons 11, 13-14
Rechtsvergelijking 15-16, 151-195
– Duitsland 166-177
– Nederland 152-166
– Verenigde Staten 177-194
Rechtvaardigheid 5, 19-32, 109-115, 158-160
– aantal typen/constructen 23-25
– effecten 29-32
– goede zittingsaanpak: zie goede zittingsaanpak
– informatieve rechtvaardigheid 23, 109-114, 160
– inschatting door de rechter 114-115
– interactieve rechtvaardigheid 23
– interpersoonlijke rechtvaardigheid 23, 109-114, 159
– procedurele rechtvaardigheid 20-22, 109-114, 158
– samenhang met doelbereik 141-143
– uitkomst (distributieve rechtvaardigheid) 5, 19-20, 26, 29-30
– vragenlijst 25-28

Samenhang: zie correlatie
Samenvatten 53-54, 156, 160
Schikking: zie beproeven van een schikking
Settlement conference 178-181
Soort onderzochte zaken 13-14
Spreektijden 52-53
Standaardduur zitting 46
State Courts 177

Te laat ingediende stukken 49-51
Tijdsindeling van de zitting 46-47
Trial fase 177, 180-181

Uitleg: zie instructies
US Supreme Court 177

Verbetervoorstellen
– Duitsland 168-177
– Nederland 152-166
– Verenigde Staten 181-195
Verenigde Staten:
– civiele procedure: zie civiele procedure
– verbetervoorstellen: zie verbetervoorstellen
Verkrijgen van inlichtingen van partijen 52-56, 90-93, 203-208
Vervolg van de procedure 73-74, 94-95
Verwachtingen 34-46, 98, 103, 107
Voice effect 21
Voorlopig oordeel: zie beproeven van een schikking
Vragenlijsten 11, 262-281
– rechtvaardigheid 25-28
– wettelijk doelbereik 77-79

Wettelijke doelen 5, 77-96
– doelbereik 79-96
– vragenlijst: zie vragenlijsten

Zivilprozessordnung (ZPO) 166, 169-172
ZPO-Reform 169-172

Over de auteur

Janneke van der Linden is onderzoeker bij het Tilburg Institute for the Interdisciplinary Study of Contract Law and Conflict Systems (TISCO), Universiteit van Tilburg. Zij is onder meer betrokken geweest bij de Gedragscode Behandeling Letselschade (<http://normering.rechten.uvt.nl/> en <http://gedragscode.npp.nl/>) en de Rechtwijzer (www.rechtwijzer.nl). Daarnaast is zij sinds 1 september 2008 als senior jurist werkzaam bij de Rechtbank Utrecht.

Zij heeft Personeelwetenschappen gestudeerd aan de Universiteit van Tilburg. Op 28 juni 2001 is zij cum laude afgestudeerd op een empirisch onderzoek naar cultuurverandering bij de divisies Kaas en Boter van Campina. Met dit onderzoek – een combinatie van kwantitatief en kwalitatief onderzoek – heeft zij de David van Lennep Prijs 2001 gewonnen, die de Nederlandse Stichting voor Psychotechniek (www.nsvp.nl) ieder jaar uitreikt aan uitzonderlijk goede doctoraalscripties op het gebied van de psychologie van arbeid en organisatie.

Vervolgens heeft Van der Linden Nederlands recht gestudeerd aan de Universiteit van Tilburg. Op 25 augustus 2005 is zij cum laude afgestuurd met als afstudeer-richting privaatrecht. Tijdens haar rechtenstudie heeft zij eerst als gerechtsbode bij het Paleis van Justitie in 's-Hertogenbosch gewerkt en later als buitengriffier bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch (handelszaken) en bij het Gerechtshof 's-Hertogenbosch (sector civiel recht). Van der Linden heeft in dat kader tientallen comparities en andere soorten zittingen bijgewoond.

